

کتاب توسعه

گزارش مقدماتی؛ ۱۳۹۹

مرور تلفیقی بر جایگاه ایران در شاخص‌های جهانی توسعه

تهیه کننده: پویش فکری توسعه

واحد رصدخانه توسعه

سرشناسه : شعبانی فارانی، الهه، ۱۳۶۷-
عنوان و نام پدیدآور : شاخص ملی توسعه (گزارش مقدماتی- ۱۳۹۹) : مرور تلفیقی بر جایگاه ایران در شاخص جهانی توسعه/ الهه شعبانی فارانی، مرتضی درخشان؛ ناظر علمی محسن رنانی.
مشخصات نشر : اصفهان : فرهنگ مردم، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری : ۳۱۲ ص. : جدول، نمودار.
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۱۸۸۳-۴۸-۷
وضعیت فهرست نویسی: فیبا

عنوان دیگر : مرور تلفیقی بر جایگاه ایران در شاخص جهانی توسعه.
موضوع : شاخص های اقتصادی -- ایران
موضوع : Economic indicators -- Iran
موضوع : شاخص های اجتماعی -- ایران
موضوع : Social indicators -- Iran
موضوع : شاخص های زیست محیطی -- ایران
موضوع : Environmental indicators -- Iran
موضوع : توسعه انسانی -- ایران
موضوع : Human development -- Iran*
شناسه افزوده : درخشان، مرتضی، ۱۳۶۴ -
رده بندی کنگره : HC۴۷۵
رده بندی دیویی : ۳۳۰/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی : ۷۴۲۱۸۸۶

فرهنگ مردم
نشر مکتوب

شاخص ملی توسعه (گزارش مقدماتی- ۱۳۹۹)

مرور تلفیقی بر جایگاه ایران در شاخص جهانی توسعه

الهه شعبانی فارانی، مرتضی درخشان، محسن رنانی

صفحه آرا: فهیمه خوارزمی / طراح جلد و ناظر فنی: ریحانه ثابت قدم

تیراژ: ۱۲۰۰ نسخه/ چاپ اول: ۱۴۰۰ / قیمت: ۲۰۰ هزار تومان

لیتوگرافی: آرمان / چاپ: شهاب / صحافی: دی

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۸۸۳-۴۸-۷

اصفهان- خ هشت بهشت شرقی- خ لاهور

خ بلال شرقی- کوچه امینی- بن بست شفیعی- پلاک ۸۱

تلفن: ۰۳۱۳۲۳۰۱۳۱۱ همراه: ۰۹۱۳۳۱۵۴۱۸۵

فهرست مطالب

سپاس از	۲۱
پیشگفتار	۲۳
مقدمه گزارش شاخص‌سازی توسعه	۲۷
الف) در این گزارش چه می‌خوانیم؟	۳۰
ب) ملاحظات روش‌شناختی	۳۲
ج) راهنمای مخاطب	۳۴
۱- توسعه ایران در یک نگاه	۳۹
۱-۱- فراشاخص توسعه ایران	۴۲
۱-۲- نردبان توسعه	۴۸
۱-۳- مقایسه وضعیت توسعه ایران	۴۹
۱-۴- آینده پژوهشی توسعه	۵۵
۱-۵- نقشه توسعه ایران	۵۹
۱-۶- شاخص تبدیل پول به ایران	۶۰
۱-۶- مقایسه ایران با چهار کشور منتخب	۶۱
الف) ترکیه	۶۲
ب) چین	۶۸
ج) کره جنوبی	۷۲
د) سنگاپور	۷۸
۱-۷- ایران؛ ادامه به سیاست‌های تهاجمی یا گذار به دفاع	۸۲
۲- زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی	۹۱
۲-۱- معرفی زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی	۹۱

- ۲-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص ۹۱
- ۲-۱-۲- سازمان محاسبه‌کننده ۹۴
- ۲-۱-۳- روش محاسبه ۹۴
- ۲-۱-۴- بهترین و بدترین کشورها ۹۶
- ۲-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص حکمرانی ۹۹
- ۲-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران ۱۰۳
- ۲-۳-۱- مقایسه داخلی ۱۰۳
- ۲-۳-۲- مقایسه خارجی ۱۰۴
- ۲-۳-۲-۱- مقایسه با دو کشور بالا و پایین ۱۰۴
- ۲-۳-۲-۲- مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور ۱۰۵
- ۲-۳-۲-۳- مقایسه ایران با کشورهای نفتی ۱۰۷
- ۲-۴- نقد و بررسی ۱۱۱
- ۳- شاخص سهولت انجام کسب‌وکار ۱۱۳**
- ۳-۱- معرفی شاخص سهولت انجام کسب‌وکار ۱۱۳
- ۳-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص ۱۱۳
- ۳-۱-۲- اجزای شاخص سهولت کسب‌وکار ۱۱۴
- ۳-۱-۳- سازمان محاسبه‌کننده شاخص ۱۱۷
- ۳-۱-۴- روش محاسبه شاخص ۱۱۷
- ۳-۱-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص ۱۱۹
- ۳-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص سهولت انجام کسب‌وکار ۱۲۱
- ۳-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص ۱۲۸
- ۳-۳-۱- مقایسه داخلی ۱۲۸
- ۳-۳-۲- مقایسه خارجی ۱۳۰
- ۳-۳-۲-۱- مقایسه با دو کشور بالا و پایین ۱۳۰
- ۳-۳-۲-۲- مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور ۱۳۰
- ۳-۳-۲-۳- مقایسه ایران با کشورهای نفتی ۱۳۲
- ۳-۵- نقد و بررسی شاخص ۱۳۷
- ۴- شاخص کامیابی لگاتوم ۱۳۹**
- ۴-۱- معرفی شاخص کامیابی لگاتوم ۱۳۹

- ۱-۱-۴- اهداف و اهمیت شاخص کامیابی لگاتوم ۱۳۹
- ۱-۲-۴- اجزای شاخص کامیابی لگاتوم ۱۴۰
- ۱-۳-۴- سازمان محاسبه‌کننده شاخص کامیابی لگاتوم ۱۴۳
- ۱-۴-۴- روش محاسبه شاخص کامیابی لگاتوم ۱۴۳
- ۱-۴-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص کامیابی لگاتوم ۱۴۴
- ۲-۴- توصیف وضعیت ایران در شاخص کامیابی لگاتوم ۱۴۸
- ۳-۴- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص کامیابی لگاتوم ۱۵۳
- ۱-۳-۴- مقایسه داخلی ۱۵۳
- ۲-۳-۴- مقایسه خارجی ۱۵۳
- ۵-۴- نقد و بررسی شاخص کامیابی لگاتوم ۱۵۸

۵- شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ۱۵۹

- ۵-۱- معرفی شاخص ۱۵۹
- ۱-۱-۵- اهداف و اهمیت شاخص ۱۵۹
- ۱-۲-۵- اجزای شاخص ۱۶۱
- ب) حقوق مالکیت مادی (فیزیکی) ۱۶۳
- ۱-۳-۵- سازمان محاسبه‌کننده شاخص ۱۶۷
- ۱-۴-۵- روش محاسبه شاخص ۱۶۷
- ۱-۵-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص ۱۶۹
- ۲-۵- توصیف وضعیت ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ۱۷۱
- ۳-۵- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ۱۷۵
- ۱-۳-۵- مقایسه داخلی ۱۷۵
- ۲-۳-۵- مقایسه خارجی ۱۷۶
- ۵-۵- نقد و بررسی شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ۱۸۲

۶- شاخص پیشرفت اجتماعی ۱۸۳

- ۶-۱- معرفی شاخص ۱۸۳
- ۱-۱-۶- اهداف و اهمیت شاخص پیشرفت اجتماعی ۱۸۳
- ۱-۲-۶- اجزای شاخص ۱۸۴
- ۱-۳-۶- سازمان محاسبه‌کننده شاخص پیشرفت اجتماعی ۱۸۵
- ۱-۴-۶- روش محاسبه شاخص پیشرفت اجتماعی ۱۸۵

- ۶-۱-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص پیشرفت اجتماعی..... ۱۸۶
- ۶-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی..... ۱۸۸
- ۶-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی ۱۹۳
- ۶-۳-۱- مقایسه داخلی..... ۱۹۳
- ۶-۳-۲- مقایسه خارجی..... ۱۹۳
- ۶-۵- نقد و بررسی شاخص ۱۹۸
- ۷- شاخص توسعه انسانی ۱۹۹**
- ۷-۱- معرفی شاخص توسعه انسانی..... ۱۹۹
- ۷-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص توسعه انسانی..... ۱۹۹
- ۷-۱-۲- اجزای شاخص توسعه انسانی..... ۲۰۰
- ۷-۱-۳- سازمان محاسبه کننده شاخص توسعه انسانی..... ۲۰۱
- ۷-۱-۴- روش محاسبه شاخص توسعه انسانی..... ۲۰۱
- ۷-۱-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص توسعه انسانی..... ۲۰۲
- ۷-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی ۲۰۴
- ۷-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی..... ۲۰۷
- ۷-۳-۱- مقایسه داخلی..... ۲۰۷
- ۷-۳-۲- مقایسه خارجی..... ۲۰۸
- ۷-۳-۲-۱- مقایسه با دو کشور بالا و پایین ۲۰۸
- ۷-۵- نقد و بررسی شاخص توسعه انسانی ۲۱۲
- ۸- شاخص جهانی نوآوری ۲۱۵**
- ۸-۱- معرفی شاخص جهانی نوآوری..... ۲۱۵
- ۸-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص جهانی نوآوری..... ۲۱۵
- ۸-۱-۲- اجزای شاخص جهانی نوآوری ۲۱۶
- ۸-۱-۳- سازمان محاسبه کننده شاخص ۲۱۶
- ۸-۱-۴- روش محاسبه..... ۲۱۷
- ۸-۱-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص جهانی نوآوری..... ۲۱۷
- ۸-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص نوآوری..... ۲۱۹
- ۸-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص جهانی نوآوری..... ۲۲۳
- ۸-۳-۱- مقایسه داخلی..... ۲۲۳

- ۲۲۴ ..... ۲-۳-۸- مقایسه خارجی
- ۲۲۸ ..... ۵-۸- نقد و بررسی شاخص جهانی نوآوری
- ۹- گزارش جهانی شادی** ۲۳۱
- ۲۳۱ ..... ۱-۹- معرفی گزارش
- ۲۳۱ ..... ۱-۱-۹- اهداف و اهمیت گزارش جهانی شادی
- ۲۳۲ ..... ۲-۱-۹- اجزای گزارش جهانی شادی
- ۲۳۴ ..... ۳-۱-۹- سازمان محاسبه کننده
- ۲۳۴ ..... ۴-۱-۹- روش محاسبه
- ۲۳۵ ..... ۵-۱-۹- بهترین و بدترین کشورها در گزارش
- ۲۳۷ ..... ۲-۹- توصیف وضعیت ایران در گزارش جهانی شادی
- ۲۴۰ ..... ۳-۹- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در گزارش جهانی شادی
- ۲۴۱ ..... ۱-۳-۹- مقایسه داخلی
- ۲۴۲ ..... ۲-۳-۹- مقایسه خارجی
- ۲۴۴ ..... ۴-۹- تحلیل وضعیت ایران در گزارش جهانی شادی
- ۲۴۵ ..... ۵-۹- نقد و بررسی گزارش جهانی شادی
- ۱۰- شاخص جهانی صلح** ۲۴۷
- ۲۴۷ ..... ۱-۱۰- معرفی شاخص
- ۲۴۷ ..... ۱-۱-۱۰- اهداف و اهمیت شاخص
- ۲۴۹ ..... ۲-۱-۱۰- اجزای شاخص جهانی صلح
- ۲۵۰ ..... ۳-۱-۱۰- سازمان محاسبه کننده شاخص جهانی صلح
- ۲۵۱ ..... ۴-۱-۱۰- روش محاسبه شاخص جهانی صلح
- ۲۵۱ ..... ۵-۱-۱۰- بهترین و بدترین کشورها در شاخص جهانی صلح
- ۲۵۳ ..... ۲-۱۰- توصیف وضعیت ایران در شاخص صلح
- ۲۵۷ ..... ۳-۱۰- بررسی مقایسه ای وضعیت ایران در شاخص جهانی صلح
- ۲۵۷ ..... ۱-۳-۱۰- مقایسه داخلی
- ۲۵۸ ..... ۲-۳-۱۰- مقایسه خارجی
- ۲۶۴ ..... ۵-۱۰- نقد و بررسی شاخص
- ۱۱- شاخص جهانی رقابت پذیری** ۲۶۵
- ۲۶۶ ..... ۱-۱۱- معرفی شاخص رقابت پذیری

- ۱۱-۱-۱ اهداف و اهمیت شاخص ۲۶۵
- ۱۱-۱-۳ سازمان محاسبه‌کننده شاخص ۲۶۸
- ۱۱-۱-۴ روش محاسبه شاخص ۲۶۸
- ۱۱-۱-۵ بهترین و بدترین کشورها در شاخص ۲۷۰
- ۱۱-۲ توصیف وضعیت ایران در شاخص رقابت‌پذیری ۲۷۲
- ۱۱-۳ بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص ۲۷۸
- ۱۱-۳-۱ مقایسه داخلی ۲۷۸
- ۱۱-۳-۲ مقایسه خارجی ۲۷۸
- ۱۱-۵ نقد و بررسی ۲۸۴

۱۲- شاخص عملکرد زیست‌محیطی ۲۸۵

- ۱۲-۱ معرفی شاخص عملکرد زیست‌محیطی ۲۸۵
- ۱۲-۱-۱ اهداف و اهمیت شاخص ۲۸۵
- ۱۲-۱-۲ اجزای شاخص عملکرد زیست‌محیطی ۲۸۶
- ۱۲-۱-۳ سازمان محاسبه‌کننده شاخص ۲۸۷
- ۱۲-۱-۴ روش محاسبه شاخص ۲۸۷
- ۱۲-۱-۵ بهترین و بدترین کشورها در شاخص ۶۹۲
- ۱۲-۲ توصیف وضعیت ایران در شاخص عملکرد زیست‌محیطی ۲۸۹
- ۱۲-۳ بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص ۲۹۷
- ۱۲-۳-۱ مقایسه داخلی ۲۹۷
- ۱۲-۳-۲ مقایسه خارجی ۲۹۷
- ۱۲-۵ نقد و بررسی شاخص عملکرد زیست‌محیطی ۳۰۲

۱۳- شاخص دولت‌شکننده ۳۰۳

- ۱۳-۱ معرفی شاخص دولت‌شکننده ۳۰۳
- ۱۳-۱-۱ اهداف و اهمیت شاخص ۳۰۳
- ۱۳-۱-۲ اجزای شاخص دولت‌شکننده ۳۰۴
- ۱۳-۱-۳ سازمان محاسبه‌کننده شاخص ۳۰۸
- ۱۳-۱-۴ روش محاسبه شاخص ۳۰۸
- ۱۳-۱-۵ بهترین و بدترین کشورها در شاخص ۳۰۹
- ۱۳-۲ توصیف وضعیت ایران در شاخص دولت‌شکننده ۳۱۳

- ۱۳-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص ۳۱۸
- ۱۳-۳-۱- مقایسه داخلی ۳۱۸
- ۱۳-۳-۲- مقایسه خارجی ۳۱۹
- ۱۳-۵- نقد و بررسی شاخص دولت‌های شکننده ۳۲۳
- ۱۴- شاخص بهره‌وری انرژی..... ۳۲۵**
- ۱۴-۱- معرفی شاخص بهره‌وری انرژی ۳۲۵
- ۱۴-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص ۳۲۵
- ۱۴-۲-۱- اجزای شاخص بهره‌وری انرژی..... ۳۲۶
- ۱۴-۳-۱- سازمان محاسبه‌کننده شاخص ۳۲۶
- ۱۴-۴-۱- بهترین و بدترین کشورها در شاخص بهره‌وری انرژی..... ۳۲۷
- ۱۴-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص بهره‌وری انرژی ۳۲۸
- ۱۴-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص ۳۳۲
- ۱۴-۳-۱- مقایسه داخلی ۳۳۲
- ۱۴-۳-۲- مقایسه خارجی ۳۳۲
- ۱۴-۵- نقد و بررسی شاخص بهره‌وری انرژی..... ۳۳۷
- ۱۵- نماگرهای جهانی توسعه ۳۳۹**
- ۱۵-۱- نماگرهای جهانی توسعه ۳۳۹
- ۱۵-۱-۱- اهداف و اهمیت نماگرهای جهانی توسعه ۳۳۹
- ۱۵-۱-۲- اجزای نماگرهای جهانی توسعه ۳۳۹
- ۱۵-۲- بهترین و بدترین کشورها در نماگرهای منتخب توسعه ۳۴۰
- ۱۵-۳- بررسی روند نماگرهای جهانی توسعه ۳۴۱
- ۱۵-۳-۱- تولید ناخالص داخلی ۳۴۱
- ۱۵-۳-۲- تورم ۳۴۴
- ۱۵-۳-۳- سهم منابع طبیعی از تولید ۳۴۶
- ۱۵-۳-۴- بیکاری ۳۴۹
- ۱۵-۳-۵- درصد افراد فقیر ۳۵۱

فهرست جداول

- جدول وضعیت ایران در رتبه‌بندی شاخص‌های سیزده‌گانه ۳۷
- جدول ۱-۱. نمره ایران در شاخص‌های توسعه در سال ۲۰۲۰ ..... ۴۰
- جدول ۲-۱. رتبه ایران در شاخص‌های مختلف در طول سالهای مختلف ۴۱
- جدول ۳-۱. دسته‌بندی کشورها از لحاظ توسعه یافتگی در فراشاخص توسعه ۴۴
- جدول ۴-۱. بهترین و بدترین کشورها در نردبان توسعه در سال ۲۰۲۰ ..... ۴۹
- جدول ۵-۱. تعداد سال‌هایی که ایران می‌تواند با نرخ کنونی به وضعیت آرمان‌شهری ۵۴
- جدول ۶-۱. وضعیت زیرشاخص‌های اصلی توسعه در مقایسه با میانگین جهانی ۵۹
- جدول ۷-۱. مهمترین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای ایران در توسعه ۸۴
- جدول ۱-۲. بهترین کشورها در شاخص حکمرانی و زیرشاخص‌های اصلی ۹۷
- جدول ۲-۲. بدترین کشورها در شاخص حکمرانی و زیرشاخص‌های اصلی ۹۷
- جدول ۳-۲. کشورهای دارای بالاترین میانگین در شاخص حکمرانی ۹۸
- جدول ۴-۲. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های حکمرانی ۹۹
- جدول ۱-۳. بهترین کشورها در شاخص سهولت انجام کسب‌وکار در ۲۰۲۰ ..... ۱۱۹
- جدول ۲-۳. بدترین کشورها در شاخص سهولت انجام کسب‌وکار در ۲۰۲۰ ..... ۱۲۰
- جدول ۳-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه ۱۲۱
- جدول ۴-۳. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های سهولت انجام کسب‌وکار ۱۲۲
- جدول ۱-۴. بهترین کشورها در شاخص کامیابی و زیرشاخص‌های آن در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۴۵
- جدول ۲-۴. بدترین کشورها در شاخص کامیابی در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۴۶
- جدول ۳-۴. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه ۱۴۷
- جدول ۴-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های کامیابی ۱۴۸
- جدول ۱-۵. بهترین کشورها در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ۱۶۹
- جدول ۲-۵. بدترین کشورها در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ۱۷۰

- جدول ۵-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب ۱۷۰
- جدول ۵-۴. وضعیت ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ۱۷۲
- جدول ۶-۱. بهترین کشورها در شاخص شاخص پیشرفت اجتماعی ۱۸۶
- جدول ۶-۲. بدترین کشورها در شاخص پیشرفت اجتماعی ۱۸۶
- جدول ۶-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین در شاخص پیشرفت اجتماعی ۱۸۷
- جدول ۶-۴. وضعیت ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی و دامنه‌های آن ۱۸۸
- جدول ۷-۱. ارزش حداقلی و حداکثری زیرشاخص‌های توسعه انسانی ۲۰۱
- جدول ۷-۲. بهترین کشورها در شاخص توسعه انسانی ۲۰۲
- جدول ۷-۳. بدترین کشورها در شاخص توسعه انسانی ۲۰۳
- جدول ۷-۴. کشورهای دارای بالاترین میانگین در شاخص توسعه انسانی ۲۰۳
- جدول ۷-۵. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های توسعه انسانی ۲۰۴
- جدول ۸-۲. بدترین کشورها در شاخص نوآوری ۲۱۸
- جدول ۸-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین در شاخص نوآوری ۲۱۸
- جدول ۸-۴. وضعیت ایران در شاخص و دامنه‌های نوآوری ۲۱۹
- جدول ۹-۱. بهترین کشورها از نظر شاخص شادی ۲۳۶
- جدول ۹-۲. بدترین کشورها از نظر شاخص شادی ۲۳۶
- جدول ۹-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین در گزارش شادی ۲۳۷
- جدول ۹-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های شادی ۲۳۷
- جدول ۱۰-۱. بهترین کشورها در شاخص صلح ۲۵۱
- جدول ۱۰-۲. بدترین کشورها در شاخص جهانی صلح ۲۵۲
- جدول ۱۰-۳. کشورهای دارای کمترین میانگین در شاخص صلح ۲۵۲
- جدول ۱۰-۴. وضعیت ایران در شاخص صلح و دامنه‌های آن ۲۵۳
- جدول ۱۱-۱. بهترین کشورها در شاخص رقابت‌پذیری ۲۷۰
- جدول ۱۱-۲. بدترین کشورها در شاخص رقابت‌پذیری ۲۷۱
- جدول ۱۱-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین در شاخص رقابت‌پذیری ۲۷۲
- جدول ۱۱-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های رقابت‌پذیری ۲۷۳
- جدول ۱۲-۱. بهترین کشورها در شاخص عملکرد زیست‌محیطی ۲۸۹
- جدول ۱۲-۲. بدترین کشورها در شاخص عملکرد زیست‌محیطی ۲۹۰
- جدول ۱۲-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین در شاخص عملکرد زیست‌محیطی ۲۹۱
- جدول ۱۲-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های عملکرد زیست‌محیطی ۲۹۲

- جدول ۱-۱۳. بهترین کشورها در شاخص دولت شکننده..... ۳۱۰
- جدول ۲-۱۳. بدترین کشورها در شاخص دولت شکننده..... ۳۱۱
- جدول ۳-۱۳. کشورهای دارای کمترین میانگین در شاخص دولت شکننده ۳۱۲
- جدول ۴-۱۳. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های دولت شکننده..... ۳۱۳
- جدول ۱-۱۴. بهترین کشورها در شاخص شدت انرژی در سال ۲۰۱۵ ..... ۳۲۷
- جدول ۲-۱۴. بدترین کشورها در شاخص شدت انرژی در سال ۲۰۱۵ ..... ۳۲۷
- جدول ۳-۱۴. کشورهای دارای کمترین میانگین در شدت انرژی ۳۲۸
- جدول ۱-۱۵. بهترین کشورها در چهار نماگر توسعه در سال ۲۰۱۹ ..... ۳۴۰
- جدول ۲-۱۵. بدترین کشورها در چهار نماگر توسعه در سال ۲۰۱۹ ..... ۳۴۱

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۱. درصد تغییر رتبه ایران در شاخص‌های مختلف در طول ۵ و ۱۰ سال گذشته..... ۴۱
- نمودار ۲-۱. نمره فراشاخص توسعه ایران از ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰..... ۴۳
- نمودار ۳-۱. وضعیت ایران در نردبان توسعه از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰..... ۵۰
- نمودار ۴-۱. وضعیت ایران در شاخص توسعه از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰..... ۵۲
- نمودار ۵-۱. میانگین سالانه نرخ رشد نمره ایران در شاخص‌های توسعه..... ۵۳
- نمودار ۶-۱. وضعیت ایران در بین آرمان‌شهر و ویران‌شهر توسعه در سال ۲۰۲۰..... ۵۵
- نمودار ۷-۱. نمره ایران در فراشاخص توسعه در سالهای مختلف..... ۵۶
- نمودار ۸-۱. وضعیت بهبود رتبه بهترین کشورها از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰..... ۵۷
- نمودار ۹-۱. وضعیت بدتر شدن رتبه کشورها از ۲۰۱۵ تا ۲۰۳۰..... ۵۸
- نمودار ۱۰-۱. نسبت درآمد سرانه با فراشاخص توسعه و وضعیت ایران..... ۶۰
- نمودار ۱۱-۱. جایگاه ایران در شاخص توان تبدیل پول به توسعه در بین کشورهای جهان..... ۶۱
- نمودار ۱۲-۱. وضعیت ایران و ترکیه در نردبان توسعه..... ۶۶
- نمودار ۱۳-۱. وضعیت شاخص‌های ایران و ترکیه در سال ۲۰۱۸..... ۶۷
- نمودار ۱۴-۱. وضعیت ایران و چین در نردبان توسعه در سال ۲۰۲۰..... ۷۱
- نمودار ۱۵-۱. وضعیت شاخص‌های ایران و چین در سال ۲۰۲۰..... ۷۱
- نمودار ۱۶-۱. وضعیت ایران و کره جنوبی در نردبان توسعه در سال ۲۰۲۰..... ۷۶
- نمودار ۱۷-۱. وضعیت شاخص‌های ایران و کره جنوبی در سال ۲۰۲۰..... ۷۷
- نمودار ۱۸-۱. وضعیت ایران و سنگاپور در نردبان توسعه در سال ۲۰۲۰..... ۸۰
- نمودار ۱۹-۱. وضعیت شاخص‌های ایران و سنگاپور در سال ۲۰۲۰..... ۸۱
- نمودار ۲۰-۱. وضعیت زیرشاخص‌های توسعه در فضای استراتژیک..... ۸۶
- نمودار ۲۱-۱. وضعیت ایران در همه زیرشاخص‌های توسعه در فضای استراتژیک..... ۸۶
- نمودار ۱-۲. زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی..... ۹۴

- نمودار ۲-۲. وضعیت ایران در مقایسه با نیوزلند در زیرشاخص‌های حکمرانی در سال ۲۰۱۹..... ۱۰۰
- نمودار ۳-۲. روند سری زمانی شاخص حکمرانی در ایران ۱۰۰
- نمودار ۴-۲. روند سری زمانی زیرشاخص‌های مربوط به شاخص حکمرانی در ایران ۱۰۱
- نمودار ۵-۲. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های حکمرانی در سال ۲۰۱۹..... ۱۰۲
- نمودار ۶-۲. شاخص حکمرانی ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران در سال ۱۹۹۶..... ۱۰۴
- نمودار ۷-۲. شاخص حکمرانی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور ۱۰۶
- نمودار ۸-۲. شاخص حکمرانی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور ۱۰۶
- نمودار ۹-۲. شاخص حکمرانی ایران در مقایسه با میانگین سایر کشورهای نفتی..... ۱۰۷
- نمودار ۱۰-۲. شاخص حکمرانی ایران در مقایسه با سایر کشورهای نفتی ۱۰۸
- نمودار ۱۱-۳. اجزای شاخص سهولت کسب‌وکار ۱۱۷
- نمودار ۲-۳. وضعیت ایران در مقایسه با نیوزلند در سال ۲۰۲۰..... ۱۲۲
- نمودار ۳-۳. روند شاخص سهولت انجام کسب‌وکار ایران ۱۲۳
- نمودار ۴-۳. روند زیرشاخص‌های مربوط به شاخص سهولت انجام کسب‌وکار ایران ۱۲۴
- نمودار ۵-۳. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص سهولت کسب‌وکار..... ۱۲۶
- نمودار ۶-۳. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در سال ۲۰۲۰..... ۱۲۷
- نمودار ۷-۳. شاخص سهولت کسب‌وکار ایران در سال ۲۰۱۰..... ۱۳۰
- نمودار ۸-۳. شاخص سهولت کسب‌وکار ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور..... ۱۳۱
- نمودار ۹-۳. شاخص سهولت کسب‌وکار ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور..... ۱۳۱
- نمودار ۱۰-۳. شاخص سهولت کسب‌وکار ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی ۱۳۲
- نمودار ۱۱-۳. شاخص سهولت کسب‌وکار ایران در مقایسه با کشورهای نفتی ۱۳۳
- نمودار ۱۲-۳. مهم‌ترین موانع انجام کسب‌وکار ۱۳۴
- نمودار ۱-۴. اجزای شاخص کامیابی لگاتوم..... ۱۴۳
- نمودار ۲-۴. وضعیت ایران در مقایسه با دانمارک در سال ۲۰۲۰..... ۱۴۹
- نمودار ۳-۴. روند شاخص کامیابی ایران ۱۵۰
- نمودار ۴-۴. روند زیرشاخص‌های شاخص کامیابی ایران ۱۵۰
- نمودار ۵-۴. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص کامیابی لگاتوم..... ۱۵۱
- نمودار ۶-۴. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های کامیابی لگاتوم ۱۵۲
- نمودار ۷-۴. شاخص کامیابی ایران در سال ۲۰۰۹..... ۱۵۴
- نمودار ۸-۴. شاخص کامیابی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور ۱۵۵
- نمودار ۹-۴. شاخص کامیابی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور..... ۱۵۵

- نمودار ۴-۱۰. شاخص کامیابی ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی ۱۵۶
- نمودار ۴-۱۱. شاخص کامیابی ایران در مقایسه با کشورهای نفتی ۱۵۸
- نمودار ۵-۱. اجزای شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ۱۶۷
- نمودار ۲-۵. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۷۲
- نمودار ۳-۵. روند سری زمانی شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران و دامنه‌های آن ۱۷۳
- نمودار ۴-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ۱۷۴
- نمودار ۵-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی ۱۷۵
- نمودار ۵-۶. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران در سال ۲۰۱۱ ..... ۱۷۶
- نمودار ۵-۷. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران ۱۷۷
- نمودار ۵-۸. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور ۱۷۸
- نمودار ۵-۹. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی ۱۷۸
- نمودار ۵-۱۰. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران در مقایسه با سایر کشورهای نفتی ۱۷۹
- نمودار ۶-۱. اجزای شاخص پیشرفت اجتماعی ۱۸۴
- نمودار ۲-۶. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های پیشرفت اجتماعی در سال ۲۰۲۰ ..... ۱۸۸
- نمودار ۳-۶. روند شاخص پیشرفت اجتماعی ایران ۱۸۹
- نمودار ۴-۶. روند دامنه‌های مربوط به شاخص پیشرفت اجتماعی ایران ۱۹۰
- نمودار ۵-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص پیشرفت اجتماعی ۱۹۱
- نمودار ۶-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های پیشرفت اجتماعی ۱۹۲
- نمودار ۶-۷. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران ۱۹۳
- نمودار ۶-۸. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور ۱۹۴
- نمودار ۶-۹. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور ۱۹۵
- نمودار ۶-۱۰. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی ۱۹۶
- نمودار ۶-۱۱. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با کشورهای نفتی ۱۹۶
- نمودار ۷-۱. اجزای شاخص توسعه انسانی ۲۰۰
- نمودار ۲-۷. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های توسعه انسانی در سال ۲۰۲۰ ..... ۲۰۵
- نمودار ۳-۷. روند شاخص توسعه انسانی ایران ۲۰۵
- نمودار ۴-۷. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص توسعه انسانی ۲۰۶
- نمودار ۵-۷. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های توسعه انسانی ۲۰۷
- نمودار ۶-۷. شاخص توسعه انسانی ایران در سال ۱۹۹۰ ..... ۲۰۸
- نمودار ۷-۷. شاخص توسعه انسانی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور ۲۰۹

- نمودار ۷-۸. شاخص توسعه انسانی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور ۲۰۹
- نمودار ۷-۹. شاخص توسعه انسانی ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی ۲۱۰
- نمودار ۷-۱۰. شاخص توسعه انسانی ایران در مقایسه با کشورهای نفتی ۲۱۱
- نمودار ۸-۱. اجزای شاخص جهانی نوآوری ۲۱۶
- نمودار ۸-۲. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های نوآوری در سال ۲۰۲۰ ..... ۲۱۹
- نمودار ۸-۳. روند شاخص نوآوری ایران ۲۲۰
- نمودار ۸-۴. روند دامنه‌های مربوط به شاخص نوآوری ۲۲۱
- نمودار ۸-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص نوآوری ۲۲۲
- نمودار ۸-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های نوآوری ۲۲۳
- نمودار ۸-۷. شاخص نوآوری ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران ۲۲۴
- نمودار ۸-۸. شاخص نوآوری ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور ۲۲۵
- نمودار ۸-۹. شاخص نوآوری ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور ۲۲۵
- نمودار ۸-۱۰. شاخص نوآوری ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی ۲۲۶
- نمودار ۸-۱۱. شاخص نوآوری ایران در مقایسه با کشورهای نفتی ۲۲۷
- نمودار ۹-۱. اجزای گزارش جهانی شادی ۲۳۴
- نمودار ۹-۲. وضعیت ایران در متغیرهای گزارش جهانی شادی در سال ۲۰۲۰ ..... ۲۳۸
- نمودار ۹-۳. روند وضعیت شادی در ایران ۲۳۸
- نمودار ۹-۴. روند متغیرهای مربوط به گزارش شادی ۲۳۹
- نمودار ۹-۵. شاخص شادی ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران ۲۴۱
- نمودار ۹-۶. شاخص شادی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور ۲۴۱
- نمودار ۹-۷. شاخص شادی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور ۲۴۲
- نمودار ۹-۸. نمره شادی ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی ۲۴۳
- نمودار ۹-۹. وضعیت شادی ایران در مقایسه با کشورهای نفتی ۲۴۳
- نمودار ۱۰-۱. اجزای شاخص جهانی صلح ۲۵۰
- نمودار ۱۰-۲. مقایسه زیرشاخص‌های شاخص صلح ایران با ایسلند سال ۲۰۲۰ ..... ۲۵۴
- نمودار ۱۰-۳. روند شاخص صلح ایران ۲۵۴
- نمودار ۱۰-۴. روند دامنه‌های مربوط به شاخص صلح ایران ۲۵۵
- نمودار ۱۰-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص صلح ۲۵۶
- نمودار ۱۰-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در دامنه‌های شاخص صلح ۲۵۷
- نمودار ۱۰-۷. شاخص صلح ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران ۲۵۹

- نمودار ۱۰-۸. شاخص صلح ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور..... ۲۵۹
- نمودار ۱۰-۹. شاخص صلح ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور..... ۲۶۰
- نمودار ۱۰-۱۰. شاخص صلح ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی..... ۲۶۱
- نمودار ۱۰-۱۱. شاخص صلح ایران در مقایسه با کشورهای نفتی..... ۲۶۱
- نمودار ۱۱-۱. اجزای شاخص رقابت‌پذیری جهانی..... ۲۶۸
- نمودار ۱۱-۲. وضعیت ایران در مقایسه با سنگاپور..... ۲۷۴
- نمودار ۱۱-۳. روند تغییرات شاخص رقابت‌پذیری در ایران در دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹..... ۲۷۵
- نمودار ۱۱-۴: مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص رقابت‌پذیری..... ۲۷۶
- نمودار ۱۱-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در سال ۲۰۱۹..... ۲۷۷
- نمودار ۱۱-۶. شاخص رقابت‌پذیری در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران..... ۲۷۹
- نمودار ۱۱-۷. شاخص رقابت‌پذیری ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور..... ۲۷۹
- نمودار ۱۱-۸. شاخص رقابت‌پذیری ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور..... ۲۸۰
- نمودار ۱۱-۹. مقایسه شاخص رقابت‌پذیری ایران و میانگین کشورهای نفتی..... ۲۸۱
- نمودار ۱۱-۱۰. مقایسه شاخص رقابت‌پذیری ایران و کشورهای نفتی..... ۲۸۱
- نمودار ۱۲-۱. اجزای شاخص عملکرد زیست‌محیطی..... ۲۸۷
- نمودار ۱۲-۲. وضعیت ایران در عملکرد زیست‌محیطی در مقایسه با دانمارک..... ۲۹۳
- نمودار ۱۲-۳. مقایسه عملکرد زیست‌محیطی ایران در دو سال ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰..... ۲۹۴
- نمودار ۱۲-۴. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در عملکرد زیست‌محیطی..... ۲۹۵
- نمودار ۱۲-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در عملکرد زیست‌محیطی..... ۲۹۶
- نمودار ۱۲-۶. شاخص عملکرد زیست‌محیطی ایران در مقایسه با کشورهای نفتی..... ۲۹۷
- نمودار ۱۲-۷. مقایسه عملکرد زیست‌محیطی ایران و کشورهای نفتی..... ۲۹۸
- نمودار ۱۲-۸. شاخص عملکرد زیست‌محیطی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور..... ۲۹۹
- نمودار ۱۲-۹. عملکرد زیست‌محیطی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور..... ۲۹۹
- نمودار ۱۳-۱. اجزای شاخص دولت شکننده..... ۳۰۸
- نمودار ۱۳-۲. وضعیت ایران در دولت شکننده در مقایسه با فنلاند..... ۳۱۴
- نمودار ۱۳-۳. روند تغییرات شاخص دولت شکننده ایران در ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰..... ۳۱۵
- نمودار ۱۳-۴. روند تغییرات شاخص دولت شکننده ایران در ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰..... ۳۱۵
- نمودار ۱۳-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص دولت شکننده..... ۳۱۶
- نمودار ۱۳-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی..... ۳۱۷
- نمودار ۱۳-۷. شاخص دولت شکننده در ایران در مقایسه با دو کشور..... ۳۱۹

- نمودار ۱۳-۸. شاخص دولت شکننده ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور ۳۲۰
- نمودار ۱۳-۹. شاخص دولت شکننده ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور ۳۲۰
- نمودار ۱۳-۱۰. شاخص شکنندگی دولت در ایران در مقایسه با کشورهای نفتی ۳۲۱
- نمودار ۱۳-۱۱. مقایسه شاخص دولت شکننده ایران و کشورهای نفتی ۳۲۲
- نمودار ۱۴-۱. وضعیت ایران در شاخص شدت انرژی در مقایسه با میانگین جهانی ۳۲۸
- نمودار ۱۴-۲. تولید ناخالص داخلی به ازای مصرف هر واحد انرژی ۳۲۹
- نمودار ۱۴-۳. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص بهره‌وری انرژی ۳۳۱
- نمودار ۱۴-۴. مقایسه شدت انرژی در ایران با کشورهای نزدیک به آن ۳۳۲
- نمودار ۱۴-۵. شاخص شدت انرژی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور ۳۳۳
- نمودار ۱۴-۶. شاخص شدت انرژی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور ۳۳۴
- نمودار ۱۴-۷. مقایسه شدت انرژی ایران و میانگین کشورهای نفتی ۳۳۵
- نمودار ۱۴-۸. مقایسه شدت انرژی ایران و کشورهای نفتی ۳۳۵
- نمودار ۱۵-۱. توصیف وضعیت ایران بر اساس تولید ناخالص داخلی ۳۴۲
- نمودار ۱۵-۲. توصیف وضعیت ایران بر اساس تولید ناخالص داخلی ۳۴۳
- نمودار ۱۵-۳. توصیف وضعیت ایران بر اساس تولید ناخالص داخلی سرانه ۳۴۳
- نمودار ۱۵-۴. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان تورم ۳۴۵
- نمودار ۱۵-۵. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان تورم در مقایسه با کشورهای نفتی ۳۴۵
- نمودار ۱۵-۶. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان تورم در کشورهای نوظهور ۳۴۶
- نمودار ۱۵-۷. توصیف وضعیت ایران بر اساس سهم منابع طبیعی از تولید ۳۴۷
- نمودار ۱۵-۸. توصیف وضعیت ایران بر اساس سهم منابع طبیعی در بین کشورهای نفتی ۳۴۸
- نمودار ۱۵-۹. مقایسه ایران بر اساس سهم منابع طبیعی با میانگین نوظهور ۳۴۸
- نمودار ۱۵-۱۰. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان بیکاری ۳۴۹
- نمودار ۱۵-۱۱. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان بیکاری در کشورهای نفتی ۳۵۰
- نمودار ۱۵-۱۲. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان بیکاری در اقتصادهای نوظهور ۳۵۰
- نمودار ۱۵-۱۳. توصیف وضعیت ایران بر اساس درصد افراد فقیر در کشورهای نفتی ۳۵۱
- نمودار ۱۵-۱۴. توصیف وضعیت ایران بر اساس درصد افراد فقیر در اقتصادهای نوظهور ۳۵۲

تقدیم به:

تمام فرزندان ایران که به امید بهروزی و شادی در این مرز و
بوم زندگی می‌کنند و مستحق شفافیت‌اند.

سپاس از:

از همه دوستان و اساتیدی که در تدوین این گزارش ما را یاری کردند. به طور ویژه از دکتر محسن رنانی که با صبر و شکیبایی خود و با نقد و نظرات سازنده خود هم انگیزه بخش و هم ارتقا دهنده ابعاد علمی گزارش به عنوان گامی برای یک مسیر بزرگ بودند تشکر و قدردانی می‌کنم. در ادامه فهرست تمام دوستانی که به نحوی در تدوین این گزارش نقش داشتند به همراه نوع همکاری و نقش آن‌ها ارائه خواهد شد:

ردیف	نام و نام خانوادگی	نقش در طرح
۱	دکتر محسن رنانی	ناظر علمی طرح
۲	دکتر مرتضی درخشان	مدیر طرح و عضو تیم علمی رصدخانه توسعه
۳	دکتر الهه شعبانی آفرانی	مسئول بخش کنترل پروژه و عضو تیم علمی رصدخانه توسعه
۴	دکتر عباس حاتمی	مشاور و داور طرح
۵	دکتر مقصود فراستخواه	مشاور طرح
۶	دکتر حجت الله میرزایی	مشاور طرح
۷	دکتر عباد تیموری	عضو تیم علمی طرح
۸	رضا مجیدزاده	همکار طرح
۹	دکتر علی برجیان	همکار طرح
۱۰	مینا اعتضادی	همکار طرح

ردیف	نام و نام خانوادگی	نقش در طرح
۱۲	امیر حسین پوره	مدیرعامل پویش فکری توسعه
۱۳	مریم فتحیان	همکار طرح
۱۴	مهدخت چرخشت	همکار طرح
۱۵	الهام ناقلی	همکار طرح
۱۶	آرام سپهری‌وند	همکار طرح
۱۷	مهرداد عزیزالهی	همکار طرح
۱۸	فرزاد کلاته	همکار طرح
۱۹	دکتر داوود نجفی	همکار طرح

پیشگفتار:

همیشه سؤالاتی ذهن متفکرین توسعه ایران را به خود مشغول می‌کند.

آیا کشور ایران به هدف خود یعنی توسعه در همه ابعاد دست یافته است یا خیر؟ آیا اصلاً ایران به سمت هدف خود حرکت می‌کند و یا از هدفش دور می‌شود؟ آیا تحولات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی صورت گرفته در ایران

منجر به قرار گرفتن ایران روی ریل توسعه ایران شده است یا وضعیت ایران را بدتر کرده است؟ آیا در ایران توسعه به صورت کاریکاتوری و نامتوازن شکل گرفته یا در همه ابعاد و همه بخش‌ها توسعه به صورت متقارن، یکسان و متناسب صورت گرفته است؟ روند فعلی حرکت ایران در آینده چه سمت و سویی خواهد داشت و با توسعه چه نسبتی دارد؟ و... این سؤالات و بسیاری سؤالات دیگر را نمی‌توان به‌سادگی پاسخ داد. برای پاسخ به چنین سؤالاتی نیازمند نهادی هستیم تا شاخص‌های توسعه را به‌صورت مستمر رصد کند و مردم و کارشناسان و سیاست‌گذاران را از نتایج آنها مطلع کند.

نبود شاخص دقیق برای پاسخگویی به سؤالات بالا باعث استهلاک انرژی‌های ملی در دعوایی بی‌پایان و بی‌ثمر خواهد شد. در نبود شاخص دقیق همه درست

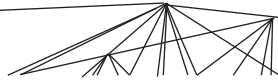
می‌گویند. اما همه بخشی از واقعیت را می‌گویند یا حتی توهمات خود را با تکیه بر اطلاعات ناقص و نادرست بیان می‌کنند. یکی از کاستی‌های توسعه امروز ایران نبود شاخص دقیق برای سنجش تحولات توسعه ایران و محاسبه پذیر کردن عملکرد مسئولان و برنامه‌ریزان است.

البته شاخص‌ها همواره یکی از بحث‌برانگیزترین و پرچالش‌ترین ابزارها برای نمایش وضعیت توسعه در یک کشور بوده‌اند. از شاخص‌ها در دهه‌های اخیر در ایران نیز به‌عنوان ابزاری برای نمایش کارآمدی یا ناکارآمدی دولت‌ها و حتی کل حکومت استفاده شده‌است که برخی درست و واقع‌بینانه و برخی دیگر نادرست و غرض‌ورزانه بوده‌اند.

توسعه در ایران هم پیش از انقلاب و هم بعد از انقلاب مفهومی مظلوم بوده است. پیش از انقلاب با برداشت مکانیکی از توسعه، آن را به سطح رشد اقتصادی فرو کاسته بودند و بعد از انقلاب با نگاهی ایدئولوژیک به توسعه، آن را مفهومی غربی و تا حدودی نامتناسب با فرهنگ اسلامی قلمداد کردند، تا جایی که کوشیدند عنوان برنامه‌های توسعه را به برنامه‌های تعالی تغییر دهند. اما توسعه، توسعه است و باید قدر ببیند و بر صدر نشیند.

توسعه یک فرآیند تکاملی طبیعی جهانی و بشریست. همان‌گونه که کودک باید آرام آرام مراحل تکاملی خود را تا بلوغ طی کند، ملت‌ها نیز باید چنین کنند و جامعه جهانی به‌عنوان یک سیستم یکپارچه نیز مجبور است مسیر تکاملی خود را طی کند. نام این مسیر تکاملی توسعه است. توسعه چیزی بیرون از مسیر تکاملی و خودانگیخته بشری نیست. این فرآیند در چهار دهه گذشته در بخشی از دنیای غرب به‌صورت طبیعی رخ داده است و اکنون در قرن بیست و یکم، کشورهایی که این فرآیند در آنها دیرتر شروع شده است، تلاش می‌کنند تا با برنامه‌ریزی و زمینه‌سازی روند آن را تسریع ببخشند. همین و بس...

طبیعیست همان‌گونه که در فرآیند تکامل فردی ممکن است جلوه‌های متفاوتی از بلوغ یک فرد را شاهد باشیم، در بستر اجتماعی نیز ممکن است نموده‌های توسعه از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت باشد. اما مأموریت توسعه

که افزایش مستمر قابلیت‌ها و فرصت‌ها برای خودشکوفایی تمام شهروندان یک جامعه است، در همه‌جا یکسان است. این افزایش مستمر لازم است با کاهش کمی هزینه‌ها و یا افزایش کیفی دستاوردها همراه باشد، و در نهایت در یک افق بین‌نسلی به سطوح بالاتری از آزادی و عدالت بیانجامد.

در ایران اما هیچ نهادی متولی رصد تحولات ابعاد مختلف توسعه نیست و هیچ دولتی گزارشی درباره نقش خود در تغییر شاخص‌های توسعه ارائه نمی‌کند. توسعه در ایران هم در میان نخبگان و سیاست‌مداران و هم در میان عامه مردم مفهومی مظلوم و مغفول باقی مانده است. پوییش فکری توسعه برآن است تا با تهیه گزارش سالیانه توسعه ملی تحولات ابعاد مختلف توسعه را پیگیری کند تا آگاهی عموم درباره توسعه بهبود یابد، نخبگان فرصت و انگیزه تولید محتوا و چانه‌زنی پیدا کنند، حساسیت سیاست‌گذاران نسبت به ابعاد مختلف توسعه ارتقا یابد و در مجموع جامعه نیز تمرین مطالبه‌گری کند. با این نگاه و با این امید است که پوییش فکری توسعه، رصدخانه توسعه را با هدف رصد منظم و مستمر ابعاد مختلف توسعه تأسیس کرده است. ما امیدواریم که در افق فعالیتیمان بتوانیم رصدخانه ملی توسعه را به یک نهاد توانمند و یک گزارشگر امین از مسئله توسعه در ایران تبدیل کنیم.

بنابراین فلسفه اصلی تولید شاخص توسعه ملی توسط پوییش فکری توسعه این است که تمامی ابعاد، اجزا و زاویه‌دیدهای ممکن در زمینه توسعه و حداکثر شاخص‌هایی که می‌تواند اطلاعاتی در رابطه با توسعه ارائه کنند را تنظیم و تجمیع کند و به‌صورت مستمر ارائه کند. در حقیقت می‌توان واقع‌نمایی نیازهای توسعه کشور در یک گزارش جامع و دقیق را فلسفه و خاصیت تولید شاخص توسعه ملی توسط رصدخانه توسعه دانست. بنابراین شاخص‌سازی توسعه با اهداف

۱- آگاهی‌بخشی درباره ابعاد متنوع توسعه و وضعیت ایران در تمامی این ابعاد

۲- ایجاد مطالبه عمومی برای همه ابعاد توسعه و ایجاد توجه متناسب به همه ابعاد توسعه و تولید راهکار عملیاتی برای سیاست‌گذاران تدوین و تنظیم می‌شود. هرچند هدف پوییش فکری توسعه تولید شاخص جدید توسعه بوده و هست،

اما برای این امر ابتدا لازم است شاخص‌های موجود توسعه در جهان که بیشترین بازنمایی از ابعاد مختلف مفهوم توسعه و کمترین همپوشانی نسبت به یکدیگر را دارند، شناسایی شده و گزارشی از داده‌های تولیدشده آنها ارائه شود. تمامی مطالعات صورت‌گرفته تا به امروز تنها تمرکز بر یک یا چند شاخص داشته و معنای کامل توسعه و همه ابعاد آن را مدنظر قرار نداده‌اند. لذا گزارش‌ها و مطالعات انجام‌شده در این زمینه نتوانسته بازنمایی دقیقی از مفهوم توسعه داشته باشد. بر همین اساس در فاز اول شاخص‌سازی توسعه ملی تمرکز بر گزارش تجمیعی از شاخص‌های منتخب توسعه در جهان است و بر ترکیب پیچیده این شاخص‌ها و البته نماگرهای آنها تمرکز نخواهد داشت. البته در فازهای دوم و سوم شاخص‌سازی، بر انتخاب، طراحی و تولید نماگرهای توسعه تمرکز خواهد شد و از تجمیع آنها شاخص توسعه ملی ارائه و تدوین می‌شود.

امید است تلاش‌های انجام‌شده در این حوزه منجر به ارتقای گفتمان توسعه و کمک به گشایش مسیری نو در توسعه کشور، ارتقای شاخص توسعه ملی تحقق‌یافته (درجه نیل به توسعه)، تشدید توسعه‌طلبی ذهنی و توسعه‌خواهی عملی عموم مردم و همچنین ارتقای امکان ارزیابی توسعه‌مداری حکومت توسط مردم و ملزم‌شدن حکومت به گام نهادن در مسیر توسعه شود.

مقدمه گزارش شاخص‌سازی توسعه:

دو رویکرد عمده در چگونگی تحقق توسعه وجود دارد: از یک سو، توسعه می‌تواند برآمد تحول در نهادهای فرهنگی و اجتماعی جامعه باشد که سرآمد این نهادها خانواده و آموزش هستند. از سوی دیگر، توسعه می‌تواند در نتیجه سیاست‌های دولت‌ها ایجاد شود. برخلاف رویکرد اول یعنی «توسعه از پایین» که نیازمند تحول خودجوش فرهنگی و نهادینه‌شدن هنجارهای توسعه‌خواهانه در الگوهای ذهنی و رفتاری جامعه بوده و فرآیندی است که نسل‌ها به درازا می‌انجامد؛ «توسعه از بالا» نوعی توسعه دستوری بوده و فرآیندی است که می‌تواند قابل اندازه‌گیری، قابل برنامه‌ریزی و قابل پیش‌بینی باشد. پیامدهای سیاست‌هایی که دولت‌ها در جهت «رشد» و «توسعه» کشورها اجرا می‌کنند تا حدود زیادی قابل رصد و اندازه‌گیری است. ارزیابی میزان ناکامی یا کامیابی سیاست‌های توسعه‌ای پیشین، و پیش‌بینی سناریوهای آینده برای توسعه کشور در صورت ادامه روند یا تغییر روند، می‌تواند بسته‌های حمایتی اثرگذاری جهت تدوین سیاست‌های هدفمندتر توسعه‌ای در اختیار سیاست‌گذاران قرار دهد.

در ایران، برنامه‌های توسعه از قبل از انقلاب اسلامی اجرا شده‌اند و پس از انقلاب دوره جدیدی از این برنامه‌ها از سال ۱۳۶۸ به صورت پنج سال یک بار طراحی و اجرا می‌شوند. استمرار برنامه‌های توسعه نشانگر این است که توسعه امری نیست که توسط یک دولت و تحت تأثیر سیاست‌های یک دولت یا یک جناح و حزب خاص ایجاد شود. توسعه انباشت و توزیع است، انباشت سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌محور و انباشت سرمایه، رفاه، و فراوانی در بین گروه‌های مختلف

جغرافیایی و هویتی. نهاد پویش فکری توسعه، توسعه را این‌گونه تعریف می‌کند: توسعه، فرآیند شکل‌گیری ساختارهای نهادی است که منجر به ایجاد رفاه پایدار و توزیع نسبتاً عادلانه آن در سطح جامعه با هدف توانمندسازی همه افراد جامعه می‌شود، به طوری که هیچ محدودیت درونی (نیاز اولیه رفع‌نشده) یا هیچ محدودیت بیرونی (آزادی‌های سلب‌شده) افراد را از انتخاب آزادانه و مختارانه فرصت‌های خودشکوفایی محروم نکند.

در ادامه هریک از بخش‌های این تعریف به صورت دقیق توضیح داده می‌شوند:

- ایجاد رفاه به معنای انباشت ثروت در یک جامعه و فراهم کردن امکانات و دسترسی به غذا، آب و سرپناه و امکانات مختلف آموزشی، پزشکی، خدمات، حمل‌ونقل و غیره است.

- توزیع رفاه به معنای توزیع امکانات در سطح جامعه برای همه اقشار و گروه‌های جغرافیایی و هویتی است.

- رفاه پایدار رفاهی است که محصول برداشت بیش از ظرفیت منابع طبیعی نباشد و نسل‌های آینده را از رفاه محروم نکند.

- توانمندسازی به معنای ایجاد قابلیت در تک‌تک افراد جامعه از طریق ارائه خدماتی نظیر آموزش و تامین نیازهای اولیه و بنیادهای رفاه است.

- خودشکوفایی بر معناداری زندگی و رضایت فرد از زندگی دلالت دارد؛ اینکه فرد پذیرش اجتماعی را تجربه کند به توانمندی خود پی ببرد، و درصدد رشد در مسیر توانمندی خود برآید.

بخشی از نماگرهای جهانی عملکرد^۱ همواره در تلاش بوده‌اند با در نظر گرفتن تصویر کلی توسعه و یا با تمرکز بر ابعاد خاصی از آن، با وضع معیارهای ثابت برای توسعه، موقعیت کشورهای مختلف را با یکدیگر مقایسه کرده و البته امکان مقایسه وضعیت هر کشور را با گذشته خود فراهم کنند. بدون تردید توسعه بیش از آنکه به آسانی به سنجش درآید یک مفهوم کیفی و نسبی است. با وجود این،

1- global performance indicators

اتخاذ یک رویکرد نقادانه به روش‌شناسی و مدل‌های نظری شاخص‌ها و نماگرهای توسعه و تلفیق و تجمیع این شاخص‌ها می‌تواند درک درستی از وضعیت توسعه کشورها ایجاد کند.

در حال حاضر ضرورت سنجش وضعیت توسعه ایران بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود. تعاریف و تلقی‌های گوناگونی که درباره این مفهوم و اجزای آن وجود دارد و البته پیچیدگی این مفهوم راه سوءاستفاده از آن و وارونه جلوه‌دادن واقعیت را هموار می‌کند. ما بیش از هر زمان دیگری به این احتیاج داریم تا با اتخاذ رویکرد همه‌جانبه نسبت به توسعه و پرهیز از نگرش نامتوازن و تک‌علی به توسعه، توانمندی‌ها و محدودیت‌هایمان در مسیر توسعه را شناسایی کنیم، و با تکیه بر توانمندی‌هایمان در جهت رفع محدودیت‌ها بکوشیم.

پویش فکری توسعه با تأسیس «رصدخانه توسعه» در صدد است تا ضمن تدوین و انتشار سالیانه «گزارش ملی توسعه»، «شاخص ملی توسعه ایران»^۱ را نیز جهت ارزیابی وضعیت توسعه ایران طراحی کرده و روند پیشرفت توسعه ایران را به صورت ادواری گزارش کند. پویش فکری توسعه نهاد مدنی و فرهنگی مستقلی است که از سال ۱۳۹۶ فعالیت خود را با هدف مطالعه و ترویج گفت‌وگو در باب مسئله توسعه ایران آغاز کرده است و اکنون با تأسیس «رصدخانه توسعه»، در پی آن است که دیده‌بانی، محاسبه و گزارش‌دهی از شاخص‌های توسعه کشور را به یک فرآیند مستمر و قابل پیگیری تبدیل کند. اهمیت طراحی یک شاخص ملی برای بررسی روند توسعه ایران در این است که این شاخص با در نظر گرفتن وضعیت نهادهای مختلف در ایران، ساختار سیاسی ایران، و زمینه فرهنگی ایرانیان و همین‌طور استفاده از منابع داده داخلی، می‌تواند تصویر واقع‌بینانه‌تری از روند پیشرفت توسعه در ایران ارائه کند؛ رصد برنامه‌ها و سیاست‌های توسعه را امکان‌پذیرتر کرده، و گزارش‌های کاربردی جهت کمک به بهبود روند توسعه ایران پیشنهاد کند. در یک شاخص ملی توسعه امکان مفهوم‌سازی بر اساس

واقعیات جامعه ایرانی و توجه به توانمندی‌ها و بحران‌های این جامعه وجود دارد. همچنین این شاخص امکان ورود به تحلیل‌های منطقه‌ای و استانی را فراهم می‌آورد و شناخت عمیقی از کاستی‌های توسعه ایران نمایان می‌کند.

گزارش پیش رو محصول یک مطالعه عمیق جهت بررسی شاخص‌های جهانی توسعه است که مقدمه‌ای بر پروژه شاخص ملی توسعه ایران محسوب می‌شود. این گزارش یک مرور تلفیقی^۱ از مهم‌ترین و معتبرترین شاخص‌های توسعه جهانی ارائه کرده و جایگاه ایران را با در نظر گرفتن موقعیت این کشور در رتبه‌بندی‌های این شاخص‌ها در سال‌های اخیر مورد بررسی قرار داده است و در نهایت با دستاویزی به یافته‌های این شاخص‌ها، روایتی تازه و ملموس‌تر از وضعیت توسعه ایران ارائه می‌کند. در واقع این گزارش بازنمای وضعیت ایران در شاخص‌های جهانی توسعه و موقعیت نسبی ایران در رتبه‌بندی این شاخص‌هاست.

ما امیدواریم دستاوردهای این مطالعه، برای کسانی که در مسیر توسعه ایران نقش دارند؛ از سیاست‌گذاران سطح ملی و منطقه‌ای گرفته تا صاحبان سرمایه و کار، اهالی رسانه و سازمان‌های مردمی، آگاهی‌بخش باشد. تنها با شناخت ما از تجربه توسعه در زمان گذشته است که امکان پیش‌بینی سناریوهای احتمالی آینده و برنامه‌ریزی جهت غلبه سناریوهای توسعه‌خواه بر سناریوهای ضد توسعه وجود دارد. علاوه بر این، این گزارش می‌تواند در آگاهی‌بخشی و مطالبه‌گری توسعه در عموم مردم و جامعه مدنی ایران تأثیرگذار باشد.

الف) در این گزارش چه می‌خوانیم؟

این گزارش یک مرور تلفیقی بر سیزده شاخص جهانی توسعه است. این شاخص‌ها عبارتند از: شاخص کامیابی لگاتوم، شاخص پیشرفت اجتماعی، شاخص توسعه انسانی، گزارش جهانی شادی، شاخص سهولت انجام کسب و کار، شاخص حقوق مالکیت، شاخص نوآوری، شاخص رقابت‌پذیری، زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی، شاخص دولت‌شکننده، شاخص جهانی صلح، شاخص عملکرد زیست‌محیطی، شاخص شدت انرژی.

سؤال اصلی این پروژه این است: جایگاه ایران در رتبه‌بندی شاخص‌های جهانی چه واقعیاتی از توسعه ایران را آشکار می‌کند؟ این سیزده شاخص محصول یک نمونه‌گیری روشمند از ۶۰ شاخص توسعه بر اساس تعریف ما از توسعه است. ما معتقدیم تنها یک نگاه کل‌نگر به توسعه می‌تواند واقعیت مسئله توسعه را دریابد. در فرآیند توسعه همان‌طور که رشد اقتصادی مهم است کیفیت نهادها هم اهمیت دارند، ظرفیت‌های نوآوری و اختراع نیز قابل توجه بوده و حقوق و آزادی‌های فردی نیز تعیین‌کننده‌اند. البته همه این شاخص‌ها اهمیت یکسانی با یکدیگر ندارند؛ برخی اثرگذار و ریشه‌ای و برخی اثرپذیراند؛ برخی لازمه قدم‌های اولیه توسعه هستند و برخی دیگر در مراحل بعدی توسعه ضرورت پیدا می‌کنند؛ برخی نیازمند تحول نهادی هستند و برخی محصول تغییر در سازوکارها؛ تغییر برخی نسل‌ها به طول می‌انجامد و برخی دیگر با تصویب قانونی جدید عملی می‌شوند؛ برخی درون‌داد توسعه‌اند و برخی دیگر محصول توسعه.

ما نگاه سیستمی به توسعه داریم و معتقدیم هرگونه برنامه یا اصلاح یا رفتار و فرآیندی که در هر بعد جامعه اعم از محیط حقوقی و سیاسی، محیط اقتصادی، محیط طبیعی و محیط اجتماعی انجام شود نه‌تنها در حوزه خود بلکه در بقیه حوزه‌ها هم اثرگذار است. نمی‌توان توسعه را در یک بُعد اقتصادی یا فرهنگی محدود کرد و از عواقب و پیامدهای آن برای حوزه‌های دیگر غفلت ورزید. به همین ترتیب اتخاذ هر سیاست غلطی در هر حوزه، عواقب و هزینه‌هایی در دیگر حوزه‌ها به ما تحمیل می‌کند. این گزارش می‌تواند به سیاست‌گذاران و دولت‌های توسعه‌خواه کمک کند چنانچه قصد یاری در فرآیند توسعه ایران را دارند باید از کجا شروع کرده و در چه حوزه‌هایی سیاست‌گذاری و سرمایه‌گذاری کنند و از کدام اهداف به نفع کدام اولویت‌ها چشم‌پوشند. ما بر این باوریم سیاست‌گذاری برای توسعه دارای سلسله‌مراتب است و از یک پارادایم نهادی پیروی می‌کند. عدول از قواعد این هرم پارادایمی می‌تواند کشور را متحمل هزینه‌های فراوان کند.

این شاخص‌های سیزده‌گانه همه‌چیز را به ما نمی‌گویند اما بخشی از واقعیت را آشکار می‌کنند و موقعیت کشور ما را در جهان مشخص می‌کنند. آنها کارامدی

صنعت، کشاورزی و خدمات را کمتر می‌سنجند، به زمینه‌های فرهنگی کشورها کمتر توجه دارند، با در نظر گرفتن معیارهای یکسان و وزن‌دهی یکسان، تاریخ و فرهنگ متفاوت کشورها و ویژگی‌های جمعیت شناختی آنها را انکار می‌کنند؛ و معیارهای توسعه را طبق وضعیت دموکراسی‌های ثروتمند غربی بر می‌شمرند، اما با وجود این، آنها بخشی از واقعیت را بازنمایی می‌کنند. این شاخص‌ها چندبعدی بودن توسعه، تأثیرپذیری آن از امور داخلی و خارجی، همبستگی و ارتباط بین اجزای مختلف توسعه و نهادهای اثرگذار بر توسعه را نشان می‌دهند و ذهن ما را از تأکید بیش از اندازه بر معیارهای کمی و کلیشه‌ای توسعه رها می‌سازند.

ب) ملاحظات روش‌شناختی

هرچند یک پیوست روش‌شناسی مفصل برای این گزارش تهیه شده است که خوانندگان علاقمند می‌توانند از آن برای اطلاع از جزئیات محاسباتی و روشی این طرح استفاده کنند، با این حال برخی نکات مهم از آن پیوست در اینجا بیان می‌شود تا ذهن خوانندگان آماده مطالعه شود.

- روش انتخاب شاخص‌ها

همه می‌دانیم که توسعه مفهومی چندبعدی و بسیار پیچیده است که نمایش آن توسط یک شاخص بسیار مشکل بوده و هیچ‌یک از شاخص‌های موجود ادعای نمایش کامل مفهوم توسعه را ندارند. به همین دلیل برای نمایش بهتر توسعه لازم است از شاخص‌های مختلف که هر کدام ابعادی از آن را آشکار می‌کنند استفاده کرد. نگاه جمعی به این شاخص‌ها می‌تواند به نمایش کامل‌تر مفهوم توسعه کمک کند.

اما سؤال اصلی این است که چگونه از بین شاخص‌های متعدد موجود می‌توان بهترین شاخص‌ها را انتخاب کرد. شاخص‌هایی که بتوانند نمایش حداکثری از توسعه در کنار هم ایجاد کنند و همچنین کمترین همپوشانی را با یکدیگر داشته باشند.

با در نظر گرفتن تعریف پویا فکری توسعه از توسعه، ما ۶۰ شاخص مربوط به توسعه و ابعاد توسعه را شناسایی کرده، و با بررسی دقیق اجزای این شاخص‌ها، روش‌شناسی و اعتبار منابع داده‌ها در نهایت ۱۳ شاخص را انتخاب کردیم (برای آشنایی با این شاخص‌ها «پیوست شماره (۱) گزارش: پیوست روش‌شناسی» را ملاحظه کنید).

در این گزارش برای انتخاب شاخص‌ها از سه معیار اصلی استفاده شده‌است:

۱. نمایشگری مفهوم توسعه و کمترین همپوشانی با سایر شاخص‌ها

از بین شاخص‌های مورد بررسی، شاخص‌هایی باید انتخاب شوند که بیشترین نمایشگری را از مفهوم توسعه داشته باشند. یعنی زیرشاخص‌هایی که در ذیل شاخص مربوطه تعریف می‌شود قرابت مفهومی با معنای مدنظر ما از توسعه داشته باشد. همچنین بررسی آن شاخص باید بتواند بعد جدیدی از توسعه را نمایشگری کند. یعنی زیرشاخص‌های آن مفاهیم جدیدی از توسعه را اضافه کنند تا بررسی و مطالعه آن و در نظر گرفتن آن بتواند به تکمیل مفهومی توسعه در گزارش کمک کند.

محاسبه برخی ابعاد توسعه به‌ویژه ابعادی که کمی‌سازی آنها آسان است مورد توجه بسیاری از شاخص‌ها قرار گرفته است. این نکته در انتخاب شاخص‌ها مدنظر ما قرار گرفته که شاخص‌هایی انتخاب شوند که کمترین همپوشانی مفهومی را با شاخص‌های گزینش شده پیشین داشته باشند.

۲. دست اول بودن داده‌ها و اطلاعات شاخص

برخی از شاخص‌ها اطلاعات خود را از دل سایر سازمان‌ها و یا سایر شاخص‌ها استخراج می‌کنند و با ایجاد ترکیب جدید شاخص جدیدی ارائه می‌دهند. معیار دست اول بودن داده‌ها این نکته را گوشزد می‌کند که بیشتر به شاخص‌هایی توجه شود که خود داده تولید کردند و یا اولین بار با استفاده از داده‌های تولیدشده سایر نهادها شاخصی را برای توسعه ایجاد کرده‌اند.

۳. وجود اطلاعات بین‌المللی برای ایران و سایر کشورها

شاخص‌هایی وجود دارند که هرچند بسیار کارآمد و مناسب بعدی از توسعه را سنجیده‌اند اما داده‌های تولید شده آنها تنها برای یک کشور سنجیده شده است. مانند شاخص تولید ناخالص شادی که تنها برای کشور بوتان است. از چنین شاخص‌هایی نمی‌توان برای ارزیابی وضعیت ایران و مقایسه بین‌المللی استفاده نمود. همچنین در داخل ایران نیز برخی از شاخص‌ها مانند سهولت کسب و کار به صورت بومی نیز اندازه‌گیری می‌شود، اما به دلیل اینکه مبنای

ارزیابی وضعیت ایران در این گام از طرح مقایسه بین المللی بود، ترجیح داده شد از شاخص‌هایی استفاده شود که داده‌های بین المللی داشته باشند.

- یک ملاحظه روش‌شناختی در معرفی اجزای شاخص‌ها

شاخص‌ها دارای اجزای مختلفی هستند که با یک ترتیب سلسله‌مراتبی در درون یک شاخص قرار می‌گیرند. این اجزا با مفاهیمی نظیر دامنه، مقیاس، معیار، سنج، زیرشاخص در فارسی ترجمه شده‌اند. واقعیت این است که در تعریف این اجزا چه در زبان انگلیسی و چه در زبان فارسی همپوشانی‌های فراوانی وجود دارد. علاوه بر این، برخی شاخص‌ها بعضی از این مفاهیم را معادل هم به کار برده و برخی دیگر ارائه متفاوتی از آنها داشته‌اند. برای مثال شاخص حقوق مالکیت اجزاء^۱، زیرشاخص^۲ و مقوله‌های هسته‌ای^۳ را معادل یکدیگر گرفته و موارد^۴ و مؤلفه‌ها^۵ را هم یکسان دانسته است. زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی نماگر^۶ و مقیاس^۷ را معادل یکدیگر در نظر گرفته است. شاخص نوآوری نماگر و مؤلفه را یکسان گرفته است. در این گزارش جهت تسهیل معرفی اجزای شاخص‌ها و همین‌طور دریافت آسان‌تر برای مخاطب نحوه ورود به اجزای شاخص‌ها را طبق یک مدل خاص پیش گرفتیم به این ترتیب که:

اغلب شاخص‌ها دارای چند دامنه (قلمرو مفهومی) هستند، هر دامنه دارای یک یا چند زیرشاخص است، هر زیرشاخص دارای یک یا چند نماگر است و احتمالاً هر نماگر دارای یک یا چند سنج است.

(ج) راهنمای مخاطب

- در هر فصل از گزارش چه می‌خوانیم؟

دو شاخص کامیابی لگاتوم و پیشرفت اجتماعی ابعاد نسبتاً متنوعی از توسعه را

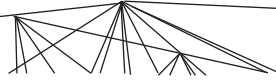
-
- 1- component
  - 2- sub-index
  - 3- . core categories
  - 4- items
  - 5- elements
  - 6- indicator
  - 7-measure

دربرگرفته‌اند که شامل وضعیت محیط اجتماعی، اقتصادی، توانمندی‌های فردی، و محیط زیست می‌شوند. شاخص‌های توسعه انسانی و شادی بر توانمندشدن افراد و احساس آنها از زندگی تمرکز دارند. شاخص عملکرد زیست‌محیطی به‌طور خاص بر کیفیت محیط زیست در کشورها تأکید دارد. شاخص شدت انرژی نسبت مصرف انرژی به تولید ناخالص داخلی را می‌سنجد. شاخص‌های سهولت کسب‌وکار، رقابت‌پذیری، حقوق مالکیت و نوآوری؛ محور اصلی‌شان بررسی اجزای محیط کسب‌وکار، سهولت ایجاد و اداره کسب‌وکار، بازبودن اقتصاد، وضعیت بازار و قانون‌گذاری در این محیط و بحث حقوق مالکیت مادی و معنوی و همین‌طور نوآوری و فناوری است. شاخص‌های حکمرانی جهانی و دولت شکننده و صلح بر محیط سیاسی متمرکز هستند. این شاخص‌ها کیفیت مقررات سیاسی، توانمندی‌ها و محدودیت‌های دولت، حقوق سیاسی افراد و گروه‌ها، و بحث ثبات، فساد و خشونت‌های سیاسی را پوشش می‌دهند. در مقدمه فصل مربوط به هر شاخص، این شاخص‌ها و اجزای آنها معرفی می‌شوند و همین‌طور مختصری از بحث روش‌شناسی آنها ارائه می‌شود. این مقدمه‌ها به‌طور کامل از وبسایت این شاخص‌ها گرفته و ترجمه شده است (برای ورود به صفحه اصلی آخرین گزارش هر شاخص پاورقی را ملاحظه بفرمایید)^۱. در نهایت در فصل آخر گزارش نتایج

۱- شاخص جهانی صلح: http://visionofhumanity.org/app/uploads/2020/06/GPI_2020_web.pdf
سهولت کسب‌وکار: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>
عملکرد زیست‌محیطی: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2020report20200911.pdf>
زیرشاخص‌های حکمرانی: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>
دولت شکننده: <https://fragilestatesindex.org/>
رقابت‌پذیری جهانی: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
حقوق مالکیت: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/>
توسعه انسانی: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf>
گزارش جهانی شادی: <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2020/WHR20.pdf>
شاخص کامیابی لگاتوم: [https://prosperitysite.s3-accelerate.amazonaws.com/8115/8635/0367/](https://prosperitysite.s3-accelerate.amazonaws.com/8115/8635/0367/The_Legatum_Prosperty_Index_2019.pdf)
The_Legatum_Prosperty_Index_2019.pdf
شاخص پیشرفت اجتماعی: [https://www.socialprogress.org/assets/downloads/re-](https://www.socialprogress.org/assets/downloads/re-sources/2019/2019-Social-Progress-Index-executive-summary-v2.0.pdf)
sources/2019/2019-Social-Progress-Index-executive-summary-v2.0.pdf

این مرور ادبیات، تجمیع این شاخص‌ها در مورد ایران، مقایسه ایران با برخی کشورهای خاص و ورود به زیرشاخص‌های این شاخص‌ها ارائه می‌شود.

- در هر نسخه از گزارش چه می‌خوانیم؟

نسخه کامل این گزارش (نسخه پیش رو) دربرگیرنده چرایی انجام این پروژه، اهمیت آن برای جامعه امروز و معرفی تفصیلی شاخص‌های سیزده‌گانه، مباحث روش‌شناسی و نتایج کامل گزارش است. **نسخه خلاصه** گزارش دربرگیرنده نتایج اصلی گزارش است. **نسخه مخصوص سیاست‌گذاران** با محوریت ارائه بسته‌های سیاستی برای سیاست‌گذاران سطح ملی و منطقه‌ای تهیه شده است. علاوه بر تقسیم‌بندی نسخه‌های گزارش بر اساس مخاطب، خلاصه این گزارش به زبان‌های فارسی، عربی، و انگلیسی و همچنین توضیح کلی گزارش به زبان‌های ترکی و کردی قابل استفاده است.

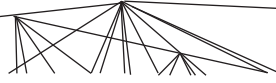

- مهم ترین نتایج

جدول وضعیت ایران در رتبه بندی شاخص های سیزده گانه

ردیف	عنوان شاخص	سال انتشار آخرین گزارش	رتبه ایران در آخرین گزارش	تعداد کشورهای عضو رتبه بندی در آخرین گزارش	تغییر رتبه ایران نسبت به ۵ سال گذشته	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه
۱	کامیابی لگاتوم	۲۰۲۰	۱۲۰	۱۶۷	+۱*	۰/۰۳
۲	پیشرفت اجتماعی	۲۰۲۰	۹۳	۱۶۳	-۴	۰/۸
۳	توسعه انسانی	۲۰۲۰	۷۰	۱۸۹	-۱	۱/۱
۴	گزارش جهانی شادی	۲۰۲۰	۱۱۸	۱۵۳	+۱۵	۰/۱
۵	سهولت انجام کسب و کار	۲۰۲۰	۱۲۷	۱۹۰	+۶***	۱/۴
۶	رقابت پذیری	۲۰۱۹	۹۵	۱۴۱	+۲****	-۱/۳
۷	حقوق مالکیت	۲۰۲۰	۱۱۳	۱۲۹	+۹	۰/۱۳
۸	نوآوری	۲۰۲۰	۶۷	۱۲۹	-۳۹	۱/۸
۹	نماگرهای جهانی حکمرانی	۲۰۲۰	۱۸۱	۲۰۲	+۶	-۱
۱۰	دولت شکننده	۲۰۲۰	۱۳۵	۱۷۸	۰	****۰/۰۵
۱۱	صلح	۲۰۲۰	۱۴۲	۱۶۳	۰	****۱/۱۷
۱۲	عملکرد زیست محیطی	۲۰۲۰	۶۷	۱۸۰	-۴۰*****	۲/۱۲
۱۳	بهره وری انرژی	۲۰۱۵	۱۶۰	۱۹۰	+۱۸	****۱/۷۳

* این عدد بیانگر آن است که رتبه ایران در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۵، یک رتبه نزول داشته است؛ یعنی ایران در سال ۲۰۱۵ در جایگاه ۱۱۹ دنیا قرار داشته است.

** با توجه به تغییر در روش‌شناسی اندازه‌گیری شاخص، تغییر رتبه نسبت به سال ۲۰۱۶ مدنظر قرار گرفته است.

** با توجه به تغییر در روش‌شناسی اندازه‌گیری شاخص، تغییر رتبه نسبت به سال ۲۰۱۷ مدنظر قرار گرفته است.

*** در شاخص‌های دولت‌شکننده، صلح و شاخص بهره‌وری انرژی (که بر مبنای شدت انرژی محاسبه می‌شود)، مثبت‌بودن میانگین نرخ رشد مرکب سالانه بیانگر بزرگ‌شدن نمره ایران در این شاخص و بدترشدن وضعیت (از نظر شاخص) است.

**** با توجه به تغییرات سالانه در محاسبه شاخص عملکرد زیست‌محیطی، نمی‌توان مقایسه‌های زمانی را برای یک کشور انجام داد. با این حال در گزارش سال ۲۰۲۰ تغییرات این شاخص نسبت به سال ۲۰۱۰ ارائه شده و بدین ترتیب امکان استخراج نمره و رتبه کشورهای مختلف در سال ۲۰۱۰ برحسب روش‌شناسی سال ۲۰۲۰ فراهم آمده است. از این‌رو در اینجا تغییر رتبه ایران نسبت به سال ۲۰۱۰ مدنظر قرار گرفته است.

۱- توسعه ایران در یک نگاه:

در یک نگاه کلی، توسعه می‌تواند نتیجه برنامه‌ریزی از بالا (سیاست‌گذاری) یا تحول فرهنگی در بدنه جامعه (تربیت و آموزش) باشد. مروری بر نظریات توسعه نشان می‌دهد سه مسیر کلی برای توسعه وجود دارد: اصلاح قواعد بازی در نهاد اقتصاد و سیاست، فشار بر حاکمیت (مطالبه‌گری) از سوی جامعه مدنی (به شرط وجود آزادی‌های سیاسی) جهت اصلاح سیاست‌ها و قواعد نهادی، و توانمندسازی فردی و تغییر الگوهای رفتاری و فرهنگی از طریق آموزش و تربیت هدفمند. دو مسیر اول نیازمند سیاست‌گذاری و مسیر سوم که مسیری بلندمدت‌تر است نتیجه فرهنگ‌سازی است. همان‌گونه که در مقدمه گزارش مطرح شد اهمیت شاخص‌های جهانی عملکرد و شاخص‌های ملی توسعه در به‌کارگیری آنها برای هدفمندکردن سیاست‌گذاری است. پذیرش این رویکرد به این معنی است که ما از شاخص‌های توسعه این انتظار را داریم که با شناسایی نقاط ضعف و قوت توسعه ایران و در نظر گرفتن آنها در بستر این جامعه (ایدئولوژی حاکمیت و ارزش‌های اجتماعی) مسیر سیاست‌گذاری برای توسعه را تا حدودی روشن کند. در این قسمت با مروری بر وضعیت ایران در زیرشاخص‌های مربوط به سیزده کلان‌شاخص و تجمیع آنها در قالب یک فراشاخص توسعه، در نهایت به مبحث سیاست‌گذاری در جهت توسعه ایران ورود می‌کنیم.

یادآوری این نکته در اینجا ضروری است که شاخص‌های جهانی و ملی توسعه و در حالت کلی آمار، لزوماً پوشش‌دهنده کل واقعیت‌ها نیستند و از خطاهای روش‌شناختی و سوگیری‌های نظری تهی نیستند. با این حال شاخص‌ها ابزاری

برای ارزیابی و مقایسه هستند که در بدترین حالت بخشی از واقعیت را نشان می‌دهند. بنابراین جمع این شاخص‌ها در کنار یکدیگر اگرچه بر اساس فهم ما از توسعه و ارزیابی روش‌شناختی شاخص‌ها بوده‌اند اما مانند هر پژوهش علمی و خلاقانه‌ای فارغ از خطا نیست.

این گزارش مروری تلفیقی بر ۱۳ کلان شاخص جهانی در حوزه توسعه است که شامل ۱۲۴ زیر شاخص و ۷۳۴ ناگر توسعه می‌باشد. در متن گزارش این شاخص‌ها معرفی شدند و تغییرات وضعیت ایران در این شاخص‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. اما در این بخش در نظر داریم با کنار هم قرار دادن این ۱۳ شاخص تصویری به مراتب کامل‌تر و روشن‌تر از وضعیت توسعه ایران و موقعیت آن در جهان ارائه کنیم.

جدول زیر داده‌های استاندارد شده شاخص‌های مختلف در آخرین سال انتشار گزارش هر شاخص را نمایش می‌دهد.

جدول ۱-۱. نمره ایران در شاخص‌های توسعه در سال ۲۰۲۰

بیشرف اجتماعی	توسعه انسانی	صلح	فناوری	حقوق مالکیت	حکمرانی	سهولت کسب‌وکار	شادی	کامیابی	شدت انرژی	دولت شکننده	رقابت‌پذیری	محیط زیست
۶۷٫۵	۷۸٫۳	۶۴	۳۰٫۹	۴۲٫۵	۲۷٫۲	۵۶	۴۷	۴۹	۶۱	۳۰	۵۳	۵۸

مأخذ: یافته‌های پژوهش^۱

در ادامه رتبه ایران در سه سال ۲۰۱۰، ۲۰۱۵ و ۲۰۲۰ نمایش داده می‌شوند.^۲

۱- این شاخص‌ها در هر مقیاسی که بودند به مقیاس بین صفر و صد تبدیل شدند. به‌عنوان مثال شاخص حکمرانی که بین ۲/۵- تا ۲/۵+ است، ابتدا به همه اعداد عدد ۲/۵ اضافه شده و مقیاس به صفر تا ۵ تبدیل شده است و سپس همه اعداد در ۲۰ ضرب شده است تا مقیاس به صفر تا صد تبدیل شود. مأخذ داده‌های ابتدایی سایت‌ها و گزارش سازمان‌هایی است که در طول گزارش برای هر یک از داده‌ها به آن استناد شده است.

۲- هر چند تعداد کشورها در طول سال‌های مختلف تغییر کرده است، اما این تغییر تعداد آنقدر معنادار نیست. در پیوست جدول این داده به همراه تعداد کشورهای مورد بررسی در هر سال موجود است.

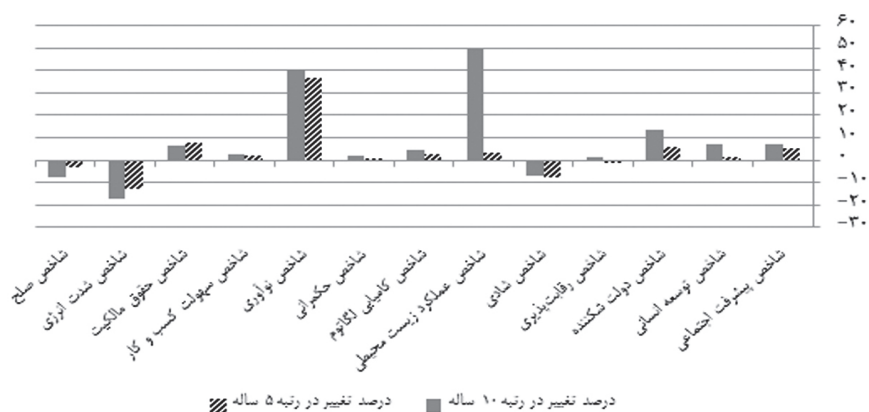

جدول ۱-۲. رتبه ایران در شاخص‌های مختلف در طول سالهای مختلف

عنوان شاخص	رتبه ایران در سال ۲۰۱۰	رتبه ایران در سال ۲۰۱۵	رتبه ایران در آخرین سال گزارش
شاخص پیشرفت اجتماعی	۹۲	۹۰	۹۳
شاخص توسعه انسانی	۷۰	۶۶	۷۰
شاخص دولت شکننده	۱۴۵	۱۳۵	۱۳۵
شاخص رقابت پذیری	۸۸	۸۹	۹۵
شاخص شادی	۱۱۰	۱۱۱	۱۱۸
شاخص عملکرد زیست محیطی	۱۱۲	۸۱	۶۷
شاخص کامیابی لگاتوم	۱۲۵	۱۲۲	۱۲۰
شاخص حکمرانی	۱۹۸	۱۸۸	۱۸۱
شاخص نوآوری	۱۱۳	۱۰۶	۶۷
شاخص سهولت کسب و کار	۹۴	۱۰۵	۱۲۷
شاخص حقوق مالکیت	۱۰۴	۱۰۴	۱۱۳
شاخص شدت انرژی	۱۳۸	۱۴۳	۱۶۰
شاخص صلح	۱۲۰	۱۳۷	۱۴۲

مأخذ: یافته‌های پژوهش (از گزارش‌ها و سایت‌های هر شاخص)

در نمودار زیر درصد تغییر رتبه ایران در هر یک از این شاخص‌ها را به تفکیک دوره پنج ساله (از ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰) و ۱۰ ساله (از ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰) می‌توان ملاحظه کرد.

نمودار ۱-۱. درصد تغییر رتبه ایران در شاخص‌های مختلف در طول ۵ و ۱۰ سال گذشته

همان‌طور که در نمودار فوق مشاهده می‌شود تغییرات رتبه ایران در شاخص‌های صلح، شدت انرژی، شادی منفی بوده است که این امر نشان‌دهنده روند نامطلوب ایران در شاخص‌های ذکر شده است. در این میان شاخص شادی نه تنها منفی بوده است، بلکه وضعیت ایران در پنج سال گذشته نسبت به ۱۰ سال گذشته این شاخص بدتر شده است. به این معنا که شتاب تغییرات منفی بیشتر شده است. همچنین در شاخص رقابت‌پذیری نیز اگرچه درصد تغییرات در ۱۰ سال گذشته مثبت بوده است اما چنان‌که ملاحظه می‌شود این تغییرات در پنج سال گذشته منفی شده است که نشان‌دهنده عملکرد ضعیف در پنج سال گذشته بوده است. در شاخص حقوق مالکیت عملکرد ایران در پنج سال اخیر نسبت به ۱۰ سال گذشته بهتر بوده است. در سایر شاخص‌ها عملکرد ایران مثبت بوده است. در شاخص عملکرد زیست‌محیطی تغییرات در ۱۰ سال بسیار مثبت بوده ولی در پنج سال گذشته تغییر بسیار ضعیف شده و روند مثبت ۱۰ سال گذشته به‌نوعی متوقف یا ضعیف‌تر شده است.

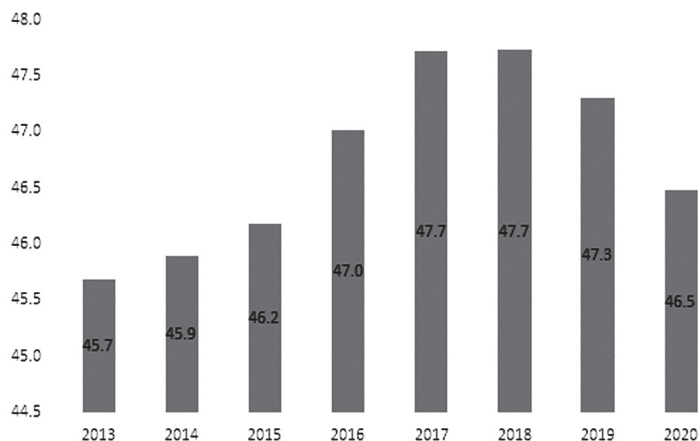
۱-۱- فراشاخص توسعه ایران

دغدغه اصلی این گزارش آن بود تا بتواند در ساده‌ترین شکل ممکن و در قالب یک شاخص وضعیت توسعه ایران را نمایش بدهد. به همین منظور، طی انجام محاسباتی که در پیوست روش‌شناسی جزییات آن آمده است، ما به تجمیع نمره ایران در شاخص‌های ۱۳ گانه پرداخته و در نهایت به یک نمره تحت عنوان «فراشاخص توسعه» رسیده‌ایم.

نمره فرا شاخص توسعه ایران در سال ۲۰۲۰ برابر با ۴۶,۵ است که نسبت به سال قبل خود کاهش چشم‌گیری داشته است. این عدد در مقابل میانگین جهانی که نمره ۵۶,۶ است، بیش از ۱۰ نمره کمتر است. اگر فراشاخص توسعه را در طول سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ برای ایران نمایش دهیم به صورت نمودار زیر خواهد بود.

۱- فراشاخص توسعه تلفیقی از مجموع ۱۳ کلان‌شاخص توسعه (شاخص کامیابی، صلح، حقوق مالکیت، عملکرد زیست‌محیطی، شادی، توسعه انسانی، حکمرانی، دولت‌شکننده، پیشرفت اجتماعی، رقابت‌پذیری، سهولت کسب‌وکار، شدت انرژی و نوآوری جهانی) و ۱۲۴ زیرشاخص توسعه و ۷۳۴ ناگر توسعه است.

نمودار ۱-۲. نمره فراشاخص توسعه ایران از ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰

همانطور که در نمودار فوق مشاهده می‌شود نمره فراشاخص توسعه ایران در سال ۲۰۱۳ برابر ۴۵,۷ بوده است که در سال ۲۰۱۷ بهترین وضعیت خود را پیدا کرده است و به نمره ۴۷,۷ رسیده و در سال ۲۰۱۸ نیز این نمره تمدید شده است. اما به طور شگفت آوری در طول دو سال گذشته نمره توسعه ایران کاهش یافته است تا نهایتاً در سال ۲۰۲۰ به عدد ۴۶,۵ برگشته است. از آنجا که همه شاخص‌های ۱۳ گانه پیش از سال ۲۰۱۳ در دسترس نیستند امکان مقایسه نمره فراشاخص ایران با سالهای قبلتر وجود ندارد. اما روند شاخص‌ها در طول همین ۸ سال نیز نوسان قابل توجهی را نشان می‌دهد.

همانطور که اشاره شد فراشاخص توسعه در سال ۲۰۲۰ نمایش‌دهنده همه ابعاد توسعه در حوزه‌های سیاسی-حقوقی، اقتصادی و کسب‌وکار، حوزه اجتماعی و فرهنگی، حوزه توانمندسازی فردی و حوزه طبیعی است. فراشاخص توسعه تجمیعی از ۱۳ کلان‌شاخص است، که شامل ۱۲۴ زیر شاخص و ۷۳۴ ناگر توسعه است. در ادامه جدول کشورها و رتبه هر یک از آنها در فراشاخص سال ۲۰۲۰ را ملاحظه خواهید کرد.

جدول ۱-۳. دسته‌بندی کشورها از لحاظ توسعه یافتگی در فراشاخص توسعه

کشورهای توسعه یافته		
1	Switzerland	83.0
2	Denmark	82.5
3	Sweden	80.6
4	Norway	80.1
5	Finland	79.3
6	Ireland	79.0
7	Germany	78.8
8	Netherlands	78.4
9	United Kingdom	78.4
10	Luxembourg	78.4
11	Austria	78.2
12	Australia	77.8
13	New Zealand	77.7
14	Singapore	77.4
15	Japan	76.5
16	Canada	76.2
17	Belgium	74.7
18	France	74.6
19	United States	74.1
20	Portugal	72.7
21	Spain	72.1
22	Czech Republic	72.1
23	Slovenia	72.0

کشورهای پیشرو در توسعه		
24	Malta	71.8
25	Estonia	71.0
26	South Korea	70.9
27	Israel	70.7
28	Italy	70.2
29	Lithuania	70.0
30	Slovakia	69.3
31	Latvia	68.3
32	Poland	68.3

33	Cyprus	68.1
34	Iceland	67.9
35	United Arab Emirates	67.6
36	Chile	67.5
37	Costa Rica	66.7
38	Hungary	66.4
39	Romania	66.0
40	Uruguay	65.8
41	Mauritius	65.6
42	Croatia	64.7
43	Greece	64.6
44	Malaysia	64.0
45	Panama	62.8
46	Cuba	62.4
47	Bulgaria	62.4
48	Qatar	62.1
کشورهای در آستانه توسعه		
49	Mexico	60.6
50	Kuwait	60.3
51	Montenegro	60.2
52	Argentina	59.6
53	Albania	58.8
54	Colombia	58.7
55	Peru	58.7
56	Jamaica	58.5
57	China	58.4
58	Serbia	58.2
59	Dominican Republic	58.1
60	Belarus	58.1
61	Georgia	58.1
62	Oman	58.1
63	Armenia	58.0
64	Thailand	57.8
65	Botswana	57.5

66	North Macedonia	57.2
67	Saudi Arabia	57.1
68	Indonesia	57.1
69	Brazil	56.9
70	Kazakhstan	56.8
71	Jordan	56.7
72	Morocco	56.3
73	Mongolia	56.0
74	Tunisia	56.0
75	Azerbaijan	56.0
76	Bahrain	55.9
77	Ecuador	55.7
78	Turkey	55.6
79	Sri Lanka	55.4
80	Philippines	55.1
81	Paraguay	55.0
82	Vietnam	54.7
83	El Salvador	54.2
84	Cabo Verde	53.8
85	Namibia	53.8
86	Bosnia and Herzegovina	53.8
87	Russian Federation	53.6
88	Ghana	53.4
89	Nicaragua	53.3
90	South Africa	53.0
91	Moldova	52.6
92	India	51.3
کشورهای در وضعیت هشدار		
93	Kyrgyz Republic	50.8
94	Guatemala	50.7
95	Algeria	50.5
96	Bolivia	50.4
97	Uzbekistan	50.3
98	Rwanda	49.9

99	Senegal	49.6
100	Egypt, Arab Rep.	49.5
101	Tajikistan	49.5
102	Lebanon	49.4
103	Gabon	49.3
104	Eswatini	49.1
105	Honduras	48.8
106	Ukraine	48.6
107	Gambia, The	48.0
108	Nepal	47.4
109	Lao PDR	47.3
110	Trinidad and Tobago	47.2
111	Cambodia	47.1
112	Sierra Leone	47.1
113	Malawi	46.9
114	Iran	46.5
115	Kenya	46.3
116	Zambia	46.0
117	Bangladesh	45.8
118	Myanmar	45.1
119	Mali	44.9
120	Iraq	44.9
121	Tanzania	44.4
122	Burkina Faso	44.3
123	Congo, Rep.	44.3
124	Mauritania	44.1
125	Pakistan	44.1
126	Angola	43.8
127	Lesotho	43.7
128	Cote d'Ivoire	43.4
129	Benin	43.1
130	Uganda	43.0
کشورهای در وضعیت خطر		
131	Madagascar	42.9
132	Cameroon	42.1

133	Venezuela, RB	42.0
134	Nigeria	41.9
135	Niger	38.3
136	Chad	38.2
137	Guinea	37.3
138	Burundi	36.5
139	Afghanistan	36.2
140	Ethiopia	36.0
141	Mozambique	35.6
142	Togo	34.5
143	Haiti	33.6
144	Zimbabwe	32.6
145	Yemen, Rep.	32.5
146	Liberia	24.2
147	Congo, Dem. Rep.	20.2

مأخذ: یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود ایران در فراشاخص توسعه در میان ۱۴۷ کشور رتبه ۱۱۴ را به خود اختصاص داده است و با نمره ۴۶,۵ پایین‌تر از میانگین جهانی (۵۶,۶) قرار گرفته و در بین کشورهای با توسعه در وضعیت هشدار، (نارنجی رنگ) قرار گرفته است.

۲-۱- نردبان توسعه

به‌منظور ارائه تصویر جامع‌تر از وضعیت توسعه ایران در مقایسه با کشورهای دیگر؛ در ادامه با استفاده از ایده «نردبان توسعه» جایگاه ایران نسبت به بهترین و بدترین کشورها در رتبه‌بندی شاخص‌های ۱۳ گانه مشخص می‌شود. پله اول این نردبان ویران‌شهر توسعه و آخرین پله نردبان آرمان‌شهر توسعه نام دارد. «آرمان‌شهر توسعه»^۱ کشوری فرضی ست که بهترین عملکرد را در همه شاخص‌های ۱۳ گانه از خود نشان داده‌است. به‌عنوان مثال کشور نروژ در شاخص پیشرفت اجتماعی بالاترین نمره را دارد. بنابراین نمره نروژ در پیشرفت اجتماعی،

نمره پیشرفت اجتماعی آرمان‌شهر توسعه را تشکیل می‌دهد. اما در شاخص شادی کشور فنلاند رتبه اول را به خود اختصاص داده است، و بنابراین نمره کشور فنلاند نمره شادی آرمان‌شهر توسعه را تشکیل می‌دهد. در مجموع نمره مربوط به بهترین کشورها در هر یک از شاخص‌های توسعه، نمره آرمان‌شهر را تشکیل می‌دهد. هرچند این آرمان‌شهر در واقعیت وجود ندارد، اما بسیار واقعی است. زیرا در حال حاضر کشورهایی هستند که نمرات این آرمان‌شهر را کسب کرده‌اند. «**ویران‌شهر توسعه**»^۱ کشوری فرضی ست که بدترین عملکرد را در همه شاخص‌های ۱۳ گانه از خود به نمایش می‌گذارد. یعنی نمرات هر شاخص ویران‌شهر از بدترین کشورها در هر شاخص اخذ شده است. این ویران‌شهر نمایشگر بدترین وضعیت موجود در دنیا است.

اگر فاصله بین این آرمان‌شهر و ویران‌شهر را نردبانی برای وضعیت موجود توسعه در جهان تعبیر کنیم، می‌توانیم پله‌ای که هر کشور روی آن ایستاده است را نمایش دهیم. بر این اساس بهترین و بدترین کشورها در نردبان توسعه به‌صورت جدول زیر هستند.

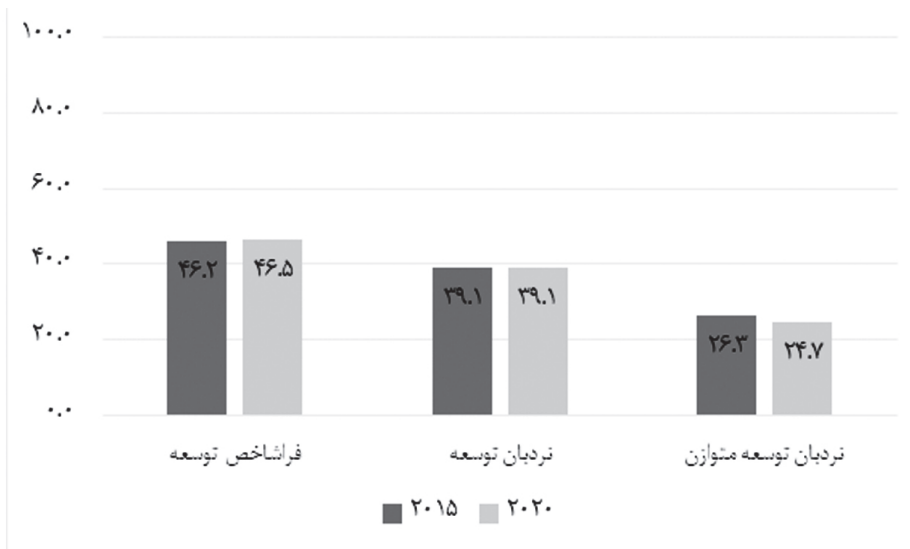
جدول ۱-۴. بهترین و بدترین کشورها در نردبان توسعه در سال ۲۰۲۰

بدترین کشورها	بهترین کشورها
کونگو	سوئیس
لیبریا	دانمارک
یمن	سوئد

مأخذ: یافته‌های پژوهش

۳-۱- مقایسه وضعیت توسعه ایران

در ادامه جایگاه ایران در نردبان توسعه با استفاده از داده‌های سال ۲۰۲۰ و سال ۲۰۱۵ مقایسه می‌شود. جایگاه ایران در نردبان توسعه در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۲۰ به‌صورت نمودار زیر است.

نمودار ۱-۳. وضعیت ایران در نردبان توسعه از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰

همان‌طور که در نمودار فوق مشاهده می‌شود، در طول ۵ سال مورد بررسی نمره فراشاخص توسعه ایران از ۴۶,۲ در سال ۲۰۱۵ به نمره ۴۶,۵ در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است که این نمره میانگین همه ۱۳ شاخص توسعه است. اما همان‌طور که در نمودار ملاحظه می‌شود زمانی که نردبان توسعه را محاسبه می‌کنیم، وضعیت ایران بدتر می‌شود. یعنی ایران نسبت به سایر کشورها وضعیتش از آنچه در نمره مشاهده می‌شود پایین‌تر است. یا به عبارت ساده‌تر پایین‌تر از میانگین جهانی قرار گرفته است. نکته جالب این است که با وجود رشد در نمره فراشاخص توسعه ایران در بین ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰ اما نمره نردبان توسعه ایران در عدد ۳۹,۱ ثابت مانده است و هیچ تغییری در این دوره نداشته است. یعنی ایران نسبت به بدترین و بهترین کشور دنیا جایگاه ثابتی را در طول ۵ سال گذشته داشته است. البته ممکن است رتبه ایران تغییر کرده باشد که در بخش‌های بعدی رتبه ایران نیز بررسی خواهد شد. با در نظر گرفتن روند این ۵ سال ایران هیچ‌گاه نمی‌تواند به عدد ۱۰۰ یعنی آرمان‌شهر کنونی توسعه برسد.

اما مسئله این است که حتی رسیدن میانگین توسعه به عدد ۱۰۰ نمی‌تواند باعث تبدیل ایران به آرمان‌شهر توسعه شود، چون این میانگین حاصل پیشرفت

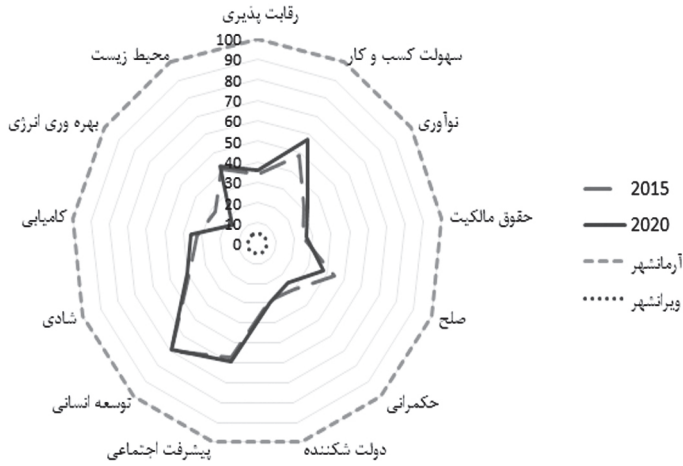

در برخی شاخص‌ها و پسرقت در برخی دیگر بوده‌است. زیرا روند توسعه در هریک از شاخص‌ها با یکدیگر متفاوت بوده است و شاخص توسعه نامتوازن روز به روز بدتر خواهد شد. شاخص توسعه متوازن در واقع همزمانی رشد شاخص‌ها را نمایش می‌دهد.

اهمیت محاسبه شاخص متوازن از این‌روست که توسعه تنها با سرمایه‌گذاری در همه حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی ایجاد می‌شود. چنانچه هریک از این حوزه‌ها به هر دلیلی از سرمایه‌گذاری محروم شوند، توسعه از حالت متوازن خارج شده و ثمربخش نخواهد بود. به فرض مثال اگر سرمایه‌گذاری‌های فراوانی جهت بهبود زیرساخت‌های اقتصادی انجام شود، اما توسعه در بعد سیاسی با مانع مواجه باشد، فضای به‌ثمر رسیدن این سرمایه‌گذاری‌ها وجود نخواهد داشت و در مجموع شاهد رشد اقتصادی نخواهیم بود. به‌منظور محاسبه شاخص توسعه متوازن ضریب تغییرات شاخص‌های استاندارد شده توسعه را محاسبه کردیم. هرچقدر این ضریب بیشتر باشد، نشان‌دهنده غیرمتوازن‌تر بودن توسعه است. بنابراین با تقسیم نردبان توسعه بر ضریب تغییرات به شاخص توسعه متوازن خواهیم رسید که عدد مورد نظر نشان می‌دهد چه سهمی از مسیر طی شده در نردبان توسعه به‌صورت متوازن اتفاق افتاده است.

همان‌طور که در نمودار بالا نمایش داده شده است، توسعه متوازن در سال ۲۰۱۵ تنها ۲۶,۳ واحد بوده که در سال ۲۰۲۰ به ۲۴,۷ واحد رسیده است. نکته اول اینکه کمتر بودن شاخص توسعه متوازن نسبت به شاخص نردبان توسعه نشان می‌دهد که از لحاظ توازن در ابعاد مختلف توسعه چندان خوب عمل نکرده‌ایم و فاصله زیاد آن هم شدت این عملکرد نامتوازن در ابعاد مختلف توسعه را نشان می‌دهد. یعنی توسعه‌ای که در ایران رخ داده است محصول رشد در برخی شاخص‌ها و عقب‌گرد در برخی دیگر بوده‌است.

در نمودار زیر مقایسه وضعیت ایران در شاخص‌های ۱۳ گانه در دو دوره ۲۰۱۵ و ۲۰۲۰ نمایش داده می‌شود. بر این اساس می‌توان گفت که ایران هنوز به میانه راه توسعه نرسیده است.

نمودار ۱-۴. مقایسه وضعیت ایران در شاخص‌های توسعه بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰

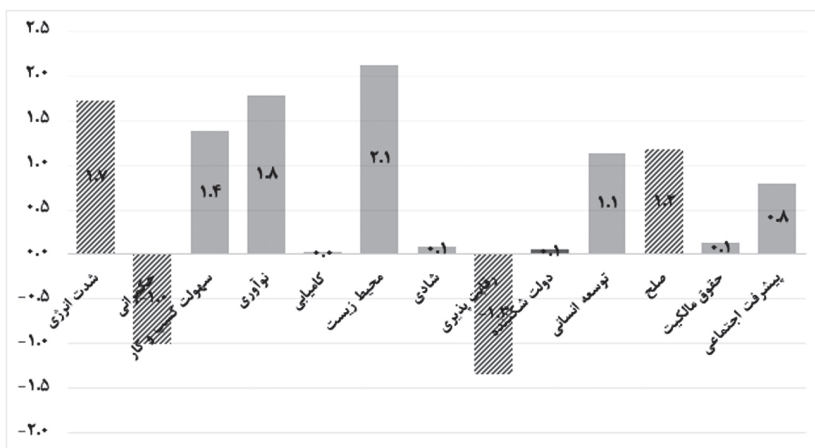
همان‌گونه که در نمودار بالا مشخص است، ایران در شاخص‌های کامیابی، پیشرفت اجتماعی، دولت شکننده، حقوق مالکیت، نوآوری، و سهولت کسب و کار بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰ پیشرفت داشته است، در شاخص شادی وضعیت تقریباً ثابت بوده و در شاخص‌های حکمرانی و توسعه انسانی، بهره‌وری انرژی و رقابت‌پذیری افول تجربه کرده است. دقت داشته باشید که به فرض مثال ایران در نمره شاخص توسعه انسانی در طول ۵ سال گذشته رشد داشته است، اما نسبت به وضعیت بهترین کشور و بدترین کشور، وضعیت ایران اتفاقاً بدتر شده است. یعنی به زبان ساده‌تر ایران در شاخص توسعه انسانی رشد داشته، اما رشد جهان در این شاخص بیشتر از ایران بوده است، و بنابراین ایران به نسبت بقیه کشورها عقب افتاده است. البته توجه به این نکته مهم است که معمولاً کشورهایی که وضعیت بهتری در شاخص توسعه انسانی دارند، رشد کمتری خواهند داشت و بهبود شاخص نیز سخت‌تر می‌شود. اما کشورهای با وضعیت نامناسب‌تر خیلی راحت‌تر می‌توانند وضعیت شاخص خود را بهبود بخشند.

در ادامه نرخ رشد نمره ایران در هر یک از شاخص‌ها از ابتدای تولید داده مربوط به هر شاخص تا آخرین سال انتشار هر گزارش نمایش داده می‌شود. البته برای اینکه تعداد سال‌هایی که داده برای هر شاخص تولید شده با دیگری

متفاوت است، به همین دلیل میانگین رشد سالیانه را محاسبه و گزارش می‌کنیم. در نمودار زیر نرخ رشد شاخص‌های مختلف در طول تمام سالهای دارای داده، به صورت میانگین سالانه ملاحظه می‌شود:

نمودار ۱-۵. میانگین سالانه نرخ رشد نمره ایران در شاخص‌های توسعه

نمودار بالا نشان‌دهنده میانگین نرخ رشد سالیانه کلان‌شاخص‌ها در ایران از اولین سال انتشار گزارش هر کلان شاخص است. بر این اساس کلان‌شاخص‌های صلح، حکمرانی، بهره‌وری انرژی، دولت شکننده^۱، رقابت‌پذیری در طول دهه‌های گذشته رشد منفی داشته‌اند و در مقابل کلان‌شاخص‌های پیشرفت اجتماعی، توسعه انسانی، نوآوری، سهولت کسب و کار، عملکرد زیست‌محیطی رشد مثبت و قابل توجهی داشته‌اند.

۱- لازم به ذکر است شدت انرژی و صلح و دولت شکننده هرچقدر عدد بالاتری داشته باشند، نشان‌دهنده وضعیت بدتری است و برای همین قرمز شده‌اند. مثلاً رشد کلان‌شاخص دولت شکننده به معنی شکننده‌تر شدن دولت در ایران است.

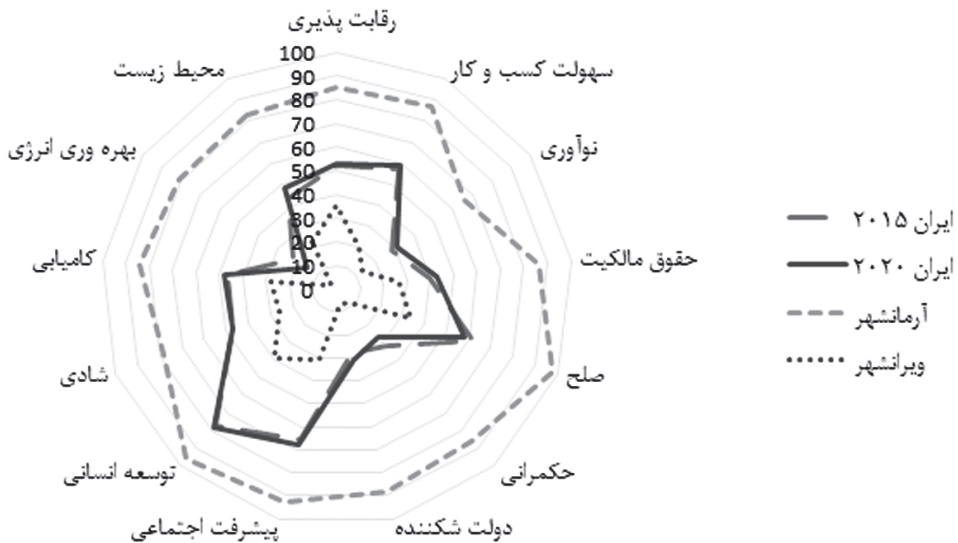
جدول ۱-۵. تعداد سال‌هایی که ایران می‌تواند با نرخ کنونی به وضعیت آرمان‌شهری موجود دست یابد

محیط زیست	۳۵
رقابت پذیری	هیچ‌وقت
دولت غیر شکننده	هیچ‌وقت
بهره‌وری انرژی	هیچ‌وقت
کامیابی	هیچ‌وقت
شادی	۸۴۴
سهولت کسب‌وکار	۳۹
حکمرانی	هیچ‌وقت
حقوق مالکیت	۶۶۴
نوآوری	۶۶
صلح	هیچ‌وقت
توسعه انسانی	۲۲
پیشرفت اجتماعی	۵۰

بر اساس جدول بالا ایران در برخی از شاخص‌ها به دلیل روند نزولی و یا ثابت ماندن شاخص هیچگاه نمی‌تواند به وضعیت بهترین کشور امروز (مانند سوئیس) دست یابد. اما در برخی از شاخص‌ها این امکان وجود دارد. مثلاً به نرخ رشد سالیانه موجود، ۲۲ سال طول می‌کشد تا وضعیت توسعه انسانی ما به وضعیت امروز کشوری مانند سوئیس برسد. یا ۵۰ سال طول خواهد کشید پیشرفت اجتماعی ما به آرمانشهر سال ۲۰۲۰ برسد. اما ۸۴۴ سال طول می‌کشد تا در این شاخص شادی مشابه کشوری مانند دانمارک شویم.

البته سوال مهمی که مطرح است این است که آیا توسعه در یک شاخص مانند توسعه انسانی و یا نوآوری زمانی که در شاخص‌هایی مانند حکمرانی و رقابت‌پذیری و صلح و ... در حال پسرفت هستیم، امکان پذیر است؟ یعنی آیا می‌توان ۶۶ سال نوآوری را ارتقا داد در حالی که در طول همه این سال‌ها حکمرانی در حال بدتر شدن است؟ منطقاً جواب این سوال منفی است و توازن در توسعه اهمیت ویژه‌ای دارد و در برخی مقاطع شاخص‌هایی به گلوگاه توسعه تبدیل میشوند که عدم تغییر آن امکان تغییر در سایر شاخص‌ها را خواهد گرفت. اما در جدول بالا تنها به لحاظ ریاضی و با توجه به مسیر گذشته تعداد سال مورد نیاز پیش بینی شده است.

نمودار زیر نشان دهنده موقعیت ایران در مقایسه با آرمانشهر و ویرانشهر توسعه است. نمودار زیر بر اساس نمرات است و نه بر اساس نردبان توسعه، بنابراین این اعداد کاملاً واقعی هستند.

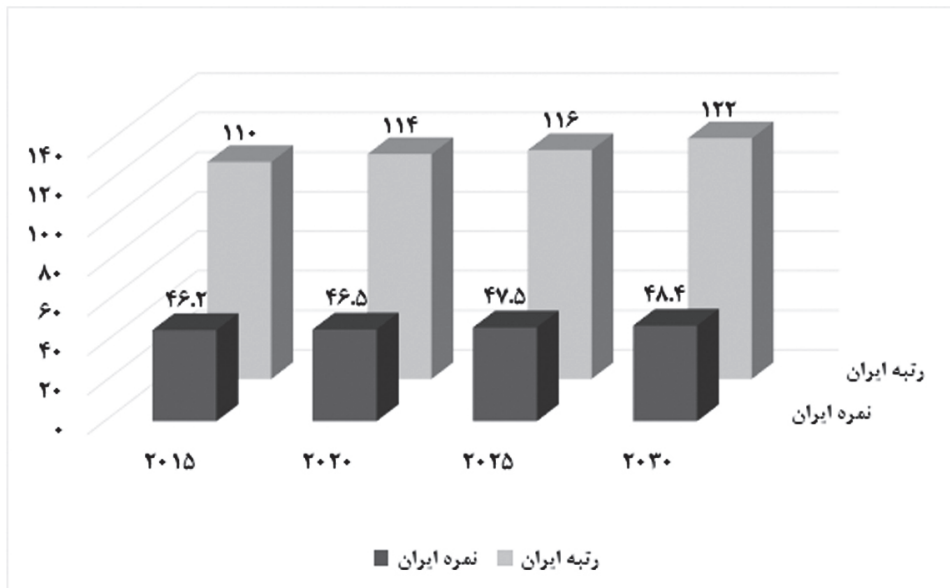

نمودار ۱-۶. وضعیت ایران در بین آرمان شهر و ویران شهر توسعه در سال ۲۰۲۰

در نمودار فوق جایگاه ایران در بین آرمان شهر و ویران شهر توسعه نمایش داده شده است. کاملاً روشن است که در برخی از شاخص‌ها مانند توسعه انسانی و حتی پیشرفت اجتماعی ایران توانسته است به آرمان شهر نزدیک شود و خود را از ویران شهر دور کند. اما در برخی از شاخص‌ها مانند حکمرانی و شادی فاصله معناداری با آرمان شهر دارد و به ویران شهر نزدیک‌تر است. بهره‌وری انرژی اما وضعیت بسیار نامطلوبی را نشان می‌دهد که علاوه بر نزدیکی با بدترین وضعیت دنیا، با سرعت بالایی در حال بدتر شدن است.

۴-۱- آینده پژوهشی توسعه

با استفاده از پیش‌بینی روند آینده ایران در شاخص‌های ۱۳ گانه می‌توان جایگاه ایران در دنیا را پیش‌بینی کرد. اگر روند گذشته (از اولین یال انتشار گزارش هر شاخص تا امروز) برای شاخص‌های توسعه در همه کشورها به همین شکل ادامه پیدا کند، می‌توان وضعیت ایران را در سال‌های ۲۰۲۵ و ۲۰۳۰ پیش‌بینی کرد. در نمودار زیر نمره فراشاخص توسعه ایران و همچنین رتبه ایران در بین کشورهای جهان برای سال‌های مختلف را مشاهده می‌کنید:

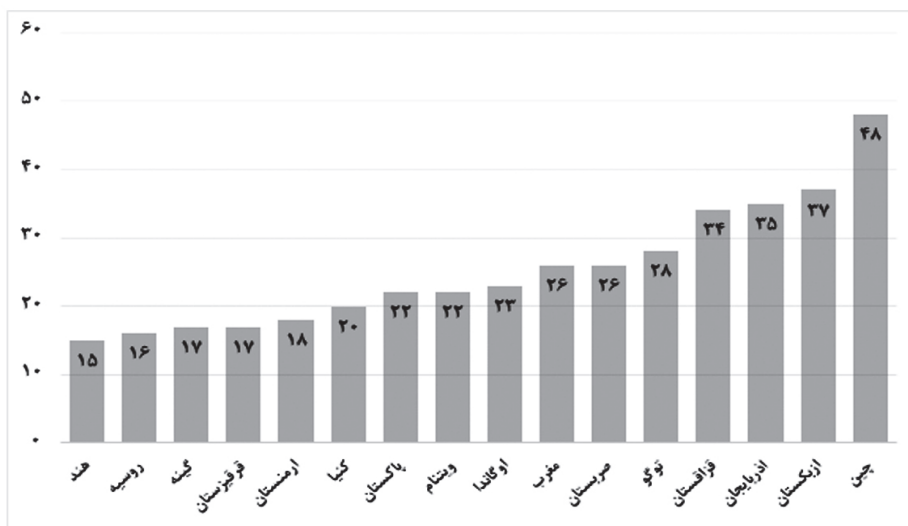
نمودار ۱-۷. نمره و رتبه ایران در فراشاخص توسعه در سال‌های مختلف

همانطور که در نمودار فوق ملاحظه می‌شود نمره فراشاخص توسعه ایران در طول ۵ سال گذشته و ۱۰ سال آینده همواره رو به رشد بوده است. این نشان می‌دهد وضعیت کلی ایران رو به رشد است و به همین صورت نیز ادامه پیدا خواهد کرد. اما نکته بسیار مهم این است که رتبه ایران در بین کشورهای جهان در حال بدتر شدن است. در بین ۱۴۷ کشور جهان که داده‌های همه کلان شاخص‌های آنها موجود بوده است، ایران در سال ۲۰۱۵ رتبه ۱۱۰ را به خود اختصاص داده است که همین امر نیز نشان دهنده وضعیت نامناسب توسعه ایران است. با این حال این رتبه در سال ۲۰۲۰ به ۱۱۴ رسیده است. یعنی کشورهای جهان با سرعت بسیار بیشتر از ایران در حال رشد کردن هستند. به ظاهر و با نگاه بسته به داخل، ایران در حال رشد است اما وقتی وضعیت سایر کشورهای دنیا را لحاظ می‌کنیم، ایران در حال پسرفت می‌باشد. این تناقض اطلاعات بسیار مهمی را به ما منتقل می‌کند.

ایران در سال ۲۰۲۵ به رتبه ۱۱۶ دنیا و در سال ۲۰۳۰ به رتبه ۱۲۲ دنیا خواهد رسید. توجه داشته باشید که این رتبه در بین ۱۴۷ کشوری است که داده‌های

آنها برای هر ۱۳ شاخص موجود است. البته می‌شود این روند را برای دهه‌های بعدی نیز ادامه داد، اما وضعیت جهان به قدری پر سرعت در حال تغییر است که پیش‌بینی توسعه و وضعیت ایران در سال‌های بعدی چندان معنادار نیست. شاید این سوال پیش بیاید که با توجه به بدتر شدن رتبه ایران در طول این سالها، رتبه چه کشورهایی در جهان در حال بهتر شدن است؟ و بیشترین تغییر رتبه مربوط به چه کشورهایی است؟ در نمودار زیر ۱۶ کشوری که پیش‌بینی می‌شود بیشترین تغییر و بهبود را در رتبه خود در بین سالهای ۲۰۱۵ تا سال ۲۰۳۰ تجربه می‌کنند، نمایش داده می‌شود.

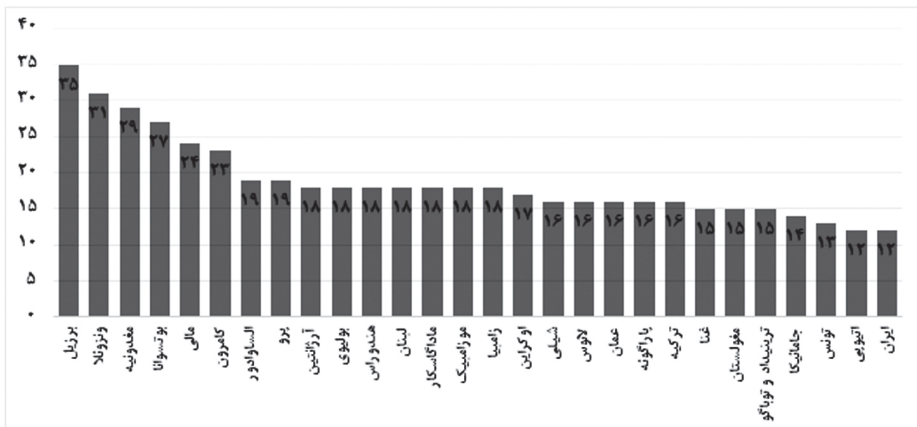
نمودار ۱-۸. وضعیت بهبود رتبه بهترین کشورها از ۲۰۱۵ تا ۲۰۳۰

در نمودار فوق مشاهده می‌شود که چین تا سال ۲۰۳۰ نسبت به رتبه خود در فراشاخص توسعه در سال ۲۰۱۵، ۴۸ رتبه بهتر می‌شود! این تغییر رتبه آن هم ظرف مدت کوتاه ۱۵ سال بسیار شگفت‌آور است. در بین این کشورها تعداد بسیاری از کشورهای آسیای و همسایگان ما نیز به چشم می‌خورد. ازبکستان، ازبایجان، پاکستان، و ارمنستان از جمله کشورهای همسایه‌ای هستند که شاید اصلاً روند پرشتاب آنها به چشم نمی‌آمد و به اصطلاح با چراغ خاموش در

حال پیشرفت هستند. کشورهای قزاقستان، روسیه، هند و قرقیزستان هم سایر کشورهای آسیایی این لیست هستند.

اما چه کشورهایی در حال بدتر شدن در رتبه بندی فرا شاخص توسعه هستند؟ در نمودار زیر کشورهایی که در سالهای آینده بیشترین نزول رتبه در فراشاخص توسعه را تجربه می کنند نمایش می دهیم.

نمودار ۱-۹. وضعیت بدتر شدن رتبه کشورها از ۲۰۱۵ تا ۲۰۳۰

همانطور که در این نمودار واضح است برزیل که تنها در ۵ سال گذشته ۱۹ رتبه در جدول پایین آمده است پیش بینی می شود در آینده نیز بیشترین کاهش رتبه را خواهد داشت. در میان این کشورها حضور ترکیه حائز اهمیت است و پیش بینی ها نشان می دهد چنانچه ایران به همین مسیر ادامه بدهد در دهه آینده ۱۲ رتبه کاهش رتبه خواهد داشت.

تنها کشوری که عملکرد ۵ سال گذشته اش متفاوت با عملکرد بلند مدت آن بوده است، کشور آرژانتین است. این کشور در طول ۵ سال گذشته ۱ رتبه در جدول فراشاخص بهتر هم شده است. اما چنانچه آینده این کشور را بر اساس تاریخ بلند مدت آن پیش بینی کنیم در صورت پی رفتن بر اساس روند بلند مدت، نیز جزو این لیست خواهد بود، در غیر این صورت و در حالتی که تحول شکل گرفته در ۵ سال گذشته در این کشور ادامه پیدا کند، از این لیست خارج خواهد شد.

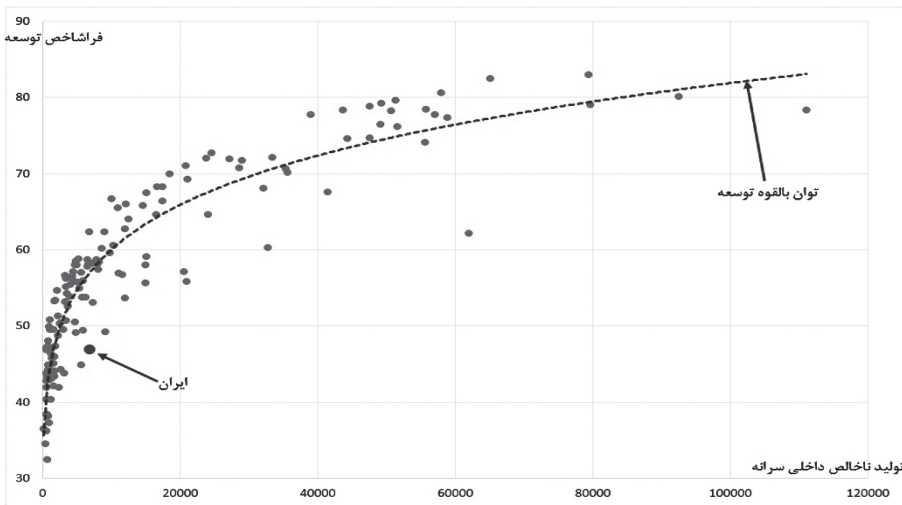

شدت انرژی و کیفیت مقررات از جمله مهم‌ترین زیرشاخص‌هایی هستند که در وضعیت بسیار بدی به‌سر می‌برند.

۶-۱- شاخص تبدیل پول به ایران

رابطه بین درآمد سرانه کشورها به دلار با فراشاخص توسعه نشان می‌دهد هرچه کشورها به‌لحاظ درآمد سرانه وضعیت بهتری داشته باشند، فراشاخص توسعه آنها نیز بهتر است، که این رابطه بسیار قوی و معنادار است. اما در این میان برخی از کشورها از درآمدهای به‌دست‌آمده بهتر برای توسعه استفاده کرده‌اند و برخی دیگر نتوانسته‌اند از این درآمدها در جهت توسعه استفاده کنند که این نشان می‌دهد موانع توسعه را نه تنها در درآمد ملی بلکه باید در ابعاد سیاسی، اجتماعی و در مجموع نهادی جست‌وجو کرد، موانعی که اجازه نداده‌اند درآمد ملی به توسعه تبدیل شود.

نمودار ۱-۱۰. نسبت درآمد سرانه با فراشاخص توسعه و وضعیت ایران

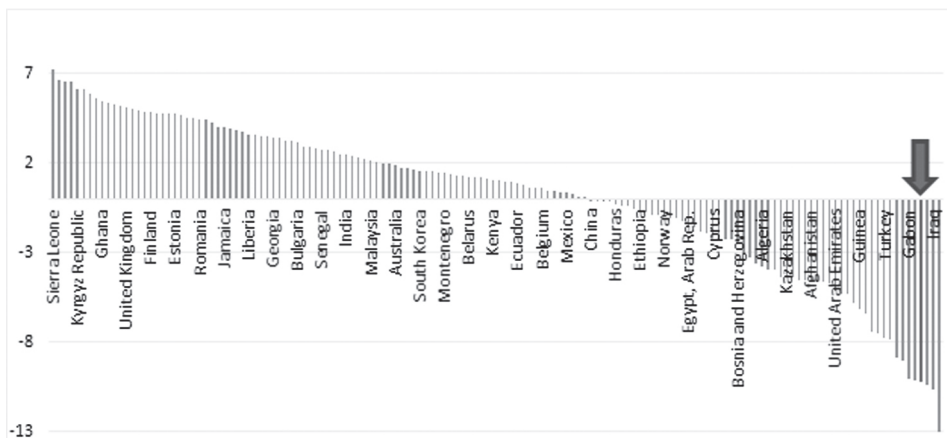
نمودار بالا رابطه بین درآمد سرانه و فراشاخص توسعه ملی را نمایش می‌دهد که نقطه قرمز رنگ ایران است. شاخص «توان تبدیل پول به توسعه» نشان می‌دهد که هر کشور چقدر از توان بالقوه‌اش برای توسعه را به فعلیت رسانده است. این شاخص نشان می‌دهد ایران در میان ۱۴۶ کشور از جهت توان تبدیل درآمد به توسعه رتبه ۱۴۳ را دارد! یعنی ایران به‌لحاظ درآمدی می‌توانسته است به‌صورت

بالمقوه نمره ۵۷,۱۴ را در فراشاخص توسعه کسب کند، اما در حال حاضر نمره ۴۶,۵ را کسب کرده و حدود ۱۸ درصد پایین‌تر از ظرفیت خود عمل کرده است. در نمودار زیر رتبه ایران در شاخص توان تبدیل پول به توسعه در مقایسه با سایر کشورها را ملاحظه می‌کنید.

نمودار ۱-۱۱. جایگاه ایران در شاخص توان تبدیل پول به توسعه در بین کشورهای جهان

در این نمودار، کشورهایی که بالای خط افقی قرار گرفته‌اند در فراشاخص توسعه فراتر از درآمد ملی خود عمل کرده‌اند و در مقابل کشورهایی که پایین خط افقی قرار گرفته‌اند نسبت به درآمد ملی خود کم‌کاری کرده‌اند.

۶-۱- مقایسه ایران با چهار کشور منتخب

در این بخش در نظر داریم وضعیت ایران در شاخص‌های بررسی شده در این گزارش را با چند کشور دیگر مقایسه کنیم. در فصل‌های آینده این گزارش، ایران با کشورهای اوپک و اقتصادهای نوظهور مقایسه می‌شود. در این قسمت در نظر داریم ایران را به صورت موردی با کشورهایی مقایسه کنیم که از جهات مختلف شباهت‌هایی با ایران دارند. در ادامه با مقایسه‌های انجام شده بین ایران و کشورهای دیگر در ابعاد مختلف جمعیتی، فرهنگی و اقتصادی در نهایت چهار کشور گزینش شده‌اند. این کشورها در نتیجه اصلاحاتی که در طول چهار دهه

اخیر انجام داده‌اند توانسته‌اند در نردبان توسعه صعود قابل توجهی داشته باشند و بعضاً از فقر مطلق به توسعه برسند. علاوه بر این هرکدام از این کشورها در ابعاد مختلف مانند نرخ جمعیت و ساختار جمعیت، دین اکثریت شهروندان، و عوامل اقتصادی نظیر تولید ناخالص داخلی و تولید ناخالص داخلی سرانه در حال حاضر یا در برهه‌ای از تاریخ چهل ساله اخیر با ایران شباهت دارند. هدف از این مقایسه‌ها ایجاد تصویر دقیق‌تر از وضعیت پیشرفت ایران در ابعاد مختلف توسعه است. در این میان، مقایسه با کشورهای دیگر و واکاوی ابعاد پیشرفت و پسرفت آنها در شاخص‌های مختلف توسعه با در نظر گرفتن عملکرد کلی این کشورها در مسیر توسعه نیز، می‌تواند درس‌آموخته‌هایی برای ایران به همراه داشته باشد. با توجه به اینکه چهار کشور مورد بررسی در ۴۰ سال گذشته از لحاظ اقتصادی و تولید ناخالص داخلی سرانه وضعیتی مشابه با ایران و یا بدتر از ایران را داشته‌اند، شاید یکی از مهم‌ترین دستاوردهای این مقایسه‌ها این باشد که دریابیم ایران در طول این ۴۰ سال از لحاظ توسعه حدوداً کجا می‌توانسته باشد و چه فاصله‌ای دارد با توان بالقوه خود دارد. البته قطعاً عوامل جغرافیایی و فرهنگی هم دخیل بوده و هستند، اما با وجود همه این موارد، قطعاً مقایسه وضعیت بالفعل ایران با کشورهای مورد بررسی تا حد قابل توجهی توان توسعه‌ای ایران را نیز منعکس می‌کند^۱.

الف) ترکیه

ترکیه مدرن با رهبری مصطفی کمال ملقب به آتاتورک (پدر ترک‌ها) در سال ۱۹۲۳ تاسیس شد. زیر نظر آتاتورک، ترکیه اصلاحات رادیکال سیاسی، حقوقی و اجتماعی در پیش گرفت. پس از مدتی که کشور به شیوه تک‌حزبی اداره شد، تجربه سیاست چندحزبی منجر به انتخابات سال ۱۹۵۰ و پیروزی حزب دموکرات (اپوزیسیون) و انتقال مسالمت‌آمیز قدرت شد. با وجود اینکه از آن موقع احزاب

۱- برای بررسی دقیق‌تر توان بالقوه ایران در توسعه باید داشته‌های ایران و نقاط قوت ایران در ۴۰ سال گذشته با داشته‌ها و نقاط قوت کشورهای هدف (در همه ابعاد اقتصادی، فرهنگی، زیست‌محیطی، اجتماعی و سیاسی) مقایسه شود و همین مقایسه برای نقاط ضعف و کسری‌ها انجام شود و پس از وزن‌دهی مشخص شود آیا شرایط برای ایران از لحاظ توان توسعه‌ای بهتر از کشورهای مورد مقایسه بوده یا بدتر از آنها بوده است.

سیاسی در ترکیه قدرت گرفته و گسترش پیدا کردند اما در دوره‌هایی از بی‌ثباتی و کودتای سیاسی (نظیر سال‌های ۱۹۶۰، ۱۹۷۱ و ۱۹۸۰) دموکراسی در این کشور آسیب‌پذیر بوده است. اگرچه از اوایل دهه ۹۰ ترکیه با بحران‌های مالی نظیر از دست‌دادن سرمایه در روابط تجاری به‌ویژه با عراق، کاهش ارزش پول ملی و افزایش بدهی دولت همراه بود اما سیاست‌های مالی دولت در مجموع به تعدیل و حفظ رشد اقتصادی این کشور کمک کرده است.

کشور ایران از نظر موقعیت جغرافیایی و منطقه‌ای، و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و فرهنگی (بعد دینی) بیشترین شباهت را به کشور ترکیه دارد. همچنین با در نظر گرفتن عملکرد اقتصادی این دو کشور از اوایل دهه ۹۰ میلادی، نزدیکی زیادی در تولید ناخالص داخلی و تولید ناخالص داخلی سرانه این دو کشور وجود دارد که البته پس از آن در طول سه دهه با پیشی گرفتن ترکیه از ایران، این دو از یکدیگر فاصله گرفته‌اند. در کنار شباهت پیشینی که این دو کشور در بعد اقتصادی با هم داشته‌اند در حال حاضر با در نظر گرفتن امید به زندگی به‌عنوان یکی از برون‌داده‌های توسعه انسانی نیز این دو به یکدیگر نزدیک هستند.

ایران و ترکیه در منطقه خاورمیانه قرار گرفته‌اند و بر اساس آمار سال ۲۰۲۰ کمتر از ۴۰۰ هزار نفر با هم اختلاف جمعیت دارند. در سال ۲۰۲۰ جمعیت ترکیه ۸۴۳۳۹۰۶۷ نفر و جمعیت ایران ۸۳۹۹۲۹۴۹ نفر بوده است. این دو همین‌طور به لحاظ ساختار جمعیت شباهت زیادی به هم دارند. آمار زیر متعلق به ساختار جمعیتی این دو در سال ۲۰۱۸ است.

بازه سنی	ترکیه (درصد)	ایران (درصد)
جمعیت ۰-۱۴ سال	۲۴/۲۶	۲۴/۲۳
جمعیت ۱۵-۲۴ سال	۱۵/۸۸	۱۴/۰۵
جمعیت ۲۵-۵۴ سال	۴۳/۲۶	۴۸/۸۶
جمعیت ۵۵ تا ۶۴ سال	۸/۸۲	۷/۳۹
جمعیت ۶۵ سال به بالا	۷/۷۹	۵/۴۸
میان‌سن جمعیت	۳۱/۴	۳۰/۸

نکته قابل توجه این است که ایران و ترکیه در سال ۱۹۹۰ هم به لحاظ جمعیتی شبیه بوده‌اند. جمعیت ترکیه در این سال ۵۳۹۲۱۷۶۰ نفر و جمعیت ایران ۵۶۳۶۶۲۱۷ نفر بوده است. یعنی این دو کشور در طول این سه دهه با رشد جمعیتی نسبتاً یکسانی پیش رفته‌اند که این عامل در مقایسه وضعیت تولید ناخالص داخلی آنها حائز اهمیت است. همین‌طور به لحاظ توزیع جمعیت برحسب گروه‌های دینی، جمعیت مسلمان ترکیه ۹۹/۸ درصد از کل جمعیت این کشور، و جمعیت مسلمان ایران ۹۹/۴ درصد از کل جمعیت این کشور را شامل می‌شود. با در نظر گرفتن «امید به زندگی در بدو تولد» به عنوان یکی از عوامل توسعه انسانی، امید به زندگی در ترکیه در سال ۲۰۲۰ برابر با ۷۸/۴۵ سال و در ایران برابر با ۷۷/۳۳ سال است.

علاوه بر ویژگی‌های منطقه‌ای، جمعیت‌شناختی، دینی، و توسعه انسانی مشترک بین دو کشور ایران و ترکیه، این دو به لحاظ سیر تاریخی عملکرد اقتصادی‌شان نیز قابل مقایسه هستند. در سال ۱۹۹۰ تولید ناخالص داخلی ترکیه معادل ۱۵۰ میلیارد دلار و ایران معادل ۱۲۴ میلیارد دلار بوده است. این رقم در سال ۲۰۱۷ برای ترکیه به ۸۵۲ میلیارد دلار و برای ایران به ۴۵۴ میلیارد دلار رسیده است. یعنی در طول ۲۷ سال تولید ناخالص داخلی برای ترکیه به‌طور متوسط سالیانه ۱۷ درصد و برای ایران ۱۰ درصد رشد داشته است.^۱

در سال ۱۹۹۱ تولید ناخالص داخلی سرانه ترکیه (برحسب برابری قدرت خرید) معادل با ۱۱۲۸۹ دلار و برای ایران ۱۲۴۸۰ دلار بوده است. در سال ۲۰۱۷ ترکیه این مقدار را به ۲۵۰۳۰ دلار و ایران به ۱۹۰۹۷ دلار رسانده است. یعنی در طول ۲۶ سال تولید ناخالص داخلی سرانه به قیمت ثابت دلار برای ترکیه به‌طور متوسط سالیانه حدود ۴/۶ درصد و برای ایران دو درصد افزایش داشته است.

در سال ۱۹۹۰ تولید ناخالص داخلی سرانه برای ترکیه معادل ۲۷۹۴ دلار و برای ایران ۲۲۱۴ دلار بوده است. این مقدار در سال ۲۰۱۷ برای ترکیه به ۱۰۵۱۳ و برای ایران به ۵۶۲۷ دلار افزایش یافته است. یعنی در طول ۲۷ سال تولید ناخالص

۱- بر حسب قیمت دلار در سال پایه (ابتدایی)

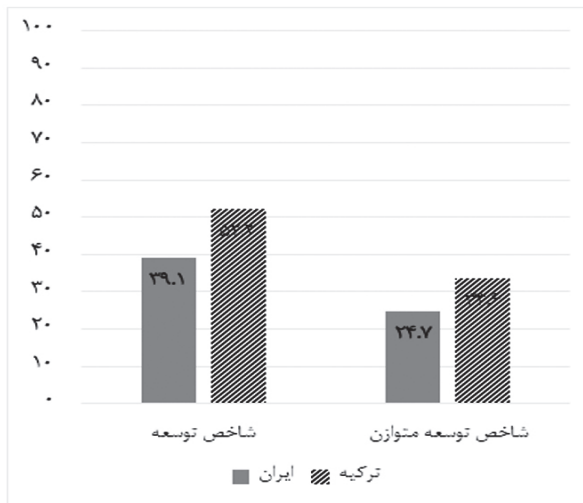
داخلی سرانه به قیمت ثابت دلار برای ترکیه به‌طور متوسط سالیانه ۱۰/۲ درصد و برای ایران ۵/۷ درصد افزایش داشته است.

در یک نگاه کلی به ساختار نهادی ترکیه، بعد از برقراری نظام چندحزبی در ترکیه در سال ۱۹۴۵ تا ۱۹۸۳ علاوه بر اینکه حکومت‌ها از روند ناپایداری برخوردار بوده‌اند ارتش نیز مداخلات مستقیم نظامی در سیاست داشته است. احزاب سیاسی ترکیه در ایفای نقش عمومی و مشترک احزاب در توسعه و ثبات سیاسی کارآمد نبودند به‌طوری‌که کودتاهای دهه ۸۰ میلادی ارتش در ترکیه، ناتوانی احزاب سیاسی در کنترل خشونت سازمان‌های افراطی را منعکس ساخت. اساسی‌ترین عامل این ناکارآمدی به فرهنگ سیاسی ترکیه برمی‌گردد که به دلیل اقتدارگرایی مانع بروز احزاب سیاسی دموکراتیک و کارآمد شده است. قانون اساسی ترکیه پس از کودتای ارتش در ۱۲ سپتامبر ۱۹۸۲ به تصویب مردم این کشور رسید. جدایی دین از سیاست و دولت، از مهم‌ترین اصول قانون اساسی ترکیه به‌شمار می‌رود. ضمن اینکه طبق اصل ۱۰، افراد بدون توجه به زبان، نژاد، رنگ، جنسیت، اندیشه سیاسی، اعتقاد فلسفی، دین و مذهب و... در مقابل قانون برابرند و هیچ فرد، خانواده، گروه و صنفی در مقابل قانون از امتیاز خاصی برخوردار نیست. با وجود این، اجرای قانون اساسی به‌گونه‌ای سامان یافته است که تضادهای قومیتی را حل نکرده و تنش بین کردها و دولت ترکیه از مهم‌ترین چالش‌های توسعه آن به حساب می‌آید. افزون بر این، کودتاهای پرتکرار ارتش ترکیه در این کشور نیز یک معضل جدی نهادی بود که با اصلاحات قانون اساسی در دهه ۲۰۱۰ میلادی، اصلاح شد. گذار از نظام پارلمانی یا کمالیسم به نظام ریاستی اردوغانیستی در اواسط این دهه نیز دیگر تغییر نهادی مهم در ترکیه بوده است.

آغاز اولین برنامه این کشور را می‌توان برنامه‌ای دانست که برای پنج سال به مبدأ سال ۱۹۳۴، تهیه شد. این برنامه، فهرستی از پروژه‌های دولت در زمینه زیرساخت‌ها، معدن و صنعت بود. در دهه ۱۹۵۰ در ترکیه حزب دموکرات بر سر کار آمد و برنامه‌ریزی مرکزی کنار گذاشته شد. اما در قانون اساسی سال ۱۹۶۱ برنامه‌ریزی اقتصادی-اجتماعی دوباره جزء وظایف دولت گنجانده شد. در

برنامه‌های اول، دوم و سوم تأکید بر صنعت، جایگزینی واردات و تولید کالاهای واسطه‌ای بود. اما در دهه ۷۰، در برنامه چهارم برای تقویت بخش خصوصی، ارتقای صادرات (به جای جایگزینی واردات) و سرمایه‌گذاری در بخش‌های کاربر و با بازده سریع مورد توجه قرار گرفت. ترکیه از سال ۱۹۸۰ به دنبال سیاست ضدتورمی بود و نرخ ارز را به صورت شناور تنظیم کرد. برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه ترکیه نیز روی توسعه صنعتی، سیاست پولی ضدتورمی و توسعه صادرات تأکید داشتند. در برنامه ششم توسعه ترکیه، رشد تولید هفت درصد، رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی ۱۱ درصد و صادرات ۱۵ درصد در نظر گرفته شد. در دهه ۲۰۰۰ و ۲۰۱۰، نوسازی دولت و حکمرانی خوب و صلح داخلی، افزایش توان رقابتی بین‌المللی و ایجاد فرصت‌های شغلی سرمایه‌گذاری در توسعه ظرفیت انسانی، توسعه اجتماعی عادلانه و تنظیم روابط خارجی و امنیتی در چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه ترکیه قرار گرفت. حاصل ساختار نهادی، تغییرات نهادی و برنامه‌های توسعه ترکیه در گزارش‌های بین‌المللی توسعه مشهود است. در نمودار زیر وضعیت ایران در مقایسه با جایگاه ترکیه^۱ در نردبان توسعه نمایش داده می‌شود.

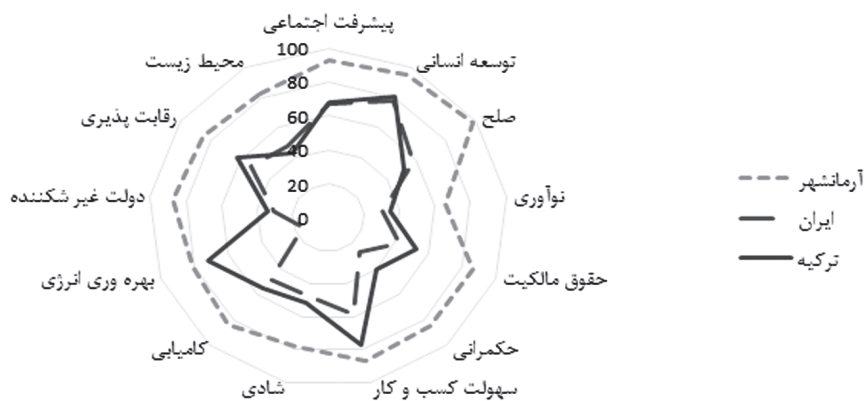

نمودار ۱-۱۲. وضعیت ایران و ترکیه در نردبان توسعه در سال ۲۰۲۰

۱- داده‌های مربوط به هر کشور میانگین پنج سال گذشته شاخص مربوطه آن کشور است که با میانگین پنج ساله ایران مقایسه شده است. یعنی این مقایسه می‌تواند وضعیت پنج سال گذشته این دو کشور را به‌طور میانگین نشان دهد.

در نمودار فوق مشاهده می‌شود که ترکیه با وجود وضعیت مشابه در چند دهه گذشته با ایران، توانسته وضعیت توسعه‌ای به مراتب بهتری از ایران را به دست آورد و در نردبان توسعه از نیمه عبور کند. فاصله بیش از ۱۱ پله‌ای توسعه ترکیه نسبت به ایران آن هم زمانی که همه ابعاد توسعه در نظر گرفته می‌شود، معنادار است. در توسعه متوازن هم ترکیه بالاتر از ایران قرار گرفته و فاصله ۸ پله‌ای با ایران نشان می‌دهد.

نمودار ۱-۱۳. وضعیت شاخص‌های ایران و ترکیه در سال ۲۰۱۸

همان‌طور که در نمودار فوق مشاهده می‌شود ترکیه در همه شاخص‌های توسعه به غیر از شاخص صلح وضعیت به مراتب بهتری از ایران دارد. در نمودار فوق مشخص است که در برخی از شاخص‌ها مانند توسعه انسانی و پیشرفت اجتماعی یا شاخص دولت غیر شکننده، ایران و ترکیه نزدیک به هم هستند و ترکیه با کمی اختلاف بهتر از ایران است، اما در دیگر شاخص‌ها مانند سهولت کسب و کار، حکمرانی، بهره‌وری انرژی و رقابت‌پذیری فاصله ترکیه از ایران به مراتب بیشتر است.

معنادارترین تفاوت بین ایران و ترکیه در شاخص سهولت کسب و کار است نشان می‌دهد ایران نسبت به ترکیه بسیار وضعیت نامناسبی دارد و به بدترین کشورهای دنیا در این حوزه نزدیک است. بیشترین فاصله اما در شاخص بهره‌وری

انرژی بین ایران و ترکیه وجود دارد. این موضوع بیشتر به خاطر عملکرد بد ایران در طول دهه‌های گذشته است.

ب) چین

تا اوایل قرن بیستم، چین با ناآرامی‌های مدنی، قحطی، شکست‌های نظامی و اشغال خارجی‌ها روبرو بود. بعد از جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۴۹ جمهوری خلق چین تأسیس شد. حزب کمونیست چین با رهبری مائو یک نظام اقتدارطلب سوسیالیستی ایجاد کرد که درحالی‌که اقتدار چین را تضمین می‌کرد کنترل سفت و سختی بر زندگی روزمره و هزینه‌های زندگی شهروندان نیز داشت. پس از سال ۱۹۷۸ دنگ شیائوپینگ^۱ جانشین مائو و همین‌طور رهبران بعدی بر توسعه اقتصادی «بازارمحور» تمرکز کردند و تولیدات چین را تا سال ۲۰۰۰ به چهار برابر افزایش دادند. در نتیجه، در طول سال‌های ۱۹۷۸ تا ۲۰۰۵ چین بیشترین سرعت رشد اقتصادی در جهان را داشته است یعنی به‌طور متوسط سالیانه ۱۰ درصد رشد داشته است. در واقع در طول این مدت چین از یک اقتصاد سوسیالیستی تحت کنترل دولت تبدیل به یک اقتصاد مختلط شد. از سال ۱۹۷۸ اصلاحات وسیع مالی، تجاری، حقوقی، سیاسی و واگذاری کنترل منابع از دولت به بخش خصوصی در چین اتفاق افتاد. نتیجه این اصلاحات بهبود استانداردهای زندگی برای بخش زیادی از جمعیت چین بود. اما کنترل سیاسی همچنان سفت و سخت پابرجاست. از اوایل دهه ۱۹۹۰ نیز چین ارتباطات جهانی و مشارکت در سازمان‌های بین‌المللی را افزایش داده‌است. چین چه به‌لحاظ جمعیتی و چه به‌لحاظ اقتصادی از ایران بسیار بزرگ‌تر است. جمعیت چین در سال ۲۰۲۰ برابر با ۱۴۳۹۳۲۳۷۷۶ نفر است. امید به زندگی ۷۷/۴۷ سال و میانگین سنی جمعیت این کشور ۳۸/۴ سال است. در سال ۱۹۹۰ تولید ناخالص داخلی چین سه برابر ایران بوده و درعین‌حال تولید ناخالص داخلی سرانه ایران حدود سه برابر چین بوده است. در طول سه دهه اخیر چین رشد شگفت‌انگیزی داشته است، به‌طوری‌که تولید ناخالص داخلی‌اش به‌طور متوسط سالیانه ۱۰ درصد و تولید ناخالص داخلی سرانه‌اش به‌طور متوسط سالیانه بیش از ۶۶ درصد افزایش یافته است.

1-Deng Xiaoping

در سال ۱۹۹۰ تولید ناخالص داخلی برای چین معادل ۳۶۰ میلیارد دلار و برای ایران معادل ۱۲۴ میلیارد دلار بوده است. این رقم در سال ۲۰۱۷ برای چین به ۱۲۱۴۳ میلیارد دلار و برای ایران به ۴۵۴ میلیارد دلار رسیده است. یعنی در طول ۲۷ سال تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت دلار برای چین به طور متوسط سالیانه حدود ۱۲۱ درصد و برای ایران سالیانه حدود ۱۰ درصد رشد داشته است. در سال ۱۹۹۳ تولید ناخالص داخلی سرانه برای چین معادل ۳۷۷ دلار و برای ایران معادل ۱۰۶۷ دلار بوده است. این مقدار در سال ۲۰۱۷ برای چین به ۸۷۵۹ دلار و برای ایران به ۵۶۲۷ دلار رسیده است. یعنی در طول ۲۴ سال تولید ناخالص داخلی سرانه به قیمت ثابت دلار برای چین به طور متوسط سالیانه ۹۲ درصد و برای ایران ۱۸ درصد افزایش داشته است.

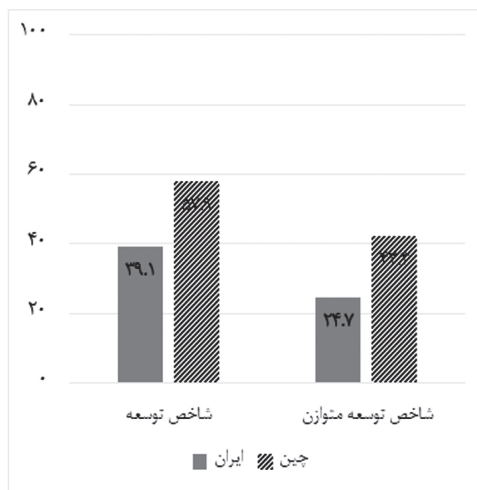
جهش چین، تا حد زیادی به اصلاحات نهادی آن نیز وابستگی دارد. همان طور که اشاره شد این کشور در دهه ۱۹۸۰ میلادی از یک سیستم سوسیالیستی مبتنی بر قرائت مائو (محوریت نهادهای کشاورزی و دهقانی) به یک نظام سوسیالیسم بازار روی آورد که همچنان در چنبره قدرت حزب کمونیست بود. اما تعامل سازنده و باز با کشورهای جهان، به ویژه کشورهای سرمایه‌داری و ایجاد مناطق آزاد تجاری را در دستور کار خود قرار داد. در سال ۱۹۸۶ قانون اداره زمین (LAL) تصویب شد که مقررات مالکیت زمین شهری و روستایی را به ترتیب تحت مالکیت دولتی و تعاونی و تدبیر شیوه کاربری زمین‌ها را تعیین می‌کرد. طبق اصلاحیه این قانون در سال ۱۹۸۸، اهمیت و مشروعیت بخش خصوصی به مثابه مکمل اقتصاد عمومی سوسیالیستی به رسمیت شناخته شد. هنگامی که بخش خصوصی چین در موقعیتی اضطراری قرار داشت، رهبران مرکزی چین اصلاحات تدریجی نهادی را شروع کردند. وقتی بخش خصوصی در دوره ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۸ به خوبی رشد کرد، به استثنای بهسازی‌های تدریجی و پیوسته در سیاست‌های مساعد رقابت، اصلاحات نهادی عمده‌ای در جریان نبود. وقتی بنگاه‌های خصوصی در سال ۱۹۹۹ به دردسر افتادند، رهبران مرکزی اصلاحات نهادی اصلی را انتشار دادند که جایگاه قانونی بنگاه‌های خصوصی را در قانون اساسی چین تصدیق می‌کرد. بعدها وقتی روند میل بنگاه‌های بخش

خصوصی در حدود سال ۲۰۰۳ فروکش کرد، رهبران مرکزی، اصلاح نهادی مهم دیگری را اعلام کردند که جایگاه قانونی برابری برای بنگاه‌های خصوصی و عمومی در نظر می‌گرفت و همچنین، حمایت از حقوق مالکیت را تأیید می‌کرد.

چین در فاصله سال‌های ۱۹۵۳ تا ۲۰۰۵ میلادی، ۱۰ برنامه پنج‌ساله توسعه را تجربه کرده است. اولین برنامه پنج‌ساله توسعه این کشور (۱۹۵۳-۱۹۵۷) صنعتی‌سازی سریع را دنبال می‌کرد و بر رشد صنایع سنگینی مانند فولاد تأکید داشت. دومین برنامه پنج‌ساله توسعه چین (۱۹۵۸-۱۹۶۲) از همان آغاز به‌واسطه تغییرات اقتصادی انقلابی برنامه جهش بزرگ به جلو، از درجه اعتبار ساقط و برنامه متوقف شد. در نتیجه اجرای این برنامه حدود ۲۰ میلیون نفر از جمعیت چین، جان باختند. سومین برنامه پنج‌ساله توسعه چین (۱۹۶۶-۱۹۷۰) که توسط عمل‌گرایان دولتی و برای دستیابی به رشد سریع در همه بخش‌ها طراحی شده بود با وقوع انقلاب فرهنگی کنار گذاشته شد. به دنبال اعلام چهارمین برنامه توسعه (۱۹۷۱-۱۹۷۵)، برنامه‌ریزی اقتصادی بلندمدت در دهه ۱۹۷۰ میلادی احیا شد. در سال ۱۹۷۵، برنامه توسعه پنجم (۱۹۷۶-۱۹۸۰) ارائه شد که اولویت را به مدرنیزاسیون اقتصاد و توسعه صنایع سبک داده بود. در برنامه ششم (۱۹۸۱-۱۹۸۵) که در سال ۱۹۸۲ ابلاغ شد، تعهد چین به خط عمل‌گرایی و نوسازی دوباره مورد تأکید قرار گرفت. در سال ۱۹۸۶، دن ژائو پینگ هفتمین برنامه توسعه چین (۱۹۸۶-۱۹۹۰) را با هدف افزایش تولید صنعتی به میزان سالانه ۷/۵ درصد، تولید کشاورزی به اندازه سالانه چهار درصد، درآمد ملی به میزان سالانه ۶/۷ درصد و تجارت خارجی تا ۴۰ درصد ابلاغ کرد. نگرانی درباره عدم توازن توسعه اقتصادی چین در هر دو بعد جغرافیایی و بخشی به طراحی و تدوین برنامه هشتم توسعه چین (۱۹۹۱-۱۹۹۵) انجامید. برنامه نهم توسعه چین (۱۹۹۶-۲۰۰۰) برای گذار از اقتصاد برنامه‌ای متمرکز به اقتصاد بازار سوسیالیستی طراحی شده بود. چین در برنامه دهم توسعه خود (۲۰۰۱-۲۰۰۵) به دنبال دو برابر کردن تولید ناخالص ملی سال ۲۰۰۰ تا سال ۲۰۱۰ بود.

وضعیت ایران در مقایسه با چین در شاخص‌های توسعه در نمودار زیر نمایش داده می‌شود.

نمودار ۱-۱۴. وضعیت ایران و چین در نردبان توسعه در سال ۲۰۲۰

همان‌طور که مشاهده می‌شود چین فاصله ۱۸ پله‌ای در نردبان توسعه با ایران پیدا کرده است که این نشان از عملکرد مناسب چین در توسعه نسبت به ایران دارد. در شاخص توسعه متوازن نیز فاصله ایران و چین ۱۸ واحد است. به این معنا که توسعه چین نسبت به ایران بسیار متوازن‌تر بوده است و نسبت به ایران سهم بیشتری از توسعه چین در دهه‌های اخیر از طریق حرکت متوازن در همه ابعاد توسعه رخ داده است. در نمودار زیر وضعیت ایران و چین در شاخص‌های ۱۳ گانه توسعه نمایش داده می‌شود.

نمودار ۱-۱۵. وضعیت شاخص‌های ایران و چین در سال ۲۰۲۰

در شاخص‌های سیزده‌گانه توسعه مشاهده می‌شود که ایران در زمینه توسعه انسانی و محیط زیست، وضعیت بهتری نسبت به چین دارد، اما در رابطه با ۱۰ شاخص دیگر، عملکردی ضعیف‌تر از چین داشته‌است. در مقایسه با آرمان‌شهر، وضعیت هر دو کشور از نظر حقوق مالکیت، حکمرانی و شکنندگی دولت، نامناسب و نیازمند بهبود است. بیشترین تفاوت بین ایران و چین در شاخص نوآوری و پس از آن در شاخص رقابت‌پذیری است. در شاخص نوآوری چین بسیار به آرمان‌شهر نزدیک است بطوریکه در سال ۲۰۲۰ یکی از پنج مرکز برتر نوآوری جهان در چین قرار گرفته است.

ج) کره جنوبی

در سال ۱۹۰۵ کره توسط ژاپن اشغال شد و پس از آنکه در سال ۱۹۴۵ ژاپن تسلیم امریکا شد، کره استقلال خود را به دست آورد. بعد از جنگ جهانی دوم یک دولت دموکراتیک (جمهوری کره) در جنوب کره و یک دولت کمونیست (جمهوری دموکرات خلق کره) در شمال کره حاکم شد. جنگ داخلی کره بین سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۳، با حمایت امریکا و سازمان ملل متحد از جمهوری کره، و حمایت چین و شوروی از جمهوری دموکرات خلق کره در نهایت در سال ۱۹۵۳ با پیمان آتش‌بس و صلح موقت به پایان رسید. از سال ۱۹۶۱ تا ۱۹۷۹ کره جنوبی تحت رهبری پارک چونگ هی^۱ رشد اقتصادی سریعی را تجربه کرد. در سال ۱۹۸۷ کره جنوبی اولین انتخابات آزاد ریاست‌جمهوری‌اش را زیر نظر قانون اساسی دموکراتیک برگزار کرد و رئیس‌جمهورهای آن همگی خدمات زیادی برای ارتقای دموکراسی و صلح در کره جنوبی به خرج دادند. کره جنوبی به سبب تبدیل شدن از یک کشور فقیر پس از جنگ کره، به یک کشور توسعه‌یافته با درآمد بالا شهرت جهانی پیدا کرده و رشد و توسعه آن چیزی شبیه به معجزه خوانده شده است. سرمایه‌گذاری کره جنوبی در نظام آموزشی و تربیت نیروهای باصلاحیت و بانگیزه تأثیر زیادی در این تحول داشته است. عدم دسترسی کره جنوبی به منابع طبیعی و تراکم بالای جمعیت باعث شد این کشور بر اقتصاد صادرات-محور

تمرکز کرده و از این طریق سوخت اقتصاد خود را تأمین کند. اگرچه کره جنوبی در دهه ۸۰ میلادی با مشکلاتی نظیر کاهش صادرات، افزایش تورم و شکاف توسعه‌ای بین مناطق شهری و روستایی روبرو بود اما با اجرای سیاست‌های مالی و سرمایه‌گذاری در بخش خدمات از اواخر این دهه توانست کاستی‌ها را جبران کرده و بحران‌ها را مدیریت کند.

کره جنوبی به لحاظ جمعیتی کوچک‌تر از ایران است و با در نظر گرفتن عوامل توسعه انسانی و رشد اقتصادی در حال حاضر با فاصله زیاد بالاتر از ایران قرار گرفته است. جمعیت کره جنوبی در سال ۲۰۲۰ برابر با ۵۱۲۶۹۱۸۵ نفر است. امید به زندگی ۸۳۰/۵ سال و میانه سنی جمعیت این کشور ۴۳/۷ سال است. با این حال، با در نظر گرفتن سال ۱۹۹۰ به عنوان سال پایه، این دو کشور به لحاظ تولید ناخالص داخلی سرانه (برحسب برابری قدرت خرید) کاملاً شبیه و قابل مقایسه هستند. البته پس از حدود سه دهه، رشد تولید ناخالص داخلی سرانه کره جنوبی سه برابر رشد تولید ناخالص داخلی سرانه ایران بوده است. در سال ۱۹۹۰ تورم کره جنوبی یک درصد بیشتر از ایران بوده، اما در سال ۲۰۱۷ این نرخ را به کمتر از دو درصد رسانده است.

در سال ۱۹۹۰ تولید ناخالص داخلی کره جنوبی معادل ۲۷۹ میلیارد دلار و برای ایران معادل ۱۲۴ میلیارد دلار بوده است. این رقم در سال ۲۰۱۷ برای کره جنوبی به ۱۵۳۰ میلیارد دلار و برای ایران به ۴۵۴ میلیارد دلار رسیده است. یعنی در طول ۲۷ سال تولید ناخالص داخلی به دلار ثابت سال پایه برای کره جنوبی به‌طور متوسط سالیانه ۱۶/۵ درصد و برای ایران ۹/۸ درصد رشد داشته است.

تولید ناخالص داخلی سرانه (برحسب برابری قدرت خرید) کره جنوبی و ایران در سال ۱۹۹۰ بسیار به هم نزدیک بوده است. این مقدار برای کره جنوبی معادل ۱۱۶۳۲ دلار و برای ایران معادل با ۱۱۳۶۴ دلار بوده است. در سال ۲۰۱۷ کره جنوبی این رقم را به ۳۵۹۳۸ دلار و ایران به ۱۹۰۹۷ دلار رسانده است؛ یعنی در طول ۲۷ سال تولید ناخالص داخلی سرانه به دلار ثابت سال ۲۰۱۱ برای کره جنوبی به‌طور متوسط سالیانه ۷/۷ درصد و برای ایران ۲/۵ درصد افزایش داشته است.

در سال ۱۹۸۷ تولید ناخالص داخلی سرانه برای کره جنوبی معادل ۳۵۱۰ دلار و برای ایران ۲۶۱۷ دلار بوده است. این مقدار در سال ۲۰۱۷ برای کره جنوبی به ۲۹۸۰۳ دلار و برای ایران به ۵۶۲۷ دلار رسیده است. یعنی در طول ۳۰ سال تولید ناخالص داخلی سرانه به دلار ثابت سال پایه برای کره جنوبی به طور متوسط سالیانه ۲۴/۹ درصد و برای ایران ۳/۸ درصد افزایش داشته است.

در حالی که نرخ تورم در سال ۱۹۹۰ برای کره جنوبی معادل ۸/۶ درصد و برای ایران معادل ۷/۶ درصد بوده است این مقدار در سال ۲۰۱۷ برای کره جنوبی به ۱/۹ درصد و برای ایران به ۱۰ درصد رسیده است (طبق گزارش منابع رسمی در ایران)، که البته در سال ۲۰۱۷ در طول سال‌های اخیر نرخ تورم ایران در کمترین حد خود بوده است.

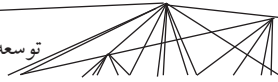
در فاصله سال‌های ۱۹۴۸ تا ۱۹۸۸، قدرت در ساختار سیاسی کره جنوبی در اختیار دولت با پشتوانه نظامی بود. با وجود این، احزاب مخالف فعال وجود داشتند و با بازنگری در قانون اساسی این کشور در سال ۱۹۸۷، نقش آنها در حکومت بیشتر شد. اصلاحات نهادی و سازمانی دولت کره به سه دوره قابل تفکیک است:

۱. قبل از سال ۱۹۹۸ که اصلاحات در این دوره بر اصلاحات ساختاری بدون توجه به موضوع کارآیی و بهره‌وری و تعدیل وظایف دولت تمرکز یافت.

۲. اصلاحات در سال‌های ۲۰۰۲ - ۱۹۹۸. اصلاحات بخش عمومی در این دوره با هدف کوچک‌سازی دولت، ارتقاء کارآیی دولت و خدمت‌محوری دولت صورت پذیرفت. برای تحقق اهداف مزبور در جهت انجام اصلاحات اقدامات زیر انجام پذیرفته است:

الف) تجدید ساختار با هدف کوچک‌سازی دولت از طریق کاهش اندازه دولت - خصوصی‌سازی و برون‌سپاری فعالیت‌های اجرایی.

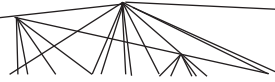
ب) اصلاح نظام مدیریتی با هدف ارتقاء کارآیی از طریق بودجه‌ریزی بر اساس عملکرد، سیستم موقعیت رقابتی آزاد و باز، استقرار حقوق مبتنی بر عملکرد و سیستم ارزیابی عملکرد.

ج) اصلاحات امور شهری با هدف ایجاد و استقرار دولت خدمت‌محور از طریق استقرار دولت الکترونیک، منشور خدمات عمومی، اصلاح فرآیند شهری و استقرار نظام خدمات‌رسانی شهری کارآمد.

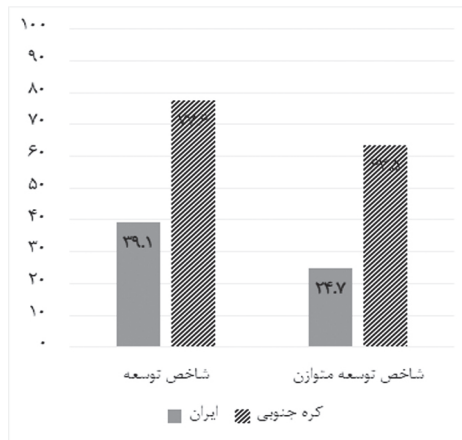
۳. اصلاحات بخش عمومی از سال ۲۰۰۳ تا کنون. اصلاحات در این دوره با هدف ایجاد دولت عملکردمحور برای جلب رضایت‌مندی مشتری (شهروندان) انجام می‌گیرد. در سال ۲۰۰۳ دولت مشارکتی به‌منظور تدوین خط‌مشی نوآوری و وظایف در ارتباط با اصلاحات دولت پنج زمینه بحرانی اصلاحات اداری، اصلاح مدیریت کارکنان، بومی‌سازی و تمرکززدایی، اصلاح سیستم مالیات و دولت الکترونیک را تعیین کرد و از سوی دیگر رئیس‌جمهور، فلسفه، چشم‌انداز و ضرورت نوآوری را مورد تأکید قرار داد و جرعه مشارکت داوطلبانه کارکنان دولت را در فرآیند نوآوری شعله‌ور کرد.

پس از استقلال کره، سه دوره بی‌ثباتی اقتصادی و تخریب از سال ۱۹۵۳ تا ۱۹۵۴، بازسازی و توسعه اقتصادی از سال ۱۹۵۴ تا ۱۹۶۱ و رشد شتابان اقتصادی پس از سال ۱۹۶۲ تجربه شد. استراتژی اصلی کره جنوبی در دوره بازسازی مبتنی بر جایگزینی واردات کالاهای بادوام مصرفی بود که با تضمین امنیت بازار صورت پذیرفت. کره جنوبی از دهه ۱۹۶۰ به استراتژی رشد مبتنی بر صادرات محصولات صنایع کاربر گروید. سیاست‌های حمایتی کره جنوبی از صنایع به درونی کردن آثار جانبی بین‌صنعتی به‌ویژه در میان چانه‌بول‌ها تمرکز داشته است. طی فاصله سال‌های ۱۹۶۲ تا ۱۹۹۶، کشور کره جنوبی هفت برنامه پنج‌ساله توسعه را به اجرا درآورده است. اولین برنامه توسعه این کشور برای دوره ۱۹۶۶-۱۹۶۲ طراحی شد که بر نیروگاه‌های برق، تولید کود شیمیایی، پالایش نفت، سیمان و فیبرهای سنتزی تأکید داشت. برنامه دوم توسعه کره جنوبی با محوریت فولاد، ماشین‌آلات، پتروشیمی و نوسازی صنایع برای دوره ۱۹۷۱-۱۹۶۷ طراحی شد. در طی اجرای برنامه سوم توسعه کره جنوبی (۱۹۷۲-۱۹۷۶)، نوسازی و توازن ساختار صنعتی نیز بهبود یافت و کره جنوبی وارد مرحله جدیدی از رشد اقتصادی شد. صادرات کالاهای تولیدی این صنایع رو به فزونی گذارد و توسعه صنعتی نیز از

طریق استقرار صنایع در مناطق مختلف کره، محقق شد. طی برنامه چهارم توسعه کره جنوبی (۱۹۷۷-۱۹۸۱) بر میزان تنوع بخش صنعت این کشور افزوده شد و صنایع فناوری‌بری همانند ماشین، الکترونیک و شیمی توسعه یافتند. در برنامه پنجم توسعه (۱۹۸۲-۱۹۸۶) علاوه بر استمرار رشد اقتصادی، حل مسائل ناشی از رشد اقتصادی سریع را که از دهه ۱۹۶۰ نمایان شده بودند را دنبال می‌کرد. برنامه ششم توسعه کره جنوبی (۱۹۸۷-۱۹۹۱) در پی شتاب‌دادن به آزادسازی واردات و حذف انواع مختلف محدودیت‌های تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای واردات بود. در برنامه هفتم توسعه اجتماعی و اقتصادی کره جنوبی (۱۹۹۲-۱۹۹۶) که در سال ۱۹۸۹ طراحی شده بود، توسعه زمینه‌های فناوری برتری مانند میکروالکترونیک، مواد جدید، مهندسی زیستی، تصفیه مواد، نور و هواضا مدنظر قرار گرفت.

نمودارهای زیر وضعیت توسعه ایران را در مقایسه با کره جنوبی نشان می‌دهد.

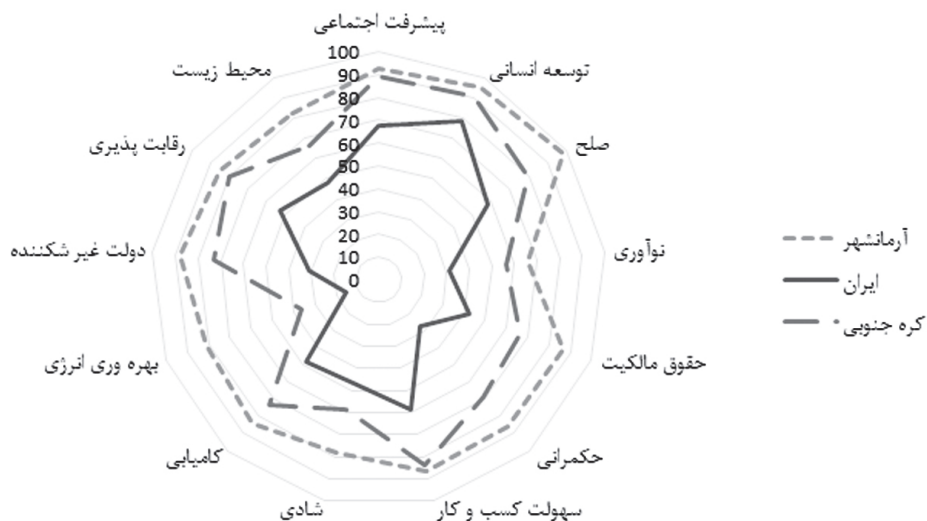
نمودار ۱-۱۶. وضعیت ایران و کره جنوبی در نردبان توسعه در سال ۲۰۲۰

در زمینه نردبان توسعه، کره ۳۸ پله از ایران بالاتر است که فاصله بسیار چشمگیری می‌باشد و با توجه به همزمانی تقریبی شروع توسعه در این دو کشور، فاصله شدید وضعیت بالقوه ایران در مقایسه با کره مشهود است. همچنین در نمودار بالا مشاهده می‌شود که شاخص توسعه متوازن کره جنوبی نسبت به ایران ۳۸ واحد جلوتر است که نشان از توسعه متوازن‌تر کره جنوبی نسبت به ایران دارد.

در نمودار زیر وضعیت هریک از شاخص‌های توسعه ایران در مقایسه با کره جنوبی نمایش داده می‌شود.

نمودار ۱-۱۷. وضعیت شاخص‌های ایران و کره جنوبی در سال ۲۰۲۰

از نظر سیزده شاخص توسعه، کره فاصله بسیار نزدیکی با آرمان شهر دارد و ایران فقط از نظر توسعه انسانی فاصله‌اش با کره جنوبی را کمتر کرده است. بیشترین فاصله ایران و کره جنوبی در زمینه شکنندگی دولت و حکمرانی است. این وضعیت نشان می‌دهد که صعود در نردبان توسعه، منوط به بهبود حکمرانی (کنترل فساد، حاکمیت قانون، پاسخگویی، ثبات سیاسی، کیفیت مقررات و اثربخشی دولت) و کاهش شکنندگی دولت (به‌ویژه توازن منطقه‌ای در توسعه و تبدیل فرار مغزها به عایدی مغزها) است. نکته قابل توجه وضعیت کره جنوبی در شاخص نوآوری است که بسیار نزدیک به آرمان شهر است و برترین مرکز نوآوری در سال ۲۰۲۰ نیز در کره جنوبی قرار گرفته است. وضعیت ایران در نوآوری با کره اصلاً قابل مقایسه نیست. همین مطلب در مورد رقابت‌پذیری و سهولت کسب‌وکار نیز صادق است. برای دو کشوری که تقریباً ۴۰ سال گذشته وضعیت مشابهی داشتند این میزان تفاوت عجیب و تکان‌دهنده است.

د) سنگاپور

سنگاپور مدرن در سال ۱۸۱۹ به‌عنوان مستعمره تجاری توسط انگلیس کشف شد. سنگاپور در سال ۱۹۶۳ به فدراسیون مالزی پیوست و دو سال بعد استقلال یافت. نرخ پایین فساد، تولید ناخالص داخلی سرانه بالا، بازبودن اقتصاد و نرخ پایین مالیات در سنگاپور از جمله دستاوردهای توسعه‌های سنگاپور است. دلیل اصلی پیشرفت سنگاپور در جذب سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی در این کشور است که نتیجه فضای مناسب کسب‌وکار و ثبات سیاسی است. همین‌طور حجم بالای صادرات وسایل الکترونیکی، مواد شیمیایی و خدمات از منابع اصلی درآمد سنگاپور است.

سنگاپور در مقایسه با ایران کشور بسیار کوچکی است. جمعیت این کشور در سال ۲۰۲۰ برابر با ۵۸۵۰۳۴۲ نفر است. سنگاپور طی چهار دهه گذشته پیشرفت چشمگیری در رشد اقتصادی و کیفیت زندگی شهروندانش داشته و به‌لحاظ ویژگی‌های توسعه انسانی جایگاه قابل توجهی دارد؛ به‌طوری‌که اگرچه چهار دهه پیش تولید ناخالص داخلی سرانه ایران و سنگاپور تقریباً برابر بوده، اما سنگاپور این رقم را طبق گزارش‌های اخیر بیش از ۲۰۰۰ درصد افزایش داده است. امید به زندگی در سنگاپور ۸۴/۰۷ سال و میانه سنی جمعیت این کشور ۴۲/۲ سال است.

در سال ۱۹۷۹ تولید ناخالص داخلی ایران ۱۰ برابر سنگاپور بوده است. این مقدار برای سنگاپور معادل ۹ میلیارد دلار و برای ایران معادل ۹۰ میلیارد دلار بوده است. تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۱۷ برای سنگاپور به ۳۳۸ میلیارد دلار و برای ایران به ۴۵۴ میلیارد دلار رسیده است. یعنی در طول ۳۸ سال، تولید ناخالص داخلی به قیمت دلار ثابت برای سنگاپور به‌طور متوسط سالیانه ۹۶ درصد و برای ایران ۱۰/۶ درصد رشد داشته‌است.

در سال ۱۹۷۷ تولید ناخالص داخلی سرانه این دو کشور تقریباً برابر بوده است. این مقدار برای سنگاپور معادل ۲۸۴۶ دلار و برای ایران با اختلاف جزئی معادل ۲۳۱۵ دلار بوده است. در سال ۲۰۱۷ سنگاپور این مقدار را به ۶۰۲۹۷ دلار و ایران به ۵۶۲۷ دلار رسانده است. یعنی در طول ۴۰ سال تولید ناخالص داخلی سرانه به

قیمت دلار ثابت در سال پایه برای سنگاپور به طور متوسط سالیانه ۵۰/۵۴ درصد و برای ایران ۲/۴ درصد افزایش داشته است.

در یک نگاه کلی نهادی، در قانون اساسی مصوب سال ۱۹۶۵ سنگاپور، این کشور دارای یک حکومت پارلمانی و یک رئیس جمهور است و سیستم قضائی سنگاپور بر پایه حقوق عرفی بریتانیایی اتکا دارد. در ابتدا، دیوان عالی سنگاپور مشتمل بر دادگاه ارشد، دادگاه استیناف و دادگاه جرایم بود. در سال ۱۹۹۳، دادگاه جرایم و استیناف در قالب دادگاه استیناف، ادغام شدند. بر اساس رتبه بندی های بین المللی، سنگاپور یکی از کم فسادترین کشورهای جهان به شمار می رود. از سال ۲۰۰۳، این کشور در زمره پنج کشور پاک فهرست شاخص شفافیت قرار گرفت است. اما پیش از استقلال این کشور در سال ۱۹۵۹، یعنی دوران اشغال این کشور توسط ژاپن و دوران استعمار بریتانیا، فساد در این کشور بسیار گسترده بود. اصلاح نهادی مقابله با فساد در سنگاپور مبتنی بر اراده سیاسی قوی، شایسته سالاری، تساهل صفر قوانین و سیاستها در قبال فساد و اصلاحات اداری بود. از جمله مهم ترین جنبه های عدم تساهل، برخورد قاطع با هر دو طرف رابطه فساد بود. دفتر مستقل بازرسی اقدامات فاسد (CPIB) نیز تمامی اقدامات ضد فساد در سنگاپور را هدایت می کرد.

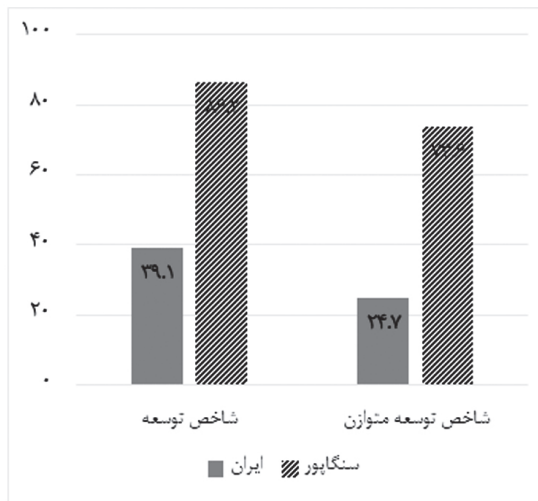
سنگاپور از نظر توسعه اقتصادی یکی از نمونه های موفق مشارکت بخش عمومی و خصوصی (PPP)^۱ به شمار می رود. این موفقیت، نتیجه درک سیاستمداران این کشور در دهه ۱۹۵۰ بود که دریافتند در صورت باقی ماندن به مثابه یک انبار کالا^۲، قوه رشد اقتصادی آنها در آینده محدود خواهد شد. در نتیجه، راهبرد صنعتی شدن سنگاپور در دستور کار قرار گرفت. در دهه ۱۹۷۰، مهارت نیروی کار و فناوری، به ویژه در پتروشیمی، ماشین آلات و صنایع الکترونیک، به استراتژی اصلی سنگاپور تبدیل شد. مشارکت عظیم سرمایه بخش خصوصی به تحقق این استراتژی کمک کرد. دولت سنگاپور در اواخر دهه ۱۹۷۰ به تشویق صنایع سرمایه بر و دارای فناوری پیچیده روی آورد. صنعت رایانه، ابزارهای پزشکی الکترونیک، قطعات خودرو، داروهای خاص و لوازم

1-public-private partnership

2-entrepot

بینایی‌سنجی و تصویرسازی از مهم‌ترین این صنایع بودند. استراتژی توسعه سنگاپور در دهه ۱۹۹۰، روی پایه بخش‌های کارخانه‌داری و خدمات استوار بود. هیئت توسعه اقتصادی سنگاپور، برنامه آموزش و انباشت سرمایه انسانی برای ارتقای رقابت‌پذیری صادراتی را نیز در سال ۱۹۹۱ به اجرا درآورد. بر مبنای چنین رویکردهایی، در حال حاضر سنگاپور در زمره کشورهای برتر رقابت‌پذیری جهانی نیز قرار دارد.

نمودار زیر، وضعیت توسعه ایران را در مقایسه با سنگاپور نشان می‌دهد.

نمودار ۱-۱۸. وضعیت ایران و سنگاپور در نردبان توسعه در سال ۲۰۲۰

از نظر نردبان توسعه، سنگاپور ۴۷ پله از ایران بالاتر است. با توجه به صدرنشینی سنگاپور در برخی از شاخص‌های توسعه، می‌توان این فاصله را به نوعی به‌مثابه فاصله ایران با توسعه مطلوب نیز قلمداد کرد. این فاصله بین ایران و سنگاپور در شاخص توسعه متوازن ۴۹ واحد است. سنگاپور نه تنها از لحاظ توسعه بسیار جلوتر از ایران است، که از لحاظ توسعه متوازن حتی بهتر هم عمل کرده و فاصله‌اش با ایران بیشتر شده است. در نمودار زیر وضعیت توسعه در هریک از زیر شاخص‌ها را مشاهده می‌کنید.

نمودار ۱-۱۹. وضعیت شاخص‌های ایران و سنگاپور در سال ۲۰۲۰

از نظر سیزده شاخص توسعه، ایران در زمینه حکمرانی، حقوق مالکیت و شکنندگی دولت، بیشترین فاصله را با آرمان‌شهر و سنگاپور دارد و با توجه به فاصله بسیار نزدیک سنگاپور و آرمان‌شهر، می‌توان استنباط کرد که ایران زیرساخت فیزیکی و انباشت سرمایه انسانی لازم برای توسعه را دارد، اما ضعف محیط نهادی و زیرساخت نرم آن مانع ارتقای آن در نردبان توسعه و اتلاف سرمایه انسانی، طبیعی، فیزیکی و مالی می‌شود.

۷-۱- ایران؛ ادامه به سیاست‌های تهاجمی یا گذار به دفاع

سوال مهم این است که آیا تغییر استراتژی یا افق‌گشایی برای ایران یک ضرورت تاریخی است؟

«شاخص» ابزاری است که قوت یا ضعف شرایط یا احساسات را نمایش می‌دهد و امکان مقایسه با سایرین و یا با دوره‌های قبل را فراهم می‌آورد.^۱ اگر این تعریف دانشگاه کمبریج را بپذیریم، تنها زمانی می‌توانیم قوت‌ها و ضعف‌های خود را شناسایی کنیم که به شاخص‌ها نگاه کنیم و خود را با دیگران و با گذشته مقایسه کنیم تا راهی برای حرکت به سمت مطلوب پیدا کنیم.

توسعه مفهومی چندبعدی، کیفی و سهل و ممتنع است. در حالی که همه مردم به‌صورت شهودی معنای توسعه را در زندگی روزانه خود درک می‌کنند، اما زمانی که بخواهیم از وضعیت دقیق توسعه ایران صحبت کنیم، یا بخواهیم به سؤالات زیر پاسخ دهیم، کار مشکل می‌شود؛

* موقعیت ایران در فرآیند توسعه و در مقایسه با سایر کشورها چگونه است؟

* چه عواملی باعث وضعیت موجود توسعه ایران شده‌اند؟

* وضعیت مطلوب توسعه ایران کجاست؟

* برای بهتر شدن وضعیت موجود توسعه ایران چه استراتژی‌ها و سیاست‌هایی

را باید در پیش گرفت؟

این گزارش با تلفیق ۱۳ کلان‌شاخص، ۱۲۴ زیرشاخص و ۷۳۴ نماگر در قالب یک فراشاخص سعی دارد در مسیر پاسخگویی به سؤالات بالا قدم بردارد.

میانگین نمره فراشاخص توسعه در سال ۲۰۲۰ برای کل کشورهای جهان ۵۶,۶ است، اما نمره فراشاخص توسعه ایران تنها ۴۶,۵ می‌باشد. یعنی ایران از لحاظ توسعه بسیار پایینتر از میانگین جهانی قرار دارد. بالاترین کشور یعنی سوئیس نمره ۸۳ و پایین‌ترین کشور یعنی جمهوری کنگو نمره ۲۰ را کسب کرده‌اند. در مجموع ایران در بین ۱۴۷ کشوری که داده‌های آنها موجود است، رتبه ۱۱۴ را

۱- طبق تعریف دیکشنری انگلیسی کمبریج از واژه شاخص (index).

دارد و در بین پنج دسته کشور^۱، در میانه دسته چهارم (یعنی توسعه در وضعیت هشدار!) قرار دارد.

اکنون باید دید که از میان ۱۲۴ زیرشاخص توسعه، کدامیک موجب شده‌اند که ایران وضعیت نامناسبی پیدا کند و کدامیک نتایج خوبی برای ایران رقم زده‌اند. به عبارت دیگر، نقاط ضعف و قوت ایران و همچنین فرصت‌ها و تهدیدهای ایران در تجربه حرکت به سمت توسعه کدامند؟ اگر به این سؤال پاسخ دهیم می‌توانیم عواملی که ایران را در مسیر توسعه متوقف کرده‌اند و همچنین عواملی که ایران را به جایگاه کنونی رسانده‌اند شناسایی کنیم. بر اساس وضعیت نمره ایران در ۱۲۴ زیرشاخص، در مقایسه با میانگین جهانی مشخص شد که ایران ۴۰ قوت، ۸۶ ضعف، ۳۸ فرصت و ۸۳ تهدید دارد (که برخی از تهدیدها و ضعف‌ها و برخی از قوت‌ها و فرصت‌ها مشترک هستند^۲). در جدول زیر فقط ده مورد اول (بالاترین‌ها و مهم‌ترین‌ها) از هریک از این دسته‌ها را مشاهده می‌کنید.

۱- کشورهای توسعه‌یافته، کشورهای پیشرو در توسعه، کشورهای در آستانه توسعه، کشورهای در دامنه هشدار، و کشورهای در دامنه اخطار (کمتر توسعه‌یافته)!

۲- مواردی که در آن وضعیت ایران از میانگین جهانی بهتر بوده، نشان‌دهنده قوت یا فرصت بودن آن زیرشاخص و مواردی که وضعیت ایران در مقایسه با میانگین جهانی بدتر بوده، نشان‌دهنده ضعف یا تهدید بودن آن زیرشاخص برای ایران است. تمایز بین قوت و فرصت در این است که قوتها منشأ داخلی دارند ولی فرصتها منشأ خارجی داشته و در حوزه نفوذ ایران نیست. همین تمایز برای ضعف و تهدید وجود دارد. برخی از زیر شاخصها هستند که تنها بخشی از آن در اختیار ایران است و بخش دیگر در اختیار سایر کشورهاست. به عنوان مثال روابط با همسایگان هرچند به استراتژی‌های ایران بستگی دارد، اما به رفتار همسایگان ما نیز وابسته است. بنابراین هم منشأ داخلی دارد هم منشأ خارجی. بدین ترتیب بین قوت‌ها و فرصت‌ها و همچنین بین ضعف‌ها و تهدیدها مواردی مشترک بودند که بخشی از اختلاف ایران با میانگین جهانی برای ضعف یا قوت و بخشی از این اختلاف برای تهدید یا فرصت لحاظ شده است.

جدول ۱-۷. مهمترین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای ایران در توسعه

ردیف	مهم‌ترین قوت‌ها	مهم‌ترین ضعف‌ها	مهم‌ترین فرصت‌ها	مهم‌ترین تهدیدها
۱	منافع زیست‌بوم برای انسان	کیفیت مقررات	اندازه بازار	بهره‌برداری غیرمجاز از آثار دیگران
۲	میزان انتشار آلاینده‌ها	ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم	منافع زیست‌بوم برای انسان	حق اظهار نظر و پاسخگویی
۳	دسترسی به آموزش پیشرفته	آزادی فردی	تولید ناخالص داخلی سرانه	ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم
۴	دسترسی به آب و بهداشت	میزان بهره‌وری انرژی	دسترسی به آموزش پیشرفته	میزان بهره‌وری انرژی
۵	میزان خدمات عمومی	بهره‌برداری غیرمجاز از آثار دیگران	دسترسی مردم به سرپناه	کنترل فساد
۶	دسترسی مردم به سرپناه	میزان اعتراضات گروهی	میزان انتشار آلاینده‌ها	ترورهای سیاسی
۷	نبود فشارهای جمعیتی	حق اظهار نظر و پاسخگویی	توسعه اقتصادی نامتوازن	کیفیت مقررات
۸	اندازه بازار	چنددستگی نخبگان	سرمایه انسانی و تحقیق	رابطه با کشورهای همسایه
۹	امید به زندگی در زمان تولد	حقوق فردی	میزان خدمات عمومی	مشارکت مالی در مأموریت‌های صلح‌آمیز سازمان ملل متحد
۱۰	تولید ناخالص داخلی سرانه	کنترل فساد	صادرات سلاح	وضعیت حقوق بشر و حاکمیت قانون

مأخذ: یافته‌های پژوهش

موارد جدول فوق ۴۰ مورد از مهم‌ترین عواملی هستند که توسعه ایران را تحت تأثیر قرار داده‌اند. اکنون پرسش این است که از بین این همه عامل مهم

باید بر روی کدام یک تمرکز کرد؟ سؤال بعدی این است که ایران باید روی استفاده از نقاط قوت خود تمرکز کند، یا روی پوشش دادن و رفع نقاط ضعف خود؟ آیا ایران باید به استفاده از فرصت‌ها بیندیشد، یا باید همه انرژی خود را بر دوری از تهدیدها بگذارد؟ به‌طور کلی سؤال این است که؛ استراتژی بهینه برای حرکت ایران جهت خروج ایران از وضعیت هشدار توسعه چیست؟

چهار استراتژی اصلی وجود دارد که باید با تحلیل وزنی نقاط قوت، ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها بین این چهار حالت، استراتژی بهینه را پیدا کرد.

۱. استراتژی تهاجمی ۲. استراتژی رقابتی ۳. استراتژی محافظه‌کارانه و ۴. استراتژی تدافعی.

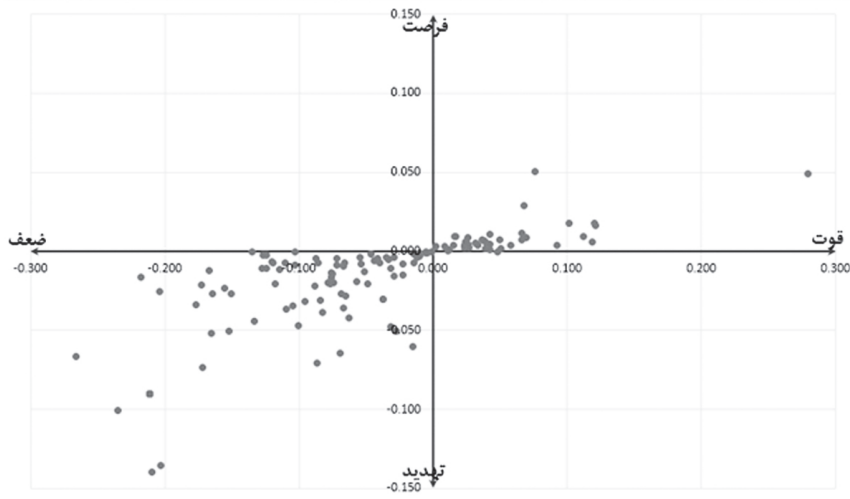
- اگر کشوری نقاط قوت و فرصت‌های بسیار زیادی نسبت به ضعف‌ها و تهدیدها داشته باشد، می‌تواند از استراتژی تهاجمی استفاده کند که در واقع تمرکز بر این قوت‌ها و فرصت‌ها برای دستیابی به توسعه است.

- اگر کشوری دارای نقاط ضعف بیشتری نسبت به قوت‌ها باشد، اما فرصت‌های بسیار بیشتری نسبت به تهدیدهایش داشته باشد، می‌تواند از استراتژی رقابتی استفاده کند، یعنی با تمرکز بر فرصت‌ها به رفع ضعف‌های خود پردازد.

- اگر کشوری دارای نقاط قوت بیشتری نسبت به ضعف‌هایش باشد، اما تهدیدهای بسیار بیشتری نسبت به فرصت‌هایش داشته باشد، می‌تواند از استراتژی محافظه‌کارانه استفاده کند، یعنی با تمرکز بر قوت‌های داخلی به اجتناب از تهدیدها پردازد.

- اگر کشوری نقاط ضعف و تهدیدهای بسیار زیادی نسبت به قوت‌ها و فرصت‌های خود داشته باشد، ضروری است از استراتژی تدافعی استفاده کند، یعنی تنها بر رفع ضعف‌ها و اجتناب از تهدیدها تمرکز کند.

وضعیت ایران در ۱۲۴ زیرشاخص در نمودار زیر نمایش داده می‌شود. هر یک از نقاط آبی رنگ نماینده یکی از زیرشاخص‌ها است و فاصله زیرشاخص مربوطه از میانگین جهانی را نشان می‌دهد.

نمودار ۱-۲۰. وضعیت زیرشاخص‌های توسعه در فضای استراتژیک

همان‌طور که نمودار فوق نمایش می‌دهد، وضعیت ایران در بیشتر زیرشاخص‌ها در وضعیت تهدید و ضعف قرار دارد. اگر میانگین همه نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدهای مربوط به زیرشاخص‌ها را به‌دست آوریم به یک نقطه نهایی می‌رسیم که وضعیت کلی کشور را در مختصات نمایش می‌دهد و نشان می‌دهد کدام‌یک از استراتژی‌های فوق، برای ایران بهینه است.

نمودار ۱-۲۱. وضعیت ایران در همه زیرشاخص‌های توسعه در فضای استراتژیک

همان‌گونه که در نمودار فوق نشان داده شده است، نقطه قرمز رنگ تجمیع شده همه نقاط و وضعیت زیرشاخص‌ها است. این نقطه نشان می‌دهد ما در بخش چهارم مختصات قرار گرفته‌ایم و بنابراین «استراتژی تدافعی» در چنین وضعیتی برای ما بهینه است. استفاده از سایر استراتژی‌ها نمی‌تواند ایران را از «وضعیت هشدار» خارج کند و احتمالاً ما را به سوی «وضعیت اخطار» سوق می‌دهد. در ادامه این چهار استراتژی و اهمیت استراتژی تدافعی برای ایران مورد بحث قرار می‌گیرد.

در «استراتژی تهاجمی» کشور باید به دنبال استفاده از فرصت‌ها و قوت‌های خود باشد و با توجه به مزیت رقابتی که دارد به صورت تهاجمی برای توسعه برنامه‌ریزی کند. در سطح بین‌الملل، تحریم کردن و یا اعلان جنگ با سایر کشورها، افزایش دامنه و حوزه تحت نفوذ، دخالت در امور سایر کشورها، دامپینگ برای به دست گرفتن بازار یک کشور، خروج از سازمان‌های بین‌المللی، ترور و... استراتژی تهاجمی هستند. البته خود این چهار استراتژی هم طیف دارند. به عنوان مثال همه می‌دانند که کشور آمریکا به دلیل بزرگی اقتصاد و هژمونی سیاسی و... می‌تواند استراتژی تهاجمی را اتخاذ کند. اما در همان آمریکا برخی از دولت‌ها سیاست‌های تهاجمی تری نسبت به سایر دولت‌های آمریکا دارند. خروج انگلستان از اتحادیه اروپا نیز یک استراتژی کاملاً تهاجمی قلمداد می‌شود.

در «استراتژی رقابتی» کشورها بر استفاده از فرصت‌های بیرونی برای پوشش دادن و رفع ضعف‌های داخلی تمرکز می‌کنند. استفاده از وام‌های بین‌المللی، مشارکت در سازمان‌های بین‌المللی و معاهدات تجاری، فروش بالای نفت خام و سایر منابع طبیعی (به عنوان فرصت طبیعی) و خرج عواید آن برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های داخلی و ... همه به نوعی استراتژی‌های رقابتی هستند. نمونه بسیار خوب استفاده از این استراتژی را می‌توان در کشورهای عربستان، امارات و یونان مشاهده کرد. یونان با استفاده از فرصت‌های اتحادیه اروپا، و عربستان و امارات با استفاده از فرصت طبیعی نفت به رفع ضعف‌های داخلی اقدام کرده‌اند. در «استراتژی محافظه کارانه» بر استفاده از قوت‌ها برای کاهش و دوری از

تهدیدها تمرکز می‌شود. به‌عنوان مثال به‌طور کلی کشورهای تولیدات داخلی با کیفیتی دارند، با گسترش تجارت با سایر کشورهای بزرگ، روابط تجاری را دوطرفه می‌کنند تا با زیاد کردن هزینه قطع رابطه یا تحریم و بایکوت و... از تهدیدهایی مانند تحریم‌های تجاری در امان بمانند. نمونه استراتژی محافظه‌کارانه را می‌توان در کشور امارات مشاهده کرد که از درآمدهای بالای نفتی خود برای مقابله با تهدیدهای زیست‌محیطی و اقلیمی استفاده می‌کند. همچنین کشورهای عضو اوپک از تولید بالای نفت خود برای ایجاد امنیت فروش انرژی استفاده می‌کنند، یا کشورهای مانند چین با استفاده از قدرت اقتصادی خود قراردادهای بلندمدتی برای تأمین امنیت عرضه انرژی با کشورهای نفتی می‌بندند تا از تهدیدهای امنیت عرضه انرژی در امان باشند.

در «استراتژی تدافعی» کشورها تنها و تنها به‌دنبال دوری از تهدیدهای بیرونی و رفع ضعف‌های داخلی هستند تا بتوانند بحران‌های داخلی را متوقف کنند و کمتر از آنها آسیب ببینند. به‌عنوان مثال استراتژی‌های کشور عمان در عدم ورود به نزاع‌های بین‌المللی، عدم پذیرش تعهدات مربوط به قطع رابطه با کشورها، تمرکز بر مشکلات داخلی و عدم دخالت در امور سایر کشورها و... از جمله برنامه‌های استراتژی تدافعی این کشور به‌شمار می‌روند. ترکیه، برزیل و حتی کره جنوبی نیز در مقطعی از تاریخ خود از استراتژی تدافعی و برنامه‌های ذیل این استراتژی استفاده کرده‌اند تا بتوانند ضعف‌های داخلی را پوشش داده و از تهدیدهای خارجی دوری کنند.

نکته بسیار مهم این است که اگر کشوری از استراتژی غیربهبینه استفاده کند، شاید در کوتاه‌مدت و به‌صورت بخشی در حرکت به‌سمت توسعه موفقیت کسب کند، اما در بلندمدت به دلیل وخیم‌تر شدن اوضاع در بقیه بخش‌ها توسعه همه‌جانبه و پایدار خود را با مخاطره روبرو می‌کند. به‌عنوان مثال کشوری که در بخش تدافعی قرار دارد، در صورت عدم توجه به نقاط ضعف و تهدیدها اگر به استفاده از فرصت‌ها و قوت‌ها بپردازد (استراتژی تهاجمی یا رقابتی)، ممکن است در طول چند سال، از نتایج آن استفاده کند، اما بدتر شدن و تشدید ضعف‌ها و تهدیدها باعث

نامتوازن ترشدن توسعه و در نهایت موجب فروپاشی ساختار توسعه کشور خواهد شد. قرار گرفتن ایران در دامنه استراتژی تدافعی آن هم با فاصله بسیار از مرزهای سایر استراتژی‌ها، نشان می‌دهد باید در انتخاب برنامه‌های کلان کشور دقت داشت تا به سرانجامی نامناسب برای توسعه کشور منجر نشود. این در حالی است که به نظر می‌رسد ایران در انتخاب استراتژی‌های کلان خود دچار اشتباه شده است. اولویت‌های سیاسی و اقتصادی نشان می‌دهد استراتژی ایران شباهت زیادی با استراتژی‌های تهاجمی دارد. بنابراین برای تغییر جهت استراتژیک از تهاجمی به استراتژی‌های تدافعی، ایران نیازمند یک پارادایم شیفت یا افق‌گشایی است که اولاً اولویت اهداف خود را تغییر دهد و ثانیاً بتواند با تزریق انرژی‌های جدید در سیستم، امکان و احتمال رفع ضعف‌ها و دوری از تهدیدها را فراهم سازد و یا حداقل فرصتی برای این مهم ایجاد کند.

بهبود (تغییر عملکرد)، اصلاح (تغییر فرآیندها و سازوکارها)، و تحول (تغییر ساختارها) مراحل هستند که دولت‌ها برای پیشگیری از بحران اتخاذ می‌کنند. اما اگر حکومت‌ها در انجام این مراحل شکست بخورند و نقاط ضعف و تهدیدها به‌صورت متعدد و متناوب بروز کند و ساختار را بحرانی کند، حاکمیت دیگر نمی‌تواند با استفاده مراحل فوق و در قالب استراتژی‌های محافظه‌کارانه یا رقابتی و به طریق اولی از طریق استراتژی تهاجمی مسائل را حل و فصل کند. در نتیجه تنها دو گزینه باقی خواهد ماند: ۱. پارادایم شیفت (افق‌گشایی) و ۲. روبروشدن با کنش جمعی نامتعارف. اگر جامعه‌ای در طول سال‌ها انواع بحران و ناکارآمدی در سطوح مختلف نظیر سیاست خارجی، نظام قضایی، نظام آموزشی، رشد اقتصادی، بلایای طبیعی و خطاهای انسانی را تجربه و انباشت کند، این سؤال ایجاد می‌شود که آیا حاکمیت توان مقابله و مدیریت بحران‌ها را دارد؟ اولویت حاکمیت چه بوده که توان مدیریت انواع بحران‌ها را از دست داده است؟ در این حالت وضعیت جامعه شبیه به بیماری است که از بیماری بسیار سخت و پردردی رنج می‌برد و هر لحظه ممکن است بیماری بر او غلبه پیدا کند و او را از پای در بیاورد. پس اولویت اول و توجه اصلی حاکمیت باید بر درمان این بیماری باشد و نه هیچ چیز

دیگر، به این عملکرد استراتژی تدافعی می‌گویند. بنابراین اگر نهاد سیاسی به چنین مرحله‌ای برسد، باید در اولویت‌های خودش تجدید نظر کند. پارادایم شیفت یا افق‌گشایی به معنی تغییر در نوع نگاه و در نتیجه تغییر در اولویت اهداف حکومت در مواجهه با مسائل بر اساس اطلاعات بروز شده از وقایع جاری کشور است. تغییر نگاه از استراتژی تهاجمی به استراتژی تدافعی و تغییر اولویت‌های حکومت از اهداف تهاجمی به اهداف تدافعی راه‌حلی است که پیش روی حکومت قرار دارد.

۲- زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی

۲-۱- معرفی زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی

۲-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص

پروژه زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی^۱، دربرگیرنده شش زیرشاخص تجمیعی است که وضعیت حکمرانی در بیش از ۲۰۰ کشور را گزارش می‌کند. این گزارش اولین بار در سال ۱۹۹۶ منتشر شد و آخرین نسخه آن مربوط به سال ۲۰۲۰ است. این گزارش از سال ۲۰۰۲ به صورت سالانه و پیش از آن به صورت دو سال یک بار منتشر شده است. این پروژه درک افراد از حکمرانی را می‌سنجد. تعریف این پروژه از حکمرانی اینگونه است:

حکمرانی دربرگیرنده سنتها و نهادهایی است که در جامعه اعمال اقتدار می‌کنند. حکمرانی شامل سه دسته فرآیند است: انتخاب دولت‌ها، کنترل دولت‌ها و تغییر دولت‌ها، توانایی دولت‌ها برای اتخاذ سیاست‌های درست و وفاداری و اعتماد شهروندان و حاکمیت به نهادهای اقتصادی و اجتماعی.

پروژه زیرشاخص‌های حکمرانی با به کارگیری بیش از ۳۰۰ نماگر و تجمیع آنها در قالب شش زیرشاخص، و استفاده از بیش از ۳۰ منبع داده، بزرگترین منبع در دسترس برای سنجش کیفیت حکمرانی را فراهم کرده است. این شاخص به شکل جامع، ابعاد سیاسی، اقتصادی و نهادی حکمرانی را محاسبه می‌کند. همچنین روش‌شناسی این پروژه، مقداری برای خطای استاندارد در نظر گرفته و صرفاً به

1- worldwide governance indicators

ارائه رتبه‌بندی کشورها اکتفا نکرده است. از نظر مجریان این پروژه، در نظر گرفتن حاشیه خطا برای نمره هر کشور نه تنها امکان مقایسه بین کشورها را دقیق‌تر کرده و تصویر واقع‌بینانه و به دور از اغراق از وضعیت حکمرانی در هر کشور ارائه می‌کند؛ بلکه ثابت می‌کند اندازه‌گیری حکمرانی کار آسانی نیست و همیشه احتمال خطای اندازه‌گیری وجود دارد.

دانشگاهیان و سیاست‌گذاران بر این نکته توافق دارند که حکمرانی خوب برای توسعه اقتصادی اهمیت دارد. مجریان این پروژه در نتیجه مقایسه‌هایی که بین نمرات کشورها در این زیرشاخص‌ها و وضعیت توسعه آنها انجام داده‌اند، معتقدند یک رابطه علی قوی بین یک حکمرانی خوب و دستاوردهای توسعه‌ای از جمله درآمد سرانه بالا، نرخ مرگ‌ومیر پایین نوزادان و نرخ بالای سواد وجود دارد. به عقیده آنها نهادهای باکیفیت در طول زمان درآمد سرانه را افزایش داده و رشد اقتصادی را بهبود می‌بخشند. بر این اساس اگر یکی از زیرشاخص‌های حکمرانی به‌عنوان یک نهاد یک درجه بهبود پیدا کند درآمد سرانه در بلندمدت سه‌چهارم افزایش پیدا کرده و نرخ مرگ‌ومیر نوزادان دوسوم کاهش پیدا می‌کند.

حکمرانی خوب نیازمند زمان و منابع است. بنابراین می‌توان گفت کشورهای ثروتمندتر شانس بیشتری برای یک حکمرانی خوب دارند. علاوه بر این تاریخ سیاسی و اجتماعی کشورها در کیفیت حکمرانی آنها اثرگذار است به‌ویژه در کشورهایی که بازماندگان عصر قدرت‌های استعماری هستند.

البته ادعای این پروژه این نیست که حکمرانی تنها علت رشد اقتصادی است کما اینکه همیشه این استثنا وجود دارد که برخی کشورها با وجود حکمرانی نامطلوب رشد اقتصادی بالایی را تجربه می‌کنند. از سوی دیگر این گزارش معتقد است ثروت کشورها لزوماً منجر به یک حکمرانی خوب نمی‌شود چنانکه تجربه بسیاری از کشورهایی که اقتصاد مبنی بر منابع طبیعی دارند این ادعا را ثابت می‌کند.

زیرشاخص‌های این پروژه عبارتند از:

۱- حق اظهار نظر و پاسخگویی^۱

این زیرشاخص به بررسی درک افراد از موضوعاتی نظیر میزان حق شهروندان برای انتخاب دولت، آزادی بیان، آزادی اجتماعات و آزادی رسانه‌ها می‌پردازد.

۲- ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم^۲

این زیرشاخص درک افراد از احتمال بیثباتی سیاسی و خشونت سیاسی مانند تروریسم را اندازه‌گیری می‌کند.

۳- اثرگذاری دولت^۳

این زیرشاخص درک افراد از میزان کیفیت خدمات عمومی، کیفیت خدمات شهری و استقلال آن از نیروهای سیاسی؛ کیفیت شکل‌گیری و اجرای سیاست‌ها و اعتبار تعهد دولت به سیاست‌ها را می‌سنجد.

۴- کیفیت مقررات^۴

این زیرشاخص درک افراد از میزان توانایی دولت در ایجاد و اجرای سیاست‌ها و مقررات مربوط به توسعه بخش خصوصی را ارزیابی می‌کند.

۵- حاکمیت قانون^۵

این زیرشاخص درک افراد از میزان اعتماد افراد و گروه‌ها، به‌ویژه گروه‌های دارای قدرت سیاسی به قوانین جامعه و به‌طور خاص، کیفیت اجرای قراردادهای، حقوق مالکیت، پلیس، دادگاه‌ها و همین‌طور احتمال جرم و خشونت را اندازه‌گیری می‌کند.

۶- کنترل فساد^۶

این زیرشاخص درک افراد از میزان استفاده از قدرت عمومی برای منافع شخصی را اندازه‌گیری می‌کند که شامل اشکال خرد و کلان فساد و همین‌طور احاطه دولت توسط نخبگان و ذی‌نفعان بخش خصوصی می‌شود.

1- voice and accountability

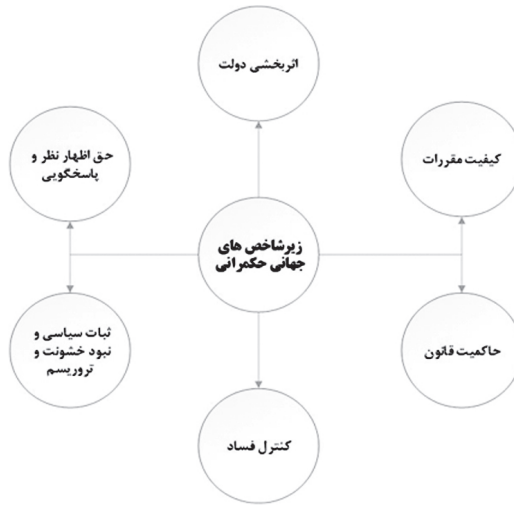
2-political stability and lack of violence/terrorism

3-government effectiveness

4-regulatory quality

5- rule of law

6-control of corruption

نمودار ۲-۱. زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی

۲-۱-۲- سازمان محاسبه‌کننده

این پروژه توسط دانیل کافمن^۱ از مؤسسه حکمرانی منابع طبیعی^۲ و مؤسسه بروکینگز^۳، و آرت کرای^۴ از گروه پژوهشی توسعه بانک جهانی^۵ با حمایت مالی بانک جهانی انجام می‌شود. گروهی دیگر از پژوهشگران نیز در انجام این پروژه مشارکت دارند.

۲-۱-۳- روش محاسبه

شش زیرشاخص پروژه حکمرانی، محصول ترکیب دیدگاه‌های تعداد زیادی از شهروندان، شرکت‌ها، و متخصصان است که از طریق پیمایش در کشورهای صنعتی و در حال توسعه به دست آمده است. داده‌های مربوط به نماگرهای این زیرشاخص‌ها، ترکیبی از بیش از ۳۰ منبع است که این منابع شامل مؤسسه‌های پژوهشی، اندیشکده‌ها، سازمان‌های غیردولتی، سازمان‌های بین‌المللی و مؤسسات

1-Daniel Kaufmann

2-natural resource governance institute

3-Brookings institution

4-Aart kraay

5- world bank development research group

بخش خصوصی هستند. این داده‌ها برای استفاده، مجدداً مقیاس‌بندی و تجمیع شده و در نهایت این شش زیرشاخص به دست آمده‌اند. روش‌شناسی مورد استفاده «مدل اجزای ذهنی»^۱ نام دارد. در این روش این پیش‌فرض وجود دارد که هر یک از اجزا بخشی از کل را تشکیل می‌دهند یا به عبارت دیگر هر یک از اجزا در تبیین وضعیت کل سهم دارند. یک ویژگی کلیدی این روش‌شناسی این است که برای هر تخمین، خطای تصادفی را در نظر می‌گیرد. میزان خطای تصادفی به هنگام مقایسه کشورها با هم یا مقایسه زمانی به کار می‌آید. با این حال، این شش زیرشاخص ابزار مناسبی برای شکلهی به اصلاحات حکمرانی در کشورها نیستند چرا که پیشنهاد اصلاحات حکمرانی نیازمند اطلاعات دقیق‌تر و ویژه هر کشور است.

هرکدام از این شش زیرشاخص حاصل میانگین داده‌هایی هستند که برای ساخت این زیرشاخص‌ها استفاده شده‌اند. این فرآیند در طول سه مرحله انجام شده است:

مرحله اول: نسبت‌دادن داده‌ها از هر یک از منابع به شش زیرشاخص تجمیعی. برای مثال نماگر آزادی مطبوعات به زیرشاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی نسبت داده می‌شود.

مرحله دوم: مقیاس‌بندی مجدد داده‌های منابع اولیه در بازه صفر تا یک.

مرحله سوم: در این مرحله با استفاده از مدل اجزای ذهنی یک میانگین وزن‌دار از زیرشاخص‌های هر منبع ساخته می‌شود. این مدل این امکان را ایجاد میکند که داده‌های مقیاس‌بندی‌شده در بازه صفر تا یک در بین منابع مختلف قابل مقایسه شوند و در نهایت یک میانگین وزن‌دار از داده‌ها از هر منبع برای هر کشور ساخته شود. این مدل این پیش‌فرض را دارد که داده‌های هر منبع برای سنجش درک افراد از وضعیت حکمرانی اهمیت دارند.

مقیاس تجمیعی حکمرانی ساخته‌شده توسط این مدل در قالب توزیع نرمال

استاندارد تعریف میشود که میانگین آن صفر است با انحراف از استاندارد یک و دو حد نهایت $-۲/۵$ و $+۲/۵$ یعنی نمرات این زیرشاخص‌ها بین بازه $-۲/۵$ و $+۲/۵$ هستند. در این گزارش برای نمره هر کشور میزان خطای استاندارد ارائه می‌شود که نشان‌دهنده تعداد منابع در دسترس برای هر کشور و میزان هم‌پوشانی آنها با یکدیگر است. با وجود تعداد بیشتر منابع و هم‌پوشانی بیشتر میان آنها خطای استاندارد کاهش می‌یابد. همین‌طور، این گزارش وضعیت کشورها در هر زیرشاخص را به شکل درصدی رتبه‌بندی^۱ می‌کند. برای مثال رتبه‌بندی درصدی زیرشاخص کیفیت مقررات برای کشور ایران در سال ۲۰۱۸ کمتر از ۱۰ درصد است که این بدان معناست که کمتر از ۱۰ درصد کشورها در این زیرشاخص وضعیت بدتری نسبت به ایران دارند و بیش از ۹۰ درصد کشورها نسبت به ایران وضعیت بهتری در کیفیت مقررات دارند.

همان‌طور که پیش از این گفته شد این شاخص در نهایت یک شاخص تجمیعی از زیرشاخص‌های شش‌گانه حکمرانی ارائه نمی‌کند. با این حال به‌منظور تسهیل درک جایگاه ایران در بررسی‌های این شاخص، ما در این گزارش وزنی برابر معادل با یک‌ششم به همه زیرشاخص‌ها نسبت داده و نمره نهایی حکمرانی در ایران را محاسبه کرده‌ایم.

۴-۱-۲- بهترین و بدترین کشورها

پنج کشور برتر از نظر شاخص حکمرانی و همچنین زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ به‌صورت جدول زیر است:

جدول ۲-۱. بهترین کشورها در شاخص حکمرانی و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰

رتبه	شاخص حکمرانی جهانی	حق اظهار نظر و پاسخگویی	ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم	اثر بخشی دولت	کیفیت مقررات	حاکمیت قانون	کنترل فساد
۱	نیوزلند	نروژ	گرینلند	سنگاپور	سنگاپور	فنلاند	نیوزلند
۲	نروژ	سوئد	ایسلند	سوئیس	هنگ کنگ	نروژ	سنگاپور
۳	فنلاند	فنلاند	لیختن‌اشتاین	دانمارک	نیوزلند	سوئیس	فنلاند
۴	سوئیس	دانمارک	آندورا	فنلاند	استرالیا	سوئد	سوئد
۵	سوئد	نیوزلند	موناکو	آندورا	هلند	دانمارک	لوکزامبورگ

مأخذ: داده‌های بانک جهانی^۱

پنج کشوری که بدترین وضعیت را از نظر شاخص حکمرانی و همچنین زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ داشته‌اند، به صورت جدول زیر است.

جدول ۲-۲. بدترین کشورها در شاخص حکمرانی و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰

شاخص حکمرانی جهانی	حق اظهار نظر و پاسخگویی	ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم	اثر بخشی دولت	کیفیت مقررات	حاکمیت قانون	کنترل فساد
سودان جنوبی	کره شمالی	سوریه	یمن	ونزوئلا	سومالی	سودان جنوبی
سومالی	اریتره	افغانستان	سومالی	لیبی	ونزوئلا	گینه استوایی
سوریه	ترکمنستان	لیبی	هاییتی	اریتره	سوریه	سومالی
یمن	سوریه	عراق	لیبی	سومالی	سودان جنوبی	سوریه
لیبی	سودان جنوبی	سودان جنوبی	اریتره	سودان جنوبی	لیبی	یمن

مأخذ: داده‌های بانک جهانی

1- <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators#>

به‌طور کلی انتظار می‌رود که کشورهای توسعه‌یافته پیشرو تقریباً در تمامی شاخص‌ها عملکرد بالاتری نسبت به کشورهای دیگر داشته باشند. اما در این میان نرخ رشد عملکرد در هر شاخص این نکته را برای ما روشن می‌کند که کشورهایی که از قافله توسعه کمی عقب مانده‌اند، برای رسیدن به ملت‌های پیشرو تا چه حد برنامه‌ریزی و تلاش کرده‌اند و چه میزان موفق بوده‌اند. در موارد متعددی مشاهده می‌شود که عملکرد رو به پیشرفت بسیاری از این کشورها در یک دوره زمانی خاص بسیار بهتر از کشورهای توسعه‌یافته است. شاید دلیل اصلی این امر آن باشد که کشورهای توسعه‌یافته از شیب‌های سخت توسعه گذر کرده‌اند و اکنون در مسیر صاف و همواری به آرامی پیش می‌روند. ما در گزارش اولیه شاخص‌های توسعه جهانی سعی داریم این موضوع را نشان دهیم که کشورهای زیادی هستند که طی دهه‌های اخیر در سطوح مختلف و بخش‌های گوناگون تلاش‌های فراوانی داشته‌اند تا ضعف‌های خود را جبران کنند و بر توانایی‌های خود بیفزایند تا در مسیر موفقیت گام بردارند و بتوانند ملت خود را به سطوح بالاتر از شکوفایی و بالندگی برسانند. پنج کشوری که بین سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۲۰ بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه را در شاخص حکمرانی تجربه کرده‌اند، در جدول زیر نمایش داده شده‌اند.

جدول ۲-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص حکمرانی

بین سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۱۹

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
لیبریا	۴/۱۲
رواندا	۳/۴۶
گرجستان	۳/۱۵
افغانستان	۲/۳۳
صربستان	۲/۳۲

مأخذ: داده‌های بانک جهانی

ایستگاه تفکر

- * وضعیت کلی ایران به لحاظ کیفیت حکمرانی در جهان چگونه است؟
- * وضعیت ایران در هر یک از زیرشاخص‌های شش‌گانه حکمرانی چگونه است؟
- * مهم‌ترین علل عملکرد ضعیف ایران در نهاد حکمرانی چیست؟
- * نهادهای حکمرانی در ایران چگونه می‌توانند با پرداخت هزینه کم گامی بزرگ در بهبود عملکرد خود بردارند؟
- * نهادهای حکمرانی در ایران چگونه می‌توانند از فناوری‌های جدید جهت بهبود عملکرد خود استفاده کنند؟
- زیرشاخص‌های حکمرانی به سؤالات بالا پاسخ می‌دهد.

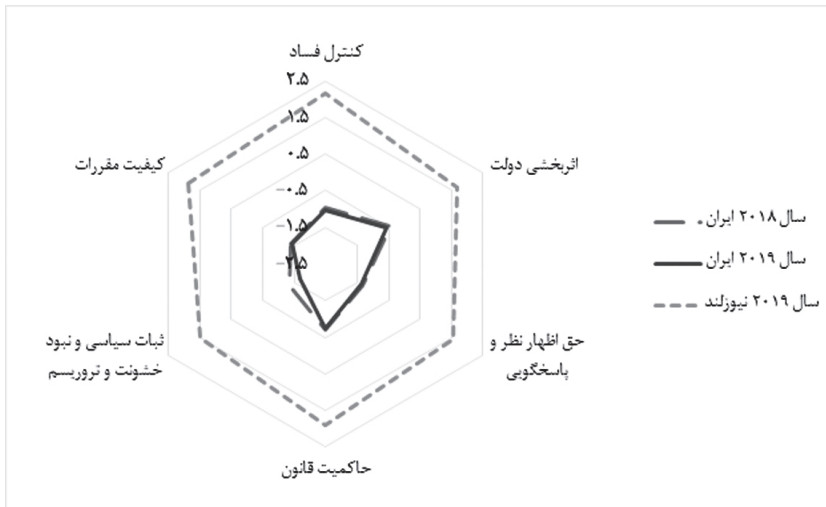
۲-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص حکمرانی

در این بخش به توصیف وضعیت ایران در زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی خواهیم پرداخت. در سال ۲۰۲۰، که آخرین سال انتشار گزارش شاخص حکمرانی است، رتبه ایران در میان ۲۰۲ کشور ۱۸۱ بوده که پس از گرفتن میانگین عددی از زیرشاخص‌ها به‌دست آمده است. رتبه و نمره ایران در سایر زیر شاخص‌ها را در جدول (۴-۱) مشاهده می‌کنید.

جدول ۲-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های حکمرانی

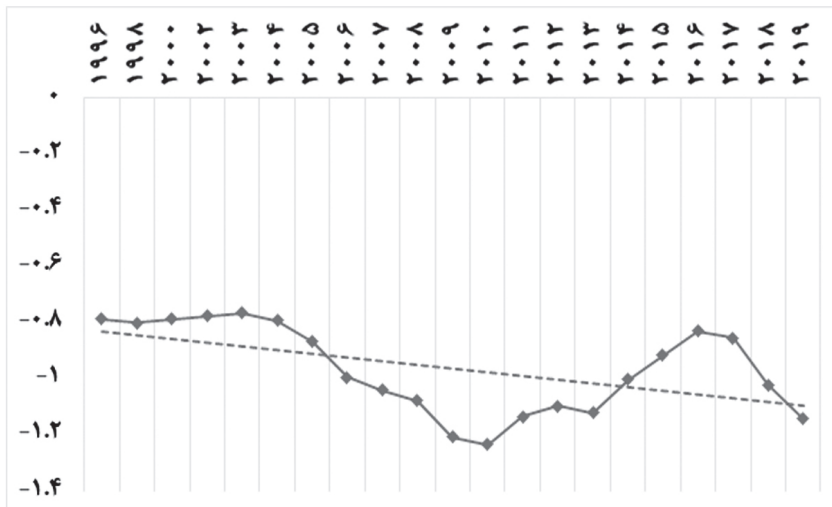
سال ۲۰۲۰ میلادی		آماره
رتبه جهانی	امتیاز	
۱۸۱	-۱/۱۴	شاخص حکمرانی
۱۷۸	-۱/۰۵	کنترل فساد
۱۴۲	-۰/۵۵	اثربخشی دولت
۱۹۸	-۱/۷۰	ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم
۱۹۵	-۱/۴۲	کیفیت مقررات
۱۵۹	-۰/۷۵	حاکمیت قانون
۱۷۹	-۱/۳۷	حق اظهارنظر و پاسخگویی

مأخذ: داده‌های بانک جهانی

نمودار ۲-۲. وضعیت ایران در مقایسه با نیوزلند در زیرشاخص‌های حکمرانی در سال ۲۰۱۹

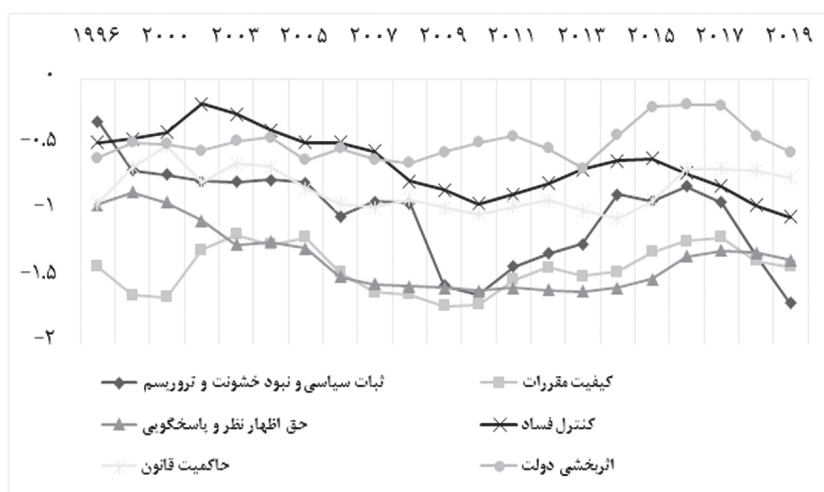
در نمودار بالا، هرچه قدر مساحت داخل شکل ایجاد شده بزرگ‌تر باشد، نشانگر بیشتر بودن نمره شاخص حکمرانی است. بنابراین نمودار بالا نشان می‌دهد کیفیت حکمرانی ایران در بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۱۹ کاهش یافته است و بیشترین کاهش را در ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم داشته است. حال روند شاخص حکمرانی ایران را در طول سال‌های گذشته را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

نمودار ۲-۳. روند سری زمانی شاخص حکمرانی در ایران

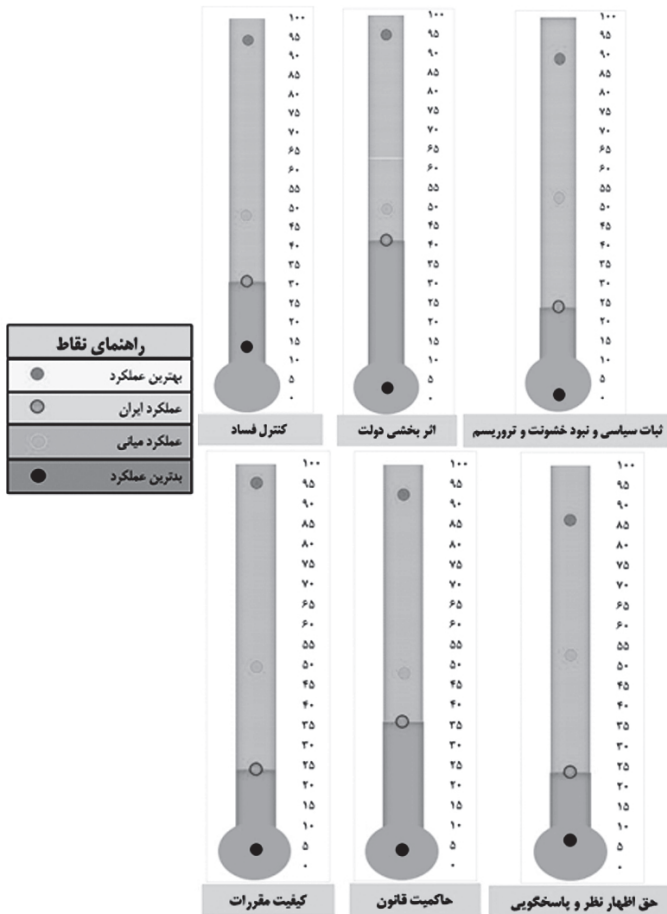

بررسی تغییرات در شاخص حکمرانی ایران نشان می‌دهد در طول سال‌های گذشته روند کلی حکمرانی به‌طور کل نزولی بوده است و نمره ایران از ۰/۷۸- در سال ۱۹۹۶ به ۱/۱۴- در سال ۲۰۱۹ کاهش یافته است. اینکه شاخص حکمرانی در ایران در تمام این دوره منفی بوده و با توجه به اینکه میانگین جهانی شاخص حکمرانی در کل این سال‌ها عددی مثبت بوده است، خود نشانگر آن است که وضعیت حکمرانی در کشور ما مناسب نیست. با این حال در شرایط منفی نیز وضعیت حکمرانی رو به افول است. برای تحلیل دقیق‌تر، بهتر است وضعیت سری زمانی زیرشاخص‌های حکمرانی نیز بررسی شوند.

نمودار ۲-۴. روند سری زمانی زیرشاخص‌های مربوط به شاخص حکمرانی در ایران

همان‌طور که در نمودار فوق ملاحظه می‌شود همه زیرشاخص‌های حکمرانی وضعیتی منفی دارند و دارای شرایط مناسبی نیستند. در این میان کیفیت مقررات و حق اظهار نظر و پاسخگویی بدترین وضعیت را دارند و ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم نیز در سال‌های اخیر به این مجموعه اضافه شده‌اند. اثربخشی دولت نسبت به بقیه زیرشاخص‌ها وضعیت بهتری دارد که آن هم در محدوده منفی در نوسان است.

نمودار ۲-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های حکمرانی در سال ۲۰۱۹

در نمودارهای دماسنجی بالا عملکرد ایران در هریک از زیرشاخص‌های حکمرانی نمایش داده می‌شود. این نمودارها عملکرد ایران را در هریک از زیرشاخص‌ها، در بین عملکرد بهترین کشور، عملکرد میانی که میانگین جهانی است و عملکرد بدترین کشور در آن زیرشاخص نمایش می‌دهد. همان‌گونه که در نمودار بالا مشخص است، عملکرد ایران در تمام زیرشاخص‌های حکمرانی پایین‌تر از عملکرد میانگین جهانی بوده است؛ در سه زیرشاخص ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم، حق اظهار نظر و پاسخگویی و کیفیت مقررات این فاصله با میانگین جهانی بسیار زیاد است.

۲-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران

۱-۲-۳- مقایسه داخلی

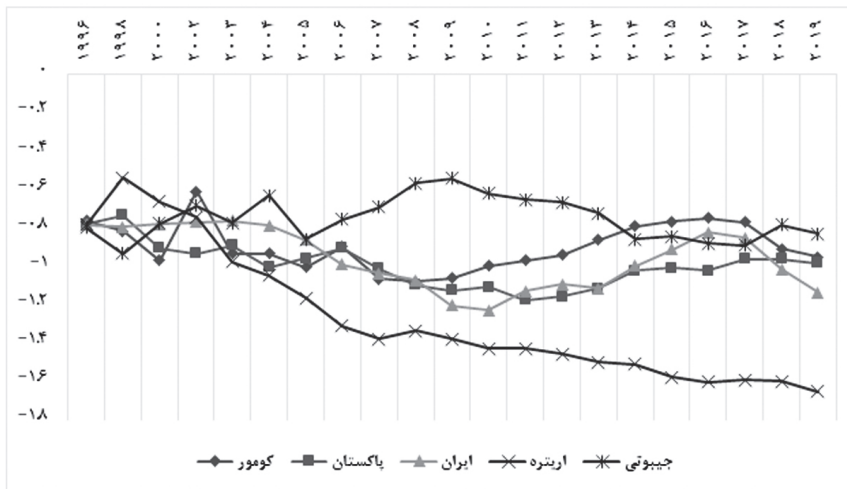
همان‌گونه که از عنوان شاخص مشخص است، شاخص حکمرانی تنها به عملکرد دولت وابسته نیست. مقررات، مربوط به قوه مقننه، کنترل فساد و حاکمیت قانون مربوط به نهادهای نظارتی و قوه قضائیه، ثبات سیاسی و حق اظهار نظر مربوط به نهادهای کلی حکومتی، و در نهایت اثربخشی دولت مربوط به دولت و البته سایر نهادهای اجرایی است. با این حال، تحلیل مقایسه‌ای دوره‌های ریاست‌جمهوری خالی از فایده نیست.

همان‌طور که در نمودار (۱-۳) مشاهده می‌شود، در دوره ریاست‌جمهوری خاتمی که بین سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴ (یعنی تقریباً ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۵) است، شاخص حکمرانی در ایران روند نسبتاً ثابتی را طی کرده است و تغییر چندانی نداشته است. سپس در دوره ریاست‌جمهوری احمدی‌نژاد طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ (تقریباً ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۳)، شاخص حکمرانی روندی به‌شدت نزولی را در پیش گرفته است و در سال ۲۰۱۰ به پایین‌ترین حد خود رسیده است. در دو سال پایانی دوره احمدی‌نژاد روند نزولی متوقف شده و به آرامی به سمت صعود حرکت کرده است. در نهایت در دوره ریاست‌جمهوری روحانی که از سال ۱۳۹۲ (تقریباً ۲۰۱۳ میلادی) شروع شده است و همچنان ادامه دارد، شاخص حکمرانی روندی صعودی و معنادار را آغاز کرده بود. اما از سال ۲۰۱۶ این روند متوقف شده و دوباره حرکت نزولی حکمرانی ادامه یافته است. یکی از تأثیرگذارترین زیرشاخص‌ها که وضعیت حکمرانی را در سال‌های مختلف با نوسان روبرو کرده است، ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم است که بسته به مشکلات سیاسی داخل ایران نوسان داشته و باعث شده است که در برخی از دوره‌ها کاهش چشمگیری در شاخص حکمرانی ایجاد شود. دومین عامل در روند فوق کنترل فساد است که در طول سال‌های مختلف متغیر بوده و در نتیجه نوسان زیادی را به شاخص حکمرانی تحمیل کرده است.

۲-۳-۲- مقایسه خارجی

۲-۳-۲-۱- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر در رتبه‌بندی، که نمره زیرشاخص‌های حکمرانی آنها با کشور ایران تقریباً نزدیک به هم بوده است، در نمودار زیر نمایش داده می‌شود.

نمودار ۲-۶. شاخص حکمرانی ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران در سال ۱۹۹۶

دو کشور بالاتر از ایران در شاخص حکمرانی سال ۱۹۹۶ عبارت بودند از پاکستان و کومور و دو کشور پایین‌تر از ایران عبارت بودند از کشور آرینتره و جیبوتی. در طی این سال‌ها کشور آرینتره که به دلیل کاهش شدید در کیفیت مقررات افت شدیدی را در شاخص حکمرانی شاهد بوده، پایین‌تر از ایران قرار گرفته است و بقیه کشورها در سال ۲۰۱۹ بالاتر از ایران قرار گرفته‌اند.

می‌توان این مقایسه‌های زمانی با کشورهای نزدیک به ایران را در زیرشاخص‌های حکمرانی نیز انجام داد. در سال ۱۹۹۶ از نظر زیرشاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی، اندونزی و کامرون دو کشور بالاتر، و بوتان و قزاقستان دو کشور پایین‌تر از ایران بوده‌اند. در سال ۲۰۱۹ هر چهار کشور از نظر زیرشاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی وضعیت بهتری از ایران داشته‌اند، به‌ویژه اندونزی و بوتان

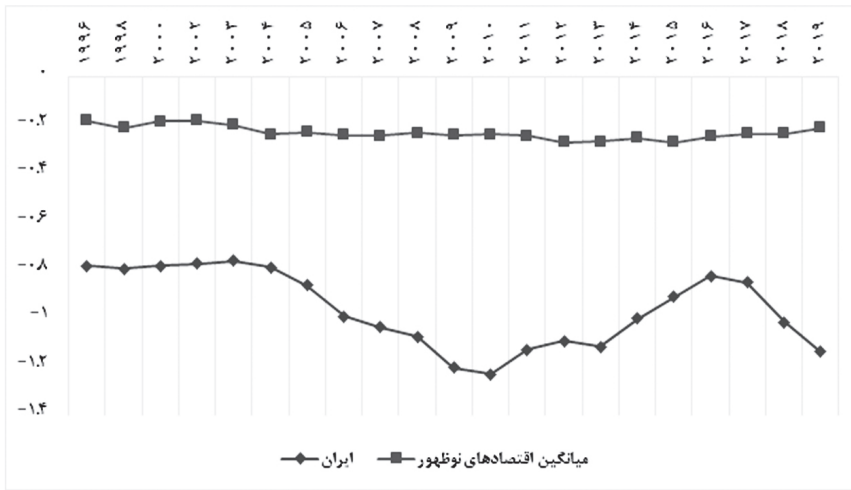
که پیشرفت چشمگیری کرده‌اند. همچنین از نظر زیرشاخص ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم دو کشور بالاتر از ایران در سال ۱۹۹۶ عبارت بودند از بوركینافاسو و اکراین و دو کشور پایینتر از ایران عبارت بودند از آلبانی و جیبوتی. در سال ۲۰۱۹ از نظر زیرشاخص ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم، آلبانی بیشترین رشد را نسبت به این کشورها تجربه کرده و ایران با یک روند نزولی پایین‌تر از هر چهار کشور قرار گرفته است.

در سال ۱۹۹۶ از نظر شاخص اثربخشی دولت، دو کشور بالاتر از ایران عبارت بودند از نیکاراگوئه و ویتنام، و دو کشور پایینتر از ایران عبارت بودند از گامبیا و پاکستان. در سال ۲۰۱۹ در این زیرشاخص، ویتنام رشد چشمگیری را تجربه کرده است و بالاتر از همه قرار دارد، و وضعیت ایران از سه کشور دیگر بهتر است. در سال ۱۹۹۶ از منظر زیرشاخص حاکمیت قانون، بوركینافاسو و بنگلادش دو کشور بالاتر و اتیوپی و جیبوتی دو کشور پایین‌تر از ایران بوده‌اند. در سال ۲۰۱۹ از نظر این زیرشاخص در بین این کشورها فقط وضعیت جیبوتی بدتر از ایران بوده است. در سال ۱۹۹۶ از نظر زیرشاخص کنترل فساد، مصر و ارمنستان دو کشور بالاتر از ایران و ویتنام و کلمبیا دو کشوری پایین‌تر از ایران بوده‌اند. در سال ۲۰۱۹ از نظر این زیرشاخص ایران پایین‌تر از بقیه کشورها قرار دارد و ارمنستان بهترین وضعیت را دارد.

و بالاخره اینکه از نظر زیرشاخص کیفیت مقررات، در سال ۱۹۹۶ دو کشور ترکمنستان و آنگولا بالاتر از ایران قرار داشته‌اند و دو کشور گینه استوایی و تاجیکستان دو کشور پایین‌تر از ایران بوده‌اند. در سال ۲۰۱۹ در بین این کشورها، ایران بعد از آنگولا و تاجیکستان قرار دارد و ترکمنستان بدترین وضعیت را داشته است.

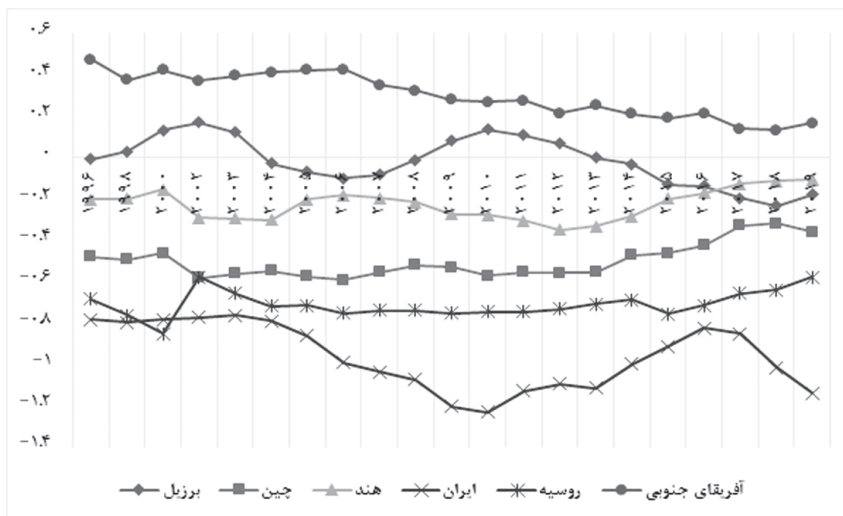
۲-۲-۳-۲- مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور

در این بخش وضعیت ایران در زیرشاخص‌های حکمرانی با اقتصادهای نوظهور یعنی برزیل، هند، روسیه، آفریقای جنوبی و چین سنجیده می‌شود. مقایسه روند تغییرات شاخص در نمودار زیر نمایش داده می‌شود.

نمودار ۲-۷. شاخص حکمرانی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

فاصله ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور بسیار زیاد است و روند این فاصله نیز در حال افزایش است. اگر بخواهیم کشورهای مختلف مورد مطالعه را با ایران مقایسه کنیم در نمودار زیر روند تغییر آنها برای هر کشور نمایش داده شده است.

نمودار ۲-۸. شاخص حکمرانی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

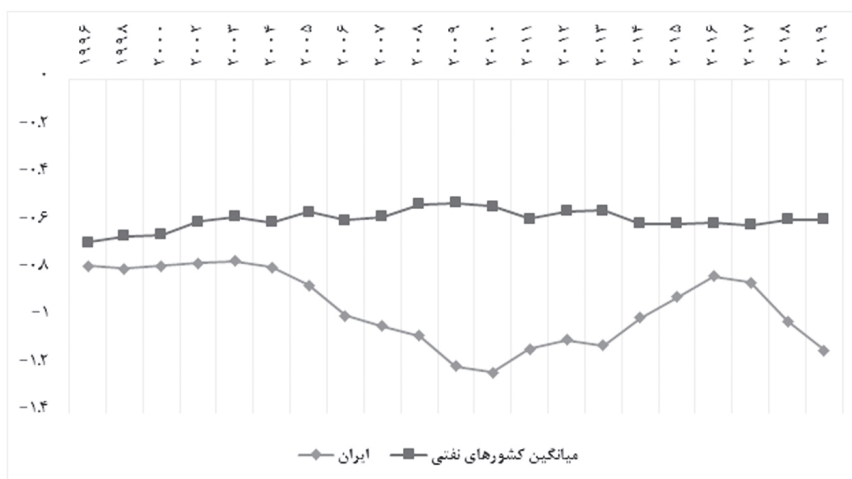
ایران در شاخص حکمرانی فاصله قابل توجهی با اقتصادهای نوظهور دارد و پایین‌تر از همه آنها قرار گرفته است. در سال ۲۰۱۹، ایران در زیرشاخص حق اظهار نظر و

پاسخگویی تنها از کشور چین وضعیت بهتری داشته و از بقیه کشورها پایین تر است و فاصله زیادی هم با کشورهای همچون آفریقای جنوبی، برزیل و هند دارد. در مورد زیرشاخص ثبات سیاسی و مقابله با خشونت نیز ایران در سال ۲۰۱۹ پایین تر از همه اقتصادهای نوظهور قرار گرفته است و فاصله بسیار زیادی با تمام این کشورها دارد. در سال ۲۰۱۹ از نظر زیرشاخص اثربخشی دولت، ایران از همه اقتصادهای نوظهور امتیاز پایین تری قرار دارد. همچنین از منظر زیرشاخص حاکمیت قانون، در سال ۲۰۱۹، ایران پایین تر از بقیه اقتصادهای نوظهور قرار گرفته و فقط روسیه عملکردی تقریباً مشابه با ایران داشته است. در همین سال از نظر زیرشاخص کنترل فساد نیز ایران جایگاه پایین تری نسبت به اقتصادهای نوظهور دارد و بهترین عملکرد مربوط به آفریقای جنوبی است. ایران در شاخص کیفیت مقررات نیز از سایر کشورها پایین تر است و فاصله زیادی با آنها دارد.

۳-۲-۳-۲- مقایسه ایران با کشورهای نفتی

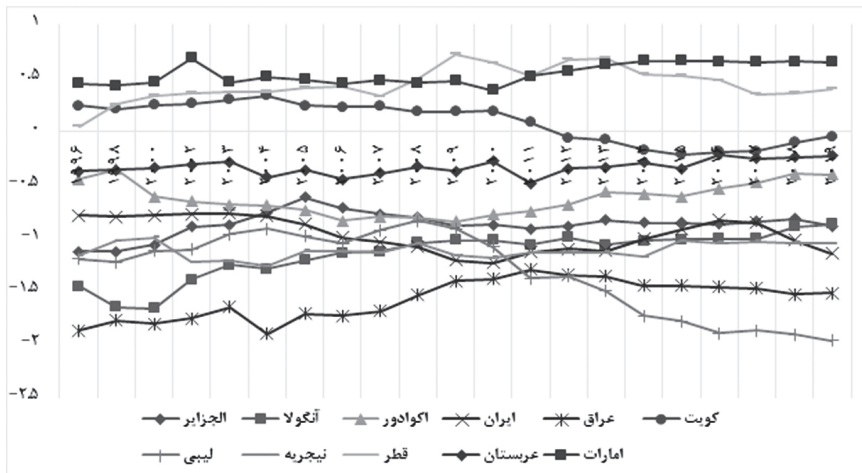
در این بخش شاخص حکمرانی ایران با سایر کشورهای نفتی مقایسه می شود. کشورهای نفتی مورد مقایسه عبارتند از عراق، عربستان، کویت، امارات، اکوادور، قطر، آنگولا، نیجریه، لیبی و الجزایر که جزو فهرست کشورهای نفتی عضو اوپک به حساب می آیند. این مقایسه در نمودار زیر نمایش داده می شود.

نمودار ۲-۹. شاخص حکمرانی ایران در مقایسه با میانگین سایر کشورهای نفتی

همان‌طور که در نمودار فوق مشخص است، ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی وضعیت مناسبی در شاخص حکمرانی ندارد و فاصله شاخص حکمرانی ایران با کشورهای نفتی در طول زمان بیشتر هم شده است.

نمودار ۲-۱۰. شاخص حکمرانی ایران در مقایسه با سایر کشورهای نفتی

با توجه به نمودار فوق، در سال ۲۰۱۹، امارات و قطر در بین کشورهای نفتی در دامنه مثبت شاخص حکمرانی قرار گرفته‌اند و کویت نیز با اینکه در سال‌های ابتدایی دوره در دامنه مثبت قرار داشته ولی در سال‌های اخیر وارد دامنه منفی شده است. سایر کشورها در کل دوره در دامنه منفی قرار دارند. در این بین لیبی به دلیل مشکلات داخلی در سال‌های اخیر روند نزولی شدیدی را شاهد بوده است، بقیه کشورها روند نسبتاً باثباتی را داشته‌اند. حتی کشور عراق در کل روند صعودی را در شاخص حکمرانی شاهد بوده است.

در سال ۲۰۱۹، از نظر زیرشاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی در بین کشورهای نفتی، تنها لیبی و عربستان وضعیت بدتری نسبت به ایران داشته است. حتی کشور عراق هم که در سال‌های ابتدایی دوره وضعیت مناسبی نداشته به مرور زمان رشد چشمگیری داشته است. در همین سال از نظر زیرشاخص اثربخشی دولت، ایران فقط نسبت به کشورهای آنگولا، لیبی، نیجریه، و عراق وضعیت

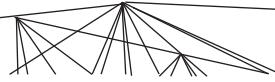

بهتری دارد. در سال ۲۰۱۹ از نظر زیرشاخص کنترل فساد، ایران تنها اوضاع بهتری از کشورهای لیبی، آنگولا، نیجریه و عراق دارد.

در سال ۲۰۱۹ از نظر زیرشاخص ثبات سیاسی و مقابله با خشونت، ایران فقط نسبت به کشورهای عراق، لیبی و نیجریه وضعیت بهتری دارد، اما فاصله زیادی با کشورهای حوزه خلیج فارس مانند کویت، قطر و امارات دارد. در همین سال، در زیرشاخص کیفیت مقررات، ایران فقط نسبت به لیبی وضعیت بهتری دارد. در سال ۲۰۱۹ از منظر حاکمیت قانون، ایران در جایگاه میانی کشورهای نفتی قرار دارد و نسبت به کشورهای لیبی، الجزایر، عراق، آنگولا و نیجریه از وضعیت بهتری برخوردار است.

در کل نتایج این گزارش نشان می‌دهد وضعیت ایران در شاخص حکمرانی بسیار نامناسب است و وضعیت ایران در مقایسه با کشورهای نفتی که ساختار اقتصادی نسبتاً مشابهی با ایران دارند نیز اصلاً مناسب نیست. میانگین کشورهای نفتی و اقتصادهای نوظهور هر دو ثابت بودند، اما روند کلی ایران در شاخص حکمرانی نزولی است و اگر به همین شکل ادامه پیدا کند رتبه ایران بدتر خواهد شد. در سال ۲۰۱۹، شاخص حکمرانی ایران بیش از ۸۱ درصد بدتر از میانگین اقتصادهای نوظهور بوده و بیش از ۴۸ درصد کمتر از میانگین کشورهای نفتی است.

ایستگاه پاسخ

زیرشاخص‌های حکمرانی جهانی درباره ایران چه می‌گویند

* اگر کشورهای عضو نمونه پروژه حکمرانی را بر حسب عملکردشان در حکمرانی در پنج گروه دسته‌بندی کنیم ایران در گروه پنجم، یعنی ضعیف‌ترین گروه قرار می‌گیرد.

* نمره ایران در همه زیرشاخص‌های شش‌گانه حکمرانی، پایین‌تر از حداقل لازم برای حکمرانی مطلوب است.

* بی‌اعتمادی افراد به وجود حقوق شهروندی، ثبات سیاسی و توانایی دولت در قانون‌گذاری علل اصلی نمره ضعیف ایران در زیرشاخص‌های حکمرانی است.

* با جلب اعتماد مردم به نهادهای حکمرانی از طریق افزایش آزادی مطبوعات و آزادی تجمعات، و کاهش سانسور رسانه‌ای می‌توان قدمی بزرگ در بهبود عملکرد ایران در حکمرانی برداشت.

* نهادهای حکمرانی در ایران می‌توانند با استفاده بهینه از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات به افزایش درک شهروندان از شفافیت در عملکرد نهادهای حکمرانی (در قانون‌گذاری و اجرای قوانین (به‌ویژه قوانین کیفری)) کمک کنند.

۴-۲- نقد و بررسی

در ادامه به مهم‌ترین نقدهایی که به زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی وارد شده است اشاره می‌شود.

- زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی در واقع درک و تصور افراد از حکمرانی را می‌سنجند و نه واقعیت حکمرانی را.

- زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی از منابع متعدد برای سنجش یک سنجه در کشورهای مختلف استفاده کرده است که این قابلیت مقایسه در طول زمان و بین کشورها را مخدوش می‌کند.

- زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی سالانه تغییراتی در سنجه‌ها ایجاد می‌کند اما این تغییرات لزوماً منجر به بهبود اندازه‌گیری نمی‌شوند بلکه تنها اشتباهات سال‌های پیشین را برطرف می‌کنند.

- از آنجا که حکمرانی پدیده‌ای است که به تدریج تغییر عمده می‌کند، زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی تغییرات خرد را نشان نمی‌دهد. زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی ابزار مناسبی برای مقایسه کشورها نیست.

- برخی از منابع داده دچار سوگیری هستند به‌ویژه آنهایی که از بنگاه‌های تجاری گرفته شده به‌طور خاص پوشش دهنده دیدگاه‌های نخبگان اقتصادی و اهالی کسب‌وکار هستند.

- این زیرشاخص‌ها به داده‌های منابع تجاری و کسب‌وکار نسبت به داده‌هایی که از نظرسنجی از شهروندان به‌دست آمده‌اند وزن خیلی بیشتری می‌دهند.

- برخی از گزارش‌های زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی بیشتر تحت تأثیر تغییرات اخیر اقتصادی و سیاسی در کشورهاست و لزوماً کیفیت نهادی کشورها را نشان نمی‌دهد. از سوی دیگر یافته‌های این گزارش همبستگی با درآمد کشورها دارد. کشورهایی که درآمد بالاتری دارند معمولاً نمره بهتری در این زیرشاخص‌ها می‌گیرند که لزوماً شایستگی آن را ندارند.

- نسبت دادن وزن برابر به همه زیرشاخص‌ها منطقی به نظر نمی‌رسد چرا که برخی با دیگری رابطه علی دارند.

- زیرشاخص‌های تعریف شده اعتبار سازه^۱ ندارند و به لحاظ نظری دقیق تعریف نشده‌اند. به عبارت دیگر این زیرشاخص‌ها مدل نظری منسجمی ندارند.

- شفافیت^۲ در منابع داده کافی نیست و برخی از منابع در دسترس عموم قرار ندارد.

- زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی علل و پیامدهای حکمرانی خوب یا بد را نمی‌سنجد و از این جهت ابزار مناسبی جهت شکل‌دهی به سیاست‌گذاری نیستند.

- سوگیری پنهانی در این زیرشاخص‌ها وجود دارد و آن هم اینکه معمولاً کشورهای توسعه‌یافته‌تر نمرات بالاتری می‌گیرند.

1-construct validity

2-transparency

۳- شاخص سهولت انجام کسب و کار

۳-۱- معرفی شاخص سهولت انجام کسب و کار

۳-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص

پروژه انجام کسب و کار ۱ از طریق رتبه‌بندی سهولت انجام کسب و کار ۲، یک مقیاس عینی برای ارزیابی مقررات کسب و کار و اجرای آنها در کشورهای مختلف فراهم می‌آورد. این پروژه در سال ۲۰۰۲ کلید خورد و اولین گزارش آن در سال ۲۰۰۳ منتشر شد. آخرین گزارش این رتبه‌بندی در سال ۲۰۲۰ منتشر شد که داده‌های آن مربوط به قبل از ۱ مه ۲۰۱۹ هستند. این گزارش مقررات کسب و کار در ۱۹۰ کشور را ارزیابی می‌کند.

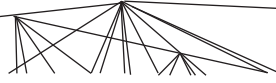
در این پروژه کلیه مراحل مربوط به روند کسب و کار، از شروع گرفته تا یافتن مکان، دسترسی به منابع مالی، انجام امور اداری و فعالیت در یک محیط امن مورد توجه قرار می‌گیرد. در مجموع ۱۲ زیرشاخص در این پروژه بررسی می‌شوند که این زیرشاخص‌ها خود دربرگیرنده ۴۱ نماگر هستند. این رتبه‌بندی، داده‌های مربوط به هر نماگر را به همراه دو مقیاس کلی یعنی نمره کل و رتبه هر کشور منتشر می‌کند. نمره کل شاخص برای هر کشور نشان‌دهنده عملکرد مقررات و بهبود آن در طول زمان است. نمرات نماگرها فاصله هر کشور را با بهترین عملکرد در آن نماگر نشان می‌دهد.

پروژه انجام کسب و کار بر اساس این باور شکل گرفته است که قوانین شفاف،

1-doing business project

2-ease of doing business rankings

یعنی قوانینی که دادوستد داوطلبانه بین کنشگران اقتصادی را تسهیل می‌کنند، قوانینی که حقوق مالکیت قوی ایجاد می‌کنند، و قوانینی که اختلافات تجاری را حل و فصل می‌کنند و از شرکای قراردادی حمایت می‌کنند؛ به توسعه اقتصاد خدمت می‌کنند. البته این قوانین به شرط آنکه کارآمد، شفاف و قابل دسترس برای همه باشند در بهبود رشد و توسعه کشورها تأثیرگذار هستند.

قوانین، فضایی را ایجاد می‌کنند که تازه‌واردها با انگیزه و با ایده‌های نوآورانه بتوانند کسب‌وکارشان را شروع کنند و بنگاه‌های مولد بتوانند سرمایه‌گذاری کنند، توسعه پیدا کنند و مشاغل جدید ایجاد کنند. نقش و اهمیت سیاست‌های دولت در امور بنگاه‌های خانگی کوچک و متوسط نقطه توجه داده‌های این پروژه است، چرا که تنظیم مقررات کارآمد، شفاف و آسان منجر به رونق کسب‌وکارها می‌شود. گرفتن نمره بالا در این رتبه‌بندی به این معنا نیست که این کشورها مقررات وضع نکرده‌اند بلکه به این معناست که دولت‌ها در این کشورها قوانینی را ایجاد کرده‌اند که تعامل در بازار را تسهیل می‌کند بدون اینکه از توسعه بخش خصوصی جلوگیری کنند.

پروژه انجام کسب‌وکار با گردآوری و تحلیل داده‌های کمی به منظور مقایسه مقررات کسب‌وکار در کشورهای مختلف و در طول زمان، دولت‌ها را ترغیب می‌کند تا برای وضع مقررات کارآمدتر تلاش کنند. همچنین داده‌هایی که این پروژه فراهم می‌کند برای دانشگاهیان، اهالی مطبوعات، پژوهشگران بخش خصوصی و دیگری که به فضای کسب‌وکار علاقه‌مندند مفید است.

۲-۱-۳- اجزای شاخص سهولت کسب‌وکار

زیرشاخص‌های شاخص سهولت انجام کسب‌وکار عبارتند از:

۱. آغاز کسب‌وکار^۱

این زیرشاخص، مراحل، مدت زمان، هزینه و حداقل سرمایه لازم برای پایه‌گذاری یک شرکت کوچک (توسط هر دو گروه زنان و مردان) را بررسی می‌کند.

۲. استخدام نیرو^۱

این زیرشاخص، انعطاف مقررات استخدام را بررسی می‌کند.

۳. امور مربوط به مجوز ساخت^۲

این زیرشاخص، مراحل، مدت زمان، و هزینه لازم برای انجام امور اداری جهت ساخت انبار، و مکانیزم‌های ایمنی‌بخش در نظام اداری مجوز ساخت را بررسی می‌کند.

۴. دسترسی به برق^۳

این زیرشاخص، مراحل، مدت زمان، و هزینه اتصال برق، اعتبار تأمین‌کننده برق، و شفاف بودن تعرفه پرداخت را بررسی می‌کند.

۵. ثبت مالکیت^۴

این زیرشاخص، مراحل، مدت زمان و هزینه انتقال مالکیت و کیفیت نظام اداری ثبت زمین برای زنان و مردان را بررسی می‌کند.

۶. دریافت وام^۵

این زیرشاخص، سیستم‌های اطلاعاتی بانک و قوانین وثیقه منقول^۶ را بررسی می‌کند

۷. حمایت از سرمایه‌گذاران خرد^۷

این زیرشاخص، حقوق سهامداران خرد در نقل و انتقالات و حکمرانی شرکتی^۸ را بررسی می‌کند.

1- employing workers

2- dealing with construction permit

3- getting electricity

4-registering property

5-getting credit

6-movable collateral

7-protecting minority investors

8-corporate governance

۸. پرداخت مالیات^۱

این زیرشاخص، پرداخت‌ها، زمان، و مالیات کلی برای یک بنگاه جهت رعایت همه مقررات مالیاتی و مقررات پس از پرداخت مالیات را بررسی می‌کند.

۹. تجارت فرامرزی^۲

این زیرشاخص، مدت زمان و هزینه لازم برای صادرات محصولاتی که طبق قانون مزیت تطبیقی^۳ صدور آنها بیش از مصرفشان سودآور است را بررسی می‌کند.

۱۰. قرارداد بستن با دولت^۴

این زیرشاخص، مراحل و مدت زمان لازم برای مشارکت و برنده‌شدن یک قرارداد کاری در بخش عمومی و همین‌طور چارچوب قواعد بخش عمومی در واگذاری پروژه‌ها را بررسی می‌کند.

۱۱. اجرای قراردادها^۵

این زیرشاخص، مدت زمان و هزینه لازم برای حل اختلافات تجاری و کیفیت فرآیندهای قضایی برای زنان و مردان را بررسی می‌کند.

۱۲. ورشکستگی و پرداخت بدهی^۶

این زیرشاخص، مدت زمان، هزینه، خروجی و میزان ترمیم و بهبود پس از ورشکستگی تجاری و همین‌طور قدرت و شفافیت چارچوب حقوقی برای ورشکستگی را بررسی می‌کند.

لازم به ذکر است از میان این ۱۲ زیرشاخص، دو مورد یعنی استخدام نیرو و قرارداد بستن با دولت در رتبه‌بندی سهولت انجام کسب‌وکار در نظر گرفته نشده‌اند.

1-paying taxes

2-trading across borders

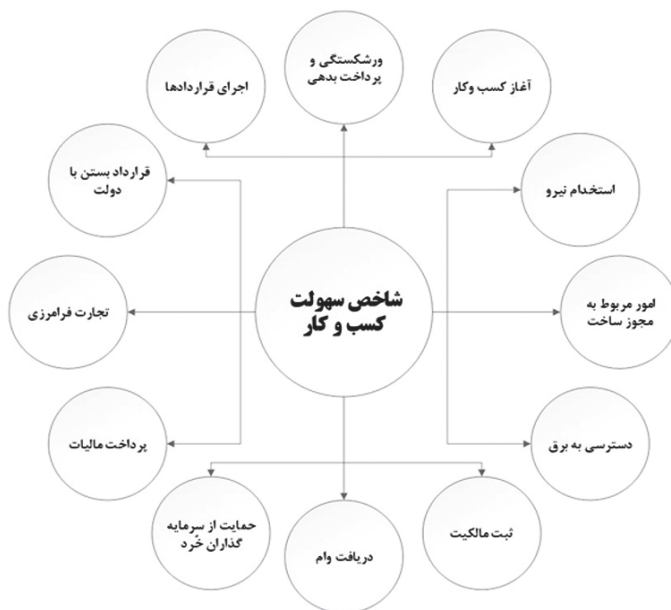
3-the law of comparative advantage

4-contracting with the government

5-enforcing contracts

6-resolving insolvency

نمودار ۳-۱. اجزای شاخص سهولت کسب و کار

در نمودار بالا، زیرشاخص‌های شاخص سهولت کسب و کار نمایش داده می‌شوند.

۳-۱-۳- سازمان محاسبه‌کننده شاخص

این پروژه با حمایت بانک جهانی انجام می‌شود. برای تهیه آخرین نسخه آن در سال ۲۰۲۰ بیش از ۱۴۹ هزار وکیل، قاضی، حسابدار، مهندس، معمار، کارمند بخش عمومی و صاحبان مشاغل از کل ۱۹۰ کشور نمونه همکاری داشته‌اند. علاوه بر این چندین سازمان بین‌المللی در مقیاس جهانی در تهیه این گزارش مشارکت داشته‌اند.

۳-۱-۴- روش محاسبه شاخص

زیرشاخص‌های طراحی‌شده برای بررسی سهولت کسب و کار، ماحصل مطالعه ادبیات نظری موجود در این حیطه هستند. منبع داده‌های استفاده‌شده در این گزارش از اسناد مربوط به حقوق داخلی کشورها، مقررات و ملزومات اداری، و همین‌طور پیامدهای آنها در عمل طبق تجربه بخش خصوصی به‌دست آمده است. داده‌ها در نتیجه چند دور ارتباط با پاسخگویان متخصص در هر دو بخش خصوصی و دولتی از طریق پرسشنامه، کنفرانس اینترنتی، گفت‌وگوی مکتوب و

ملاقات چهره به چهره حاصل شده‌اند. چهار منبع اصلی داده‌های این شاخص عبارتند از: اسناد قوانین و مقررات کسبوکار در هر کشور، پاسخگویان یا به عبارتی مشارکت‌کنندگان در تحقیق، دولت‌ها، و کارمندان منطقه‌ای بانک جهانی.

این پروژه داده‌هایش را براساس فضای کسبوکار در بزرگ‌ترین شهر تجاری هر کشور گردآوری کرده است. البته در ۱۱ کشوری که جمعیت آنها بیش از ۱۰۰ میلیون نفر بوده نمونه بزرگ‌تر شده و دو شهر بزرگ تجاری این کشورها را شامل شده است.

جهت محاسبه نمره سهولت انجام کسبوکار برای هر کشور ابتدا بهترین و بدترین عملکرد در هر یک از زیرشاخص‌ها و نماگرها از میان کشورهای عضو نمونه استخراج می‌شود و سپس عملکرد بقیه کشورها براساس این دو سر طیف ارزیابی و نمره‌گذاری می‌شود. بهترین و بدترین عملکرد برای هر نماگر پنج سال یک بار محاسبه می‌شود.

در قدم اول نماگرها استانداردسازی می‌شوند به طوری که به جز دو مورد، بقیه ۳۹ نماگر مجدداً مقیاس‌بندی می‌شوند. در این حالت بهترین نمره نشانگر بهترین عملکرد است. همزمان به منظور حداقل‌سازی تأثیر موارد افراطی در فرآیند استانداردسازی، نمره بدترین عملکرد پس از حذف موارد افراطی استثنائی محاسبه می‌شود. برای مثال در چند کشور محدود برای تکمیل فرآیند آغاز کسبوکار ۷۰۰ روز لازم است که این مورد به‌عنوان یک نمونه افراطی استثنائی قابل اغماض است.

در قدم دوم، برای هر کشور از نمرات به‌دست‌آمده برای هر ۴۱ نماگر میانگین گرفته شده تا یک نمره واحد برای زیرشاخص به‌دست بیاید و سپس میانگین مجموع نمرات زیرشاخص‌ها، نمره کل آن کشور را تعیین می‌کند که نشانگر عملکرد آن کشور است. این روش به همه زیرشاخص‌ها و همین‌طور نماگرها وزن برابر می‌دهد. نمره هر کشور در مقیاسی با بازه صفر تا ۱۰۰ محاسبه می‌شود که صفر ضعیف‌ترین عملکرد و ۱۰۰ بهترین عملکرد را بازنمایی می‌کند.

۵-۱-۳- بهترین و بدترین کشورها در شاخص

پنج کشور برتر از نظر شاخص سهولت انجام کسب و کار و همچنین از نظر زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ به صورت جدول زیر است.

جدول ۳-۱. بهترین کشورها در شاخص سهولت انجام کسب و کار و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰

ورشکستی و پرداخت بدهی	فنلاند	ایالات متحده آمریکا	ژاپن	آلمان	نروژ
اجرای قراردادها	سنگاپور	کره جنوبی	نروژ	قزاقستان	چین
تجارت فرامرزی	در این زیرشاخص ۱۶ کشور بالاترین نمره را داشته‌اند، از جمله: اتریش، بلژیک، کرواسی، فرانسه، ایتالیا و...				
پرداخت مالیات	بحرین	هنگ کنگ	قطر	ایرلند	جزیره موریس
حمایت از سرمایه‌گذاران خرد	کوبا، مالتی		نیوزلند، عربستان، سنگاپور		
دریافت وام	آذربایجان، برونزی، نیوزلند				
ثبت مالکیت	قطر	نیوزلند	رواندا	لیتوانی	گرجستان
گرفتن برق	امارات متحده عربی	کره جنوبی	هنگ کنگ	مالزی	آلمان
امور مجوز کسب و کار	هنگ کنگ	مالزی	امارات متحده عربی	دانمارک	سنگاپور
آغاز کسب و کار	نیوزلند	گرجستان	کانادا	سنگاپور	هنگ کنگ
شاخص سهولت انجام کسب و کار	نیوزلند	سنگاپور	هنگ کنگ	دانمارک	کره جنوبی
رتبه	۱	۲	۳	۴	۵

پنج کشور دارای بدترین عملکرد از نظر شاخص سهولت انجام کسب و کار و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ نیز به شرح جدول زیر فهرست شده‌اند: جدول ۲-۳. بدترین کشورها در شاخص سهولت انجام کسب و کار و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰

شاخص سهولت انجام کسب و کار	آغاز کسب و کار	امور مجوز کسب و کار	گرفتن برق	ثبت مالکیت	دریافت وام	حمایت از سرمایه‌گذاران خرد	پرداخت مالیات	تجارت فرامرزی	اجرای قراردادها	ورزشکستی و پرداخت بدهی
سومالی	ونزوئلا	اریتره، لیبی، سومالی، یمن	اریتره، سومالی، جنوبی، یمن	لیبی، جزایر مارشال، ایالات فدرال میکروزی، تیمور شرقی	اریتره، عراق، لیبی، سومالی، یمن	سومالی	سومالی	اریتره، ونزوئلا، یمن	تیمور شرقی	در این زیرشاخص ۲۳ کشور پایین‌ترین نمره را داشته‌اند، از جمله: آنگولا، بوتان، کومور، گینه بیسائو، اریتره و ...
اریتره	هاییتی	اریتره، لیبی، سومالی، سوریه، یمن	اریتره، سومالی، جنوبی، یمن	لیبی، جزایر مارشال، ایالات فدرال میکروزی، تیمور شرقی	اریتره، عراق، لیبی، سومالی، یمن	سومالی	سومالی	اریتره، ونزوئلا، یمن	بنگلادش	
یمن	کامبوج	اریتره، لیبی، سومالی، سوریه، یمن	اریتره، سومالی، جنوبی، یمن	لیبی، جزایر مارشال، ایالات فدرال میکروزی، تیمور شرقی	اریتره، عراق، لیبی، سومالی، یمن	سومالی	سومالی	اریتره، ونزوئلا، یمن	میانمار	
بنی	چاد	اریتره، لیبی، سومالی، سوریه، یمن	اریتره، سومالی، جنوبی، یمن	لیبی، جزایر مارشال، ایالات فدرال میکروزی، تیمور شرقی	اریتره، عراق، لیبی، سومالی، یمن	سومالی	سومالی	اریتره، ونزوئلا، یمن	آنگولا	

مأخذ: داده‌های بانک جهانی

در جدول زیر پنج کشوری معرفی می‌شود که بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه را در شاخص سهولت انجام کسب و کار بین سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ به ثبت رسانده‌اند.^۱

۱- روش‌شناسی محاسبه شاخص سهولت کسب و کار چندین بار دچار تغییرات شده است، از این رو برای آنکه نرخ‌های رشد مرکب سالانه تحت تأثیر این نوع تغییر روش محاسبه نباشد دوره ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ در نظر گرفته شده که روش محاسبه شاخص یکسان بوده است.

جدول ۳-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص سهولت انجام کسب و کار

بین سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
جیبوتی	۸/۱۳
توگو	۷/۳۴
هند	۶/۸۳
کنیا	۵/۹۹
چین	۵/۴۰

مأخذ: داده‌های بانک جهانی

ایستگاه تفکر

- * وضعیت کلی ایران در شاخص سهولت کسب و کار در جهان چگونه است؟
  - * کدام نهادها مهم‌ترین نقش را در بهبود سهولت کسب و کار ایفا می‌کنند؟
  - * نقطه قوت ایران در شاخص سهولت کسب و کار چیست؟
  - * کدام قشر از شهروندان از عملکرد ایران در سهولت کسب و کار بیشترین آسیب را می‌بینند؟
  - * دولت‌ها چگونه می‌توانند به بهبود سهولت کسب و کار در ایران کمک کنند؟
- شاخص سهولت کسب و کار و زیر شاخص‌های آن به سؤالات بالا پاسخ می‌دهند.

۲-۳- توصیف وضعیت ایران در شاخص سهولت انجام کسب و کار

این بخش به شرح وضعیت ایران در شاخص سهولت انجام کسب و کار اختصاص دارد. در جدیدترین گزارش شاخص سهولت انجام کسب و کار در سال ۲۰۲۰، ایران نمره ۵۸/۵ را کسب کرده و در رتبه ۱۲۷ قرار گرفته است. رتبه و نمره ایران در این شاخص و زیرشاخص‌های آن به شرح جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۳-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های سهولت انجام کسب‌وکار

سال ۲۰۲۰ میلادی	آماره	
رتبه جهانی	نمره	
۱۲۷	۵۸/۵	سهولت انجام کسب‌وکار
۱۷۸	۶۷/۸	آغاز کسب‌وکار
۷۳	۷۱/۲	امور مربوط به مجوز ساخت‌وساز
۱۱۳	۶۹/۴	گرفتن برق
۷۰	۶۸/۱	ثبت مالکیت
۱۰۴	۵۰	دریافت اعتبار
۱۲۸	۴۰	حمایت از سرمایه‌گذاران خرد
۱۴۴	۵۹/۵	پرداخت مالیات
۱۲۳	۶۶/۲	تجارت فرامرزی
۹۰	۵۸/۲	اجرای قراردادها
۱۳۳	۳۵/۱	ورشکستگی و پرداخت بدهی

مأخذ: داده‌های بانک جهانی

نمودار ۳-۲. وضعیت ایران در مقایسه با نیوزلند در زیرشاخص‌های سهولت انجام کسب‌وکار در سال ۲۰۲۰

نمودار بالا، وضعیت زیرشاخص‌های سهولت انجام کسب‌وکار سال ۲۰۲۰ ایران، در مقایسه با نیوزلند به‌عنوان کشور صدرنشین این رتبه‌بندی در سال ۲۰۲۰ را نشان می‌دهد.

در مقایسه با نیوزلند که رتبه اول سهولت انجام کسب‌وکار در سال ۲۰۲۰ را دارد، وضعیت ایران از نظر آغاز کسب‌وکار، ۶۷/۸ درصد وضعیت نیوزلند است. در زمینه امور مربوط به مجوزهای ساخت‌وساز، دریافت برق و اجرای قراردادها فاصله کمتر است. در زیرشاخص‌های ورشکستگی و پرداخت بدهی و حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، ایران بیشترین فاصله را با کشور نیوزلند دارد. به‌دیگر سخن، سهولت کسب‌وکار در ایران بیشتر از جنس زیرساخت‌های فیزیکی است (اعتبار) نیازمند بازنگری هستند. به‌طور ویژه آغاز کسب‌وکار که بسیار مهم است، در ایران وضعیت مناسبی ندارد.

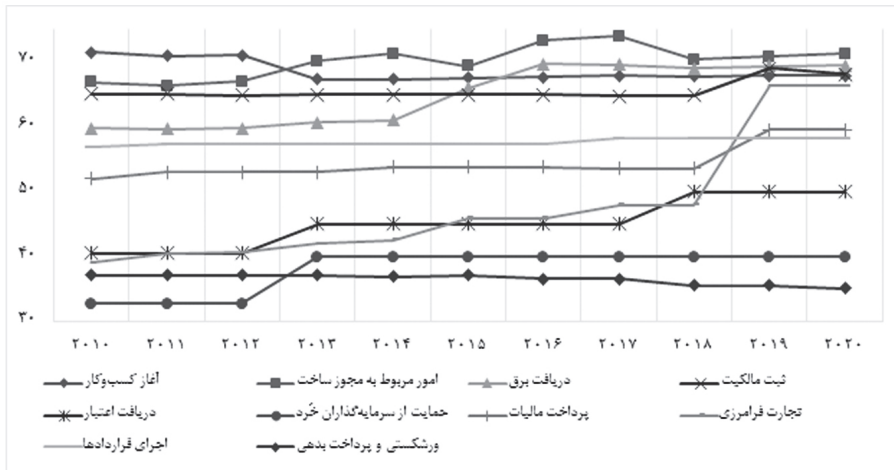
در نمودار زیر، مشاهده می‌شود که وضعیت شاخص سهولت کسب‌وکار در ایران اگرچه به‌طرز چشم‌گیری نسبت به سال ۲۰۱۸ بهتر شده است اما از سال ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ مجدداً کاهش جزئی داشته است. به‌طور ویژه نسبت به سال ۲۰۱۸، در زیرشاخص تجارت فرامرزی، ثبت مالکیت و مالیات بهبود ایجاد شده است و در بقیه زیرشاخص‌ها وضعیت تقریباً ثابت بوده است.

نمودار ۳-۳. روند شاخص سهولت انجام کسب‌وکار ایران

نمودار بالا نشان می‌دهد که شاخص سهولت انجام کسب‌وکار در ایران طی دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ فقط به اندازه ۲/۶ واحد بهبود دارد و روند سری زمانی آن پیرامون نمره ۵۶/۵ (میانگین) نوسان داشته است. با وجود این، خط میانگین، بهبود خفیفی از کسب‌وکار را نشان می‌دهد که البته ممکن است ناشی از تغییرات روش‌شناختی شاخص نیز باشد.

نمودار ۳-۴. روند زیرشاخص‌های مربوط به شاخص سهولت انجام کسب‌وکار ایران

اما شناسایی مؤلفه‌های رو به بهبود یا بدبود شاخص سهولت انجام کسب‌وکار به درک معضلات توسعه ایران از این منظر کمک بیشتری می‌کند. از این روی، نمودار بالا به نمایش روند زمانی زیرشاخص‌های شاخص سهولت انجام کسب‌وکار ایران طی دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ اختصاص یافته است.

از میان زیرشاخص‌های شاخص سهولت انجام کسب‌وکار ایران، ثبت مالکیت، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، دریافت اعتبار، تجارت فرامرزی و پرداخت مالیات، روندی از بهبود را نشان می‌دهند. اگرچه وضعیت ثبت مالکیت از سال ۲۰۱۸ از حالت یکنواخت خارج شده و رو به بهبود گذاشته است، اما در سال ۲۰۲۰، مقدار این زیرشاخص نسبت به مقدار آن در سال ۲۰۱۹، افت اندکی را بازتاب می‌دهد. شکل منحنی تجارت فرامرزی، بیشترین شیب در بهبودهای مقطعی را داراست، به‌طوری که در سال ۲۰۱۹ از کانال نمره ۴۰ واحدی وارد کانال نمره ۶۶

واحدی شده است. حمایت از سرمایه‌گذاران خُرد نیز تنها در سال ۲۰۱۳ افزایش داشته است اما از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ در سطح ۴۰ واحد به صورت ثابت باقی مانده است. امور مربوط به مجوز ساخت به طور میانگین، بهبود خفیفی را نشان می‌دهد اما در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۸ دچار افت شده است. دریافت برق نیز از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۶ از نمره ۶۵/۸ به نمره ۶۹/۵ رشد کرده اما برای ادامه دوره، تغییر محسوس دیگری نداشته است. زیرشاخص‌های ورشکستگی و پرداخت بدهی و آغاز کسب‌وکار، طی این دوره، افت داشته‌اند.

در زمینه‌هایی که ایران نیازمند بهبود هستند، کشورهای زیر بهترین عملکرد را ثبت کرده‌اند و می‌توانند در الگوسازی‌ها مدنظر باشند:

آغاز کسب‌وکار: نیوزلند

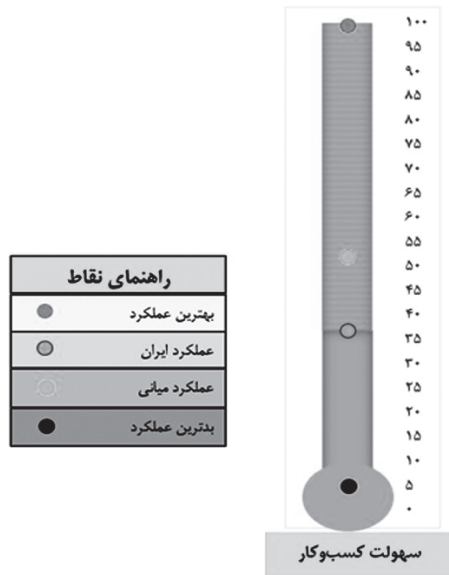
* ثبت مالکیت: قطر

* دسترسی به اعتبار: نیوزلند

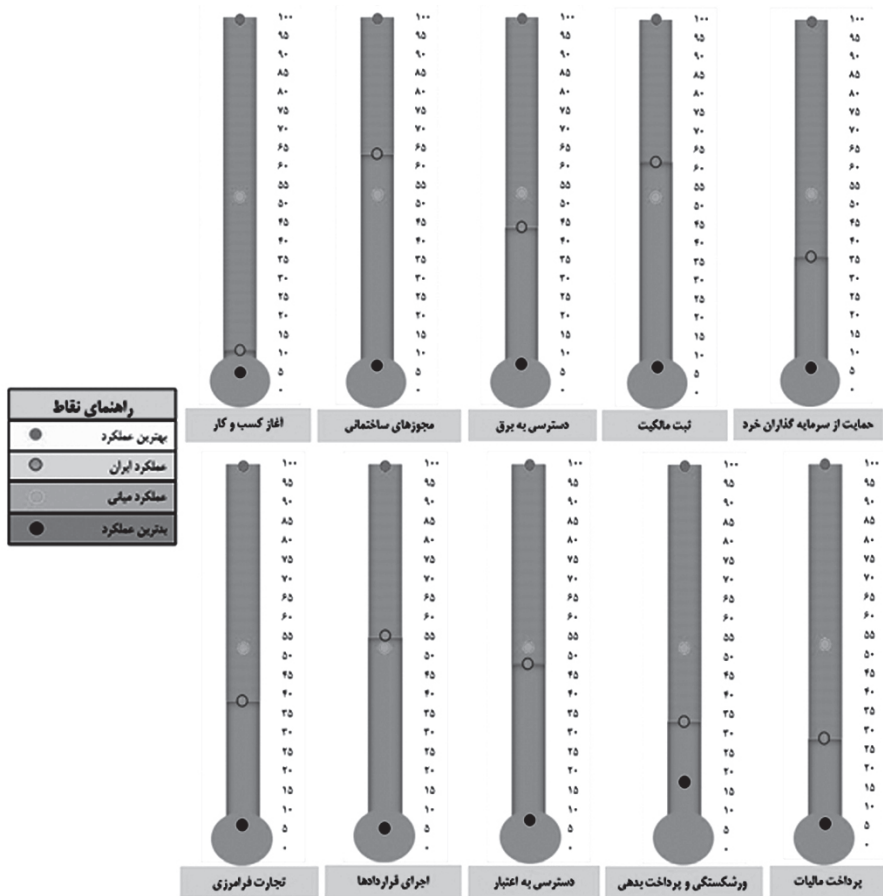
* حمایت از سرمایه‌گذاران خُرد: کنیا

* ورشکستگی و پرداخت بدهی: فنلاند

در ادامه نمودارهای دماسنجی آمده‌اند که نمایش‌دهنده عملکرد ایران در شاخص سهولت کسب‌وکار و همچنین هریک از زیرشاخص‌های آن هستند. این نمودارها عملکرد ایران را در هریک از زیرشاخص‌ها در بین عملکرد بهترین کشور، عملکرد میانی که میانگین جهانی است و عملکرد بدترین کشورها در این زیرشاخص‌ها را نمایش می‌دهند.

نمودار ۳-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص سهولت کسب‌وکار همان‌طور که در نمودار بالا مشاهده می‌شود عملکرد ایران در شاخص سهولت کسب‌وکار پایین‌تر از میانگین جهانی است و فاصله زیادی با آن دارد.

نمودار ۳-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های سهولت کسب و کار در سال ۲۰۲۰

همان‌گونه که در نمودار بالا مشاهده می‌شود عملکرد ایران در بیشتر زیرشاخص‌های سهولت کسب و کار پایین‌تر از میانگین جهانی بوده و این فاصله منفی در زیرشاخص‌های آغاز کسب و کار، پرداخت مالیات، و حمایت از سرمایه‌گذاران خرد بسیار زیاد است. فقط در سه زیرشاخص مجوزهای ساختمانی، ثبات مالکیت، و اجرای قراردادهای عملکرد ایران بهتر از میانگین جهانی است.

۳-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص

۳-۳-۱- مقایسه داخلی

شاخص سهولت کسب و کار، از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه است که ارتباط دو سویه‌ای با دستاوردهایی مانند رشد اقتصادی باثبات، اشتغال، رفاه اقتصادی خانوارها و دسترسی به فرصت کارآفرینی برای کسر بزرگ‌تری از جمعیت دارد. از این‌رو، شاخص سهولت انجام کسب و کار یکی از مهم‌ترین مبنای داوری درباره عملکرد دولت‌ها به‌شمار می‌رود. اگر دولت‌ها در بهبود فضای کسب و کار سیاست‌های مناسب‌تر، بهنگام و کارآمدتری طراحی کنند می‌توانند در بلندمدت، تأثیر قابل توجهی بر بعد رفاهی توسعه داشته باشند.

براساس داده‌های موجود از سهولت انجام کسب و کار در ایران، عملکرد دولت‌های دهم، یازدهم و دوازدهم در دسترس است. نمودار (۲-۴) نشان می‌دهد که در دوره دوم ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد و در طی سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۲ (تقریباً ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳)، زیرشاخص آغاز کسب و کار، رو به نزول گذاشته است، اما زیرشاخص‌های امور مربوط به مجوز ساخت و ساز، دریافت اعتبار و حمایت از سرمایه‌گذاران خُرد، بهبود را نشان می‌دهند. تجارت فرامرزی نیز روندی به‌نسبت رو به صعود دارد. وضعیت ثبت مالکیت، دریافت برق و اجرای قراردادهای نیز تغییر معناداری نشان نمی‌دهد.

در دولت یازدهم یا دوره اول ریاست جمهوری حسن روحانی و در طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ (تقریباً ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۷)، زیرشاخص‌های آغاز کسب و کار، ثبت مالکیت، دریافت اعتبار، ورشکستگی و پرداخت بدهی و حمایت از سرمایه‌گذاران خُرد، تغییر محسوسی نشان نمی‌دهد؛ دریافت برق، امور مربوط به مجوز ساخت و ساز و تجارت فرامرزی، به‌طور کلی بهبود یافته‌اند و اجرای قراردادهای نیز بهبود خفیفی دارد. در دوره دوم ریاست جمهوری حسن روحانی، تجارت فرامرزی بهبودی مشهود، دریافت اعتبار بهبودی متوسط اما متوقف از سال دوم، ورشکستگی و پرداخت بدهی افتی خفیف، ثبت مالکیت افت از سال سوم و باقی زیرشاخص‌ها عدم تغییر را نشان می‌دهند.

هرچند که به استثنای زیرشاخص تجارت فرامرزی، نمره سایر زیرشاخص‌های سهولت انجام کسب‌وکار، تغییر قابل توجهی ندارد و تنها در دولت یازدهم است که بهبود در امور مربوط به مجوز ساخت‌وساز، دریافت برق و تجارت فرامرزی مشاهده می‌شود اما انتساب کل عملکرد فضای کسب‌وکار به عملکرد قوه مجریه، ذهن ما را از دیگر عوامل اثرگذار منحرف می‌کند. صعود زیرشاخص تجارت فرامرزی نیز به توافق برجام وابسته است که در سال ۲۰۱۵ اتفاق افتاد، اما در سال ۲۰۱۷ با خروج ایالات متحده از برجام، امکان تجارت فرامرزی ایران به شدت محدود شد. در سال ۲۰۱۸ و با اعلام خروج ایالات متحده، تا زمان اجرای عملی و بازگشت تحریم‌های گسترده تجاری و مالی ایران، تمامی ابزارها به کار گرفته شد تا تجارت فرامرزی تعطیل نشود و بهبود شاخص در فاصله ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ تا حد زیادی به این عامل وابستگی دارد.

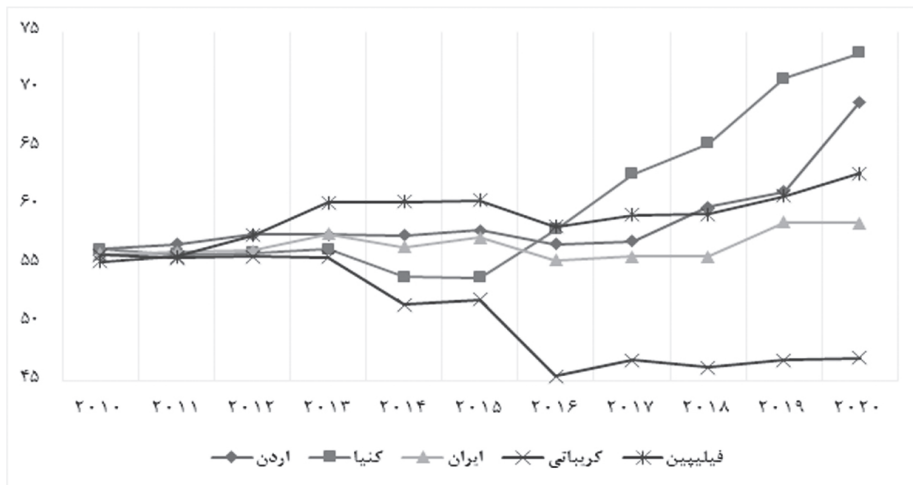
نکته مهم دیگر، سیاست توسعه بنگاه‌های به اصطلاح زودبازده در دولت نهم و دهم است که با اعطای گسترده تسهیلات بانکی به بنگاه‌های متقاضی ادامه یافت، اما به عنوان یک سیاست مکمل و لازم، بهبودی در آغاز کسب‌وکار دیده نمی‌شود. هرچند که به لحاظ کارکردی نیز بسیاری از این بنگاه‌ها صوری بودند و طرح تنها در مرحله اخذ وام محقق شد اما نظارت بر فعالیت‌های هدف، ضعیف بود. در دولت یازدهم و دوازدهم نیز شعار بهبود فضای کسب‌وکار، به صورت مداوم تکرار و تأکید شد اما عکس این سیاست اعلامی، مشاهده می‌شود که زیرشاخص اجرای قراردادهای، به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان هزینه مبادلاتی، تحولی را نشان نمی‌دهد؛ زیرشاخص ورشکستگی و پرداخت بدهی نیز رو به افول گذاشته و تنها ثبت مالکیت، در وضعیت بهتری نسبت به دیگر زیرشاخص‌ها قرار دارد.

در طول دوره دولت دهم، شاخص سهولت انجام کسب‌وکار، بهبودی نزدیک به دو واحد، در طی دولت یازدهم این شاخص، افتی دو واحدی و در طی دولت دوازدهم، بهبودی دو واحدی نشان می‌دهد. اگرچه در مجموع دوره سه دولت، شاخص رشد داشته‌است اما همچنان در حد متوسط جهانی قرار گرفته است.

۲-۳-۳- مقایسه خارجی

۱-۲-۳-۳- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

روند شاخص سهولت انجام کسب‌وکار برای دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از رتبه ایران، همراه با روند شاخص ایران، در نمودار زیر نشان داده شده‌اند.

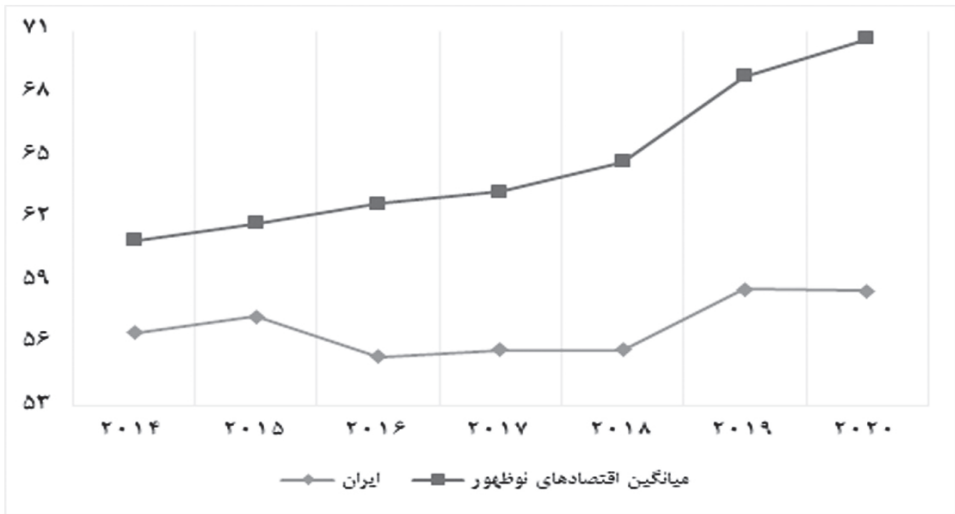

نمودار ۳-۷. شاخص سهولت کسب‌وکار ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران در سال ۲۰۱۰

شاخص سهولت کسب‌وکار ایران پس از طی دوره ۱۰ ساله پایین‌تر از اردن، کنیا و فیلیپین قرار گرفته است و تنها از کریباتی عملکرد بهتری داشته است. نمودار بالا نشان می‌دهد که با وجود رشد قابل توجه در کشورهای هم‌مرده ایران، کشور ما در شاخص سهولت کسب‌وکار رشد چندانی نداشته است.

۲-۲-۳-۳- مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور

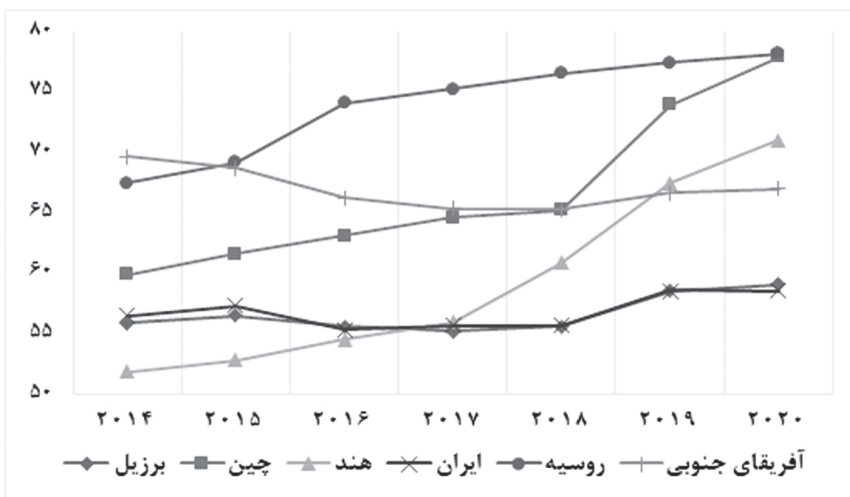
در نمودار زیر، شاخص سهولت کسب‌وکار ایران در مقایسه با میانگین شاخص برای اقتصادهای نوظهور نشان داده می‌شود.

نمودار ۳-۸. شاخص سهولت کسب و کار ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

وضعیت ایران در شاخص سهولت کسب و کار نسبت به اقتصادهای نوظهور وضعیت بدتری دارد. فاصله ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور، طی دوره ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰ رو به افزایش بوده است.

نمودار بعد به صورت کشوری این مقایسه را نمایش داده است که به علت عملکرد نزدیک، منحنی ایران و برزیل، روی یکدیگر قرار دارد.

نمودار ۳-۹. شاخص سهولت کسب و کار ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

در میان اقتصادهای نوظهور، روسیه بالاترین عملکرد در بهبود فضای کسب و کار را داشته است. در سال ۲۰۲۰ چین نیز که در چند سال گذشته رشد بسیار خوبی داشته در کنار روسیه قرار می‌گیرد. طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷، ایران نسبت به برزیل و هند، عملکرد بهتری داشته است که پس از سال ۲۰۱۷، برزیل و هند نیز بالاتر از ایران قرار گرفته‌اند و در مقایسه با اقتصادهای نوظهور، ایران ضعیف‌ترین عملکرد در بهبود فضای کسب و کار را در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد.

۳-۳-۲-۳- مقایسه ایران با کشورهای نفتی

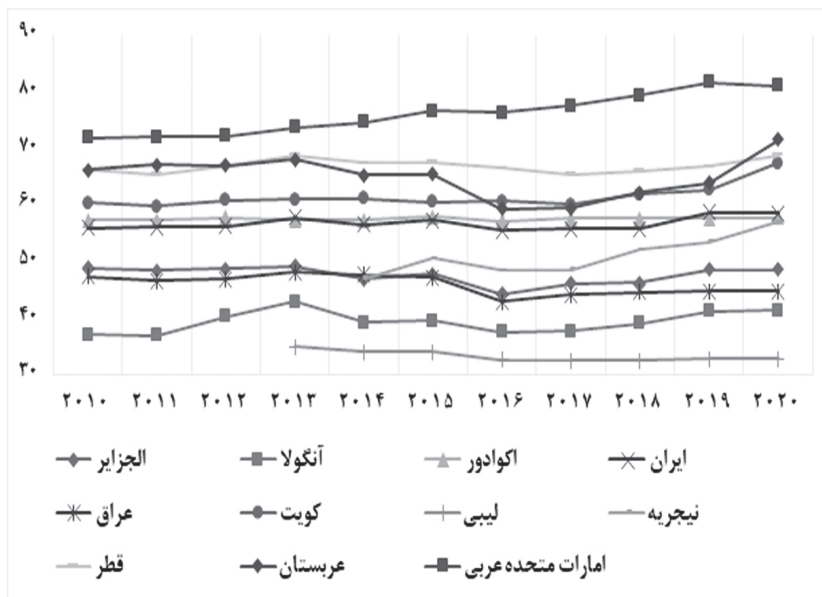
نمودار زیر، روند شاخص سهولت کسب و کار ایران در مقایسه با کشورهای نفتی را برای دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ به تصویر می‌کشد.

نمودار ۳-۱۰. شاخص سهولت کسب و کار ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی

همان‌گونه که در نمودار بالا مشاهده می‌شود ایران وضعیت بهتری نسبت به میانگین کشورهای نفتی دارد. فاصله ایران با میانگین کشورهای نفتی، اگرچه از سال ۲۰۱۸ تا سال ۲۰۱۹ افزایشی بوده است اما چنانچه ملاحظه می‌شود روند تغییرات ایران از سال ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ تقریباً ثابت و با کاهش جزئی مواجه شده است. این در حالی است که روند تغییرات در میانگین کشورهای نفتی از سال ۲۰۱۸ با افزایش مواجه بوده است.

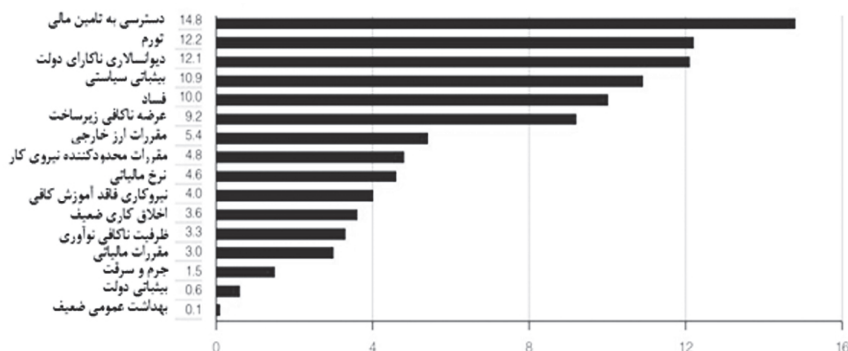

نمودار ۳-۱۱. شاخص سهولت کسب و کار ایران در مقایسه با کشورهای نفتی

اگر به نمودار بالا توجه کنید، ایران از نظر شاخص سهولت انجام کسب و کار، در جایگاه میانی کشورهای نفتی قرار دارد. بهترین عملکرد مربوط به امارات متحده عربی و بدترین عملکرد مربوط به لیبی است. شاخص ایران در طی این دوره، به شاخص اکوادور و نیجریه نزدیکتر است.

اما در مقایسه با میانگین شاخص سهولت انجام کسب و کار کشورهای نفتی، ایران عملکرد بهتری دارد و از سال ۲۰۱۸، نمره شاخص ایران، بالاتر از میانگین کشورهای نفتی قرار گرفته است.

در کل مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر فضای کسب و کار در ایران به ترتیب، دسترسی ناکافی به منابع مالی، عدم ثبات در سیاست‌های دولت، تورم، دیوان‌سالاری دولتی، عدم وجود زیرساخت‌های کافی، مقررات دست‌وپاگیر نیروی کار، کمبود نیروی کار تحصیل کرده و دارای تخصص کافی، عدم رعایت اخلاق کار، فساد، مقررات ارز خارجی، و عدم ثبات در دولت هستند.

نمودار ۳-۱۲. مهم‌ترین موانع انجام کسب‌وکار

مأخذ: پیمایش سال ۲۰۱۶ مجمع جهانی اقتصاد درباره باورهای افراد راجع به محیط کسب‌وکار.

در پیمایش سال ۲۰۱۶ مجمع جهانی اقتصاد درباره باورهای افراد درباره محیط کسب‌وکار، مهم‌ترین موانع انجام کسب‌وکار در اقتصاد ایران، به شرح نمودار بالا استخراج شدند. در این نمودار، بسیاری از معضلاتی که در گزارش‌های قبلی مجمع جهانی اقتصاد، مطرح شده بود، به قوت خود باقی هستند که نشانگر وابستگی به مسیر گذشته معضلات فضای کسب‌وکار ایران و نیاز به تمهید سیاست‌هایی مناسب برای رفع این معضلات است. معضلاتی همچون دسترسی ناکافی به تأمین مالی، فساد، زیرساخت‌های ضعیف و ناکارآمد، بی‌ثباتی سیاسی و مواردی دیگر، همچنان در فضای کسب‌وکار ایران مشکل‌آفرین هستند.

رقابت‌پذیری به معنای برخورداری از آمادگی برای رقابت است. این آمادگی، علاوه بر خصوصیات داخلی بنگاه‌ها به محیط فعالیت آنها نیز وابستگی دارد. فضای کسب‌وکار، ویژگی‌های محیط حاکم بر فعالیت بنگاه‌ها و قیده‌های ناشی از سیاست‌گذاری عمومی و سایر مشخصات ساختاری اقتصاد را نشان می‌دهد. بنابراین، رقابت‌پذیری در عین احتساب مؤلفه‌هایی مانند دسترسی به زیرساخت‌های پایه، یک مشخصه درونی از توانایی یک اقتصاد ملی است، اما فضای کسب‌وکار، از جنس محیط فعالیت است که بنگاه‌ها بر روی آن، کنترل مستقیم (مانند کنترل استخدام عوامل تولید یا تعیین سطح سرمایه‌گذاری و...) ندارند.

عناصر نهادی (انگیزشی و اجرای مقررات)، عنصر مشترک در هر دو مشخصه رقابت‌پذیری و فضای کسب‌وکار است. به دیگر سخن، اگر نهادها را به‌مثابه مجموعه قوانین، مقررات و کیفیت اجرای آنها، در نظر بگیریم آنگاه، می‌توان عناصر فضای کسب‌وکار را در قالب هفت مؤلفه نهادها، توسعه بازارهای مالی، کارایی بازار کار، آموزش مقدماتی و بهداشت، آموزش عالی و حرفه‌ای، زیرساخت و محیط اقتصاد کلان رقابت‌پذیری تصور کرد.

این هفت مؤلفه قلمرو اثرگذاری حاکمیت هستند که در کنترل بنگاه‌ها نیستند؛ از این‌رو می‌توان ترسیم چشم‌انداز فضای کسب‌وکار و رقابت‌پذیری را به دو مؤلفه شاخص‌های کیفیت حاکمیت یا حکمرانی خوب و شاخص‌های توان داخلی بنگاه‌ها یعنی قطب‌های نوآوری، آمادگی فناوری، پیشرفت کسب‌وکار و... تقسیم کرد. حاکمیت قانون، یکی از شرط‌های آستانه‌ای گذار به توسعه‌یافتگی و جامعه دسترسی باز به حقوق مالکیت است. شاخص حاکمیت قانون بانک جهانی که به سنجش حاکمیت قانون اختصاص دارد، مواردی را می‌سنجد که می‌تواند به‌عنوان نماینده فضای کسب‌وکار به حساب آید. در واقع گزارش‌ها و شاخص‌هایی مانند رقابت‌پذیری یا فضای کسب‌وکار، تنها معلول را به تصویر می‌کشند و برای اصلاح محیط کسب‌وکار لازم است تا به ریشه‌ها و علل نامساعد بودن کسب‌وکار توجه شود. با توجه به انباشته نظری دانش توسعه، توجه به هر سه وجه توسعه (نهادها، هزینه مبادله و طرفین قرارداد) برای ریشه‌یابی موانع تبدیل‌داری به سرمایه و سرمایه به ثروت ضرورت دارد.

ایستگاه پاسخ

شاخص سهولت کسب‌وکار درباره ایران چه می‌گوید؟

* اگر کشورهای نمونه این شاخص را بر حسب عملکردشان در شاخص کسب‌وکار به پنج گروه دسته‌بندی کنیم ایران دقیقاً بین مرز گروه چهارم و پنجم (به ترتیب ضعیف‌ترین گروه‌ها) قرار می‌گیرد.

* دو نهاد حقوق مالکیت و حکمرانی در ایران مهم‌ترین نقش را در شکل‌دهی به سهولت کسب‌وکار دارند.

* تجارت فرامرزی نقطه قوت ایران در شاخص سهولت کسب‌وکار است.

* ضعف شدید ایران در سه زیرشاخص حل‌وفصل ورشکستگی، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، و دریافت اعتبارات بانکی نشان می‌دهد قشری که بیشترین آسیب را از عملکرد ضعیف ایران در شاخص سهولت کسب‌وکار متحمل می‌شود، قشر پایینی جامعه است.

* قانون‌گذاری شفاف جهت حمایت از کسب‌وکارهای خرد و بنگاه‌های خانگی و البته اجرای کارآمد این قوانین باید به اولویت دولت‌ها برای سهولت کسب‌وکار در ایران تبدیل شود.

۵-۳- نقد و بررسی شاخص

در رابطه با جدیدترین گزارش شاخص سهولت کسب و کار نقدهایی مطرح شده است که در ادامه به آنها می‌پردازیم.

- رتبه‌بندی سهولت کسب و کار با تأکید بر قوانین کسب و کار در کشورها انجام می‌شود. قوانین کسب و کار از آنچه واقعاً در کشورها اتفاق می‌افتد متفاوت است و قوانین لزوماً بیانگر واقعیت نیستند.

- این رتبه‌بندی قوانین کسب و کار در بزرگ‌ترین شهر تجاری هر کشور (و دو شهر بزرگ تجاری در کشورهایی با بیش از ۱۰۰ میلیون نفر جمعیت) را در نظر می‌گیرد که لزوماً در همه شهرهای آن کشورها قواعد به یک شکل نیستند.

- در منابع داده این گزارش و شیوه گردآوری داده‌ها شفافیت وجود ندارد.

- این رتبه‌بندی در مورد برخی کشورها از نمونه‌های خیلی محدودی برای گردآوری داده استفاده کرده است.

- با تغییرات سطحی در قانون‌گذاری مربوط به کسب و کار، یک کشور به راحتی می‌تواند رتبه خود در این شاخص را افزایش دهد که این امر لزوماً به معنی بهبود عملکرد نیست.

- این گزارش به صورت متناوب در روش‌شناسی خود تغییر ایجاد کرده (برای مثال حذف تدریجی دو زیرشاخص استخدام نیرو و پیمانکاری با دولت)، که این امر مقایسه در طول سال‌ها را با مشکل روبرو می‌کند.

- داده‌های گردآوری‌شده توسط این شاخص از منابعی غیر از کسب و کارهای خرد گرفته شده است که این می‌تواند منجر به سوگیری در داده‌ها شود.

۴- شاخص کامیابی لگاتوم

۴-۱- معرفی شاخص کامیابی لگاتوم

۴-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص کامیابی لگاتوم

شاخص کامیابی لگاتوم^۱ ابزاری برای سنجش میزان کامیابی در جهان ارائه می‌کند. این شاخص تلاش کرده تصویری جامع از کامیابی ارائه کند به طوری که همه ابعاد اجتماعی، سیاسی و اقتصادی رفاه را دربرگیرد. اجزای مختلف این شاخص براساس حوزه‌های سیاست‌گذاری از هم تفکیک شده‌اند چرا که هدف اصلی این شاخص آن است که به کشورها در تغییر مسیر و تحول کمک کند. این شاخص نقاط ضعف و قوت کشورها را به آنها می‌شناساند و نشان می‌دهد برای افزایش کامیابی روی چه حوزه‌هایی باید بیشتر سرمایه‌گذاری کرد.

مأموریت این شاخص این است که با فراهم کردن اطلاعات مربوط به قلمروهای کامیابی در کشورهای مختلف و امکان مقایسه آن با دیگر کشورها در طول زمان، مسیر پیمودن فقر به سوی کامیابی و بقای کامیابی را تسهیل کند. منظور از کامیابی شرایطی است که در آن همه افراد قادر باشند همه ظرفیت‌هایشان را شکوفا کنند (چه ظرفیت‌های تولیدی و چه رفاه جمعی). یک ملت در صورتی کامیاب می‌شود که نهادهای کارآمد، اقتصاد باز و مردم توانمندی داشته باشند که آموزش‌دیده، و در سلامت و امنیت باشند.

مزیتی که این شاخص به خود نسبت می‌دهد این است که درحالی که اغلب

1-Legathum prosperity index

سیاست‌مداران در برنامه‌های راهبردی و اقتصادیشان ابعاد مالی و کلان اقتصادی توسعه را از ابعاد اجتماعی آن تفکیک می‌کنند؛ این شاخص همه ابعاد به زیستی اقتصادی، سیاسی، قضایی و اجتماعی را در کنار هم می‌بیند.

آخرین گزارش این شاخص که مربوط به سال ۲۰۲۰ است ۱۶۷ کشور را در برمی‌گیرد که شامل ۹۹/۴ درصد از کل جمعیت جهان است. این شاخص اولین بار در سال ۲۰۰۷ منتشر شده است. برآورد وضعیت کامیابی در کشورهای مختلف برای چند دسته از افراد اهمیت دارد:

- رهبران سیاسی می‌توانند از این شاخص جهت شکل دادن به سیاست‌هایشان استفاده کنند.

- سیاست‌گذاران می‌توانند از این شاخص برای شناسایی حوزه‌هایی که نیاز به بهبود و تغییر دارند استفاده کنند.

- سرمایه‌گذاران می‌توانند از این شاخص برای شناسایی حوزه‌هایی که نیاز به سرمایه‌گذاری دارند استفاده کنند.

- مدیران کسب‌وکار می‌توانند از این شاخص برای شناسایی حوزه‌های نیازمند تغییر جهت بهبود فضای کسب‌وکار و ظرفیت تولید استفاده کنند.

- خیرین و نیکوکاران می‌توانند از این شاخص برای شناسایی حوزه‌هایی که آنها می‌توانند از طریق آن تأثیر زیادی بر خوشبختی ملت بگذارند استفاده کنند.

- اهالی مطبوعات می‌توانند از این شاخص برای کنترل دولت استفاده کنند.

- در نهایت محققان می‌توانند از این شاخص برای تکمیل دیگر داده‌ها استفاده کنند تا الگوهای مهم حکمرانی را تحلیل کنند و همین‌طور جامعه نیکوکاران و خیرین، و اهالی کسب‌وکار و سیاست را هم آگاه کنند.

۲-۱-۴- اجزای شاخص کامیابی لگاتوم

این شاخص عملکرد هر کشور را در قالب سه دامنه جوامع فراگیر^۱، اقتصادهای

باز^۱ و انسان‌های توانمند^۲ تحلیل می‌کند. این دامنه‌ها ۱۲ زیرشاخص را پوشش می‌دهند که دربرگیرنده ۶۵ ناگر هستند و این ناگرها خود با ۲۹۴ سنجه اندازه‌گیری می‌شوند. در ادامه سه دامنه و زیرشاخص‌های هر کدام معرفی می‌شوند. **جوامع فراگیر**: دامنه جوامع فراگیر زیرشاخص‌هایی را دربرمی‌گیرد که وضعیت نهادهای سیاسی و اجتماعی رسمی و غیررسمی را نشان می‌دهد. این زیرشاخص‌ها عبارتند از:

ایمنی و امنیت^۳ - این زیرشاخص میزان تأثیر جنگ، خشونت، وحشت و جرم بر امنیت افراد را در کوتاه‌مدت و بلندمدت محاسبه می‌کند.

آزادی فردی^۴ - این زیرشاخص پیشرفت به‌سوی حقوق قانونی، آزادی‌های فردی و صبوریت اجتماعی را محاسبه می‌کند.

حکمرانی^۵ - این زیرشاخص میزان مسئولیت‌های دولت و اینکه آیا دولت می‌تواند بدون فساد و با کارآمدی سیاست‌هایش را اجرا کند یا خیر را محاسبه می‌کند.

سرمایه اجتماعی^۶ - این زیرشاخص قدرت روابط فردی و اجتماعی، اعتماد نهادی، هنجارهای اجتماعی و مشارکت مدنی در کشور را ارزیابی می‌کند.

اقتصادهای باز: دامنه اقتصاد باز زیرشاخص‌هایی را دربرمی‌گیرد که جنبه‌های کلیدی اقتصاد را بازنمایی می‌کنند. این زیرشاخص‌ها عبارتند از: *محیط سرمایه‌گذاری*^۷ - این زیرشاخص حمایت از سرمایه‌ها و وفور سرمایه‌گذاری را بررسی می‌کند.

شرایط کسب‌وکار^۸ - این زیرشاخص میزان مقررات کسب‌وکار برای شروع، رقابت و گسترش کسب‌وکار را تحلیل می‌کند.

1-open economies

2- empowered people

3-safety and security

4-personal freedom

5-governance

6-social capital

7- investment environment

8-enterprise conditions

دسترسی به بازار و زیرساخت‌ها^۱ - این زیرشاخص کیفیت زیرساخت‌هایی که بازار تجارت کالاها و خدمات را ممکن می‌کنند ارزیابی می‌کند.

کیفیت اقتصادی^۲ - این زیرشاخص توانایی اقتصادی دولت برای تولید پایدار ثروت با استفاده کامل از نیروهای انسانی‌اش را ارزیابی می‌کند.

انسان‌های توانمند: این دامنه دربرگیرنده زیرشاخص‌هایی هست که رفاه اجتماعی افراد را اندازه‌گیری می‌کند. این زیرشاخص‌ها عبارتند از:

شرایط زندگی^۳ - این زیرشاخص میزان کیفیت منطقی زندگی برای همگان که شامل منابع مادی، سرپناه، خدمات اولیه و برقراری ارتباط می‌شود را بررسی می‌کند.

سلامتی^۴ - این زیرشاخص اینکه مردم چقدر سالم هستند و به چه میزان به خدمات لازم برای حفظ سلامتی دسترسی دارند را می‌سنجد که شامل تأثیرات نظام‌های پزشکی، عوامل بیماری و خطر و نرخ مرگ و میر می‌شود.

آموزش^۵ - این زیرشاخص ثبت‌نام، فارغ‌التحصیلی و کیفیت آموزش در چهار مقطع (پیش‌دبستانی، ابتدایی، تحصیلات متوسطه و دانشگاهی) و همین‌طور مهارت را در جمعیت بزرگسالان بررسی می‌کند.

محیط طبیعی^۶ - این زیرشاخص جنبه‌هایی از محیط فیزیکی که تأثیر مستقیمی بر زندگی روزمره مردم دارد و همین‌طور بر کامیابی نسل‌های آینده نیز اثرگذار است را بررسی می‌کند.

در ادامه اجزای شاخص کامیابی لگاتوم در نمودار نمایش داده می‌شود.

1-the market access and infrastructure

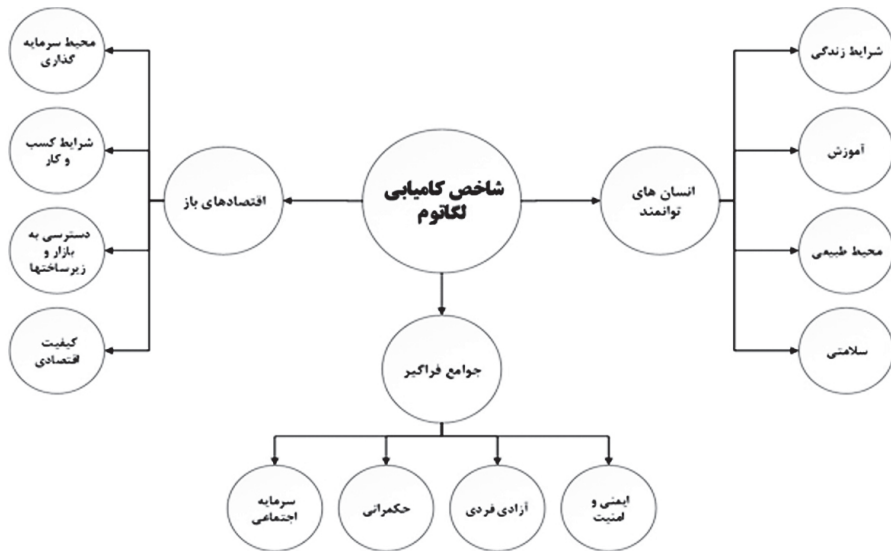
2-economic quality

3- living condition

4-health

5- education

6-natural environment

نمودار ۴-۱. اجزای شاخص کامیابی لگاتوم

۳-۱-۴- سازمان محاسبه کننده شاخص کامیابی لگاتوم

مؤسسه لگاتوم سنجش و رصد شاخص کامیابی را به عهده دارد و به چالش های مهم نسل جاری می پردازد. این مؤسسه هدف خود را به چنگ آوردن فرصت های جدید و اطمینان از انتقال آنها به نسل بعدی و افزایش کامیابی آنها عنوان می کند.

۴-۱-۴- روش محاسبه شاخص کامیابی لگاتوم

همان طور که گفته شد تلاش این شاخص بر این بوده که یک مقیاس جامع برای اندازه گیری کامیابی ارائه کند که دربرگیرنده همه ابعاد اقتصادی و اجتماعی باشد. به همین منظور این شاخص برای فراهم کردن یک چارچوب نظری جامع بیش از ۱۰۰ متخصص در کشورهای مختلف را با خود همراه کرده و از آنها مشاوره گرفته است. پس از استخراج سه دامنه، ذیل هر دامنه سه زیرشاخص معرفی کرده که مجموع آنها ۱۲ زیرشاخصی است که پیش از این معرفی شدند. زیرشاخص ها دربرگیرنده ۶۵ نماگر و نماگرها دربرگیرنده ۲۹۴ سنجح هستند. هر زیرشاخص یک مضمون بنیادی کامیابی را نشان می دهد و هر نماگر یک حوزه سیاست گذاری مربوطه را اندازه می گیرد. هر زیرشاخص بین چهار تا هفت نماگر و هر نماگر بین

یک تا هشت سنجه دارد. سنجه‌ها بر اساس ارتباطشان با نماگرها و البته نظر متخصصان انتخاب شده‌اند. داده‌های این شاخص از ۸۰ منبع گرفته شده‌اند که این منابع براساس اعتبارشان، پایایی و نظر متخصصان گزینش شده‌اند.

از آنجا که سنجه‌ها براساس واحدهای مختلفی اندازه‌گیری شده بودند لازم بوده جهت تسهیل مقایسه، استانداردسازی شوند. این شاخص از «رویکرد فاصله از ترین‌ها»^۱ استفاده کرده‌است. این رویکرد عملکرد یک کشور را در یک سنجه با ارزش منطقی بهترین و بدترین مورد، مقایسه می‌کند. پس این نمره موقعیت نسبی یک کشور را می‌سنجد. این رویکرد این امکان را هم ایجاد می‌کند که نمرات مقیاس را در طول زمان مقایسه کنیم.

هر سنجه یک وزن دارد که سطح اهمیت آن در نماگر مربوطه را نشان می‌دهد. در این شاخص از چهار وزن استفاده شده‌است: نیم، یک، یک‌ونیم و دو. وزن‌ها براساس دو فاکتور انتخاب می‌شوند: (۱) ارتباط و اهمیت آن سنجه برای کامیابی، بر اساس پیشینه نظری و نظر متخصصان، (۲) اهمیت آماری سنجه برای ظرفیت تولید و رفاه کشورها بر اساس نردبان کانتریل^۲ و ظرفیت تولیدی.

نمرات نماگرها با استفاده از مقدار وزن دار نمرات سنجه‌ها محاسبه می‌شود. همین فرآیند در مورد زیرشاخص هم تکرار می‌شود. در نهایت نمره کل شاخص با نسبت‌دادن یک وزن برابر یعنی یک به همه ۱۲ زیرشاخص مشخص می‌شود. میانگین کل ۱۲ زیرشاخص نیز نمره کل کامیابی را نشان می‌دهد.

۱-۴-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص کامیابی لگاتوم

پنج کشور برتر از نظر شاخص کامیابی و همچنین از نظر زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ به شرح جدول زیر است:

1- distance from frontier approach

2-Cantrill ladder

جدول ۴-۱. بهترین کشورها در شاخص کامیابی و زیرشاخص‌های آن در سال ۲۰۲۰

رتبه	۱	۲	۳	۴	۵
کامیابی لگاتوم	دانمارک	نروژ	سوئیس	سوئد	فنلاند
کیفیت اقتصادی	سوئیس	سنگاپور	لوکزامبورگ	آلمان	هند
آموزش	سنگاپور	کره جنوبی	دانمارک	کنگ	فنلاند
شرایط بنگاه‌داری	هنگ کنگ	سنگاپور	سوئیس	کنگ	آلمان
حکمرانی	فنلاند	نروژ	دانمارک	هند	نیوزیلند
سلامت	سنگاپور	ژاپن	کره جنوبی	سوئیس	ایرلند
فضای سرمایه‌گذاری	سنگاپور	نروژ	کنگ	نیوزیلند	فنلاند
شرایط زندگی	دانمارک	هند	سوئد	آلمان	سوئیس
زیرساخت و دسترسی به بازار	سنگاپور	هند	کنگ	امریکا	آلمان
فضای طبیعی	سوئد	فنلاند	اسلوانی	نیوزیلند	اتریش
آزادی فردی	نروژ	دانمارک	سوئد	فنلاند	هند
امنیت و ایمنی	سوئیس	نروژ	لوکزامبورگ	اتریش	ایسلند
سرمایه اجتماعی	دانمارک	نروژ	فنلاند	ایسلند	نیوزیلند

مأخذ: داده‌های شاخص لگاتوم

پنج کشور دارای بدترین عملکرد از نظر شاخص کامیابی و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ نیز به شرح جدول زیر فهرست شده‌اند:

جدول ۴-۲. بدترین کشورها در شاخص کامیابی و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰

کامیابی لگاتوم	سودان جنوبی	جمهوری آفریقای مرکزی	یمن	چاد	سومالی
کیفیت اقتصاد	یمن	سودان	سومالی	سودان جنوبی	ونزوئلا
آموزش	سودان جنوبی	نیجر	چاد	جمهوری آفریقای مرکزی	سومالی
بنگاه‌داری	ونزوئلا	هائیتی	لیبی	چاد	جمهوری آفریقای مرکزی
حکمرانی	ونزوئلا	یمن	سودان جنوبی	ارتره	سومالی
سلامت	چاد	جمهوری آفریقای مرکزی	سودان جنوبی	لسوتو	نیجریه
فضای سرمایه‌گذاری	انگولا	لیبی	جمهوری دموکراتیک کنگو	یمن	ونزوئلا
شرایط زندگی	جمهوری آفریقای مرکزی	سودان جنوبی	جمهوری دموکراتیک کنگو	بوروندی	چاد
زیرساخت و دسترسی به بازار	جمهوری آفریقای مرکزی	چاد	جمهوری دموکراتیک کنگو	نیجر	یمن
فضای طبیعی	پاکستان	لسوتو	عراق	موریتانی	سوریه
آزادی فردی	سوریه	ارتره	ایران	یمن	سودان جنوبی
اهمیت و ایمنی	سودان جنوبی	افغانستان	سوریه	یمن	عراق
سرمایه اجتماعی	افغانستان	سوریه	سودان جنوبی	مراکش	تونس

مأخذ: داده‌های شاخص لگاتوم^۱

در جدول زیر، پنج کشوری معرفی می‌شوند که بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه را در شاخص کامیابی بین سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰ به ثبت رسانده‌اند.

جدول ۳-۴. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص کامیابی لگاتوم

بین سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
میانمار	۰/۱۴۴
نیپال	۰/۱۲۷
ساحل عاج	۰/۱۲۷
توگو	۰/۱۲۶
قرقیزستان	۰/۱۱۱

مأخذ: داده‌های شاخص کامیابی

ایستگاه تفکر

- * وضعیت کلی ایران در شاخص کامیابی لگاتوم چگونه است؟
  - * نقاط قوت ایران در کامیابی چیست؟
  - * به‌منظور ارتقای وضعیت ایران در کامیابی، دولت‌ها باید روی چه عواملی سرمایه‌گذاری کنند
  - * با در نظر گرفتن ابعاد سه‌گانه کامیابی وضعیت ایران چگونه است؟
- شاخص کامیابی لگاتوم و زیرشاخص‌های آن به این سؤالات پاسخ می‌دهد.

۲-۴- توصیف وضعیت ایران در شاخص کامیابی لگاتوم

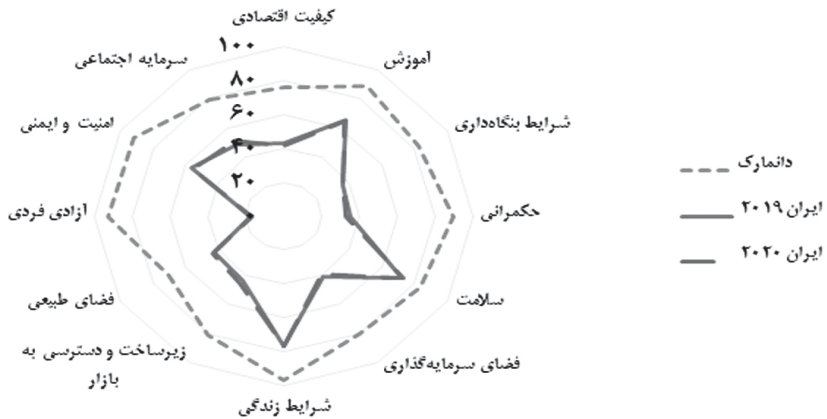
این بخش به شرح وضعیت ایران در شاخص کامیابی اختصاص دارد. در جدیدترین گزارش شاخص کامیابی برای سال ۲۰۲۰، ایران نمره ۴۸/۱ را کسب کرده است و در رتبه ۱۲۰ قرار دارد. رتبه و نمره ایران در این شاخص و زیرشاخص‌های آن به شرح جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۴-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های کامیابی

سال ۲۰۲۰ میلادی		آماره
رتبه جهانی	امتیاز	
۱۲۰	۴۸/۱	شاخص کامیابی
۱۱۷	۴۱/۲	کیفیت اقتصادی
۷۷	۶۴	آموزش
۱۵۲	۳۶/۲	شرایط بنگاهداری
۱۳۸	۳۲/۹	حکمرانی
۸۱	۷۲/۹	سلامت
۱۳۰	۳۹/۷	فضای سرمایه‌گذاری
۷۵	۷۷	شرایط زندگی
۱۰۶	۴۶/۱	زیرساخت و دسترسی به بازار
۱۵۵	۴۳/۳	فضای طبیعی
۱۶۵	۱۷/۱	آزادی‌های فردی
۱۳۱	۵۵/۲	امنیت و ایمنی
۸۰	۵۱/۸	سرمایه اجتماعی

مأخذ: داده‌های شاخص کامیابی

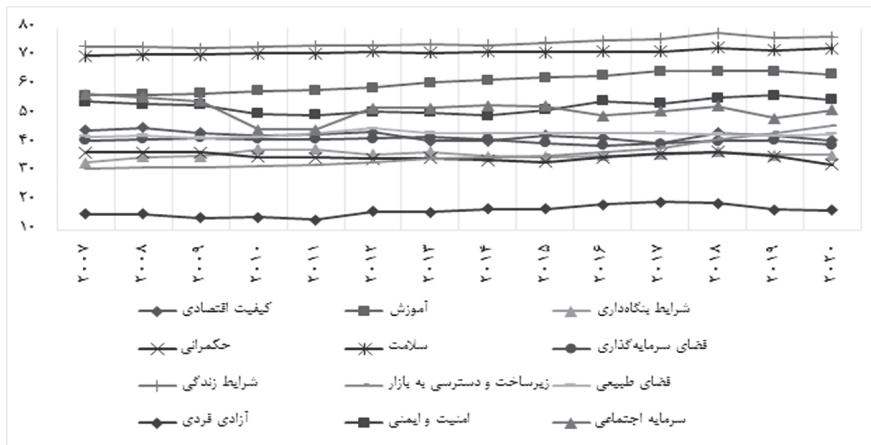
نمودار ۴-۲. وضعیت ایران در مقایسه با دانمارک در زیرشاخص‌های شاخص کامیابی در سال ۲۰۲۰ نمودار بالا، وضعیت زیرشاخص‌های کامیابی ایران را در مقایسه با دانمارک به‌عنوان کشور صدرنشین در جدول رتبه‌بندی کامیابی نشان می‌دهد. ایران در زمینه زیرشاخص‌های آزادی فردی و حکمرانی، بیشترین فاصله را با دانمارک دارد. میزان انطباق ایران با دانمارک در زمینه زیرشاخص حکمرانی برابر با ۴۳ درصد و در زمینه زیرشاخص آزادی فردی برابر با ۱۶ درصد است. کمترین فاصله ایران با دانمارک در زیرشاخص سلامت است که نمره آن، ۸۶ درصد با وضعیت دانمارک انطباق دارد. زیرشاخص شرایط زندگی و آموزش ایران به ترتیب ۷۹ و ۷۴ درصد از زیرشاخص‌های مربوطه به کشور دانمارک است. اما نکته تناقض‌آمیز، فاصله اندک ایران با دانمارک در زمینه زیرشرایط زندگی در عین فاصله بسیار زیاد آنها در زمینه آزادی‌های فردی است.

همان‌طور که در نمودار فوق مشاهده می‌شود وضعیت ایران در فاصله ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ در زیرشاخص‌هایی مانند سرمایه اجتماعی و زیرساخت و دسترسی به بازار اندکی بهتر شده است؛ در حالی که وضعیت در زیرشاخص‌های حکمرانی و امنیت و ایمنی بدتر شده است.

نمودار ۴-۳. روند شاخص کامیابی ایران

روند تغییر داده‌های مربوط به ایران در نمودار بالا نمایش داده می‌شود. این نمودار نشان می‌دهد که شاخص کامیابی ایران طی دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰، عملکردی نوسانی دارد اما خط روند میانگین آن با شیبی اندک، از حالتی صعودی برخوردار است. مقدار شاخص کامیابی ایران از ۴۶/۷ در ابتدای دوره به ۴۸/۴۳ در انتهای دوره افزایش یافته است. در سال ۲۰۱۵ پس از چند سال که شاخص روند کاهشی داشته است، با افزایش مواجه شده به گونه‌ای که در سال ۲۰۱۸ به بالاترین میزان خود در این سال‌ها رسیده است؛ اما مجدد در سال ۲۰۱۹ روند، کاهشی شده است.

نمودار ۴-۴. روند زیرشاخص‌های شاخص کامیابی ایران

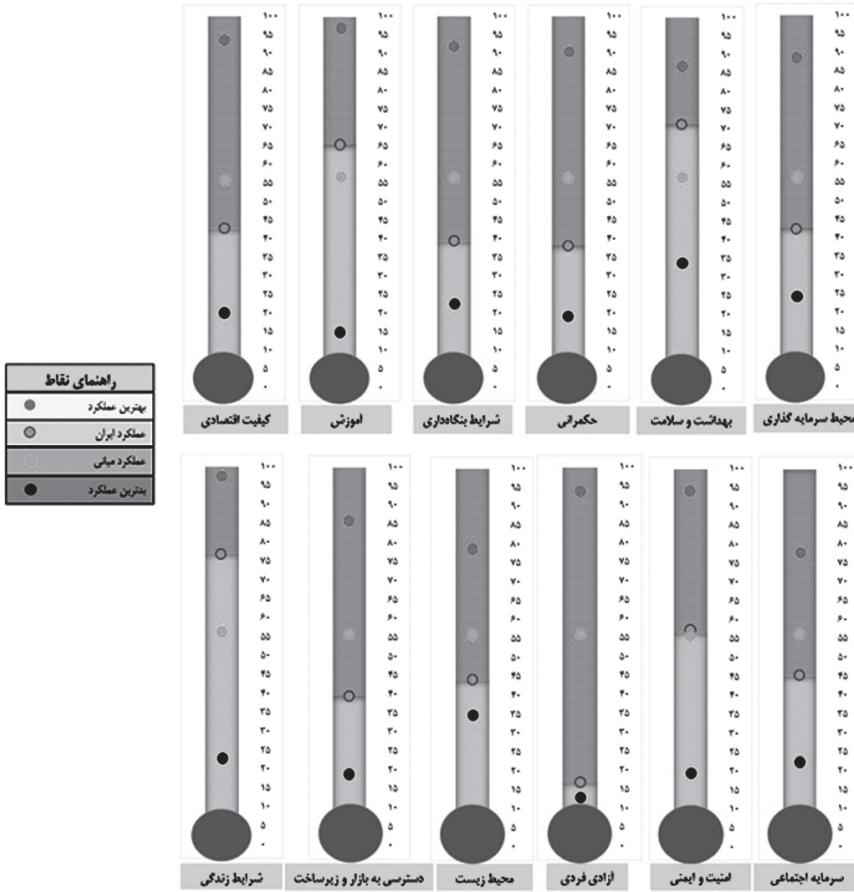
طبق نمودار بالا، زیرشاخص‌های شرایط زندگی و سلامت، روندی مشابه با یکدیگر را طی می‌کنند. زیرساخت و دسترسی به بازار در کنار آموزش، تنها زیرشاخص‌هایی هستند که روندی رو به صعود را نشان می‌دهند. امنیت و ایمنی فردی نیز پس از یک دوره نزول از ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۴، دوباره روندی رو به صعود پیدا کرده است. زیر شاخص حکمرانی نیز همان‌طور که ملاحظه می‌شود در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ کاهش نسبتاً زیادی را داشته است. در سال ۲۰۱۸ تا ۲۰۱۹، سرمایه اجتماعی نیز با شیبی تند کاهش یافته و مجدداً در سال ۲۰۲۰ سیر صعودی یافته است. در سال ۲۰۰۹ به ۲۰۱۰ نیز این افت شدید در سرمایه اجتماعی تکرار شده است و تنها سال ۲۰۱۱ است که افزایشی با شیب تند در سرمایه اجتماعی مشاهده می‌شود. محیط طبیعی، روندی یکنواخت دارد و بیشترین فاصله در عملکرد زیرشاخص‌ها در مقایسه شرایط زندگی (بالاترین نمره) و آزادی فردی (پایین‌ترین نمره) به چشم می‌خورد. نمودارهای دماسنجی زیر وضعیت ایران در شاخص کامیابی لگاتوم و همچنین هریک از زیرشاخص‌های آن را با میانگین جهانی مقایسه می‌کنند. این نمودارها عملکرد ایران را در بین عملکرد بهترین کشور، عملکرد میانی و بدترین عملکرد است و عملکرد بدترین کشورها در این زیرشاخص‌ها نمایش می‌دهند.

راهنمای نقاط	
●	بهترین عملکرد
○	عملکرد ایران
○	عملکرد میانی
●	بدترین عملکرد

نمودار ۴-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص کامیابی لگاتوم

همان‌طور که در نمودار بالا مشخص است عملکرد ایران در شاخص کامیابی لگاتوم پایین‌تر از میانگین جهانی است.

نمودار ۴-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های کامیابی لگاتوم

همان‌گونه که در نمودار بالا مشاهده می‌شود عملکرد ایران در بیشتر زیرشاخص‌های کامیابی لگاتوم پایین‌تر از عملکرد میانگین جهانی است. تنها در زیرشاخص‌های آموزش، بهداشت و سلامت، شرایط زندگی و امنیت و ایمنی عملکرد ایران بهتر از میانگین جهانی بوده است. در زیرشاخص‌های آزادی فردی و حکمرانی، ایران بیشترین فاصله منفی را با میانگین عملکرد جهانی دارد.

۳-۴- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص کامیابی لگاتوم

۱-۳-۴- مقایسه داخلی

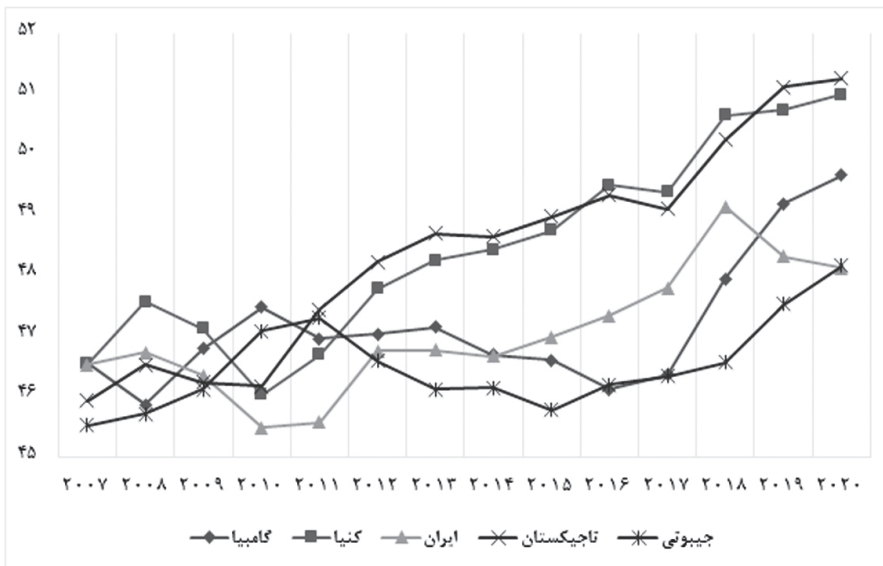
داده‌های موجود از شاخص کامیابی، امکان مقایسه دوره دوم ریاست‌جمهوری محمود احمدی‌نژاد، دوره اول و دوره دوم حسن روحانی را فراهم می‌سازد. در دوره دوم ریاست‌جمهوری محمود احمدی‌نژاد، مقدار شاخص کامیابی، ابتدا افتی شدید و سپس خیزی شدید و در نهایت، افت مجدد را به نمایش می‌گذارد. طی دوره اول ریاست‌جمهوری حسن روحانی، شاخص کامیابی ایران ابتدا با شیبی ملایم کاهش می‌یابد اما سپس با شیبی به نسبت تند میل به افزایش دارد اما در دوره دوم ریاست‌جمهوری ایشان، شاخص پس از اینکه با شیبی تند صعود می‌کند، افتی با شیب مشابه با ابتدای دوره دوم محمود احمدی‌نژاد را به تصویر می‌کشد. از نظر زیرشاخص‌های کامیابی، دوره دوم و دوره اول ریاست‌جمهوری محمود احمدی‌نژاد و حسن روحانی، با صعود با شیب خفیف در زیرشاخص‌های شرایط زندگی، آموزش و زیرساخت و دسترسی به بازار همراه است. سرمایه اجتماعی در دوره دوم محمود احمدی‌نژاد ابتدا به شدت افت می‌کند که بخش مهمی از این افت، معلول رخدادهای مربوط به جنبش اعتراضی به نتایج انتخابات ریاست‌جمهوری و برخورد با معترضان و قطبیدگی شدید جامعه است. سرمایه اجتماعی در اواسط دوره اول روحانی نیز میل به صعود دارد اما در اواسط دوره دوم ایشان دوباره رو به نزول می‌گذارد. شرایط بنگاهداری نیز در دوره دوم احمدی‌نژاد پس از یک صعود آرام، افت می‌کند و افت آن تا نیمه اول دوره اول روحانی ادامه می‌یابد اما از این زمان، با شیبی ملایم بهبود پیدا می‌کند. با توجه به روند به نسبت یکنواخت بیشتر زیرشاخص‌ها، وضعیت شاخص کامیابی ایران تحت تأثیر نوسانات سرمایه اجتماعی، شرایط بنگاهداری، آموزش و آزادی و امینی فردی است که بیشترین سهم در افت و خیز منحنی شاخص را دارا هستند.

۲-۳-۴- مقایسه خارجی

۱-۲-۳-۴- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

روند شاخص کامیابی برای دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از رتبه ایران

در سال ۲۰۰۹ یعنی اولین سال گزارش کامیابی، همراه با روند تغییرات شاخص ایران، در نمودار زیر نشان داده شده‌اند.

نمودار ۴-۷. شاخص کامیابی ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران در سال ۲۰۰۹

طبق نمودار بالا، ایران با دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از آن در ابتدای دوره یعنی سال ۲۰۰۹ بسیار نزدیک بوده است. اما در انتهای دوره در سال ۲۰۲۰، فاصله افزایش یافته و میانگین این کشورها بالاتر از عملکرد ایران قرار می‌گیرد. تاجیکستان، بهترین عملکرد را نشان می‌دهد. همان‌گونه که در نمودار بالا ملاحظه می‌شود هر چهار کشور از سال ۲۰۱۸ روند صعودی داشته‌اند؛ این در حالی است که روند ایران از سال ۲۰۱۸ تغییر جهت داده و نزولی شده است و در سال ۲۰۲۰ با عملکرد جیبوتی در این شاخص برابری می‌کند.

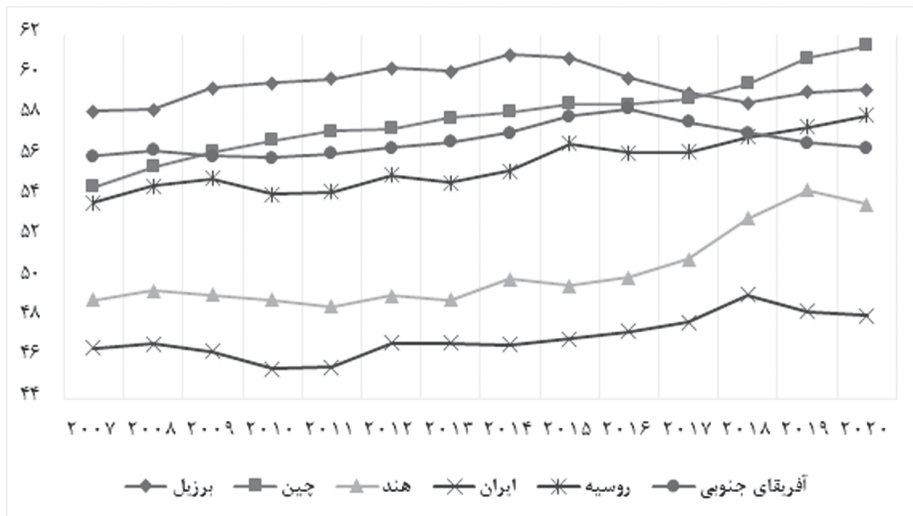
۲-۳-۴-۲-۲. مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور

نمودار زیر، فاصله ایران با اقتصادهای نوظهور را منعکس می‌سازد.

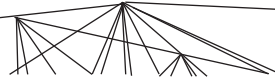

نمودار ۴-۸. شاخص کامیابی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

ایران فاصله قابل ملاحظه‌ای با میانگین اقتصادهای نوظهور دارد و در تمامی سال‌های مورد مطالعه پایین‌تر از آن قرار گرفته است. فاصله ایران و میانگین اقتصادهای نوظهور به‌طور کلی ثابت بوده و روند کاهشی یا افزایشی ندارد.

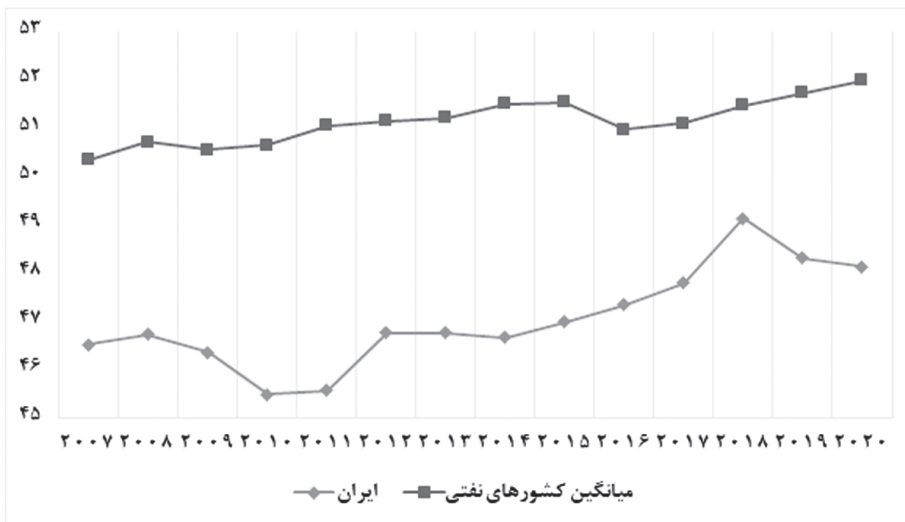
نمودار ۴-۹. شاخص کامیابی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

در نمودار بالا، شاخص کامیابی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور نشان داده می‌شود. طبق نمودار، عملکرد ایران از نظر شاخص کامیابی، در حالتی ایستا قرار دارد و بهبود یا بدبودی را نشان نمی‌دهد. در مقایسه با اقتصادهای نوظهور، ایران ضعیف‌ترین عملکرد و چین بهترین عملکرد را داشته است و در صدر اقتصادهای نوظهور ایستاده است. همچنین همان‌گونه که ملاحظه می‌شود نمره هند نیز از سال ۲۰۱۷ افزایش چشمگیری داشته داشته است. در حالی که از سال ۲۰۱۸ تا سال ۲۰۲۰ شاخص کامیابی مربوط به چهار کشور از شش کشور مورد بررسی افزایش داشته است، کشورهای ایران و آفریقای جنوبی در شاخص مورد بررسی کاهش داشته‌اند.

۳-۲-۳-۴- مقایسه ایران با کشورهای نفتی

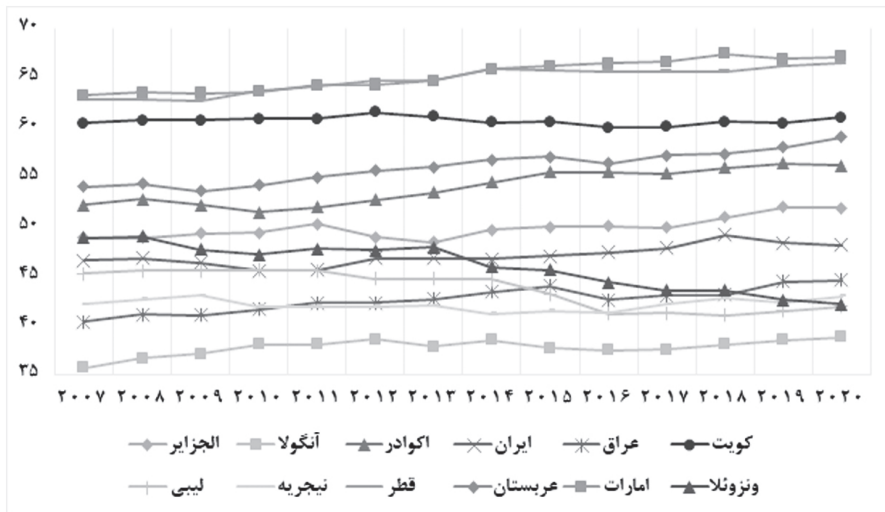
در نمودار زیر، وضعیت شاخص کامیابی ایران از سال ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۹ با میانگین کشورهای نفتی مقایسه شده است.

نمودار ۴-۱۰. شاخص کامیابی ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی

طبق نمودار بالا اگرچه تا سال ۲۰۱۸ از نظر شاخص کامیابی لگاتوم فاصله ایران با میانگین کشورهای نفتی در حال کاهش بوده است؛ اما مجدداً از سال ۲۰۱۸ روند نزولی ایران باعث افزایش این فاصله شده است.

نمودار ۴-۱۱. شاخص کامیابی ایران در مقایسه با کشورهای نفتی

نمودار بالا برای مقایسه روند شاخص کامیابی ایران با کشورهای نفتی طراحی شده است. در مقایسه با کشورهای نفتی نیز ایران از نظر شاخص کامیابی، در میانه گروه جای می‌گیرد. در این گروه، اکوادور، امارات متحده عربی، عربستان، کویت و قطر نسبت به دیگر کشورهای نفتی عملکرد بهتری در زمینه کامیابی دارند.

در کل در بین شاخص‌هایی کامیابی، ایران یکی از بدترین عملکردها در حوزه حکمرانی و آزادی‌های فردی در جهان را نشان می‌دهد. بیش از هر چیزی این دو زیرشاخص است که کامیابی ایران را در سطح پایینی نگه داشته است. محدودیت‌ها در مورد آزادی‌های مدنی در دو سال گذشته سخت‌تر شده است و درگیری‌های منطقه‌ای و نزاع‌های سیاسی داخلی همچنان ادامه دارد. برخلاف این زمینه، عملکرد ایران در زیرشاخص‌های آموزشی، در حالی که همچنان رتبه پایینی دارد اما نسبت به همسایگان منطقه‌ای خود بالاتر است.

ایران در حال حاضر کشوری با درآمد متوسط رو به بالا است. اقتصاد ایران دارای پتانسیل قابل توجهی برای فراهم کردن رفاه و کامیابی برای شهروندان خود است. عملکرد سیستم آموزشی، ایران را به یکی از بهترین‌ها در منطقه تبدیل کرده است اما کامیابی به سبب سیستم ناکارآمد حکمرانی عقب‌نگه داشته شده است. در داخل کشور اختلافات

رؤسای جمهور با قوای مقننه و قضائیه، محیط سیاسی و جامعه ایران را قطبی کرده است. در سطح سیاسی این اختلافات به حاکمیت قانون و استقلال قوه قضائیه آسیب زده است.

۵-۴- نقد و بررسی شاخص کامیابی لگاتوم

ایستگاه پاسخ

* اگر کشورهای عضو نمونه شاخص لگاتوم را بر حسب عملکردشان به پنج دسته تقسیم‌بندی کنیم ایران در گروه چهارم قرار می‌گیرد.

* شرایط زندگی، سلامت و آموزش (توسعه انسانی) از نقاط قوت ایران در شاخص کامیابی لگاتوم هستند.

* محدودیت در آزادی‌های فردی، ناکارآمدی حکمرانی و فضای نامناسب کسب‌وکار علل اصلی عملکرد ضعیف ایران در شاخص کامیابی لگاتوم هستند. بنابراین لازم است دولت‌ها به سمت بهبود این حوزه‌ها پارادایم شیفت داشته‌باشند.

* از میان ابعاد سه‌گانه کامیابی، ایران در بعد افراد توانمند وضعیت نسبتاً مناسبی دارد اما در دو بعد اقتصادهای باز و فراگیری وضعیت خوبی ندارد.

شاخص کامیابی لگاتوم از جمله شاخص‌های نسبتاً فراگیر و البته معتبر در سنجش وضعیت خوشبختی در کشورهای مختلف است. با این حال ایرادات روش‌شناختی به آن وارد شده که می‌توان گفت در مورد اغلب یا همه شاخص‌های جهانی صدق می‌کند. برای مثال یکی از سنجش‌های مربوط به سرمایه اجتماعی، حضور در مراسم‌های دینی هفتگی است. برخی این نقد را وارد دانسته‌اند که این اغلب مسلمانان هستند که در مراسمات هفتگی شرکت می‌کنند و این سنجش اعتبار کافی برای سنجش سرمایه اجتماعی در همه کشورها با ادیان مختلف را ندارد.

از سوی دیگر شاخص کامیابی لگاتوم تلاش کرده ابعاد ذهنی و عینی رفاه و کامیابی را با هم در نظر بگیرد. ابعاد ذهنی رفاه مجدداً امری بین‌فرهنگی و نسبی است. سنجش ابعاد ذهنی کامیابی مقایسه بین کشورها را با مشکل روبرو می‌کند. علاوه بر این، ابعاد ذهنی کامیابی اغلب با استفاده از نظرسنجی جهانی گالوپ محاسبه می‌شود که ایرادات روش‌شناختی عمده‌ای متوجه آن است.

۵- شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت

۵-۱- معرفی شاخص

۵-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص

شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت^۱، نمایانگر وضعیت نهادهای نظام حقوق مالکیت است. این نهادها که به‌نوعی دامنه‌های این شاخص هستند عبارتند از: محیط قانونی و سیاسی^۲، حقوق مالکیت مادی^۳ و حقوق مالکیت معنوی^۴. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت تنها شاخصی است که در مقیاس جهانی به‌طور اختصاصی به سنجش حقوق مالکیت مادی و معنوی اختصاص یافته است. در آخرین گزارش این شاخص که مربوط به سال ۲۰۲۰ می‌باشد ۱۲۹ کشور بررسی شده‌اند که این تعداد در برگیرنده ۹۸ درصد از تولید ناخالص داخلی^۵ جهان و ۹۴ درصد از جمعیت جهان می‌شود. در ادامه به تعریف دامنه‌ها، زیرشاخص‌ها و منبع داده‌ای هرکدام از زیرشاخص‌ها می‌پردازیم.

یکی از فاکتورهای نشان‌دهنده رفاه در جوامع، کیفیت نهادی است. ادبیات اقتصاد نهادگرایی جدید بر اهمیت قواعد بازی آسان برای کاهش هزینه مبادله، بهبود کارایی و در نتیجه کیفیت زندگی بهتر تأکید می‌کند. نهادها دربرگیرنده

1-international property rights index

2-legal and political environment

3-physical property rights

4-intellectual property rights

5-gross domestic product

هنجارها، مقررات و محدودیت‌های جامعه هستند که ممکن است رسمی یا غیررسمی باشند. انواع نهادها عبارتند از: (۱) مجموعه قواعد (کدها) و ضوابط عملی، هنجارهای رفتاری و باورها؛ (۲) قراردادهای و قوانین مکتوب که روابط قراردادی را تنظیم می‌کنند؛ و (۳) قانون اساسی، قوانین عادی و مجموع مقرراتی که متکفل اداره سیاست و جامعه هستند. نهادها متکی به خود^۱ هستند (یعنی علاوه بر اینکه به صورت خودجوش و مستقل از دخالت عوامل بیرونی شکل می‌گیرند، به شکل خودبسنده و بدون نیاز به ضمانت اجرایی بیرونی، زمینه تقویت و گسترش خود را فراهم می‌کنند)، متداوم هستند و دیر به دیر تغییر می‌کنند.

حقوق مالکیت، نهادی مؤثر در تحقق حاکمیت قانون است که بدون تردید با مقوله آزادی در ارتباط است. حقوق مالکیت، یک نهاد حقوقی پیچیده است که به مالکان این اجازه را می‌دهد که از بخشی از طبیعت بهره‌برداری کنند و همزمان دست دیگران را از تعرض به حق خود کوتاه می‌کند. حقوق مالکیت، فضایی برای تجربه دیگر انواع حقوق و آزادی‌هاست و با محدود کردن حیطه اقتدارات دولت، در مقابل اعمال قدرت مطلقه نقش دارد.

در مجموع، حقوق مالکیت از ضروریات یک جامعه آزاد و مبتنی بر مفهوم شهروندی است. به عقیده آرتور لی^۲ (۱۷۷۵) حق مالکیت ضامن حقوق دیگر است و محروم کردن افراد از این حق، در واقع محروم کردن آنها از آزادی است.

بررسی رابطه حقوق مالکیت و رفاه اجتماعی، دارای پیشینه علمی و ادبیات گسترده‌ای است. شاخص پیش رو نیز ارتباط حقوق مالکیت را با دیگر ابعاد توسعه نظیر رشد اقتصادی، آزادی‌ها، ظرفیت‌های انسانی، سرمایه اجتماعی، تحقیق و نوآوری و عملکرد زیست‌محیطی نشان می‌دهد. محققان نشان داده‌اند که حقوق مالکیت، رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی را تقویت می‌کند. به همین منوال حقوق مالکیت، نوآوری و بهره‌وری را نیز تقویت کرده و مؤثرترین مکانیزم برای تضمین حقوق و آزادی‌های مدنی است. حقوق مالکیت در زمره حقوق بشر است. حقوق مالکیت

1-self-reinforced

2-Arthur Lee

خصوصی، ضامن حقوق افراد برای استفاده از کالاهای خاص و مبادله آنهاست. وضع هرگونه محدودیتی بر این حق، تعادل قدرت را از حالت غیرفردی به حالت فردی و به سمت تأمین منافع قدرت‌های سیاسی منحرف می‌کند. همین امر که حقوق مالکیت خصوصی، محافظ آزادی‌های فردی است، اساسی‌ترین دلیل بر لزوم و اهمیت اقتدار حقوق مالکیت خصوصی در یک جامعه است.

شاخص حقوق مالکیت با تأکید بر نقش حقوق مالکیت در ایجاد اقتصادی مرفه و جامعه‌ای عادلانه، منبع قابل توجهی برای سیاست‌گذاران، صاحبان مشاغل و فعالان مدنی است. علاوه بر این، همانطور که گزارش این شاخص در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد؛ این شاخص ارتباطی قوی با سایر نشانگرهای اقتصادی و اجتماعی بهزیستی از جمله: برابری جنسیتی، کارآفرینی، تحقیق و توسعه (علمی و فناوریانه)، توسعه انسانی، کنشگری مدنی و دامنه استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات دارد.

۲-۱-۵- اجزای شاخص

شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت دارای سه دامنه و ۱۰ زیرشاخص است که در ادامه معرفی می‌شوند.

الف) محیط قانونی و سیاسی

محیط قانونی و سیاسی، با در نظر گرفتن قواعد بازی در میان شهروندان، اطلاعاتی پیرامون قدرت نهادهای یک کشور ارائه می‌کند. این دامنه تأثیر قابل توجهی بر توسعه و محافظت از حقوق مالکیت مادی و معنوی دارد و توانایی یک کشور برای اعمال سیستم قضایی حقوق مالکیت را نشان می‌دهد. محیط قانونی و سیاسی چهار زیرشاخص دارد که عبارتند از: استقلال سیستم قضایی کشور، حاکمیت قانون، کنترل فساد و ثبات نظام سیاسی کشور.

استقلال قضایی^۱

این زیرشاخص، استقلال سیستم قضایی را از نفوذپذیری گروه‌های سیاسی، فردی یا تجاری مورد بررسی قرار می‌دهد. استقلال قوه قضاییه، برای پشتیبانی

اصولی و حمایت مقتدرانه از نظام دادگستری در خصوص مالکیت خصوصی ضروری است. منبع داده‌های انتخابی برای این زیرشاخص، شاخص رقابت‌پذیری جهانی^۱ مجمع جهانی اقتصاد^۲ در سال ۲۰۱۸ میلادی بوده است. مقیاس داده‌های اصلی بین یک تا هفت است که در آن هفت بالاترین نمره است. پرسش و پاسخ کامل مربوط به پیمایش صورت گرفته جهت تعیین این زیرشاخص عبارت است از:

در کشور شما، سیستم قضایی تا چه حد مستقل از نفوذ دولت، افراد و شرکت‌ها است؟ (یک = به هیچ وجه مستقل نیست؛ هفت = کاملاً مستقل است)

حاکمیت قانون^۳

این زیرشاخص، میزان اعتماد و وفاداری کنشگران نسبت به اجرای قوانین را می‌سنجد. در واقع این زیرشاخص به‌طور خاص، کیفیت اجرای قراردادهای، تضمین حقوق مالکیت، عملکرد پلیس و دادگاه‌ها و همچنین احتمال ارتکاب جرم و خشونت را ارزیابی می‌کند. این مورد ترکیبی از چندین زیرشاخص است که عبارتند از: انصاف، صداقت، عملکرد، سرعت، مقرون‌به‌صرفه بودن نظام دادرسی، حفاظت از حقوق مالکیت خصوصی و پاسخگویی قضایی و اجرایی. این زیرشاخص، مکمل متغیر استقلال قضایی است.

منبع داده‌های انتخابی برای این زیرشاخص، زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی بانک جهانی در سال ۲۰۱۷ میلادی بوده است. مقیاس اصلی داده‌ها بازه [۲/۵+ تا ۲/۵-] است، که ۲/۵+ معرف بهترین امتیاز است.

ثبات سیاسی^۴

میزان ثبات سیاسی بر انگیزه کسب یا گسترش مالکیت و یا اداره اموال تأثیر می‌گذارد. به هر میزان که بی‌ثباتی دولت‌ها بیشتر باشد، احتمالاً افراد به دلیل اعتماد کمترشان در حفظ و حمایت حقوق مربوطه، تمایل کمتری به کسب دارایی و مالکیت پیدا می‌کنند.

1-global competitiveness index

2-world economic forum

3-rule of law

4-political stability

کنترل فساد^۱

این زیرشاخص ترکیبی از چند زیرشاخص است که میزان به‌کارگیری قدرت عمومی^۲ در راستای تحقق منافع شخصی را اندازه‌گیری می‌کند. این زیرشاخص شامل اشکال کوچک و بزرگ فساد و همچنین استفاده از دولت توسط نخبگان^۳ (صاحب‌منصبان سیاسی) و گروه‌های ذی‌نفع خاص در جهت منافع شخصی است. همچون سایر زیرشاخص‌های تشکیل‌دهنده محیط سیاسی و قانونی، فساد بر اعتماد مردم نسبت به تحقق صحیح حقوق مالکیت تأثیر می‌گذارد. به عبارت دیگر، فساد بیانگر میزان غیررسمی بودن اقتصاد و موانع احترام به مالکیت خصوصی قانونی است.

منبع داده‌های انتخابی برای این زیرشاخص، زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی بانک جهانی در سال ۲۰۱۷ میلادی است.

مقیاس اصلی داده‌ها بازه $[-۲/۵ تا ۲/۵]$ است، که $۲/۵+$ معرف بهترین امتیاز است.

ب) حقوق مالکیت مادی (فیزیکی)

یک نظام مستحکم حقوق مالکیت باید بتواند اعتماد مردم را نسبت به حمایت از حقوق مالکیت خصوصی^۴ آنها به‌دست آورد. به علاوه، نظام مذکور باید سازوکارها و فناوری‌های ثبت یکپارچه معاملات و دارایی‌ها را فراهم کند و نیز دسترسی به اعتبار مورد نیاز برای تبدیل دارایی‌ها به سرمایه را امکان‌پذیر سازد. به همین علت موارد زیر برای سنجش حمایت از حقوق مالکیت مادی خصوصی مورد استفاده قرار می‌گیرند.

حمایت از حقوق مالکیت مادی^۵

حمایت از حقوق مالکیت مادی تابعی از قدرت نظام کل حقوق مالکیت کشور است که مبتنی بر دیدگاه کارشناسان در باب کیفیت حمایت قضایی از مالکیت

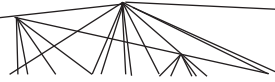
1-control of corruption

2-public power

3-elites

4-private physical rights

5-protection of physical property rights

خصوصی (مشمتمل بر دارایی‌های مالی) است. منبع داده برای اندازه‌گیری این زیرشاخص، شاخص جهانی رقابت‌پذیری سال ۲۰۱۸ مجمع جهانی اقتصاد است. مقیاس داده‌های اصلی بین یک تا هفت است که در آن هفت بهترین نمره است. سؤال اصلی و پاسخ‌های مربوط به نظرسنجی اجرایی برای این شاخص عبارت است از:

در کشور شما تا چه حدی از حقوق مالکیت از جمله دارایی‌های مالی، حمایت صورت می‌گیرد؟ (یک = به هیچ وجه؛ هفت = تا حد زیادی)
 ثبت مالکیت^۱

این زیرشاخص پیچیدگی کسب‌وکار را در قالب زمان و مراحل لازم برای ثبت مالکیت مورد توجه قرار می‌دهد و کل مراحل فرآیند مورد نیاز برای انتقال مالکیت از فروشنده به خریدار را هنگام خرید زمین یا ساختمان برای راه‌اندازی و استمرار فعالیت یک کسب‌وکار بررسی می‌کند. اهمیت این اطلاعات از آن روست که هرچه فرآیند ثبت مالکیت در یک کشور سخت‌تر باشد، به احتمال زیاد دارایی‌ها در بخش غیررسمی (خاکستری) باقی می‌مانند، که این مانع از شکل‌گیری تلقی عمومی دربارهٔ برخورداری از یک سیستم حقوق مالکیت کارا و حمایت از آن خواهد شد. به علاوه، موانع ثبتی مانع انتقال اموال و دارایی‌ها از نقاط کم‌سود به نقاط پر سود می‌شود.

زیرشاخص ثبت مالکیت، مؤید یکی از زیرشاخص‌های بنیادین اقتصادی بدین شرح است: «مشکل اساسی فقرا عدم دسترسی آسان به مکانیزم‌های مالکیت است؛ که خود مانع از آن می‌شود تا آنها بتوانند از راه قانونی پتانسیل ارزش افزوده دارایی‌هایشان را تأمین کنند و از دارایی‌شان برای تولید، امنیت‌بخشی یا تضمین ارزش بیشتر در بازار بزرگ‌تر استفاده کنند.»

منبع داده برای اندازه‌گیری این زیرشاخص، گزارش سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی در سال ۲۰۱۹ میلادی است. مقیاس داده‌های اصلی بین یک تا بی‌نهایت است که در آن یک بهترین نمره است.

1-registering property

دسترسی آسان به تسهیلات اعتباری و بانکی (وام)^۱

دسترسی به وام بانکی بدون وثیقه به‌عنوان شاخصی برای سطح توسعه مؤسسات مالی در یک کشور به‌کار می‌رود. نهادهای مالی و نظام حقوق مالکیت قوی در کنار هم نقشی مکمل در سوق دادن دارایی‌های اقتصادی به اقتصاد رسمی ایفا می‌کنند. تسهیلات اعتباری همیشه یکی از راه‌های موثر برای کاهش فقر بوده‌اند.

منبع داده برای اندازه‌گیری این زیرشاخص، شاخص جهانی رقابت‌پذیری سال ۲۰۱۸ میلادی مجمع جهانی اقتصاد است.

مقیاس داده‌های اصلی بین یک تا هفت است که در آن هفت بهترین نمره است. سؤال اصلی مربوط به نظرسنجی اجرایی برای این شاخص عبارت است از: در کشور شما، سهولت اخذ وام بانکی برای کسب‌وکار به چه میزان است؟ (یک = بسیار دشوار است؛ هفت = بسیار آسان)

ج) حقوق مالکیت معنوی (فکری)

این شاخص، حمایت از مالکیت معنوی را ارزیابی می‌کند و علاوه بر سنجش مبتنی بر عقیده حمایت از مالکیت معنوی، حمایت از دو شکل اصلی حقوق مالکیت معنوی (حق ثبت اختراعات و حق تألیف) را به‌ترتیب از نظر قانونی و آنچه در واقعیت وجود دارد ارزیابی می‌کند.

حمایت از حقوق مالکیت معنوی^۲

این زیرشاخص حمایت ملی از مالکیت معنوی را دربرمی‌گیرد. بنابراین حمایت ملی از حقوق مالکیت معنوی نقش بسیار مهمی در تحقق این نوع حقوق ایفا می‌کند.

منبع داده‌های این زیرشاخص از شاخص جهانی رقابت‌پذیری سال ۲۰۱۸ میلادی مجمع جهانی اقتصاد استخراج شده است.

مقیاس نمره داده‌های اصلی بین یک تا هفت بوده که در آن هفت بهترین نمره است. در نظرسنجی صورت گرفته توسط مجمع جهانی اقتصاد از پرسش زیر و پاسخ‌های مرتبط با آن برای نمره‌دهی استفاده شده است:

1-ease of access to loans

2-protection of intellectual property rights

در کشور شما، مالکیت معنوی به چه میزان مورد حمایت قرار می‌گیرد؟ (یک = به هیچ وجه؛ هفت = به مقدار بسیار زیاد)

حمایت از حق ثبت اختراع^۱

این زیرشاخص حاکی از قدرت قوانین ثبت اختراع یک کشور بر اساس پنج معیار است: میزان پوشش‌دهی، عضویت در معاهدات بین‌المللی، محدودیت در حقوق ثبت اختراع، مکانیزم اجرایی و مدت زمان حمایت از حق ثبت اختراع. داده‌های مورد استفاده در این زیرشاخص، از شاخص حق ثبت اختراع به دست آمده است که آخرین نسخه به‌روزشده آن مربوط به سال ۲۰۱۵ است. این مقیاس هر پنج سال یک بار به‌روز می‌شود.

مقیاس داده‌های اصلی بین یک تا پنج است که در آن پنج بیشترین امتیاز است.

بهره‌برداری غیرمجاز از آثار دیگران^۲

رواج استفاده غیرمجاز از آثار دیگران، یک شاخص مهم برای سنجش حدود اثربخشی و اجرای حقوق مالکیت معنوی در یک کشور است.

منبع داده‌های منتخب برای این زیرشاخص، پیمایش جهانی نرم‌افزاری BSA^۳ است. BSA یک گروه تجاری است که توسط شرکت مایکروسافت در سال ۱۹۸۸ میلادی ایجاد شده و نماینده تعدادی از بزرگ‌ترین سازندگان نرم‌افزار در جهان است. این گروه عضو اتحادیه بین‌المللی مالکیت معنوی است و فعالیت اصلی آن تلاش برای جلوگیری از نقض حق تکثیر نرم‌افزار تولیدشده توسط اعضای آن است. اتحادیه بین‌المللی مالکیت معنوی از طریق شکاف انطباقی^۴، حجم و مقدار نرم‌افزار بدون مجوز نصب‌شده بر روی رایانه‌های شخصی را برآورد می‌کند و همین‌طور نگرش‌ها و رفتارهای مرتبط با مجوز نرم‌افزار، مالکیت معنوی و فناوری‌های در حال ظهور را نشان می‌دهد.

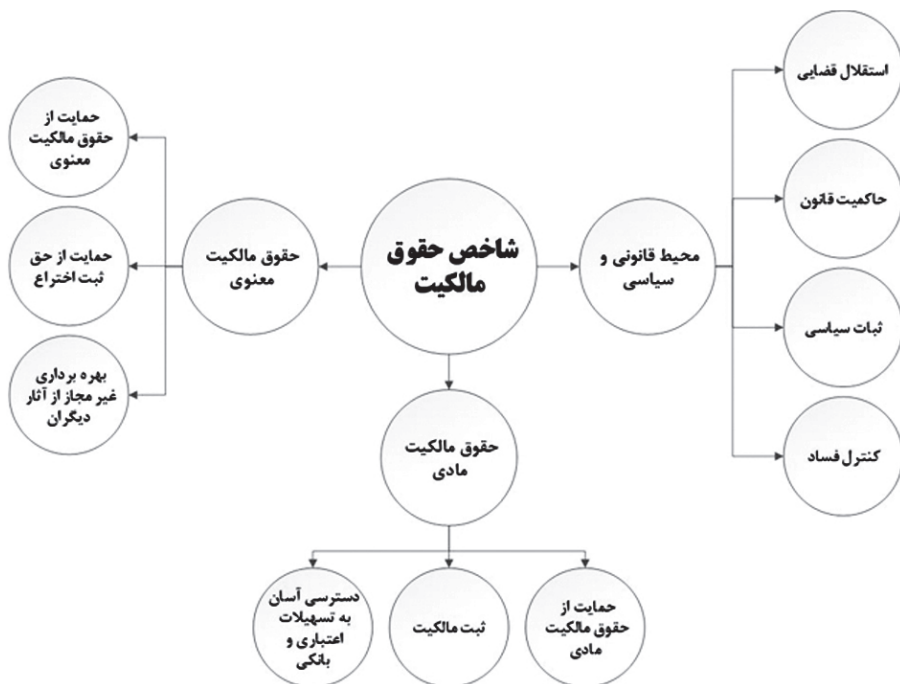
مقیاس داده‌های اصلی بین صفر تا ۱۰۰ درصد است که در آن صفر بهترین نمره است.

1-patent protection

2-copyright piracy

3-business Software Alliance's (BSA) Global Software Survey

4-compliance Gap

نمودار ۵-۱. اجزای شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت

در نمودار بالا اجزای شاخص حقوق مالکیت نمایش داده می‌شود.

۳-۱-۵- سازمان محاسبه‌کننده شاخص

اتحادیه حقوق مالکیت^۱ از سال ۲۰۰۷ با اعطای بورس تحصیلی هرناندو دو سوتو^۲، اقدام به محاسبه و انتشار سالانه گزارش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت کرده است. برای تهیه آخرین گزارش این شاخص در سال ۲۰۲۰ بیش از ۱۰۰ سازمان بین‌المللی از ۷۲ کشور با این اتحادیه در واشنگتن آمریکا همکاری کرده‌اند.

۴-۱-۵- روش محاسبه شاخص

برای تهیه این شاخص پس از تحقیقات گسترده پیرامون ادبیات علمی حقوق مالکیت، ویژگی‌های این مفهوم به صورت جامع مفهوم‌پردازی و عملیاتی شده و همین‌طور پس از مشورت با متخصصان این حوزه، زیرشاخص‌ها استخراج شده‌اند.

1-property rights alliance

2-Hernando de soto

نمرات و رده‌بندی‌های شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت در سال ۲۰۲۰ میلادی بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده از منابع رسمی که توسط سازمان‌های بین‌المللی ارائه شده‌اند، در دسترس عموم قرار گرفته است. به دلیل این تنوع منابع بیشتر اطلاعات و داده‌ها در مقیاس و روش‌های مختلف ارائه شده است. در نتیجه، داده‌ها به‌منظور امکان مقایسه دقیق بین کشورها و اجزای شاخص و نمره کلی، مجدداً مقیاس بندی می‌شوند. مقیاس درجه‌بندی کلی این شاخص در محدوده صفر تا ۱۰ است که ۱۰ بیشترین مقدار و صفر پایین‌ترین مقدار برای سیستم حقوق مالکیت یک کشور است. همین منطق تفسیری برای سه دامنه و ۱۰ زیرشاخص شاخص حقوق مالکیت اعمال می‌شود. در این شاخص، برای هر دامنه و نیز اغلب زیرشاخص‌ها ارزش برابری در نظر گرفته شده است.

شاخص سال ۲۰۲۰ از داده‌های دوره‌ی زمانی ۲۰۱۹-۲۰۱۷ استفاده می‌کند. ۱۰ زیرشاخص این شاخص از منابع مختلفی گردآوری می‌شوند؛ بنابراین زمان دسترسی به نسخه به‌روز هر کدام متفاوت است. روش به‌کارگرفته‌شده در این گزارش بر مبنای استفاده از به‌روزترین داده‌های در دسترس است. اغلب داده‌ها، فاصله‌ای یک‌ساله با زمان انتشار گزارش این شاخص دارند که علی‌رغم نهاد منتشرکننده به نظر می‌رسد این اختلاف تأثیری بر تحلیل این شاخص نخواهد گذاشت.

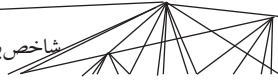
تقریباً همه زیرشاخص‌ها بر اساس بازه شاخص جهانی حقوق مالکیت، مجدداً مقیاس‌بندی شده‌اند. فرآیند مقیاس‌بندی مجدد، به‌صورت زیر است:

برای مجموعه داده‌های محدود با جهت یکسان: ارزش محاسب شده برای کشور

$$\left[\left(\frac{\text{مینیمم مقیاس اصلی} - \text{ارزش محاسب‌شده برای کشور}}{\text{مینیمم مقیاس اصلی} - \text{ماکزیمم مقیاس اصلی}} \right) \times \left(\text{مینیمم مقیاس جدید} - \text{ماکزیمم مقیاس جدید} \right) \right] + \text{مینیمم مقیاس جدید}$$

برای مجموعه داده‌های نامحدود با جهت یکسان:

$$\left(\frac{\text{ارزش مقداری کشور} - \text{ماکزیمم ارزش سری داده‌ها}}{\text{مینیمم ارزش سری داده‌ها} - \text{ماکزیمم ارزش سری داده‌ها}} \right) \times 10$$

برای مجموعه داده‌های محدود با جهت معکوس:

$$10 - \left[\frac{\text{میتیمم مقیاس اصلی} - \text{ارزش محاسبه‌شده برای کشور}}{\text{میتیمم مقیاس اصلی} - \text{ماکزیمم مقیاس اصلی}} \right] \times \left[\frac{\text{میتیمم مقیاس جدید} - \text{ماکزیمم مقیاس جدید}}{\text{میتیمم مقیاس جدید} - \text{ماکزیمم مقیاس جدید}} \right]$$

محاسبات IPRI:

$$LP = \frac{\text{کنترل فساد} + \text{حاکمیت قانون} + \text{استقلال قضایی}}{\text{تعداد مولفه‌ها}} \quad (\text{محیط سیاسی و قانونی})$$

$$PPR = \frac{\text{کنترل فساد} + \text{ثبات سیاسی} + \text{ثبات مالکیت} + \text{حقوق مالکیت}}{\text{تعداد مولفه‌ها}} \quad (\text{حقوق مالکیت فیزیکی})$$

$$IPR = \frac{\text{بهره‌برداری غیر مجاز از آثار دیگران} + \text{حمایت از حق ثبت اختراع} + \text{حمایت از مالکیت فکری}}{\text{تعداد مولفه‌ها}} \quad (\text{حقوق مالکیت معنوی})$$

$$IPRI = \frac{LP + PPR + IPR}{3}$$

پس از محاسبه نمره شاخص و اجزای آن، کشورها با توجه به امتیاز خود رتبه‌بندی می‌شوند. ممکن است چند کشور با امتیازی یکسان، در یک رتبه قرار گیرند. برای به حداقل رساندن احتمال وقوع این وضعیت، محاسبات نمره کشورها با تمام اعشار آنها آورده می‌شود تا نمرات نهایی و در نتیجه رتبه‌بندی متفاوت باشد.

۵-۱-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص

پنج کشور برتر از نظر شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت و همچنین از نظر دامنه‌های آن در سال ۲۰۲۰ در جدول زیر فهرست شده‌اند.

جدول ۵-۱. بهترین کشورها در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت و دامنه‌های آن در سال ۲۰۲۰

رتبه	شاخص حقوق مالکیت	محیط قانونی و سیاسی	حقوق مالکیت مادی	حقوق مالکیت معنوی
۱	فنلاند	نیوزلند	سنگاپور	فنلاند
۲	سوئیس	فنلاند	نیوزلند	ایالات متحده
۳	نیوزلند	سوئیس	ژاپن	ژاپن
۴	سنگاپور	لوکزامبورگ	سوئیس	استرالیا
۵	ژاپن	نروژ	استرالیا	سوئیس

مأخذ: گزارش ۲۰۲۰ اتحادیه حقوق مالکیت^۱

پنج کشوری که بدترین آمار را از نظر شاخص بین‌المللی مالکیت و همچنین دامنه‌های آن در سال ۲۰۲۰ داشته‌اند، در جدول زیر فهرست شده‌اند.

جدول ۵-۲. بدترین کشورها در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت و دامنه‌های آن در سال ۲۰۲۰

شاخص حقوق مالکیت	محیط قانونی و سیاسی	حقوق مالکیت مادی	حقوق مالکیت معنوی
هاییتی	ونزوئلا	هاییتی	یمن
یمن	یمن	برونئی	ونزوئلا
ونزوئلا	جمهوری دموکراتیک کنگو	بنگلادش	بنگلادش
بنگلادش	چاد	آنگولا	اتیوپی
آنگولا	بوروندی	موریتانی	آنگولا

مأخذ: گزارش ۲۰۲۰ اتحادیه حقوق مالکیت

پنج کشوری که بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه را در شاخص حقوق مالکیت بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ تجربه کرده‌اند، در جدول زیر مشخص شده‌اند.

جدول ۵-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت

بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
ساحل عاج	۳/۱۳
گرجستان	۲/۷۵
بوروندی	۲/۲۹
آذربایجان	۲/۱۹
ارمنستان	۲/۰۳

مأخذ: گزارش ۲۰۲۰ اتحادیه حقوق مالکیت

ایستگاه تفکر

- * موقعیت ایران با در نظر گرفتن میزان حمایت از حقوق مالکیت مادی و معنوی شهروندانش در دنیا چگونه است؟
- * حمایت از حقوق مالکیت چگونه بر توسعه ایران تأثیر می‌گذارد؟
- * کدام نهادها در جلب اعتماد مردم برای سرمایه‌گذاری در ایران نقش اساسی دارند؟
- * چرا سرمایه‌گذاری شهروندان ایرانی در کشورهای دیگر در سال‌های اخیر افزایش داشته است؟
- * آیا رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات به بهبود وضعیت ایران در شاخص حقوق مالکیت کمکی کرده است؟
- * چگونه می‌توان با حمایت از اقشار پایین جامعه به رونق اقتصادی کشور کمک کرد؟
- شاخص حقوق مالکیت و زیرشاخص‌های آن به سؤالات بالا پاسخ می‌دهد.

۲-۵- توصیف وضعیت ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت

امتیاز ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت در سال ۲۰۲۰ میلادی معادل ۴/۲۵ از ۱۰ است، که بیانگر کاهش ۳۳ درصدی نسبت به سال گذشته است. همین‌طور رتبه کشور در این شاخص ۱۱۳ (بین ۱۲۹ کشور) است. شایان ذکر است که رتبه ایران طی این سال‌ها همواره نامناسب بوده، در حدی که جزء ۲۰ درصد پایینی کشورهای جهان قرار داشته است. بر مبنای اطلاعات مربوط به ۹ سال گذشته، میانگین امتیاز ایران در مقیاس از صفر تا ۱۰، عدد ۴/۴ بوده است. گفتنی است که میانگین جهانی امتیاز این شاخص در سال ۲۰۱۹ در حدود ۵۳/۷۳ می‌باشد که ایران بیش از یک امتیاز کمتر از این حد متوسط است.

نمایش وضعیت ایران در زیرشاخص‌های مربوط به شاخص حقوق مالکیت به صورت زیر است که این وضعیت در کنار کشور فنلاند به عنوان رتبه اول در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت نمایش داده می‌شود.

نمودار ۵-۲. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت در سال ۲۰۲۰ در نمودار بالا، هرچقدر مساحت داخل شکل ایجاد شده بزرگ‌تر باشد، نشانگر بیشتر بودن نمره شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت است. از آنجایی که برای بهره‌برداری غیرمجاز از آثار دیگران داده‌ای برای ایران تولید نشده بود، این زیرشاخص صفر در نظر گرفته شده است.^۱ روند تغییر داده‌های مربوط به ایران در جدول زیر نمایش داده می‌شود.

جدول ۵-۴. وضعیت ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت و دامنه‌های آن طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ میلادی

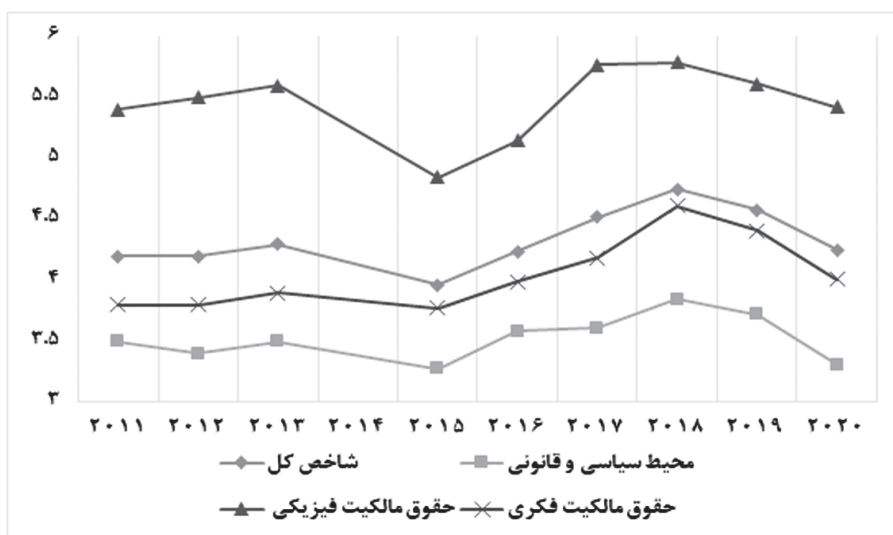
سال	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰
شاخص کل	۴/۲	۴/۲	۴/۳	۳/۹۷	۴/۲۴	۴/۵۲	۴/۷۵	۴/۵۸	۴/۲۵
محیط سیاسی و قانونی	۳/۵	۳/۴	۳/۵	۳/۲۸	۳/۵۸	۳/۶۱	۳/۸۵	۳/۷۲	۳/۳۱
حقوق مالکیت مادی	۵/۴	۵/۵	۵/۸۵	۵/۸۵	۵/۱۵	۵/۷۷	۵/۷۹	۵/۶۱	۵/۴۲
حقوق مالکیت معنوی	۳/۸	۳/۸	۳/۹	۳/۷۷	۳/۹۹	۴/۱۹	۴/۶۱	۴/۴۱	۴/۰۱
رتبه ایران در شاخص کل	۱۰۴	۱۰۷	۱۰۷	۱۰۴	۹۹	۹۹	۹۱	۱۰۳	۱۱۳
تعداد کل کشورها	۱۲۲	۱۲۳	۱۲۴	۱۲۱	۱۲۴	۱۲۷	۱۲۵	۱۲۹	۱۲۹

۱- معمولاً زمانی که قانونی رسمی برای منع بهره‌برداری غیرمجاز از آثار معنوی دیگران وجود داشته باشد، می‌توان به‌طور رسمی مواردی که این قانون نقض شده است و همچنین تعداد آن را بررسی کرد. از آنجا که مالکیت معنوی در ایران قانون چندانی ندارد و یا قوانین حداقلی موجود در رابطه با آن چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرد، لذا به‌طور دقیق هم نمی‌توان موارد نقض قانون را تشخیص داد و داده‌ای دقیق برای آن تولید کرد.

مأخذ: داده‌های اتحادیه حقوق مالکیت^۱

بررسی روند تغییرات در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت در ایران نشان می‌دهد تغییر چشمگیری در این شاخص در طول دهه گذشته رخ نداده است. همچنین رتبه ۱۱۳ در بین ۱۲۹ کشور رتبه بسیار بدی محسوب می‌شود و نشان از ناکارآمدی نهادی در ایران می‌دهد. در اینجا ابتدا نمودار مربوط به تغییرات دامنه‌های حقوق مالکیت در ایران را به صورت سری زمانی بررسی کرده و سپس در مورد دلایل عملکرد ضعیف ایران در این شاخص بیشتر بحث خواهیم کرد.

نمودار ۳-۵. روند سری زمانی شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران و دامنه‌های آن

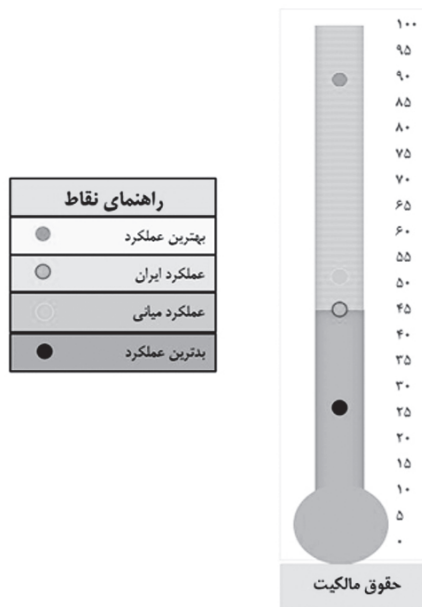
همان‌طور که در نمودار بالا نمایش داده شده است، در بین دامنه‌های حقوق مالکیت، وضعیت حقوق مالکیت مادی بهتر از دو زیرشاخص دیگر است و سپس وضعیت حقوق مالکیت معنوی نسبت به محیط قانونی و سیاسی وضع بهتری دارد. در نهایت در پایین‌ترین سطح، دامنه محیط سیاسی و قانونی قرار می‌گیرد. در مجموع هرچند دو دامنه دیگر نیز وضعیت چندانی مساعدی ندارند، اما وضعیت مربوط به محیط سیاسی و قانونی مانع اصلی ایجاد و ارتقای حقوق مالکیت در ایران است.

ثبات سیاسی زیرشاخصی است که پایین‌ترین نمره را در بین زیرشاخص‌های

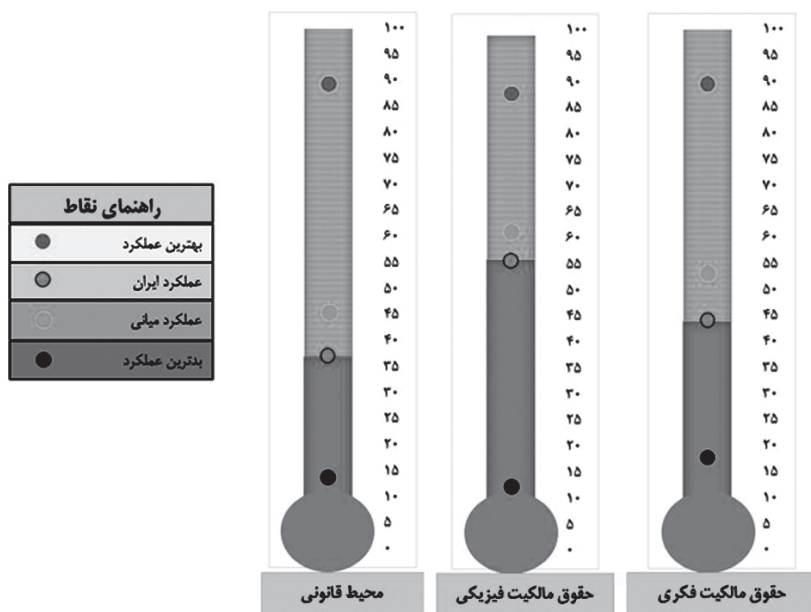

مربوط به محیط سیاسی قانونی کشور دارد که البته در طول زمان ارتقا یافته است. در سال ۲۰۲۰ کنترل فساد ضعیف‌ترین زیرشاخص بوده است و استقلال قضایی هرچند روندی کاهشی داشته است اما همچنان قوی‌ترین زیرشاخص در این دامنه است. در مجموع در شرایط فعلی نمی‌توان تنها یک زیرشاخص را ریشه تمام مشکلات مربوط به فضای سیاسی و قانونی دانست، زیرا هیچ‌یک از زیرشاخص‌های این دامنه شرایط مطلوبی ندارند.

در ادامه نمودارهای دماسنجی وضعیت ایران در شاخص حقوق مالکیت و دامنه‌های آن را با میانگین جهانی مقایسه می‌کنند. این نمودارها عملکرد ایران را در بین عملکرد بهترین کشور، عملکرد میانی و عملکرد بدترین کشورها نمایش می‌دهد.

نمودار ۴-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت همان‌گونه که در نمودار بالا مشاهده می‌شود عملکرد ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت پایین‌تر از میانگین جهانی است.

نمودار ۵-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در دامنه‌های شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت در نمودار بالا مشخص است که عملکرد ایران در هر سه دامنه شاخص حقوق مالکیت پایین‌تر از عملکرد میانگین جهانی است.

۳-۵- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت

۱-۳-۵- مقایسه داخلی

تحلیل تغییرات شاخص‌ها در دوره‌های مختلف ریاست‌جمهوری در ایران به این معنا نیست که به صرف عملکرد رئیس‌جمهور همه اجزای این شاخص‌ها تغییرپذیرند. با وجود این، نگاهی به افت‌وخیز این شاخص در طول دوره‌های مختلف ریاست‌جمهوری خالی از فایده نیست.

همان‌گونه که در نمودار (۳-۴) مشاهده می‌شود، شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت به‌صورت کلی روندی نسبتاً ثابت را تجربه کرده است. اما در دوره ریاست‌جمهوری روحانی (دولت‌های یازدهم و دوازدهم از سال ۱۳۹۲ تقریباً معادل سال ۲۰۱۳ میلادی)، پس از یک دوره کاهش، یک روند صعودی مشاهده می‌شود. داده‌های مربوط به سایر دوره‌های ریاست‌جمهوری موجود نیست، به همین دلیل نمی‌توان مقایسه دقیقی انجام داد.

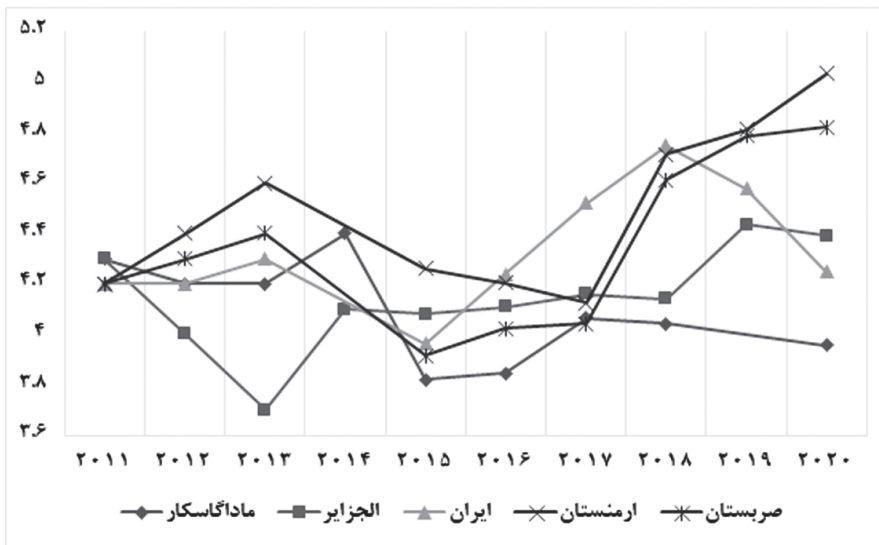

البته همان‌گونه که از زیر شاخص‌های متنوع شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت مشخص است، عملکرد ریاست‌جمهوری به‌تنهایی نمی‌تواند تأثیر کاملی بر این شاخص داشته باشد، بلکه همه نهادهای حاکمیت باید برای بهبود این شاخص با هم مشارکت داشته باشند. در مجموع، با توجه به عدم تغییر چشم‌گیر رتبه ایران و فقدان یک روند پیشرفت یا پسرفت این‌گونه به نظر می‌رسد که تحولات نهادی در حوزه حقوق مالکیت ربط چندانی به تحولات سیاسی ندارد و آمدورفت دولت‌ها اثر معناداری روی آن نخواهد داشت.

۲-۳-۵- مقایسه خارجی

۱-۲-۳-۵- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر در رتبه بندی سال ۲۰۱۱، که نمره آنها در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت با کشور ایران تقریباً نزدیک به هم بوده است، در نمودار زیر نمایش داده می‌شود.

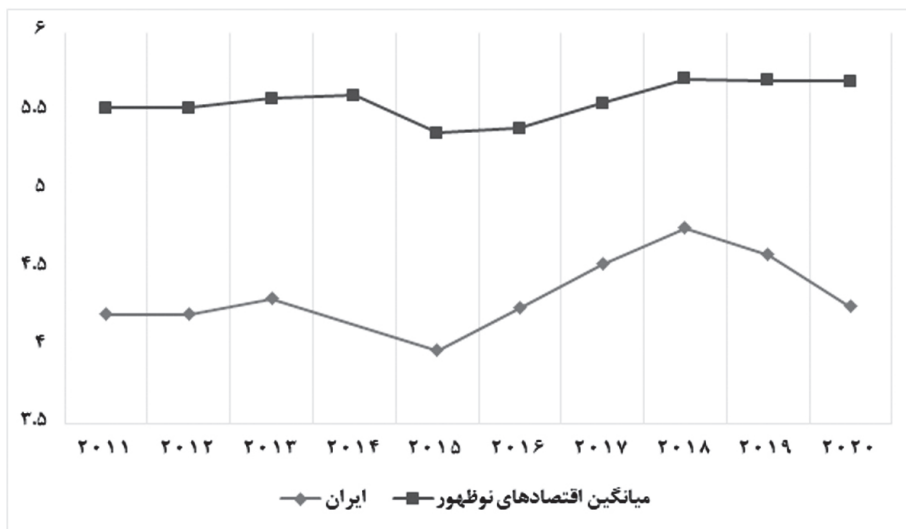

نمودار ۵-۶. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران در سال ۲۰۱۱ دو کشور بالاتر از ایران در سال ۲۰۱۱ عبارتند از الجزایر و ماداگاسکار و دو کشور صربستان و ارمنستان، نمره مشابهی با ایران داشته‌اند. پس از نوسانات جزئی در طول سال‌های مختلف، در سال ۲۰۲۰، ارمنستان و صربستان و الجزایر بالاتر از

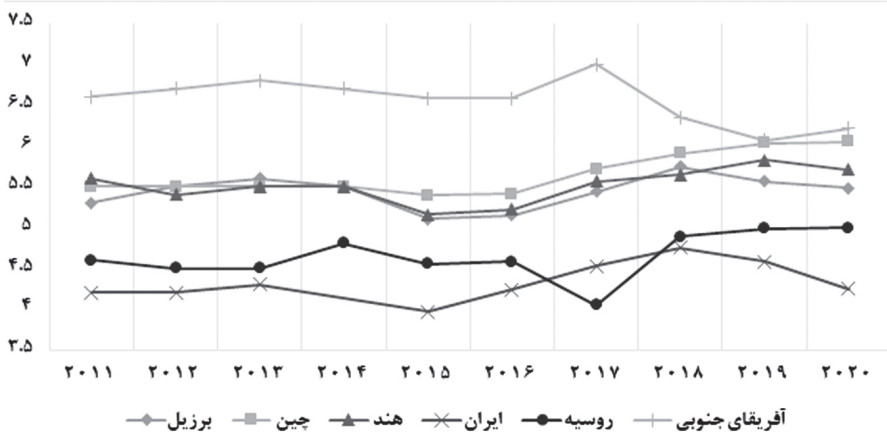
ایران قرار گرفته‌اند. تنها کشوری که در سال ۲۰۲۰ پایین‌تر از ایران قرار گرفته ماداگاسکار است.

۲-۳-۵- مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور

در این قسمت وضعیت ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت با اقتصادهای نوظهور مقایسه می‌شود.

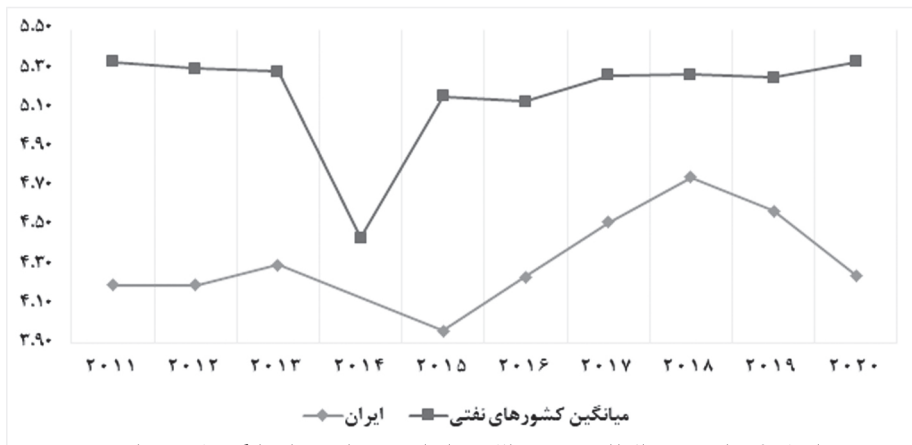
نمودار ۵-۷. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور در نمودار فوق مشخص است که شاخص حقوق مالکیت ایران به‌طور میانگین بین ۴ تا ۴/۶ در نوسان بوده و در تمام سال‌های مورد مطالعه پایین‌تر از میانگین اقتصادهای نوظهور قرار دارد، ولی اقتصادهای نوظهور بین ۵/۴ تا ۵/۷ در نوسان‌اند. به نظر می‌رسد فاصله ایران و میانگین اقتصادهای نوظهور در شاخص حقوق مالکیت اگرچه تا سال ۲۰۱۸ با کاهش مواجه بوده است؛ اما مجدداً این فاصله از سال ۲۰۱۸ در حال افزایش است.

نمودار ۵-۸. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور همان‌گونه که در نمودار فوق مشخص است ایران از این کشورها، به‌ویژه آفریقای جنوبی فاصله محسوسی دارد و پایین‌تر از همه آنها قرار گرفته است.

۳-۲-۳-۵- مقایسه ایران با کشورهای نفتی

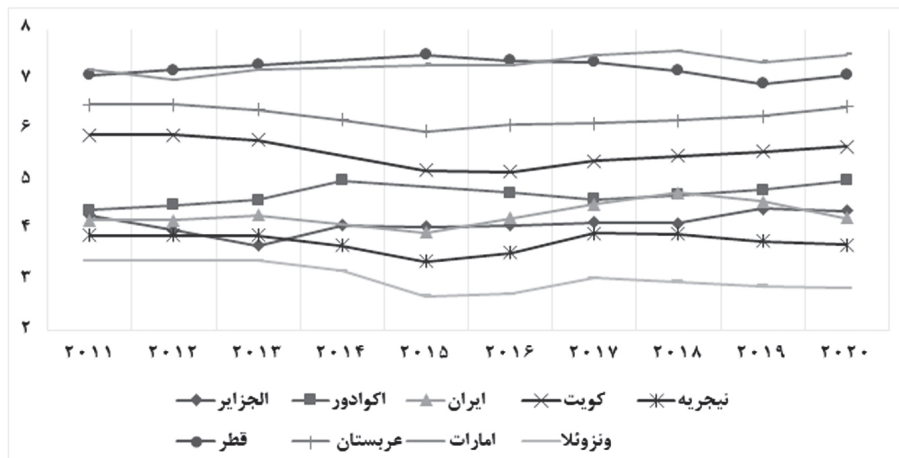
در این بخش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران با سایر کشورهای نفتی مقایسه می‌شود.

نمودار ۵-۹. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی

همان‌طور که مشاهده می‌شود، شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت در ایران کمتر از میانگین کشورهای نفتی است. بر اساس این مقایسه به‌طور قطع می‌توان

گفت ایران از لحاظ کیفیت نهادهای حقوق مالکیت به هیچ‌عنوان عملکرد خوبی نداشته است.

نمودار ۵-۱۰. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت ایران در مقایسه با سایر کشورهای نفتی

با توجه به نمودار فوق، در سال ۲۰۲۰ ایران در بین کشورهای نفتی بالاتر از نیجریه و ونزوئلا و پایین‌تر از کشورهای کویت، اکوادور، قطر، عربستان، الجزایر و امارات قرار گرفته است. سایر کشورهای نفتی مانند عراق و لیبی و آنگولا داده‌های زمانی منظمی ندارند.

در کل در مجموع، نتایج این گزارش حاکی از وضعیت نامناسب ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت است و با وجود روند بسیار کند صعود شاخص نه‌تنها در میان اقتصادهای نوظهور، بلکه حتی در میان کشورهای نفتی و کمتر توسعه‌یافته نیز از وضعیت مناسبی برخوردار نیست. این امر می‌تواند نشانه‌ای از ضعف نهادی در حفاظت از حقوق مالکیت در کشور باشد. مطالعات داخلی^۱ نیز علاوه بر تأیید ضعف موجود در حمایت از حقوق مالکیت در ایران، بیشترین نارضایتی فعالان اقتصادی را از عملکرد دولت نشان می‌دهد. بنابراین اگرچه ارتقای نهاد حقوق مالکیت در ایران نیاز به همکاری و هماهنگی دولت با مجلس و به‌ویژه قوه قضائیه دارد، اما اصلاحات می‌تواند از تغییر نگرش و رفتار دولت در احترام به حقوق مالکیت افراد آغاز شود.

۱- مانند مجموعه گزارش‌های «پایش امنیت سرمایه‌گذاری» که از زمستان ۱۳۹۶ توسط مرکز پژوهش‌های مجلس به‌طور منظم و فصلی منتشر می‌شود.

نکته حائز اهمیت‌تری که باید در بررسی شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت به آن توجهی ویژه شود این است که بخش عمده‌ای از علت بهبود عمومی شاخص حقوق مالکیت در ایران، تحولات فناوری بوده است و نه تحولات نهادی. به این معنی که رایانه و فناوری موبایل و سایر فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات کمک کرده است تا ثبت حقوق مالکیت بهتر انجام شود. با این حال علی‌رغم این تحولات شگرف در فناوری، حقوق مالکیت رشد بسیار کندی داشته است. فناوری، تحولاتی بسیار پرسرعت را پشت سر گذاشته، اما وضعیت شاخص حقوق مالکیت در مقایسه با آن، جهشی کند داشته است. به‌عنوان مثال، بسیاری از کشورها با رشد فناوری سریعاً توانسته‌اند حدنگار^۱ (کاداستر) را تکمیل کنند؛ این امر به آنها در ثبت حقوق مالکیت املاک و اراضی کمک فراوانی کرده است. اما ایران همچنان نتوانسته این مجموعه را تکمیل کند و ثبت مالکیت بسیار زمان‌بر و مشکل است. مشکلات اساسی و ابتدایی در نظام حقوق مالکیت کشور وجود دارد که بر اساس داده‌های آماری، به‌ترتیب ناشی از عملکرد ضعیف در محیط سیاسی و قانونی، نهاد حقوق مالکیت معنوی و در نهایت نهاد حقوق مالکیت مادی است. برای مثال در خصوص محیط سیاسی و قانونی، عدم استقلال مالی قوه قضاییه، عدم وجود تشکل‌های رسمی قضایی، عدم شفافیت در رابطه با مجازات و تخلفات قضات (موضوع قانون نظارت بر رفتار و تخلفات انتظامی قضات)، تعدد قوانین و مقررات موجود در کشور و بی‌ثباتی آنها، روشن‌نبودن متون قانونی و قابلیت تفسیرپذیری بالای آنها، تعدد و انباشت پرونده‌های فساد در دستگاه قضایی و مدیریت ضعیف و غیرقابل قبول پرونده‌های مربوط به فساد اقتصادی، فقدان رویکرد پیشگیرانه و نبود سیستم نظارتی و کنترل لازم از جمله مشکلات موجود هستند که رفع آنها مستلزم وجود اراده‌ای فراقوه‌ای است. از جمله مشکلات موجود در خصوص

۱- کاداستر یا حدنگار به روندی گفته می‌شود که در آن اموال غیرمنقول شامل ملک، زمین و آپارتمان و غیره و در برخی کشورها حتی اموال منقول شامل خودرو (مانند کاداستر کشور سوئیس) ثبت می‌شود. بر اساس گزارش کاداستر در روند ثبت اموال غیرمنقول، اندازه‌گیری دقیق طول، ابعاد، زوایا، مساحت و موقعیت شکستگی‌های ملک و همچنین برخی اوقات علامت‌گذاری و به‌گفتاری دیگری پلمب کردن گوشه‌های ملک در سرزمین و در ادامه بایگانی این اطلاعات در آرشیو (الکترونیکی یا غیرالکترونیکی) انجام می‌شود.

حقوق مالکیت مادی، مواردی همچون شانه خالی کردن از تهیه قانون جامع حدنگار (کاداستر) و آیین‌نامه اجرایی مربوطه توسط وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های دولتی، همکاری و هماهنگی نداشتن بین دستگاه‌ها و وزارتخانه‌ها در رابطه با ارائه اطلاعات مربوط به املاک و دارایی‌های فیزیکی آنها به سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و بودجه و نظارت ناکافی بر نحوه تخصیص منابع مالی اعتبار داده‌شده برای اجرای طرح کاداستر است. در خصوص مالکیت معنوی نیز مشکلات و چالش‌های عدیده‌ای وجود دارد از جمله نبود یک قانون دائمی منسجم، یکپارچه و جامع‌نگر برای همه حوزه‌ها و مسائل مالکیت معنوی، فقدان و یا ضعف اطلاعاتی فعالان اقتصادی از نحوه ثبت دارایی‌های معنوی از طریق سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و کارکرد سامانه‌های مزبور، برخوردار نبودن از حقوق معنوی در سطح بین‌المللی به‌ویژه در حوزه کشورهای همسایه به دلیل عدم عضویت در کنوانسیون‌های مرتبط (کنوانسیون برن و کنوانسیون حق تکثیر) و نبود یا ضعف کمی و کیفی دادگاه‌های تخصصی در زمینه رسیدگی به دعاوی مربوط به مالکیت فکری. با وجود تعریف مرکز مالکیت معنوی در سازمان ثبت اسناد، به دلیل نداشتن استراتژی ملی در این حوزه و خلل در عزم حکومتی یا ناکارایی آن، شاهد روند باثباتی در این حوزه نبوده‌ایم. مشکلات موجود در خصوص حقوق مالکیت در کشور، نیازمند اهتمام جدی دولت و قانون‌گذاران است تا با رفع آن بتوان قدمی در جهت رفع موانع توسعه کسب‌وکار در کشور برداشت.

ایستگاه پاسخ

شاخص حقوق مالکیت درباره ایران چه می‌گوید؟

* چنانچه کشورهای عضو نمونه شاخص حقوق مالکیت را به‌لحاظ زیرساخت‌های حمایت از حقوق مادی و معنوی شهروندانشان به پنج گروه تقسیم کنیم، ایران جزء گروه پنجم یعنی کشورهایی است که بدترین عملکرد را دارند.

* حمایت از حقوق مالکیت منجر به افزایش اعتماد عمومی، افزایش سرمایه‌گذاری، سرمایه‌گذاری‌های مشترک، ایجاد اشتغال، و در نهایت رونق اقتصاد می‌شود.

* نهاد سیاسی (از طریق قانون‌گذاری) و نهاد حقوقی (به شرط استقلال از دیگر نهادها) دو نهادی هستند که بیشترین تأثیر را در جلب اعتماد عمومی به نهاد حقوق مالکیت دارند.

* ضعف محیط سیاسی و قانونی در ایران، که منجر به کاهش اعتماد مردم به نظام سیاسی و آینده کشور می‌شود یکی از علل تأثیرگذار بر سرمایه‌گذاری ایرانیان در خارج از کشور می‌باشد.

* ایران نتوانسته است از ظرفیت فناوری اطلاعات و ارتباطات جهت بهبود وضعیت حقوق مالکیت استفاده کند، زیرا نهادهای سیاسی و حقوقی همگام با فناوری متحول نشده‌اند.

* با تسهیل دسترسی اقشار پایین جامعه به اعتبارات بانکی و همین‌طور تسهیل فرآیند ثبت مالکیت خصوصی می‌توان زمینه انتقال دارایی‌ها به بخش مولد اقتصاد را فراهم کرد و همچنین امکان به جریان انداختن سرمایه‌ها در راستای رونق اقتصادی را تسهیل کرد.

۵-۵- نقد و بررسی شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت

شاید بتوان گفت مهم‌ترین نقدی که به نسخه جدید شاخص حقوق مالکیت وارد است این است که این شاخص به هر سه دامنه وزن برابر می‌دهد. این درحالیست که به نظر می‌رسد دامنه محیط سیاسی و قانونی خود در شکل‌دهی به دو دامنه دیگر یعنی حقوق مالکیت مادی و معنوی تأثیرگذار است و بنابراین شاید محقق وزن بیشتری نسبت به این دو دامنه است. البته از آنجایی که شاخص حقوق مالکیت داده‌های مربوط به دامنه‌های خود را نیز منتشر می‌کند می‌توان با یک وزن‌دهی جدید مجدداً این شاخص را محاسبه و ایراد بالا را برطرف کرد.

۶- شاخص پیشرفت اجتماعی

۱-۶- معرفی شاخص

۱-۱-۶- اهداف و اهمیت شاخص پیشرفت اجتماعی

شاخص پیشرفت اجتماعی^۱ در تلاش است پیشرفت اجتماعی را مستقیماً و بدون در نظر گرفتن متغیرهای اقتصادی اندازه‌گیری کند. از نظر این شاخص، با در نظر گرفتن سنج‌های اقتصادی می‌توان به صورت نظام‌مند و دقیق رابطه بین توسعه اقتصادی (از طریق شاخص‌هایی مانند تولید ناخالص داخلی سرانه) و توسعه اجتماعی را تحلیل کرد. این در حالی است که تلاش‌هایی که پیش از این انجام شده زیرشاخص‌های اقتصادی و اجتماعی را با هم ترکیب کرده‌اند و همین باعث شده تفکیک علت و معلولی رابطه توسعه اقتصادی و اجتماعی در زیرشاخص‌های مختلف مشکل باشد.

این شاخص، پیشرفت اجتماعی را این‌گونه تعریف می‌کند: «ظرفیت جامعه برای رفع نیازهای اولیه شهروندان، و همین‌طور ایجاد شرایطی که پایداری زندگی شهروندان و اجتماعات تضمین شود و همه افراد به ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های‌شان تحقق کامل ببخشند».

شاخص پیشرفت اجتماعی تلاش دارد به جای تأکید بر مقیاس‌های سنتی پیشرفت مانند درآمد و سرمایه‌گذاری؛ با اندازه‌گیری زیرشاخص‌های متنوع در حوزه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی تصویر روشن و واقعی از زندگی همه افراد یک جامعه ارائه کند. این شاخص میزان شادی و رضایت را اندازه‌گیری نمی‌کند

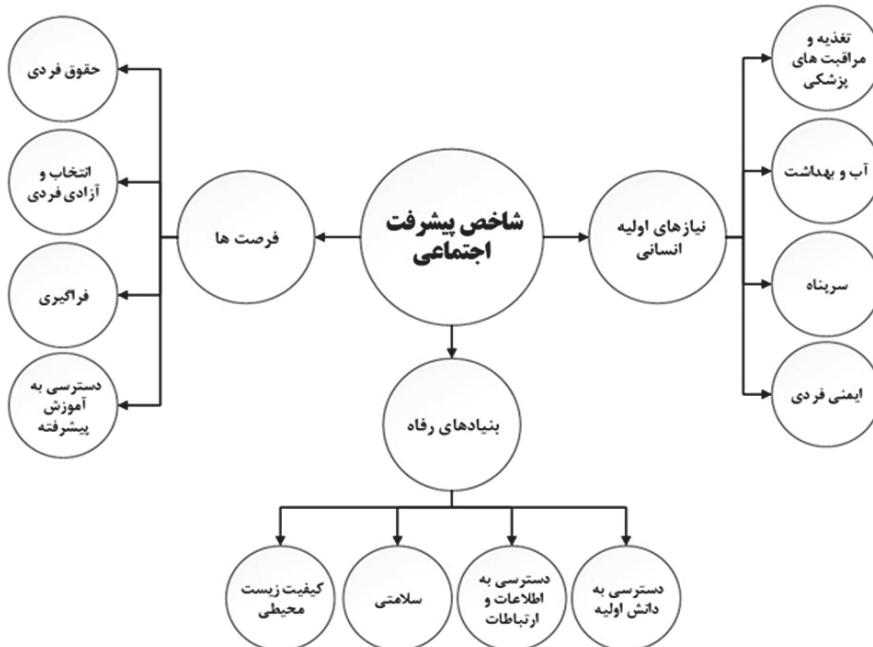

1- social progress index

بلکه به جای آن بر ابعاد واقعی زندگی از سرپناه و تغذیه گرفته تا حق آموزش تأکید می‌کند. رویکرد این شاخص خروجی محور است، یعنی بر خروجی‌های سیاست‌ها و سرمایه‌گذاری‌های توسعه تأکید دارد و نه خود این سیاست‌ها. این تأکید از این جهت است که بتوان از طریق یافته‌های شاخص، عملکرد دولت‌ها در سرمایه‌گذاری و سیاست‌گذاری را ارزیابی کرد و تغییرات جامعه در طول زمان را نشان داد. این شاخص از سال ۲۰۱۳ آغاز به کار کرده است و آخرین گزارش آن مربوط به سال ۲۰۲۰ است که ۱۶۳ کشور را دربرمی‌گیرد.

۲-۱-۶- اجزای شاخص

این شاخص دارای سه دامنه است که این دامنه‌ها دربرگیرنده ۱۲ زیرشاخص هستند و در نهایت زیرشاخص‌ها ۵۱ ناگر را در خود جای داده‌اند. درحالی‌که نمره مربوط به دامنه‌ها و زیرشاخص‌ها برای هر کشور ما را در تحلیل مقایسه‌ای کشورها یاری می‌کنند تنوع ناگرها امکان تحلیل ریز ریشه‌های پیشرفت اجتماعی در هر کشور را نشان می‌دهند. در نمودار زیر اجزای این شاخص ارائه شده‌اند.

نمودار ۶-۱. اجزای شاخص پیشرفت اجتماعی

۳-۱-۶- سازمان محاسبه کننده شاخص پیشرفت اجتماعی

«ضرورت پیشرفت اجتماعی»^۱ یک سازمان جهانی غیرانتفاعی در واشنگتن است که شاخص پیشرفت اجتماعی را جهت بهبود سیاست‌گذاری در حوزه‌های سلامت زیست‌محیطی و سلامت اجتماعی محاسبه می‌کند. این شاخص مدیرانی از کشورهای مختلف از هند گرفته تا برزیل و انگلیس را با خود همراه کرده است.

۴-۱-۶- روش محاسبه شاخص پیشرفت اجتماعی

این شاخص اجزایش را با مشورت فکری از پنل تخصصی خود انتخاب کرده و با میانگین نمرات نماگرها به نمرات زیرشاخص‌ها و با میانگین نمرات زیرشاخص‌ها به نمرات هر دامنه رسیده است. در طول این فرآیند وزن برابر برای بخش‌های هر مجموعه در نظر گرفته شده است. این شاخص جهت استانداردسازی نماگرها آنها را با در نظر گرفتن وضعیت بهترین و بدترین حالت در میان کشورهای نمونه مجدداً مقیاس‌بندی کرده است. در طول فرآیند محاسبه، نمرات برخی از داده‌های مورد نیاز برای کشورها در دسترس نبوده است که این مشکل با روش نسبت‌دهی^۲ قبل از محاسبه یا در طول محاسبه رفع شده است. معیار گزینش نماگرهای زیرمجموعه هر زیرشاخص، اعتبار منبع داده‌های آن نماگر، خروجی بودن و نه ورودی بودن آنها، انتشار عمومی داده‌های مربوط به آن نماگر توسط منبع اصلی، و پوشش جغرافیایی آنها بوده است. داده‌های استفاده شده در این شاخص از طیف وسیعی از منابع هستند که شامل نهادهای بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد، سازمان‌های غیردولتی مانند «شفافیت بین‌المللی»^۳ و همین‌طور پیمایش‌های جهانی مانند نظرسنجی جهانی گالوپ^۴ می‌شود.

محاسبه شاخص پیشرفت اجتماعی در قالب پنج مرحله انجام می‌شود. نخستین مرحله، حل مسائل مربوط به داده‌های گمشده است. سپس نماگرها استانداردسازی می‌شوند تا قابل مقایسه باشند. تحلیل عنصر اصلی^۵ مرحله بعدی است که هدف

1-the social progress imperative

2-imputation

3-international transparency

4-Gallup's world poll

5-PCA

تجمیع نماگرها به یک نمره مرکب را دنبال می‌کند. در نهایت، بُعد و نمره شاخص پیشرفت اجتماعی براساس میانگین‌گیری عناصر و ابعاد، محاسبه می‌شود.

برای تبدیل عنصر اصلی به یک نمره مرکب در مقیاس صفر تا ۱۰۰، از فرمول حداقل-حداکثر استفاده می‌شود. X نماینده مقدار عنصر و Z نماینده کشور است:

$$\text{نمره عنصر} = \frac{(\text{بدترین مورد} - X_j)}{(\text{بدترین مورد} - \text{بهترین مورد})} \times T \times 100.$$

۵-۱-۶- بهترین و بدترین کشورها در شاخص پیشرفت اجتماعی

پنج کشور برتر از نظر شاخص پیشرفت اجتماعی و همچنین از نظر زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ به شرح جدول زیر است.

جدول ۶-۱. بهترین کشورها در شاخص پیشرفت اجتماعی و دامنه‌های آن در سال ۲۰۲۰

رتبه	پیشرفت اجتماعی	نیازهای اساسی بشر	زیرساخت رفاهی	فرصت‌ها
۱	نروژ	ایسلند	نروژ	دانمارک
۲	دانمارک	ژاپن	ایسلند	فنلاند
۳	فنلاند	سنگاپور	نیوزلند	نروژ
۴	نیوزلند	استرالیا	ژاپن	سوئد
۵	سوئد	نیوزلند	سوئیس	آلمان

مأخذ: داده‌های مؤسسه اقتصاد و پیشرفت اجتماعی

پنج کشور دارای بدترین عملکرد از نظر شاخص پیشرفت اجتماعی و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ نیز به شرح جدول زیر فهرست شده‌اند.

جدول ۶-۲. بدترین کشورها در شاخص پیشرفت اجتماعی و دامنه‌های آن در سال ۲۰۲۰

پیشرفت اجتماعی	نیازهای اساسی بشر	زیرساخت رفاهی	فرصت‌ها
سودان جنوبی	جمهوری آفریقای مرکزی	سودان جنوبی	سودان جنوبی
جمهوری آفریقای مرکزی	سودان جنوبی	چاد	اریتره
چاد	اریتره	جمهوری آفریقای مرکزی	چاد
اریتره	چاد	پاپوا گینه نو	سودان
سومالی	افغانستان	سومالی	افغانستان

مأخذ: داده‌های مؤسسه اقتصاد و پیشرفت اجتماعی

در جدول زیر، پنج کشوری معرفی می‌شود که به ترتیب بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه را در شاخص پیشرفت اجتماعی بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ به ثبت رسانده‌اند.

جدول ۶-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص پیشرفت اجتماعی

بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
میانمار	۲/۶۷
گامبیا	۲/۶۶
اسواتینی	۲/۳۳
سیرالئون	۲/۲۴
سودان	۲/۱۹

مأخذ: داده‌های مؤسسه اقتصاد و پیشرفت اجتماعی

ایستگاه تفکر

- * وضعیت کلی ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی چگونه است؟
- * نقطه قوت ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی چیست؟
- * نقطه ضعف ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی چیست؟
- * ایران به لحاظ سطح توسعه اجتماعی رو به پیشرفت است یا پسرفت؟
- * چگونه می‌توان پیشرفت اجتماعی در ایران را تسهیل کرد؟
- شاخص پیشرفت اجتماعی به سؤالات بالا پاسخ می‌دهد.

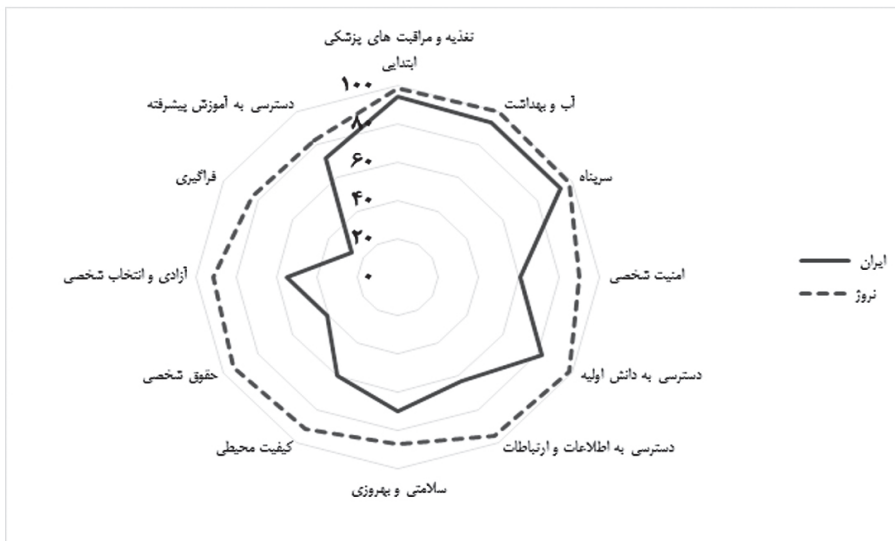
۲-۶- توصیف وضعیت ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی

این بخش به شرح وضعیت ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی اختصاص دارد. در جدیدترین گزارش شاخص پیشرفت اجتماعی برای سال ۲۰۲۰، ایران نمره ۶۷/۴۹ را کسب کرده است و در رتبه ۹۳ قرار دارد. رتبه و نمره ایران در این شاخص و نمره آن در زیرشاخص‌های آن در جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۴-۶. وضعیت ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی و دامنه‌های آن

سال ۲۰۲۰ میلادی		آماره
رتبه جهانی	امتیاز	
۹۳	۶۷/۴۹	شاخص پیشرفت اجتماعی
۸۵/۲۵		نیازهای اساسی بشر
۶۸/۸۶		زیرساخت رفاهی
۴۸/۳۵		فرصت‌ها

مأخذ: داده‌های مؤسسه اقتصاد و پیشرفت اجتماعی

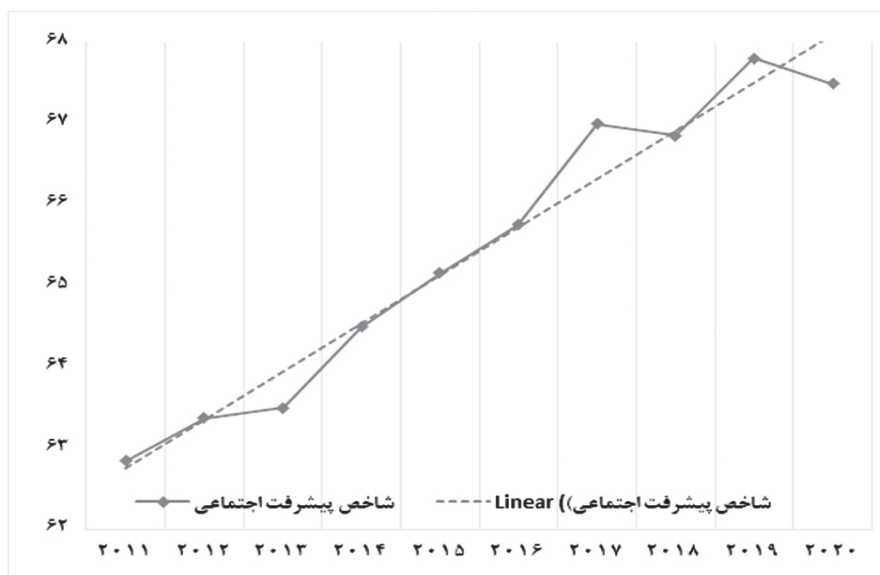

نمودار ۲-۶. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های پیشرفت اجتماعی در سال ۲۰۲۰

نمودار بالا، وضعیت زیرشاخص‌های پیشرفت اجتماعی برای سال ۲۰۲۰ ایران را در

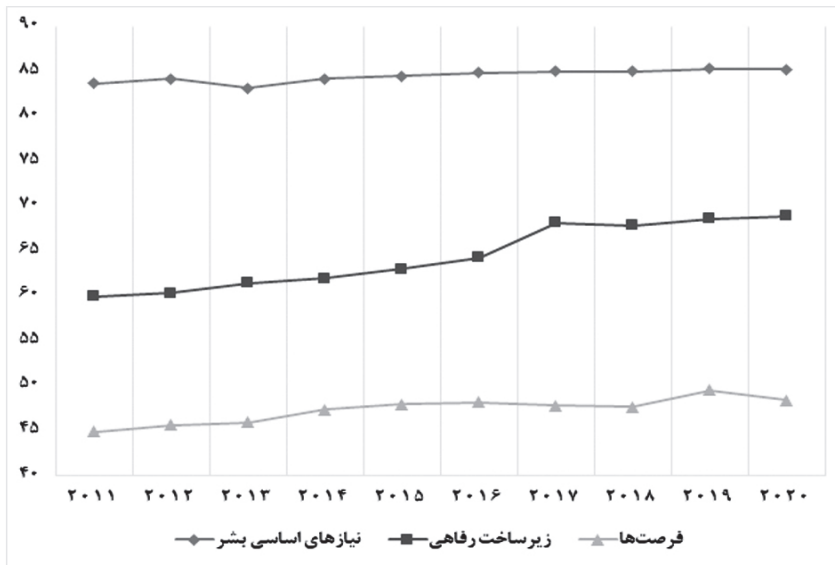

مقایسه با نروژ، کشور صدرنشین این شاخص، نشان می‌دهد. ایران در زمینه زیرشاخص فراگیری از دامنه فرصت‌ها، بیشترین فاصله را با نروژ دارد؛ یعنی وضعیت تبعیض در توزیع فرصت‌ها در میان جمعیت در ایران در مقایسه با برترین کشور جهان از نظر شاخص پیشرفت اجتماعی، بسیار وخیم است و این دو کشور، ۶۳/۸ درصد فاصله دارند. بیشترین انطباق وضعیت پیشرفت اجتماعی ایران با نروژ در زمینه زیرشاخص‌های آب و بهداشت، سرپناه و تغذیه و مراقبت‌های بهداشتی اولیه است. از جمله شاخص‌های مهم دیگر می‌توان به دسترسی به اطلاعات اشاره کرد که فاصله ایران با نروژ در این زمینه، نزدیک به ۳۷ درصد است. ایران از نظر حقوق فردی نیز با نروژ فاصله چشمگیری دارد و مقدار شاخص آن ۳۹/۵ درصد با زیرشاخص حقوق فردی نروژ انطباق دارد.

نمودار ۳-۶. روند شاخص پیشرفت اجتماعی ایران

نمودار بالا نشان می‌دهد که شاخص پیشرفت اجتماعی در ایران طی دوره ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ روندی رو به رشد دارد. خط روندی این شاخص نیز روندی صعودی با شیبی به نسبت اندک را به تصویر می‌کشد. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران از ۶۲/۸۴ واحد در سال ۲۰۱۱ به ۶۷/۱۴ واحد در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است.

نمودار ۴-۶. روند دامنه‌های مربوط به شاخص پیشرفت اجتماعی ایران

شناسایی مؤلفه‌های رو به بهبود یا بدبود شاخص پیشرفت اجتماعی به درک معضلات توسعه ایران کمک بیشتری می‌کند. از این‌رو، نمودار بالا به نمایش روند دامنه‌های شاخص پیشرفت اجتماعی ایران برای دوره ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ اختصاص دارد. طبق نمودار، مقدار هر سه دامنه فرصت‌ها، زیرساخت رفاهی و نیازهای اساسی بشر در انتهای دوره، نسبت به ابتدای دوره، افزایش نشان می‌دهد.

درحالی‌که عملکرد ایران از نظر دامنه نیازهای اساسی بشر، قابل قبول است اما در زمینه زیرساخت رفاهی، عملکردی متوسط و از نظر دامنه فرصت‌ها عملکردی ضعیف دارد. روند تغییرات هر سه دامنه در طی دوره، بسیار اندک است و تنها دامنه زیرساخت رفاهی، در انتهای دوره، افزایش بیش از سه واحدی نشان می‌دهد.

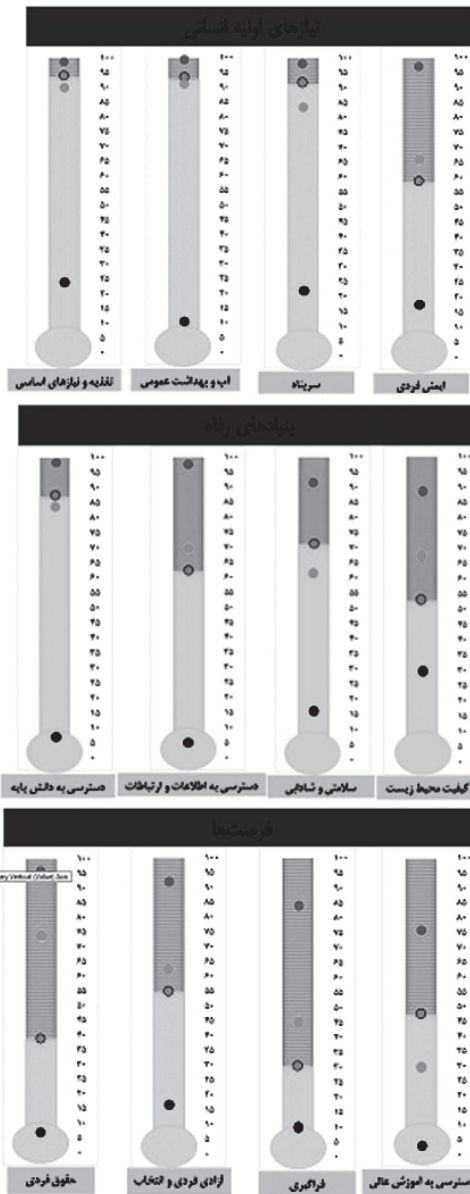
نمودارهای دماسنجی زیر وضعیت ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی و همچنین هریک از زیرشاخص‌های آن را با میانگین جهانی مقایسه می‌کنند. این نمودارها عملکرد ایران را در بین عملکرد بهترین کشور، عملکردی که میانگین جهانی است و عملکرد بدترین کشورها نمایش می‌دهند.

راهنمای نقاط	
●	بهترین عملکرد
○	عملکرد ایران
○	عملکرد میانی
●	بدترین عملکرد

نمودار ۶-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص پیشرفت اجتماعی

همان‌طور که در نمودار بالا مشخص است عملکرد ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی اندکی کمتر از میانگین عملکرد جهانی است ولی فاصله زیادی با عملکرد بهترین کشور دارد.

دانه‌های نقاط	
●	بهترین عملکرد
●	عملکرد ایران
○	عملکرد میانی
●	بدترین عملکرد

نمودار ۶-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های پیشرفت اجتماعی همان‌گونه که در نمودار بالا مشخص است از بین سه دامنه پیشرفت اجتماعی، به‌طور کلی ایران در دامنه نیازهای اولیه انسانی عملکرد بهتری نسبت به میانگین جهانی دارد؛ در دامنه بنیادهای رفاه عملکردی تقریباً در حد عملکرد

میانگین جهانی دارد؛ و در دامنه فرصت عملکردش پایین‌تر از میانگین جهانی بوده است. از نظر زیرشاخص‌های پیشرفت اجتماعی نیز ایران در نیمی از آنها عملکردی پایین‌تر از میانگین جهانی داشته است، و این فاصله منفی در زیرشاخص‌های حقوق فردی، فراگیری و کیفیت محیط زیست زیاد است.

۳-۶- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی

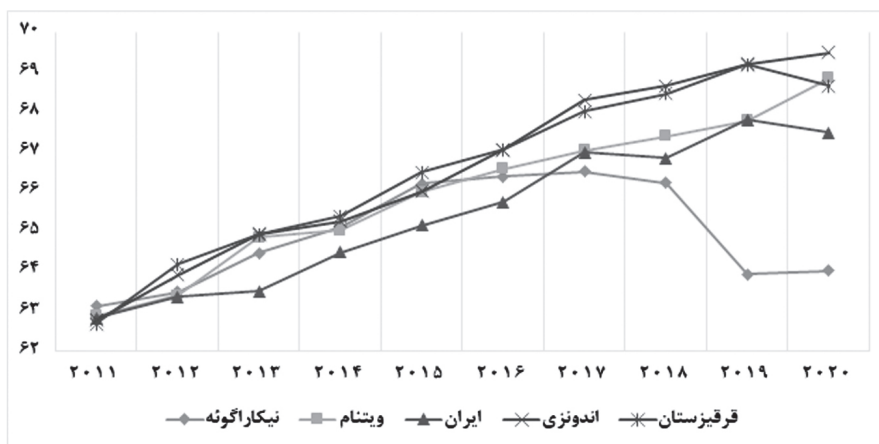
۱-۳-۶- مقایسه داخلی

بر اساس داده‌های موجود از شاخص پیشرفت اجتماعی، بررسی عملکرد ایران تنها در دو دوره اول و دوم ریاست‌جمهوری حسن روحانی امکان‌پذیر است. طی دوره اول ریاست‌جمهوری روحانی، شاخص پیشرفت اجتماعی و هر سه دامنه آن با نرخی اندک و آهسته افزایش یافتند. طی دوره دوم ریاست‌جمهوری ایشان نیز وضعیت بر همین منوال بود. با وجود این، فاصله بین دامنه‌های زیرساخت رفاهی، نیازهای اساسی و فرصت‌ها کمتر نشده است که این دال بر عدم تغییر در وضعیت تبعیض در دسترسی به فرصت‌های پیشرفت اجتماعی و بعد مهم فراگیری توسعه است.

۲-۳-۶- مقایسه خارجی

۱-۲-۳-۶- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

روند شاخص پیشرفت اجتماعی برای دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از رتبه ایران، همراه با روند شاخص ایران، در نمودار زیر نشان داده شده‌اند.

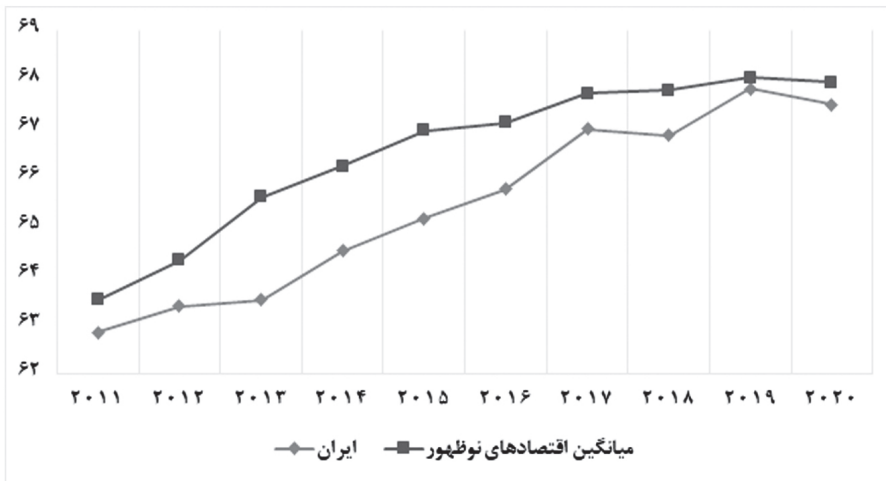
نمودار ۶-۷. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران

طبق نمودار بالا در اولین سال مورد بررسی، ایران در میان چهار کشور مورد بررسی قرار داشته است. روند نزولی ایران در سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ باعث شده است تا فاصله آن با کشورهایی که همچنان روند صعودی داشته‌اند زیاد شود. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود کشورهای اندونزی و ویتنام از سال ۲۰۱۱ تا سال ۲۰۲۰ روند صعودی داشته‌اند، در حالی که کشور نیکاراگوئه اگرچه در سال ۲۰۱۱ بالاتر از سایر کشورها قرار داشته است اما کاهش شدید این شاخص در سال ۲۰۱۸ باعث شده است در پایین‌ترین رتبه نسبت به بقیه کشورها قرار بگیرد و بعد از آن نیز ایران قرار دارد.

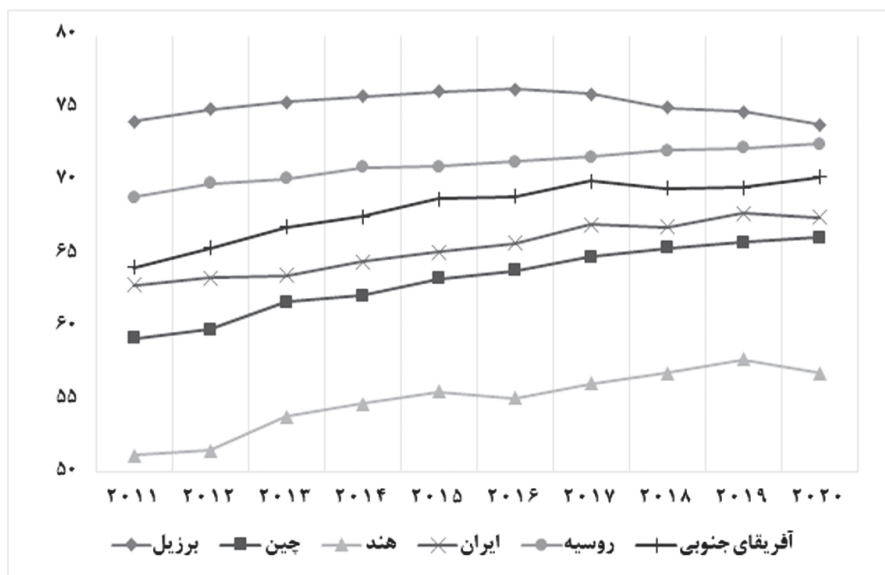
۲-۲-۳-۶- مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور

نمودار زیر، شاخص پیشرفت اجتماعی ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور را منعکس می‌کند.

نمودار ۶-۸. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

همان‌طور که مشاهده می‌شود، ایران در شاخص پیشرفت اجتماعی از میانگین اقتصادهای نوظهور پایین‌تر است. البته فاصله ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور کاهش یافته است. بنابراین می‌توان گفت که عملکرد ایران از نظر شاخص پیشرفت اجتماعی، در مقایسه با اقتصادهای نوظهور نیز چندان بد نیست.

نمودار ۶-۹. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

در نمودار بالا، شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با مقدار شاخص اقتصادهای نوظهور نشان داده می‌شود. طبق نمودار، عملکرد ایران از نظر شاخص پیشرفت اجتماعی، در نیمه پایینی گروه اقتصادهای نوظهور قرار دارد. برزیل برترین کشور این گروه در شاخص پیشرفت اجتماعی محسوب می‌شود که فاصله ایران در طول این سال‌ها با این کشور نیز کمتر شده است. البته در بین همه اقتصادهای نوظهور هند هرچند نمره پایین‌تری دارد، اما روند صعودی بسیار خوبی داشته است. در سال ۲۰۲۰ احتمالاً به دلیل شیوع ویروس کرونا این کاهش شدید در شاخص پیشرفت اجتماعی هند رخ داده است.

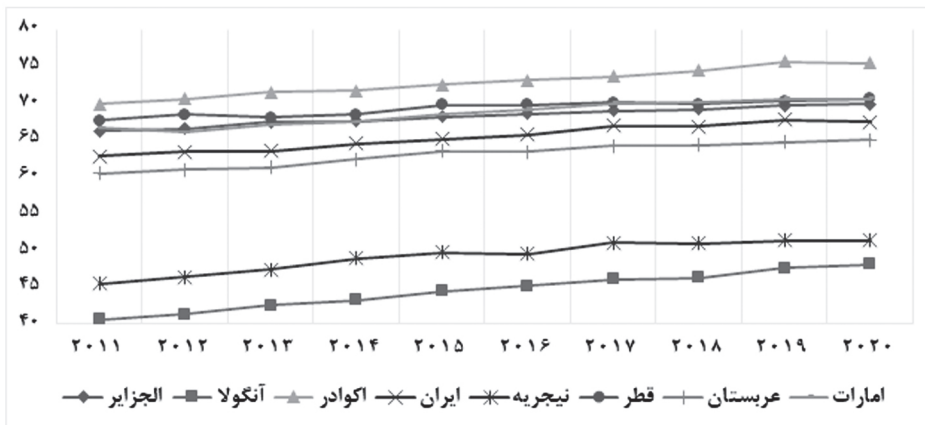
۳-۲-۳-۶- مقایسه ایران با کشورهای نفتی

در نمودار بعدی، وضعیت شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی نشان داده شده است.

نمودار ۶-۱۰. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی

وضعیت ایران نسبت به میانگین کشورهای نفتی در شاخص پیشرفت اجتماعی بهتر است. البته وضعیت منحنی مربوط به شاخص پیشرفت اجتماعی ایران و میانگین کشورهای نفتی، از نرخ تغییرات یکسان هر دو حکایت دارد و فاصله آنها تقریباً ثابت است.

نمودار ۶-۱۱. شاخص پیشرفت اجتماعی ایران در مقایسه با کشورهای نفتی

نمودار بالا برای مقایسه روند شاخص پیشرفت اجتماعی ایران با کشورهای

نفته طراحی شده است. در مقایسه با کشورهای نفتی نیز ایران از نظر شاخص پیشرفت اجتماعی، در میانه گروه قرار دارد.

اکوادور در این گروه بهترین عملکرد و آنگولا بدترین عملکرد را دارد. فاصله ایران با اکوادور ثابت باقی مانده است. این نمودار روند رو به رشد با شیب خفیف همه کشورهای نفتی را نشان می‌دهد.

در کل ارزیابی وضعیت ایران از نظر شاخص پیشرفت اجتماعی یک نکته مهم را آشکار می‌سازد. با وجود توجه به ابعاد زیرساخت رفاهی و نیازهای اساسی بشر در روند توسعه ایران، معضل تبعیض در دسترسی به فرصت‌ها و توزیع عادلانه فرصت‌های پیشرفت و شکوفایی سرمایه انسانی، همچنان به قوت خود باقی مانده است. البته لازم به ذکر است که ایران رشد و روند نسبتاً قابل قبولی را در این شاخص در بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰ داشته است.

ایستگاه پاسخ

شاخص پیشرفت اجتماعی درباره ایران چه می‌گوید؟

* اگر کشورهای عضو نمونه شاخص پیشرفت اجتماعی را بر حسب عملکردشان در پنج گروه دسته‌بندی کنیم ایران در گروه سوم قرار می‌گیرد.

* ایران به لحاظ رفع نیازهای اولیه شهروندانش مانند دسترسی به غذا، آب، بهداشت و ایمنی فردی موقعیت خوبی در این شاخص دارد.

* عملکرد ضعیف ایران در این شاخص به دلیل محدودیت در فرصت‌هاست. محدودیت در حقوق فردی، آزادی‌های فردی، آموزش پیشرفته و فراگیری علت اصلی ضعف پیشرفت اجتماعی در ایران است.

* ایران با سرعت خیلی کم در حال پیشرفت اجتماعی است.

* لازمه افزایش رشد ایران در پیشرفت اجتماعی، سیاست‌گذاری جهت افزایش حقوق فردی و حقوق مدنی و سیاسی اقلیت‌هاست.

۵-۶- نقد و بررسی شاخص

دو نقدی که بر نسخه جدید شاخص پیشرفت اجتماعی وارد است بیشتر متوجه پوشش‌دهی نظری این شاخص است:

- شاخص پیشرفت اجتماعی رضایت ذهنی را محاسبه نمی‌کند.
- شاخص پیشرفت اجتماعی برخی عوامل مهم پیشرفت اجتماعی نظیر سیستم قضایی، زیرساخت‌های حمل‌ونقل و توزیع امکانات را در نظر نمی‌گیرد.

۷- شاخص توسعه انسانی

۷-۱- معرفی شاخص توسعه انسانی

۷-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص توسعه انسانی

تأکید شاخص توسعه انسانی^۱ بر این است که جهت ارزیابی وضعیت توسعه کشورها باید افراد و ظرفیت‌های‌شان در نظر گرفته شود و نه صرفاً رشد اقتصادی. این شاخص سیاست‌های ملی را ارزیابی می‌کند و به این سؤال پاسخ می‌دهد که چرا دو کشور با درآمد ناخالص ملی سرانه^۲ برابر، نتایج توسعه انسانی متفاوتی می‌گیرند. این تفاوت‌ها بدون تردید اولویت سیاست‌های دولت‌ها را نشان می‌دهند. شاخص توسعه انسانی یک مقیاس خلاصه از میانگین زیرشاخص‌ها در ابعاد کلیدی توسعه انسانی است که اولین گزارش آن متعلق به سال ۱۹۹۰ است و آخرین گزارش آن در سال ۲۰۲۰ منتشر شده است. در این فصل برای اشاره به آخرین گزارش این شاخص هر دو سال ۲۰۲۰ و ۲۰۱۹ استفاده شده است.

در سال ۱۹۹۰ اولین گزارش توسعه انسانی رویکرد جدیدی نسبت به رفاه انسانی معرفی کرد. رویکرد توسعه انسانی بیشتر درباره تقویت زندگی انسانی است تا تقویت نهاد اقتصادی که افراد در آن زندگی می‌کنند. این رویکرد بر انسان‌ها، فرصت‌ها و انتخاب‌های‌شان تأکید دارد. در شرایط وجود توسعه انسانی افراد این آزادی را دارند تا به شیوه‌ای زندگی کنند که فکر می‌کنند عزت و ارزش دارد. آنها همین‌طور آزادی بیشتری برای تصمیم‌گیری در انتخاب‌های زندگی‌شان

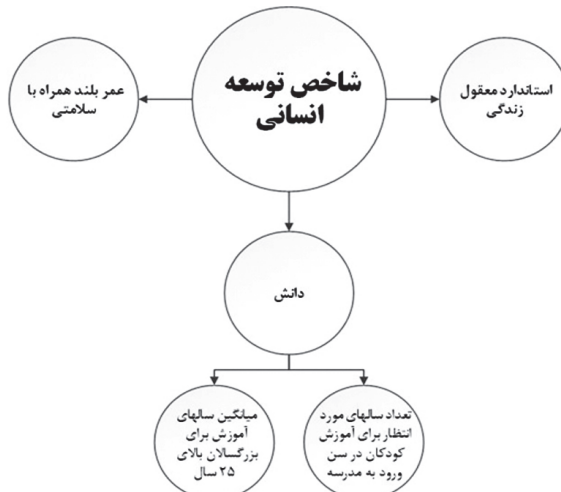
1- human development index

2- gross national income per capita

دارند و این فرصت را دارند تا ظرفیت‌ها و استعداد‌های‌شان را عملی کنند. پس در این رویکرد رشد درآمد ابزار توسعه است و نه هدف توسعه. آخرین گزارش این شاخص وضعیت توسعه انسانی در ۱۸۹ کشور را ارزیابی می‌کند.

۲-۱-۷- اجزای شاخص توسعه انسانی

شاخص توسعه انسانی دربرگیرنده سه دامنه اصلی است که این دامنه‌ها عبارتند از: عمر بلند همراه با سلامتی^۱، دانش^۲ و استاندارد معقول زندگی^۳. برای سنجش این سه دامنه از چهار زیرشاخص استفاده شده است. برای سنجش عمر طولانی همراه با سلامتی از امید به زندگی هنگام تولد^۴؛ برای سنجش دانش از دو زیرشاخص تعداد سال‌های مورد انتظار برای آموزش^۵ برای کودکان در سن ورود به مدرسه، و میانگین سال‌های آموزش^۶ برای بزرگسالان بالای ۲۵ سال و برای سنجش استاندارد معقول زندگی از زیرشاخص درآمد ناخالص ملی سرانه استفاده شده است. شاخص توسعه انسانی میانگین هندسی زیرشاخص‌های این شاخص است. نمودار زیر اجزای شاخص توسعه انسانی را نمایش می‌دهد.

نمودار ۷-۱. اجزای شاخص توسعه انسانی

- 1- long life and healthy life
- 2- knowledge
- 3- a decent standard of living
- 4- life expectancy at birth
- 5- expected years of schooling
- 6- mean years of schooling

۳-۱-۷- سازمان محاسبه کننده شاخص توسعه انسانی

این شاخص با حمایت «برنامه توسعه سازمان ملل متحد»^۱ و از طریق اداره گزارش توسعه انسانی منتشر می‌شود.

۴-۱-۷- روش محاسبه شاخص توسعه انسانی

این شاخص جهت محاسبه مقدار زیرشاخص‌ها، برای هر کدام حداقل و حداکثر ارزش را در نظر گرفته و زیرشاخص‌ها که واحدهای مختلفی دارند به بازه صفر تا یک تبدیل کرده یا به عبارتی مجدداً مقیاس‌بندی کرده‌است. حداقل ارزش، صفر طبیعی^۲ و حداکثر ارزش، نمایانگر اهداف الهام‌بخش^۳ کشورهاست که البته واقع‌بینانه هم هست. ارزش حداقلی و حداکثری برای هر زیرشاخص در جدول زیر نشان داده شده است:

جدول ۷-۱. ارزش حداقلی و حداکثری زیرشاخص‌های توسعه انسانی

زیرشاخص	ارزش حداکثری	ارزش حداقلی
امیدبه زندگی هنگام تولد	۸۵	۲۰
تعداد سال‌های مورد انتظار برای آموزش	۱۸	۰
میانگین تعداد سال‌های آموزش	۱۵	۰
درآمد ناخالص ملی سرانه	۷۵۰۰۰	۱۰۰

محاسبه نمره هر زیرشاخص برای هر کشور از طریق این معادله انجام می‌شود:

$$(\text{ارزش واقعی} - \text{ارزش حداقلی}) / (\text{ارزش حداکثری} - \text{ارزش حداقلی})$$

همان‌گونه که گفته شد نمره شاخص توسعه انسانی میانگین هندسی این سه

زیرشاخص است که محاسبه آن از این فرمول پیروی می‌کند:

$$\text{شاخص توسعه انسانی} = (\text{نمره عمر طولانی همراه با سلامتی} \times \text{نمره آموزش} \times$$

$$\text{نمره استاندارد معقول زندگی})^{1/3}$$

1- United nations development program

2- natural zero

3- inspirational targets

این شاخص جهت تکمیل داده‌های مفقود از مدل‌های رگرسیون بین‌کشوری^۱ استفاده کرده است. همین‌طور جهت تجمیع شاخص توسعه انسانی برای گروه‌ها (مجموع کشورهای بر حسب منطقه یا درآمد) به میانگین آن زیرشاخص در گروه مورد نظر وزن داده است. امید به زندگی و درآمد ناخالص داخلی سرانه بر حسب کل جمعیت، سال‌های مورد انتظار برای آموزش بر حسب جمعیت بین پنج تا ۲۴ سال، و میانگین سال‌های مدرسه بر حسب جمعیت ۲۵ سال به بالا وزن‌دهی شده‌اند.

۵-۱-۷- بهترین و بدترین کشورها در شاخص توسعه انسانی

پنج کشور برتر از نظر شاخص توسعه انسانی و همچنین از نظر زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ به شرح جدول زیر است:

جدول ۷-۲. بهترین کشورها در شاخص توسعه انسانی و زیرشاخص‌های آن در سال ۲۰۲۰

رتبه	توسعه انسانی	امید به زندگی در بدو تولد	تعداد سال‌های مورد انتظار برای آموزش	میانگین تعداد سال‌های آموزش	درآمد ناخالص ملی سرانه
۱	نروژ	هنگ کنگ	استرالیا	آلمان	لیختن اشتاین
۲	ایرلند، سوئیس	ژاپن	بلژیک	ایالات متحده	قطر
۳	سوئیس	سوئیس	سوئد	سوئیس	سنگاپور
۴	هنگ کنگ، ایسلند	سنگاپور	فنلاند	کانادا	لوکزامبورگ
۵	ایسلند	اسپانیا	ایسلند	انگلستان	سوئیس

مأخذ: داده‌های شاخص توسعه انسانی

پنج کشور دارای بدترین عملکرد از نظر شاخص توسعه انسانی و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ نیز به شرح جدول زیر فهرست شده‌اند:

1- cross-country regression model

جدول ۷-۳. بدترین کشورها در شاخص توسعه انسانی و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰

توسعه انسانی	امید به زندگی در بدو تولد	تعداد سال‌های مورد انتظار برای آموزش	میانگین تعداد سال‌های آموزش	درآمد ناخالص ملی سرانه
نیجر	جمهوری افریقای مرکزی	اریتره	بورکینافاسو	بوروندی
جمهوری افریقای مرکزی	چاد	سودان جنوبی	نیجر	جمهوری افریقای مرکزی
چاد	لسوتو	نیجر	مالی	مالاوی
سودان جنوبی، بوروندی	نیجریه	جیبوتی	چاد	جمهوری دموکراتیک کنگو
	سیرالئون	چاد	گینه	نیجر

مأخذ: داده‌های شاخص توسعه انسانی

در جدول زیر، پنج کشوری معرفی می‌شود که بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه را در شاخص توسعه انسانی طی دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰ به ثبت رسانده‌اند.

جدول ۷-۴. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص توسعه انسانی

بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
رواندا	۲/۷۴
موزامبیک	۲/۴۳
مالی	۲/۱۵
نیجر	۲/۰۳
میانمار	۱/۸۶

مأخذ: داده‌های شاخص توسعه انسانی

ایستگاه تفکر

- ❖ جایگاه کلی ایران در شاخص توسعه انسانی چگونه است؟
  - ❖ نقطه قوت ایران در شاخص توسعه انسانی چیست؟
  - ❖ نقطه ضعف ایران در شاخص توسعه انسانی چیست؟
  - ❖ برای رسیدن ایران به سطح توسعه انسانی کشورهای گروه برتر، چه باید کرد؟
- شاخص توسعه انسانی به این سوالات پاسخ می‌دهد.

۲-۷- توصیف وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی

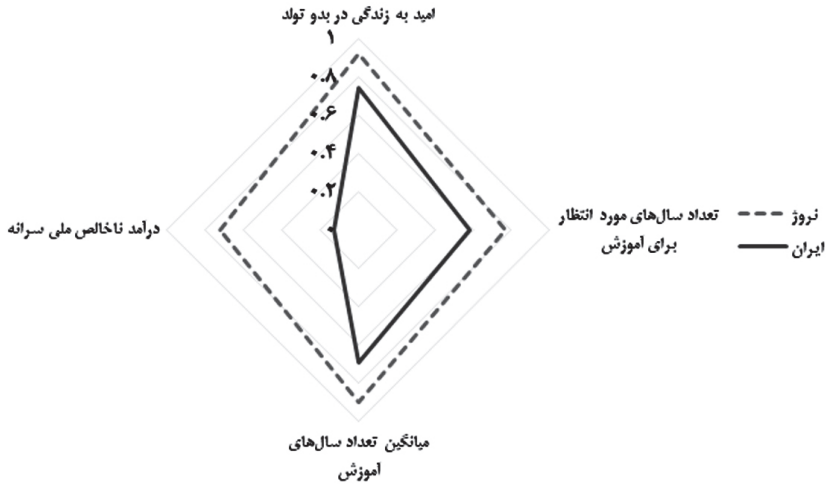
این بخش به شرح وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی اختصاص دارد. در جدیدترین گزارش شاخص توسعه انسانی در سال ۲۰۲۰، ایران نمره ۰/۷۸۳ را کسب کرده است و در رتبه ۷۰ قرار دارد. رتبه و نمره ایران در این شاخص و زیرشاخص‌های آن به شرح جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۷-۵. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های توسعه انسانی

سال ۲۰۲۰ میلادی		آماره
رتبه جهانی	نمره	
۷۰	۰/۷۸۳	شاخص توسعه انسانی
	۷۶/۷	امید به زندگی در بدو تولد
	۱۲۴۴۷	درآمد ناخالص ملی سرانه
	۱۴/۸	تعداد سال‌های مورد انتظار برای آموزش
	۱۰/۳	میانگین تعداد سال‌های آموزش

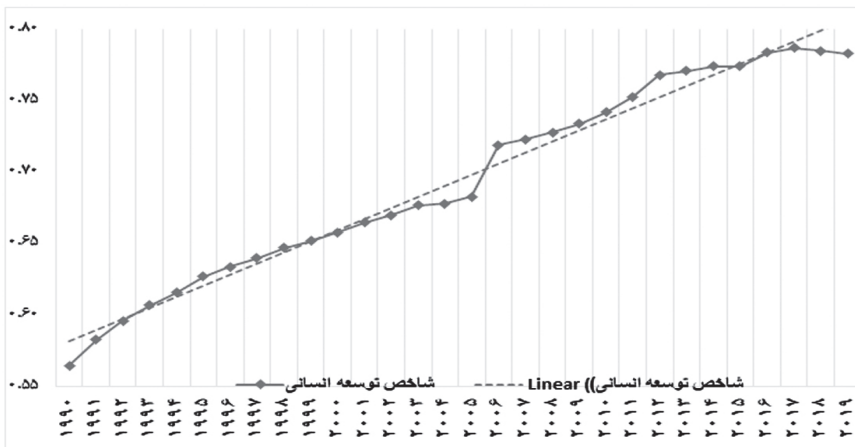
مأخذ: داده‌های شاخص توسعه انسانی

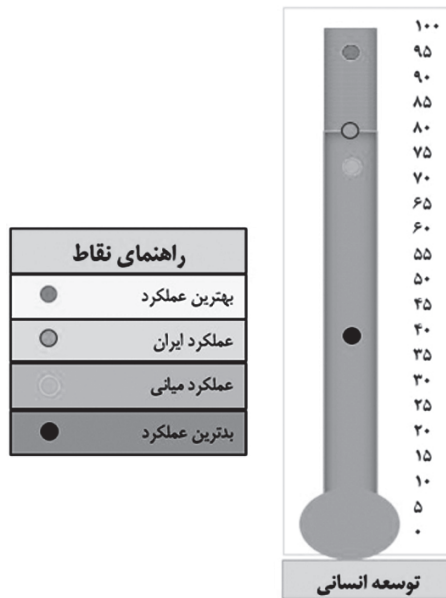
نمودار ۷-۲. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های توسعه انسانی در سال ۲۰۲۰

نمودار بالا، وضعیت زیرشاخص‌های توسعه انسانی سال ۲۰۲۰ ایران را در مقایسه با نروژ کشور صدرنشین رتبه‌بندی سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد. بیشترین فاصله ایران با نروژ در زمینه درآمد ناخالص ملی سرانه است که ۷۴ درصد شکاف بین ایران و نروژ را منعکس می‌سازد. اما در زمینه امید به زندگی در بدو تولد، دو کشور کمترین فاصله را دارند و شکاف به اندازه ۱۰ درصد است. شکاف در زمینه میانگین سال‌های آموزش و سال‌های مورد انتظار آموزش نیز چندان زیاد نیست و به ترتیب برابر با ۲۱ و ۱۹ درصد است.

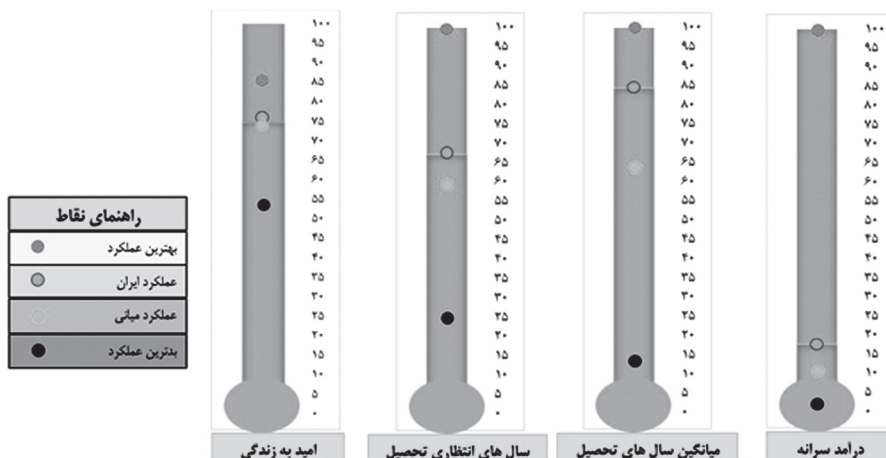
نمودار ۷-۳. روند شاخص توسعه انسانی ایران

روند تغییر داده‌های مربوط به ایران در نمودار بالا نمایش داده می‌شود. این نمودار نشانگر این است که شاخص توسعه انسانی ایران طی دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۹ روندی به نسبت باثبات و صعودی با شیب ملایم دارد. اما در انتهای دوره، به صورت متناوب و با نرخ‌های اندک دچار افت شده است به طوری که مقدار آن از ۰/۷۹۹ واحد در سال ۲۰۱۸ به ۰/۷۹۷ واحد در سال ۲۰۱۹ کاهش یافته است. مقدار شاخص در گذار از سال ۲۰۰۵ به ۲۰۰۶ از ۰/۶۹۶ واحد به ۰/۷۳۲ واحد صعود کرده است که بیشترین مقدار افزایش شاخص طی دوره را نمایندگی می‌کند. نمودارهای دماسنجی زیر وضعیت ایران در شاخص توسعه و همچنین هر یک از زیرشاخص‌های آن را با میانگین جهانی مقایسه می‌کنند. این نمودارها عملکرد ایران را در بین عملکرد بهترین کشور، عملکرد میانی، عملکرد ایران، عملکرد بدترین عملکرد و عملکرد بدترین کشورها نمایش می‌دهند.

نمودار ۷-۴. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص توسعه انسانی

در نمودار بالا مشخص است که عملکرد ایران در شاخص توسعه انسانی بهتر از میانگین جهانی است، ولی همچنان با عملکرد بهترین کشور فاصله دارد.

نمودار ۷-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص های توسعه انسانی

همان گونه که در نمودار بالا مشاهده می شود عملکرد ایران در هر چهار زیرشاخص توسعه انسانی بالاتر از میانگین جهانی است.

۳-۷- بررسی مقایسه ای وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی

۱-۳-۷- مقایسه داخلی

داده های موجود از شاخص توسعه انسانی، امکان مقایسه عملکرد دولت های هفتم تا دوازدهم را میسر می سازد. براساس نمودار (۶-۳) که در بالا نشان داده شد، در دوره اول ریاست جمهوری محمد خاتمی از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۹، شاخص توسعه انسانی روند صعودی خود را با نرخ متوسط ۰/۹ درصد ادامه داد و در دوره دوم ریاست جمهوری ایشان این نرخ متوسط به ۰/۸۶ درصد کاهش یافت. در دوره اول ریاست جمهوری محمود احمدی نژاد، نرخ رشد شاخص توسعه انسانی ایران به ۲/۳۶ درصد افزایش پیدا کرد. اما در دوره دوم ریاست جمهوری ایشان نیز نرخ رشد شاخص توسعه انسانی به ۱/۲۴ درصد افت کرد.

در دوره اول ریاست جمهوری حسن روحانی، نرخ رشد شاخص توسعه انسانی ایران دوباره به زیر یک درصد و مقدار متوسط ۰/۵۸ درصد رسید؛ دوره دوم ریاست جمهوری ایشان نیز کاهش در شاخص توسعه انسانی و نرخ رشد منفی را منعکس می سازد.

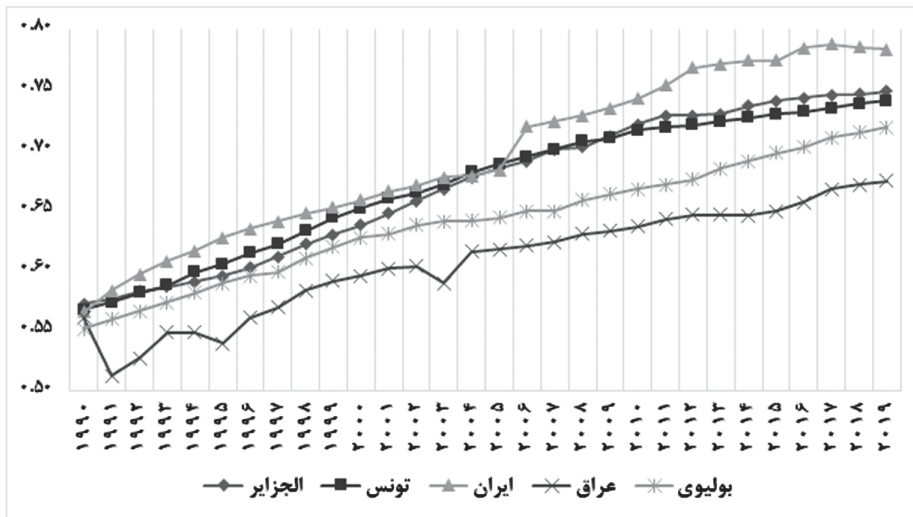

یکی از دلایل افت و خیز شاخص توسعه انسانی در دوره اول و دوم محمود احمدی‌نژاد به فضای باز سیاسی و فضای پرانرژی دانشگاه‌ها در دوره اول و دوم محمد خاتمی (دوره دوم به میزانی کمتر) برمی‌گردد که نتیجه خود را در دوره محمود احمدی‌نژاد نشان داده است، اما اثر وقایع دوره اول و دوم احمدی‌نژاد اثر مطلوبی روی وضعیت توسعه انسانی نداشته است.

۲-۳-۷- مقایسه خارجی

۲-۳-۲-۱- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

روند شاخص توسعه انسانی برای دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از رتبه ایران در گزارش سال ۱۹۹۰، همراه با روند شاخص ایران، در نمودار زیر نشان داده شده‌اند.

نمودار ۶-۷. شاخص توسعه انسانی ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران در سال ۱۹۹۰

طبق نمودار بالا، فاصله ایران با دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از آن در سال ۱۹۹۰ بسیار نزدیک است. اما به تدریج از میان این پنج کشور، الجزایر و ایران با سرعت بیشتری در شاخص توسعه انسانی رشد می‌کنند و در مقابل کشوری چون عراق کمترین پیشرفت را در این شاخص داشته است.

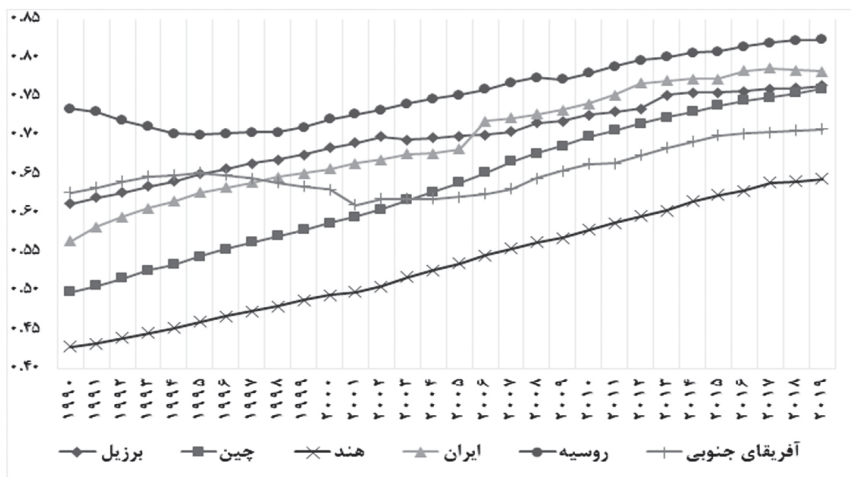
۲-۲-۳-۷- مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور

نمودار زیر، فاصله ایران با اقتصادهای نوظهور را منعکس می‌سازد.

نمودار ۷-۷. شاخص توسعه انسانی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

از نقطه عطف سال ۱۹۹۱، شاخص توسعه انسانی ایران در سطحی بالاتر از میانگین اقتصادهای نوظهور قرار گرفته است.

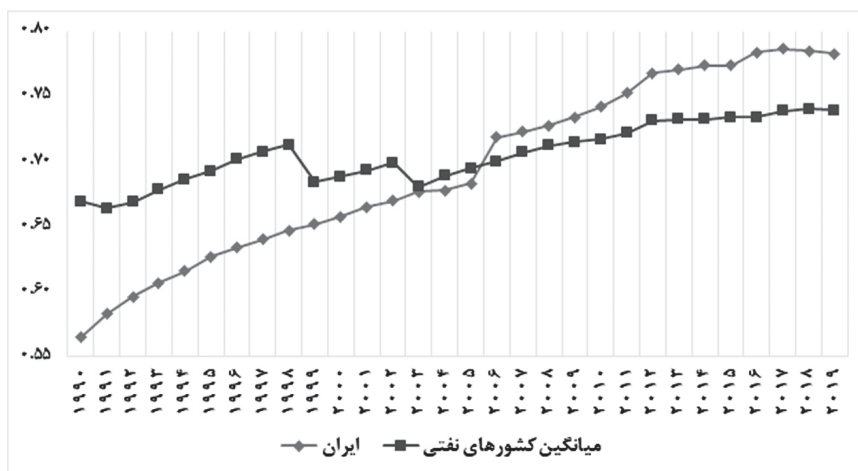
نمودار ۷-۸. شاخص توسعه انسانی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

در نمودار بالا، شاخص توسعه انسانی ایران در مقایسه با مقدار شاخص

اقتصادهای نوظهور نشان داده می‌شود. طبق نمودار، عملکرد ایران از نظر شاخص توسعه انسانی، بعد از روسیه (برترین کشور گروه) ایران قرار دارد. فاصله ایران با روسیه از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۸ کاهش یافته است. این کاهش فاصله، نشانگر عملکرد قابل قبول ایران در زمینه توسعه انسانی است. عدم سازگاری این کاهش فاصله در شاخص توسعه انسانی با شاخص‌های دیگر مانند لگاتوم نشان از مشکلات نهادی دارد که مانع تبدیل این توسعه انسانی به کامیابی و رفاه شده است.

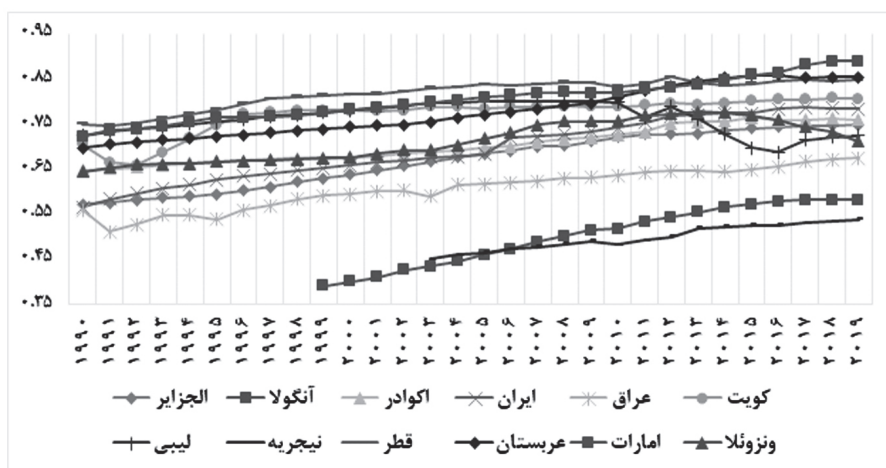
۳-۲-۷- مقایسه ایران با کشورهای نفتی

در نمودار زیر، روند تغییرات شاخص توسعه انسانی ایران با میانگین کشورهای نفتی نفتی مقایسه شده است.

نمودار ۷-۹. شاخص توسعه انسانی ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی

بر اساس این نمودار، از سال ۲۰۰۳، شاخص توسعه انسانی ایران، بالاتر از میانگین کشورهای نفتی قرار گرفته است و فاصله آن با میانگین کشورهای نفتی، به نفع ایران بیشتر شده است.

نمودار ۷-۱۰. شاخص توسعه انسانی ایران در مقایسه با کشورهای نفتی

همان‌طور که در نمودار بالا مشخص است، ایران در مقایسه با کشورهای نفتی از نظر شاخص توسعه انسانی، پنجمین کشور گروه بعد از امارات متحده عربی، عربستان سعودی، قطر و کویت است. بخش زیادی از عملکرد شاخص توسعه انسانی کشورهای نفتی به بالا بودن مقدار تولید ناخالص داخلی سرانه باز می‌گردد که در نتیجه فروش نفت خام میسر شده است و به‌معنای تحصیل این تولید سرانه بالا براساس عملکرد صرف سرمایه انسانی این کشورها نیست؛ بلکه بر بهره‌مالکانه منابع سوخت فسیلی منطقه خاورمیانه استوار است. اما فاصله ایران با بهترین کشور گروه از نظر شاخص توسعه انسانی، یعنی امارات متحده عربی کاهش یافته است.

در کل ایران در رتبه ۷۰ شاخص توسعه انسانی و در فاصله‌ای نزدیک با اقتصادهای نوظهور قرار دارد. آیا این وضعیت، نوید یک فرآیند توسعه مطلوب را می‌دهد؟ روند شاخص توسعه انسانی ایران از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰، روندی رو به صعود را نشان می‌دهد اما توسعه آن در همین دوره، دستخوش رخدادهای زیادی بوده است. شاخص توسعه انسانی ایران، قوه بالای توسعه بر اساس بضاعت انسانی آن را منعکس می‌سازد اما در نبود بستر نهادی مناسب، این قوه نه در ایران بلکه در کشورهای دیگر به فعل تبدیل می‌شود. روند فرآیندهای مهاجرت، خواه در قالب فرار

سرمایه، خواه در قالب فرار مغزها، این واقعیت را تأیید می‌کند که این سرمایه انسانی بالنده، فضای مناسب برای شکوفایی خود در کشور را پیدا نمی‌کند.

ایستگاه پاسخ

شاخص توسعه انسانی درباره ایران چه می‌گوید؟
 اگر کل کشورهای نمونه شاخص توسعه انسانی را بر حسب عملکردشان به پنج گروه تقسیم کنیم ایران در گروه دوم قرار می‌گیرد.
 موقعیت خوب ایران در این شاخص بیش از هر چیز وابسته به نمره خوب امید به زندگی در ایران است.
 نقطه ضعف ایران در این شاخص درآمد ناخالص داخلی سرانه است.
 حجم عمده درآمد ناخالص داخلی ایران محصول فروش نفت است.
 بنابراین به منظور بالابردن نمره ایران در این زیرشاخص دولت‌ها باید سرمایه‌گذاری در بخش‌هایی نظیر صنعت و خدمات را افزایش داده و خود را از وابستگی به نفت برهانند.

۵-۷- نقد و بررسی شاخص توسعه انسانی

در نقد شاخص توسعه انسانی مواردی مطرح شده است که به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود.

نماگرهای در نظر گرفته شده برای هر یک از زیرشاخص‌های توسعه انسانی بیانگر مفهوم زیرشاخص نیستند.

این شاخص برای مقایسه کشورها مناسب نیست. برای مثال ممکن است دو کشور رتبه مشابهی در شاخص توسعه انسانی داشته باشند اما یکی به واسطه درآمد ناخالص ملی و دیگری به سبب امید به زندگی باشد. نمره کل شاخص توسعه انسانی این تفاوت‌ها را نشان نمی‌دهد.

بین زیرشاخص‌های این شاخص همبستگی زیادی وجود دارد. گویا انتخاب زیرشاخص‌ها بر اساس واقعیت کشورهای توسعه یافته بوده است.

این شاخص نابرابری، فقر و شکاف جنسیتی را نمی‌بیند هرچند سعی می‌کند در تحلیل‌های حاشیه‌ای آنها را در نظر بگیرد.

این شاخص برای زیرشاخص‌ها بازه صفر تا یک در نظر می‌گیرد. در این حالت کشورهای که در حال حاضر به لحاظ درآمد ناخالص داخلی نمره یک را دارند چنانچه در طول سال‌های آینده درآمد ناخالص داخلی‌شان افزایش یابد این محدوده نمی‌تواند این افزایش را بازنمایی کند.

این شاخص چنانکه ادعا می‌کند شاخص مناسبی برای نشان دادن میزان خوشبختی در کشورهای مختلف نیست.

زیرشاخص‌های این شاخص خطای اندازه‌گیری زیادی دارند به‌ویژه درآمد ناخالص داخلی.

این شاخص وزن برابری به زیرشاخص‌ها می‌دهد بدون اینکه دلیل منطقی برای این کار تعریف کند.

بین نمره کل شاخص و نمره درآمد ناخالص داخلی سرانه همبستگی زیادی وجود دارد!

۸- شاخص جهانی نوآوری

۸-۱- معرفی شاخص جهانی نوآوری

۸-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص جهانی نوآوری

شاخص جهانی نوآوری^۱ کشورها را بر اساس توانمندی آنها در نوآوری رتبه‌بندی می‌کند. این شاخص بر این باور است که نوآوری چنانچه با کیفیت همراه باشد منجر به رشد و توسعه اقتصادی کشورها می‌شود. از این جهت لازم است سیاست‌گذاران به زیرساخت‌های لازم برای ایجاد انگیزه جهت نوآوری توجه کنند. نه تنها اقتصادهای در حال ظهور که کشورهای توسعه‌یافته نیز ناگزیر از در نظر گرفتن اهمیت نوآوری به‌عنوان عامل رشد اقتصادی هستند. شاخص نوآوری را این‌گونه تعریف می‌کنند:

نوآوری می‌تواند دربرگیرنده یک محصول جدید یا بهبود یافته (کالا یا خدمات)، یک فرآیند جدید، شیوه جدید بازاریابی؛ یا یک شیوه سازمانی جدید کسب‌وکار، سازمان محل کار یا روابط خارجی باشد.

این شاخص یکی از شاخص‌های مرجع برای اندازه‌گیری عملکرد نوآورانه کشورهاست که طیف وسیعی از نماگرها را در نظر می‌گیرد و همین ویژگی آن را از مقیاس‌های قدیمی نظیر «تحقیق و توسعه»^۲ متمایز می‌کند. سیاست‌گذاران می‌توانند از یافته‌های این شاخص جهت سیاست‌گذاری برای بهبود خروجی‌های

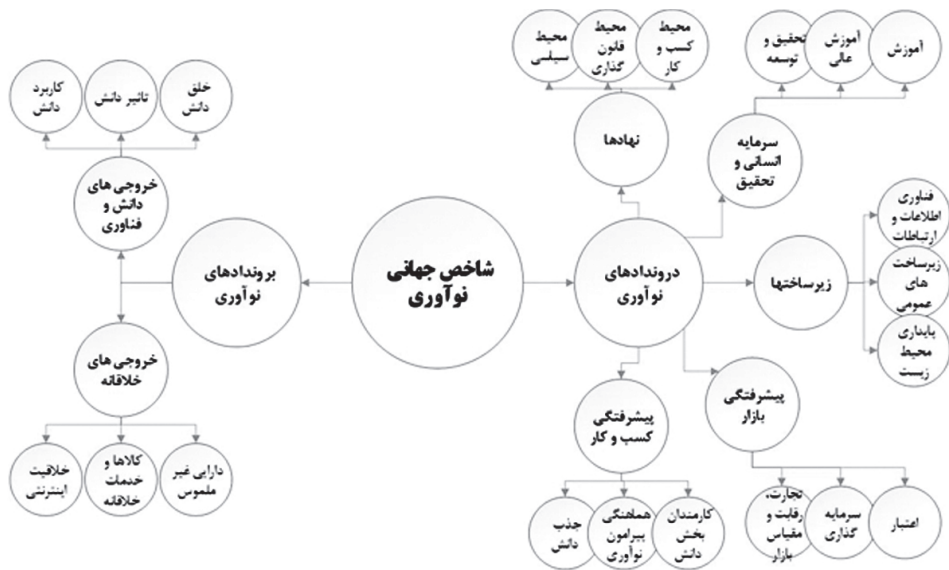
1- global innovation index

2- research and development

بلندمدت رشد اقتصادی، تولید بهتر و رشد اشتغال استفاده کنند. آخرین گزارش این شاخص روایت وضعیت نوآوری در جهان در سال ۲۰۲۰ است که نسخه دوازدهم این گزارش است و ۱۲۹ کشور را تحت پوشش قرار می‌دهد.

۲-۱-۸- اجزای شاخص جهانی نوآوری

شاخص جهانی نوآوری دربرگیرنده دو دامنه است که عبارتند از: درون‌داده‌های نوآوری و برون‌داده‌های نوآوری. هر دامنه دارای چند زیرشاخص است و زیرشاخص‌ها خود دربرگیرنده چندین نماگر هستند. نمودار زیر اجزای این شاخص را به تفکیک نمایش می‌دهد.

نمودار ۸-۱. اجزای شاخص جهانی نوآوری

۳-۱-۸- سازمان محاسبه‌کننده شاخص

نسخه آخر این گزارش با مشارکت دانشگاه کرنل^۱، مؤسسه INSEAD^۲ در فرانسه، و سازمان جهانی مالکیت فکری^۳ استخراج شده است.

1-world intellectual property organization

2-Institut Européen d'Administration des Affaires (INSEAD)

3-Cornell university

۴-۱-۸- روش محاسبه

برای محاسبه نمره کل این شاخص ابتدا نمرات هر نماگر براساس میانگین وزن دار سنجها محاسبه می‌شود و سپس نمره هر زیرشاخص براساس میانگین وزن دار نمرات نماگرها تعیین می‌شود. در نهایت سه مقیاس اندازه‌گیری شده‌اند که عبارتند از:

- دامنه درون داده‌های نوآوری که میانگین نمرات پنج زیرشاخص اول است.
  - دامنه برون داده‌های نوآوری که میانگین نمرات دو زیرشاخص آخر است.
  - نمره کل شاخص که میانگین دو دامنه درون داد و برون داده‌های نوآوری است.
- شاخص جهانی نوآوری داده‌های خود را از بیش از ۳۰ منبع جهانی گردآوری می‌کند.

۵-۱-۸- بهترین و بدترین کشورها در شاخص جهانی نوآوری

پنج کشور برتر از نظر شاخص نوآوری و همچنین از نظر دامنه‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۸-۱. بهترین کشورها در شاخص نوآوری و دامنه‌های آن در سال ۲۰۲۰

رتبه	بهترین کشورها در شاخص کل	دامنه درون داد نوآوری	دامنه برون داد نوآوری
۱	سوئیس	سنگاپور	سوئیس
۲	سوئد	سوئیس	سوئد
۳	ایالات متحده آمریکا	سوئد	انگلستان
۴	انگلستان	ایالات متحده آمریکا	هلند
۵	هلند	دانمارک	ایالات متحده آمریکا

مأخذ: داده‌های شاخص نوآوری^۱

پنج کشور دارای بدترین عملکرد از نظر شاخص نوآوری و دامنه‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ نیز به شرح جدول زیر فهرست شده‌اند.

جدول ۸-۲. بدترین کشورها در شاخص نوآوری و دامنه‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰

بدترین کشورها در شاخص کل	دامنه درون داد نوآوری	دامنه برون داد نوآوری
یمن	یمن	بنین
گینه	اتیوپی	یمن
میانمار	میانمار	نیجر
نیجر	گینه	زامبیا
اتیوپی	لائوس	توگو

مأخذ: داده‌های شاخص نوآوری

در جدول زیر، پنج کشوری معرفی می‌شود که بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص نوآوری را طی دوره ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ داشته‌اند.

جدول ۸-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص نوآوری

بین سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
چین	۲/۵۵
ایران	۱/۷۹
فیلیپین	۱/۷۴
ویتنام	۰/۹۲
کره جنوبی	۰/۷۳

مأخذ: داده‌های شاخص نوآوری

ایستگاه تفکر

- * جایگاه کلی ایران در شاخص جهانی نوآوری چگونه است؟
  - * نقطه قوت عملکرد ایران در شاخص جهانی نوآوری چیست؟
  - * چه میزان از درون‌داده‌های نوآوری در ایران به برون‌داد تبدیل می‌شوند؟
  - * نوآوری امری فردی است یا نهادی؟
  - * سیاست‌گذاری‌های اجتماعی به منظور بهبود نوآوری در ایران چه اهمیتی دارد؟
- شاخص جهانی نوآوری به این سؤالات پاسخ می‌دهد.

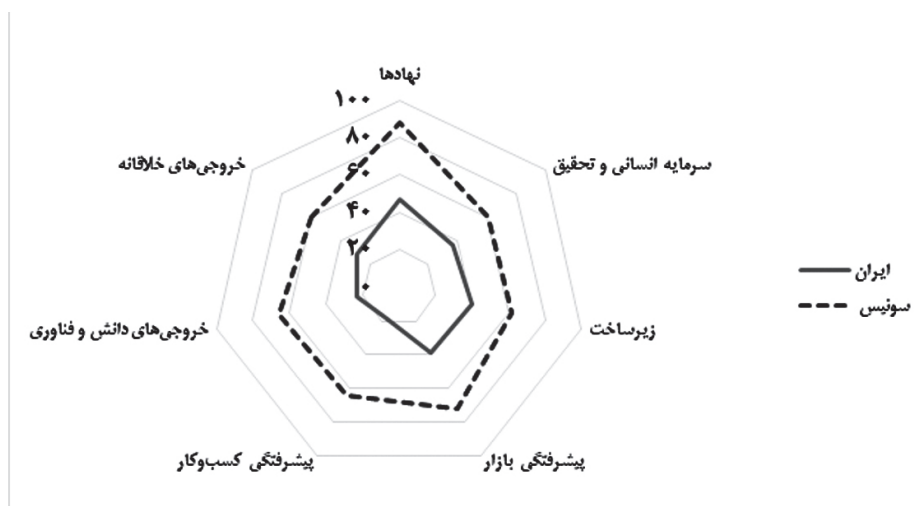
۲-۸- توصیف وضعیت ایران در شاخص نوآوری

این بخش به شرح وضعیت ایران در شاخص نوآوری اختصاص دارد. در جدیدترین گزارش شاخص نوآوری در سال ۲۰۲۰، ایران نمره ۳۰/۹ را کسب کرده است و رتبه ۶۷ را به خود اختصاص داده است. رتبه و نمره ایران در این شاخص و دامنه‌های آن به شرح جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۴-۸. وضعیت ایران در شاخص و دامنه‌های نوآوری

سال ۲۰۲۰ میلادی		آماره
رتبه جهانی	نمره	
۶۷	۳۰/۹	شاخص نوآوری
۹۰	۳۵/۹	دامنه درون‌داد نوآوری
۵۰	۲۵/۹	دامنه برون‌داد نوآوری

مأخذ: داده‌های شاخص نوآوری

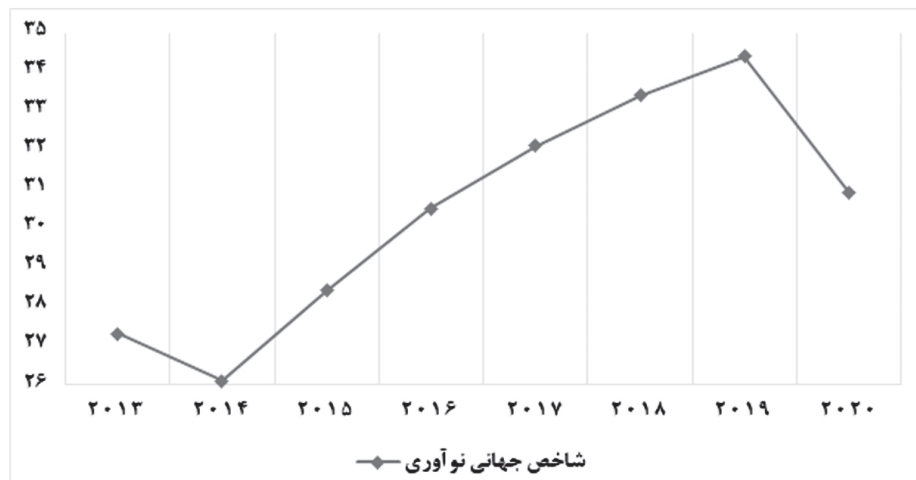

نمودار ۲-۸. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های نوآوری در سال ۲۰۲۰

نمودار بالا، وضعیت زیرشاخص‌های نوآوری سال ۲۰۲۰ ایران را در مقایسه با سوئیس، کشور صدرنشین رتبه‌بندی نشان می‌دهد. ایران در زمینه زیرشاخص‌های نهادی، برون‌داد دانش و فناوری و پیشرفتگی کسب‌وکار، بیشترین فاصله را با سوئیس دارد.

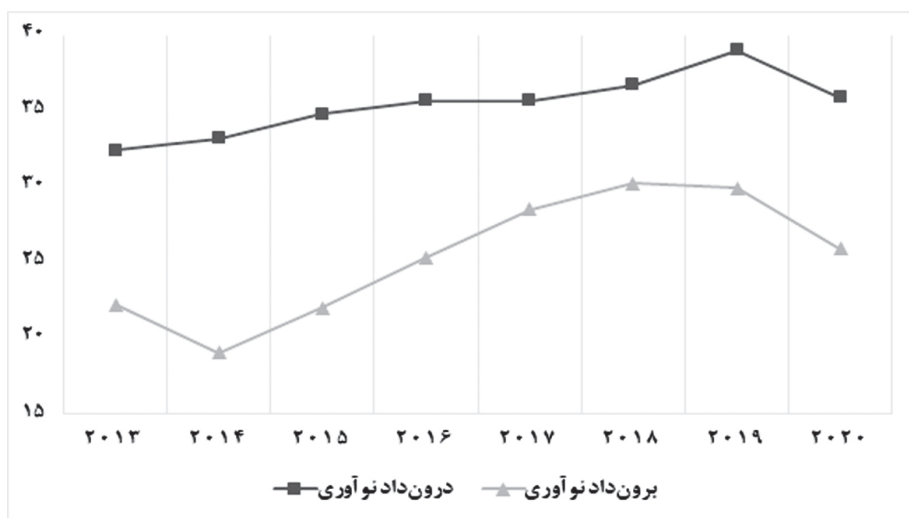
اگر ۹۲ سنجه هر دو دامنه درون داد و برون داد نوآوری مربوط به ایران و سوئیس مقایسه شود آنگاه بیشترین فاصله ایران با سوئیس در زمینه سنجه‌های خلق اپلیکیشن موبایل، سرمایه‌گذاری مشترک/کسب و کارهای استراتژیک شراکتی، پذیرش مالکیت فکری و صادرات کالاهای خلاق است.

نمودار ۸-۳. روند شاخص نوآوری ایران

روند تغییر داده‌های مربوط به ایران در نمودار بالا نمایش داده می‌شود. این نمودار نشان می‌دهد که شاخص نوآوری ایران طی دوره ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰، عملکردی کم‌نوسان دارد. خط روند یا میانگین دوره برای شاخص نوآوری در این نمودار، با شیبی ملایم رو به صعود است و عملکرد رو به بهبود ایران در زمینه شاخص نوآوری را منعکس می‌سازد. شاخص نوآوری ایران از ۲۷/۳ واحد در سال ۲۰۱۳ به ۳۴/۳۴ واحد در سال ۲۰۱۹ افزایش یافته و بیشترین مقدار آن نیز متعلق به سال ۲۰۱۹ است. در سال ۲۰۲۰ با توجه شیوع ویروس کرونا در کل دنیا روند نوآوری با افت چشمگیری روبرو شده است، اما این افت در ایران بسیار شدید بوده به طوری که باعث شده رتبه ایران از ۶۱ در سال ۲۰۱۹ به ۶۷ در سال ۲۰۲۰ سقوط کند.

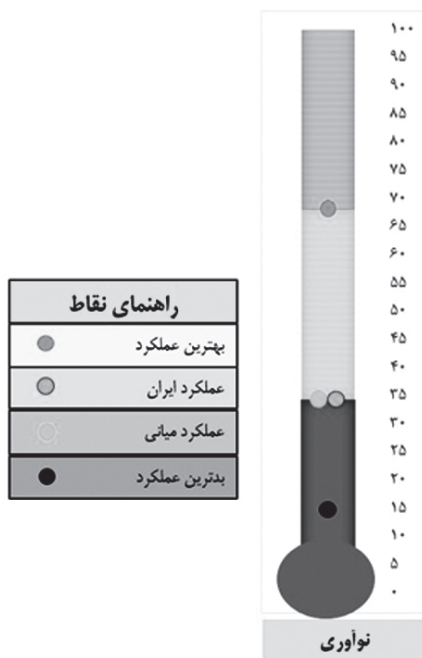

نمودار ۸-۴. روند دامنه‌های مربوط به شاخص نوآوری

طی دوره ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰، نسبت کارایی نوآوری یا حاصل تقسیم دامنه برون داد نوآوری به درون داد نوآوری برای ایران از ۰/۷ در ابتدای دوره به ۰/۸ در انتهای دوره می‌رسد. به دیگر سخن، ۸۰ درصد از همین بستر امکانات نهادی موجود تبدیل به برون داد نوآوری می‌شود.

طبق این نمودار، دامنه درون داد نوآوری، با شیب اندکی رو به صعود است اما دامنه برون داد نوآوری با افتی محسوس در سال ۲۰۱۴، با شیبی بیشتر از درون داد نوآوری افزایش یافته اما در سال ۲۰۱۸ رشد آن متوقف شده است و در ادامه در سال ۲۰۲۰ با کاهش مواجه شده است.

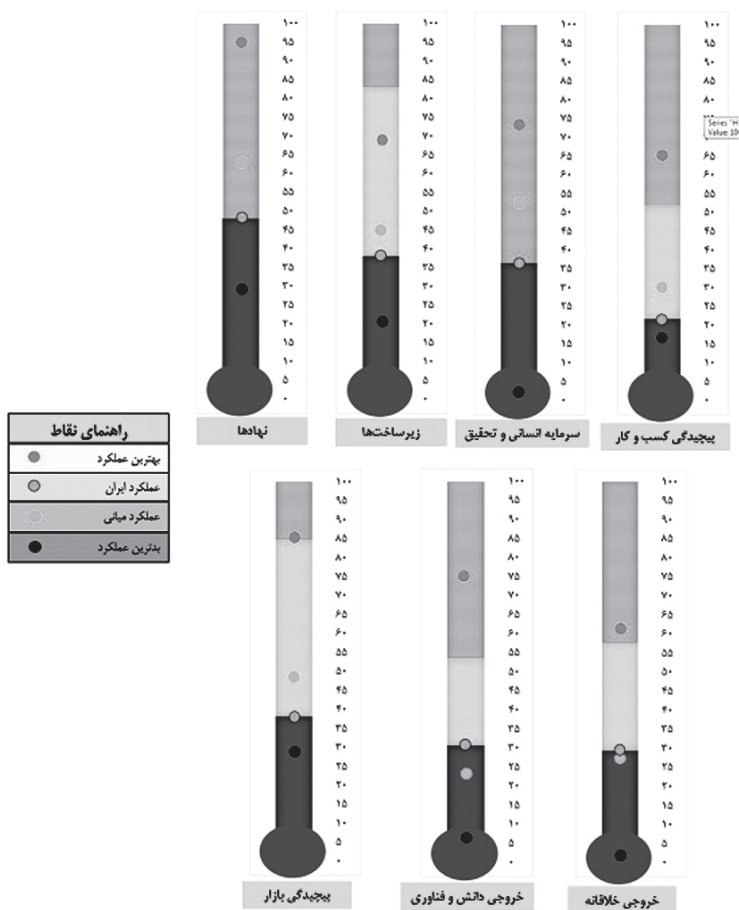
در ادامه نمودارهای دماسنجی وضعیت ایران در شاخص نوآوری و همچنین هریک از زیرشاخص‌های آن را با میانگین جهانی مقایسه می‌کنند. این نمودارها عملکرد ایران را در بین عملکرد بهترین کشور، عملکرد میانی که میانگین جهانی است و عملکرد بدترین کشورها در هر زیرشاخص را نمایش می‌دهند.

نمودار ۸-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص نوآوری

همان‌گونه که در نمودار بالا مشاهده می‌شود عملکرد ایران در شاخص نوآوری

برابر با میانگین جهانی است و فاصله زیادی با عملکرد بهترین کشور دارد.

نمودار ۸-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های نوآوری

همان‌طور که نمودار بالا مشخص است عملکرد ایران در بیشتر زیرشاخص‌های نوآوری پایین‌تر از عملکرد میانگین جهانی بوده است و این فاصله منفی در زیرشاخص‌های نهادها و سرمایه انسانی و تحقیق زیاد است.

۸-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص جهانی نوآوری

۸-۳-۱- مقایسه داخلی

با توجه به داده‌های موجود از شاخص نوآوری، تنها دوره اول و دوم ریاست‌جمهوری حسن روحانی در دسترس است. نمودار (۳-۷) نشان می‌دهد که

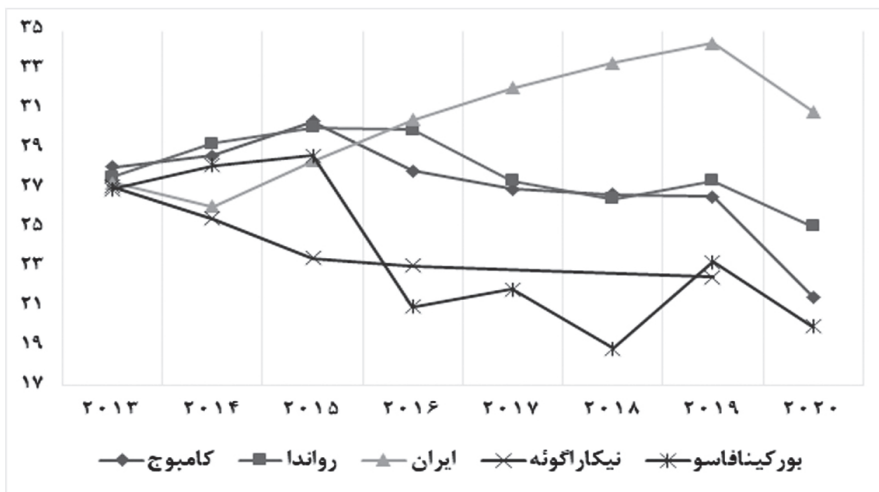
در دوره اول ریاست جمهوری حسن روحانی، مقدار شاخص نوآوری از ۲۷/۲۳ به ۳۰/۵ افزایش یافته است. طی همین دوره، نسبت کارایی نوآوری، یعنی نسبت دامنه برون داد نوآوری به درون داد نوآوری، از ۰/۷ به ۰/۶ افت کرده و سپس به ۰/۷ بازگشته است. اما طی دوره دوم ریاست جمهوری حسن روحانی، مقدار شاخص نوآوری ایران، صعود از مقدار ۳۲/۱ واحد به ۳۴/۴ واحد و صعود نسبت کارایی نوآوری از ۰/۷ به ۰/۸ را نشان می‌دهد.

طی دوره اول و دوره دوم ریاست جمهوری حسن روحانی، هر دو دامنه برون داد نوآوری و درون داد نوآوری، افزایش داشته‌اند. هرچند در سال ۲۰۲۰ به دلیل ویروس کرونا این روند مثبت متوقف شده و افت شدیدی را شاهد بودیم.

۲-۳-۸- مقایسه خارجی

۲-۳-۱-۸- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

روند شاخص نوآوری برای دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از رتبه ایران در سال ۲۰۱۳، همراه با روند شاخص ایران، در نمودار زیر نشان داده شده‌اند.

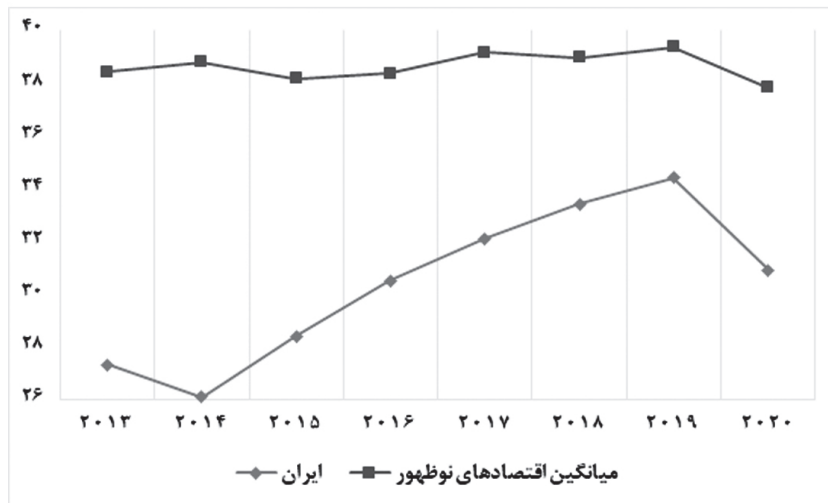
نمودار ۷-۸. شاخص نوآوری ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران

طبق نمودار بالا، فاصله ایران با دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از آن در گزارش ۲۰۱۳ شاخص نوآوری بسیار نزدیک است. به‌طور کل ایران نسبت به کشورهای نزدیک خود در ابتدای دوره، خوب عمل کرده است و از همه این چهار کشور برتری یافته است.

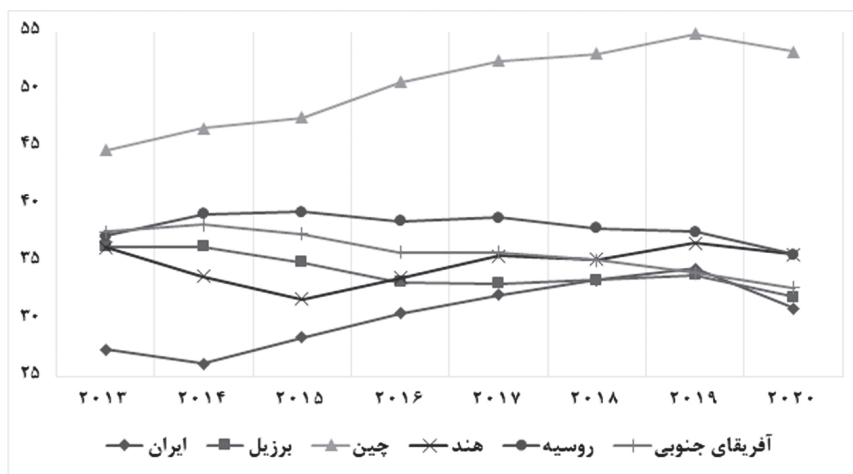
۲-۲-۳-۸- مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور

نمودار زیر، فاصله ایران با اقتصادهای نوظهور را منعکس می‌کند.

نمودار ۸-۸. شاخص نوآوری ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

فاصله ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور، طی دوره ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۹ روند کاهشی را طی کرده است، اما در سال ۲۰۲۰ این فاصله بیشتر شده است. میانگین اقتصادهای نوظهور، روندی به نسبت یکنواخت را طی می‌کند و نوسان آن در دامنه بین ۳۸ تا ۴۰ واحدی است. در حالی که ایران از کانال ۲۰ واحدی وارد کانال ۳۰ واحدی شده است.

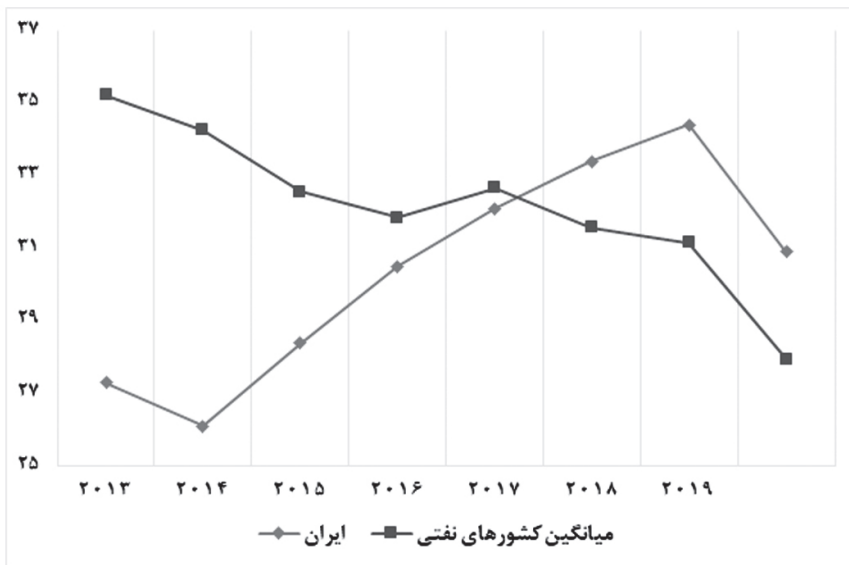
نمودار ۸-۹. شاخص نوآوری ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

در نمودار بالا، شاخص نوآوری ایران در مقایسه با مقدار شاخص اقتصادهای نوظهور نشان داده می‌شود. طبق نمودار، عملکرد ایران از نظر شاخص نوآوری، بهبود نسبی پیدا کرده است. در ابتدای دوره، ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور، پایین‌ترین مقدار شاخص نوآوری را ثبت کرد اما در سال ۲۰۱۹، بالاتر از افریقای جنوبی و برزیل قرار گرفت ولی در نهایت در سال ۲۰۲۰ دوباره پایین‌تر از بقیه قرار گرفته است. میزان فاصله ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور کاهش یافته است که عملکرد خوبی را نشان می‌دهد. اما این فاصله در سال ۲۰۲۰ دوباره افزایش یافته است. با وجود این، فاصله ایران با بهترین کشور این گروه یعنی چین، هنوز قابل توجه است.

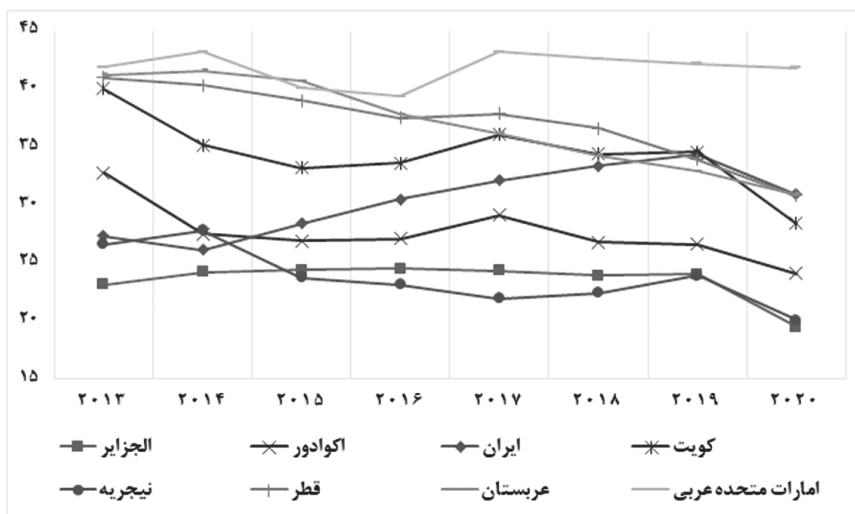
۳-۲-۳-۸- مقایسه ایران با کشورهای نفتی

در نمودار بعد، وضعیت شاخص نوآوری ایران در دوره ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ با میانگین کشورهای نفتی مقایسه شده است.

نمودار ۸-۱۰. شاخص نوآوری ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی

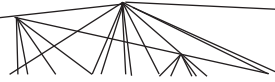
طبق نمودار، فاصله شاخص نوآوری ایران با کشورهای نفتی در سال ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ کاهش یافته است. در کل عملکرد ایران نسبت به میانگین کشورهای نفتی خوب بوده و توانسته ظرف چند سال از میانگین این کشورها بالاتر قرار گیرد.

نمودار ۸-۱۱. شاخص نوآوری ایران در مقایسه با کشورهای نفتی

نمودار بالا برای مقایسه روند شاخص نوآوری ایران با کشورهای نفتی طراحی شده است. در مقایسه با کشورهای نفتی نیز ایران تا سال ۲۰۱۹ از نظر شاخص نوآوری، جزو سه کشور برتر نفتی محسوب شده است اما در سال ۲۰۲۰ همه کشورهای مورد بررسی با کاهش مواجه شده‌اند. امارات متحده عربی، برترین کشور گروه است و شاخص نوآوری آن رقم ۴۲/۲ واحدی را برای سال ۲۰۱۹ نشان می‌دهد. افت امارات در سال ۲۰۲۰ بسیار کمتر از ایران بوده و بنابراین فاصله ما در این شاخص در سال ۲۰۲۰ نسبت به امارات بیشتر شده است.

در کل هرچند که دیگر شاخص‌های ایران از جمله سهولت انجام کسب‌وکار و زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی، وضعیت چندان مناسبی را نشان نمی‌دهند، اما وضعیت ایران از نظر شاخص نوآوری روندی مطلوب را نشان می‌دهد. با این حال این روند بهبودی هنوز ایران را از گروه کشورهای با درآمد متوسط به سمت کشورهای با درآمد بالا، انتقال نداده است. یعنی ایران همچنان با کشورهای توسعه یافته فاصله معناداری دارد. با وجود این، عملکرد شاخص نوآوری ایران دال بر این است که پتانسیل بسیار بالایی برای نوآوری در ایران وجود دارد و چه‌بسا با اصلاح جدی ساختار نهادی، جهش نوآوری در ایران دور از انتظار نباشد.

ایستگاه پاسخ

شاخص جهانی نوآوری درباره ایران چه می‌گوید؟

* اگر کل کشورهای عضو نمونه شاخص جهانی نوآوری را بر حسب عملکردشان در پنج گروه دسته‌بندی کنیم، ایران در گروه سوم قرار می‌گیرد.

* ایران به نسبت خروجی نوآوری، در درون‌داد نوآوری نمره بالاتری گرفته است اما با در نظر گرفتن رتبه آن در میان دیگر کشورها، رتبه ایران در برون‌داد بهتر از درون‌داد است. این امر نشان دهنده این است که اغلب کشورهای جهان عملکرد بهتری در درون‌داد نوآوری نسبت به برون‌داد دارند.

* ۸۰ درصد سرمایه‌گذاری‌ها و سیاست‌گذاری‌های معطوف به افزایش نوآوری در ایران به برون‌داد منتهی می‌شود.

* نوآوری یک امر کاملاً نهادی است به گونه‌ای که نهادهای حکمرانی، کسب‌وکار، حقوق مالکیت و آموزش بیشترین نقش را در کمیّت و کیفیت نوآوری در کشور ایفا می‌کنند.

* ارتقای نوآوری نیازمند سیاست‌گذاری‌های اجتماعی در جهت حمایت از حقوق برابر زنان و مردان در آموزش و فرصت‌های کسب‌وکار است.

۵-۸- نقد و بررسی شاخص جهانی نوآوری

در نقد شاخص نوآوری می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- تعریفی که این شاخص از نوآوری ارائه می‌کند حول محور نو بودن محصولات، فرآیندها، شیوه تولید و بازاریابی است و کمتر به اهمیت و ارزش این نوآوری‌ها برای جامعه می‌پردازد.

- این شاخص وزن برابر به عواملی می‌دهد که در واقعیت اهمیت یکسانی برای نوآوری ندارند. درحالی‌که برخی از اجزای این شاخص نظیر دریافت برق یا سهولت پرداخت

مالیات ارتباط زیادی با نوآوری ندارند، برخی عوامل مهم از جمله حق ثبت اختراع محرمانه^۱ از دید این شاخص دور مانده‌اند.

- این شاخص خود ادعا کرده از منابعی داده گرفته است که برای همه کشورهای نمونه داده تولید می‌کند. پس داده‌ها و سنجه‌های این شاخص بیشتر برحسب دسترسی‌پذیری گزینش شده‌اند تا اهمیت و ارتباط آنها برای نوآوری.

- این شاخص به سبب کمبود منابع داده بیشتر بر درون داده‌های نوآوری متمرکز شده تا برون داده‌های آن. در واقع بیشتر به شرایط لازم برای نوآوری پرداخته تا خود نوآوری.

- به‌طور خاص در بخش برون داده‌های نوآوری در کل دو نماگر تعریف کرده که یکی از آنها یعنی محصولات خلاق سنجه‌هایی دارد که کیفیت لازم را ندارند و تا حدود زیادی وابسته به فرهنگ کشورها هستند و این مقایسه را دشوار می‌کند.

- این شاخص به سبب ضعفی که در اندازه‌گیری نوآوری دارد (به دلیل محدودیت منابع داده در دسترس) گزینه مناسبی برای سیاست‌گذاری در راستای نوآوری محسوب نمی‌شود.

۹- گزارش جهانی شادی

۹-۱- معرفی گزارش

۹-۱-۱- اهداف و اهمیت گزارش جهانی شادی

گزارش جهانی شادی^۱ پیمایش جهانی شادی است که ۱۵۳ کشور را برحسب درک شهروندانشان از میزان شادبودن رتبه‌بندی می‌کند. این شاخص در آخرین گزارش خود در سال ۲۰۲۰ برای اولین بار نمونه‌ای از شهرهای جهان را نیز برحسب شادی ساکنینشان رتبه‌بندی کرده‌است و با بررسی نقش محیط طبیعی و شهری در شادی، تحلیل عمیق‌تری از بهروزی ذهنی^۲ ارائه می‌کند. این گزارش از سال ۲۰۱۱ منتشر می‌شود و نسخه جدید آن در سال ۲۰۲۰ وضعیت شادی جهانی از سال ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹ را بازنمایی می‌کند.

در گذشته برای اندازه‌گیری رفاه، عواملی نظیر ثروت، دارایی، مصرف و پول اندازه‌گیری می‌شد ولی امروزه مفهومی به نام شادی، در مقایسه با مفهوم رفاه مادی، جایگاه قابل توجهی در تحلیل‌های رفاهی بین اقتصاددانان پیدا کرده‌است. شادی علاوه بر اینکه پدیده‌ای روان‌شناختی و اجتماعی است، یک پدیده مادی نیز هست که باید آن را از دیدگاه مادی بررسی و تحلیل کرد.

میزان شادی و رضایت از زندگی انسان‌ها از اهمیت ویژه‌ای در عملکرد اقتصادی آنها برخوردار است، زیرا رضایت از زندگی سبب بهبود هوش، توانایی، انگیزه و به‌دنبال آن

---

1. world happiness report

2. subjective wellbeing

افزایش بهره‌وری می‌شود. افراد زمانی که شاد هستند آسان‌تر تصمیم می‌گیرند، روحیه مشارکتی بالاتری دارند و تعامل سازنده‌تری با دیگران خواهند داشت.

۲-۱-۹- اجزای گزارش جهانی شادی

این گزارش دربرگیرنده نمره شادی، شش متغیر اصلی و دو متغیر حاشیه‌ای است که در ادامه معرفی می‌شوند:

۱. نمره شادی یا بهروزی ذهنی^۱

گزارش جهانی شادی از منابع متعددی برای استخراج داده استفاده کرده‌است که مهم‌ترین آنها نظرسنجی جهانی گالوپ است. نظرسنجی جهانی گالوپ تصور ذهنی افراد از مؤلفه‌های مختلف را می‌سنجد و با به تصویر کشیدن یک آرمان‌شهر و یک ویران‌شهر از افراد می‌خواهد موقعیت خود را بین این دو جامعه مشخص کنند. این روش را روش نردبان کانتریل می‌نامند. در این روش به‌طور خاص برای سنجش میزان شادی از افراد این سؤال پرسیده می‌شود: «لطفاً نردبانی را تصور کنید که پله اول آن صفر و پله آخر آن ۱۰ شماره‌گذاری شده است. بالای نردبان بهترین حالت ممکن زندگی و پایین نردبان بدترین حالت ممکن زندگی را نشان می‌دهد. شما احساس می‌کنید در این مقطع زمانی روی کدام پله نردبان قرار گرفته‌اید؟». نمره شادی میانگین ملی پاسخ افراد به این سؤال است.

۲. امید به زندگی سالم^۲

داده‌های این متغیر از سازمان بهداشت جهانی گرفته شده است.

۳. حمایت اجتماعی^۳

منبع این داده نظرسنجی گالوپ است که سؤال مربوط به آن این است: «اگر مشکلی برای شما پیش بیاید آیا دوست یا آشنایی دارید که بتوانید روی کمک آنها حساب کنید؟». نمره این متغیر میانگین ملی پاسخ افراد به یکی از دو گزینه (بله = یک و خیر = صفر) است.

1. happiness score/subjective wellbeing

2. healthy life expectancy

3. social support

۴. آزادی برای انتخاب در زندگی^۱

منبع این داده نظرسنجی گالوپ است که سؤال مربوط به آن این است: «آیا شما از آزادی‌تان برای تصمیم‌گیری در انتخاب‌های زندگی راضی هستید؟». نمره این متغیر میانگین ملی پاسخ افراد به این سؤال است.

۵. سخاوتمندی^۲

منبع این داده نظرسنجی گالوپ است که سؤال مربوط به آن این است: «آیا شما در ماه گذشته به خیریه‌ای کمک کرده‌اید؟». پاسخ این سؤال نسبت به درآمد ناخالص داخلی محاسبه می‌شود. نمره این متغیر باقیمانده میانگین ملی رگرسیون^۳ پاسخ افراد به این سؤال است.

۶. درک فساد^۴

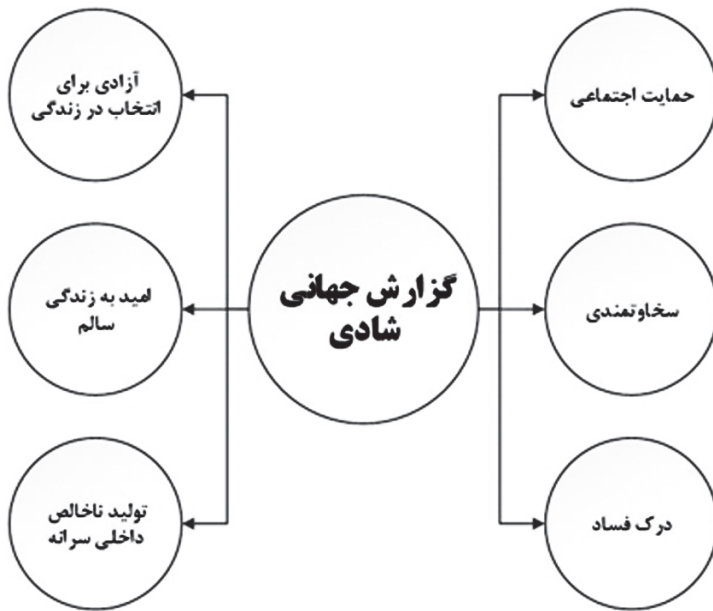
منبع این داده نظرسنجی گالوپ است که دو سؤال دارد: «آیا در کشور شما فساد در نهاد دولت پراکنده است؟» و «آیا در کشور شما فساد در حوزه کسب‌وکار پراکنده است؟». نمره این متغیر از میانگین ملی پاسخ افراد به این دو سؤال به دست می‌آید.

۷. تولید ناخالص داخلی سرانه

اغلب داده‌های این متغیر از نماگرهای جهانی توسعه^۵ گرفته شده‌اند به جز پنج مورد از کشورها که اطلاعات آنها از جدول جهانی پن^۶ اخذ شده‌است. احساسات مثبت و منفی دو متغیر حاشیه‌ای در این گزارش هستند که در مورد برخی کشورها سنجیده شده‌اند: احساسات مثبت^۷ از طریق میانگین سه احساس مثبت در نظرسنجی گالوپ اندازه‌گیری می‌شوند. این سه احساس عبارتند از: خنده، شادی و لذت.

-
1. freedom to make life choices
  2. generosity
  3. residual of regressing national average
  4. corruption perception
  5. world development indicators
  6. Penn world table
  7. positive affect

احساسات منفی^۱ به صورت میانگین سه احساس منفی در نظرسنجی گالوپ اندازه گیری می شود. این سه احساس عبارتند از: نگرانی، ناراحتی، و عصبانیت. نمودار زیر اجزای اصلی گزارش جهانی شادی را نمایش می دهد.

نمودار ۹-۱. اجزای گزارش جهانی شادی

۳-۱-۹- سازمان محاسبه کننده

گزارش جهانی شادی توسط «شبکه راه‌حل‌های توسعه پایدار»^۲ وابسته به سازمان ملل متحد منتشر می شود.

۴-۱-۹- روش محاسبه

گزارش جهانی شادی داده مربوط به نمره شادی را در کنار شش متغیر درآمد ناخالص داخلی سرانه، امید به زندگی سالم، سخت‌و‌تمندی، درک فساد، آزادی در انتخاب‌های زندگی و حمایت اجتماعی قرار می دهد و سپس نمره شادی را در بین

1. negative affect

2. sustainable development solutions network

این شش متغیر می‌شکند تا میزان تبیین‌کنندگی نمره شادی از طریق هریک از این اجزا را محاسبه کند. در واقع رتبه‌بندی نهایی این گزارش تنها برحسب پاسخ افراد به تک‌سؤال شادی یا به‌روزی ذهنی است و متغیرهای دیگر نقش تکمیلی برای تحلیل این رتبه‌بندی دارند.

همان‌طور که گفته شد منبع اصلی این گزارش نظرسنجی گالوپ است. این گزارش از تحلیل رگرسیون^۱ برای تحلیل داده‌های خارج از نظرسنجی گالوپ استفاده کرده است. البته تحلیل رگرسیون لزوماً در مورد همه کشورها به کار نرفته است. قاعده تحلیل در این گزارش این بوده که همیشه از بزرگ‌ترین نمونه در دسترس استفاده شود. قاعدتاً برای تحلیل‌ها و رتبه‌بندی‌های مختلف، بزرگ‌ترین نمونه در دسترس متفاوت است.

این گزارش در یک مورد از روش نسبت‌دهی برای حل مشکل داده‌هایی که در مورد برخی کشورها در دسترس نبوده استفاده کرده است: وقتی میانگین نمره نردبان کانتریل یا همان شادی را به متغیرهای شش‌گانه تجزیه کرده‌است. در این حالت گروه کوچکی از کشورها داده‌های گمشده در یک یا دو متغیر داشتند که شایع‌ترین مورد درک فساد بوده است، چرا که نظرسنجی گالوپ در برخی کشورها این سؤال را حذف کرده است. برای حل این مشکل از زیرشاخص کنترل فساد در پروژه «زیرشاخص‌های جهانی حکمرانی» استفاده شده‌است.

۵-۱-۹- بهترین و بدترین کشورها در گزارش

پنج کشور برتر از نظر گزارش شادی و همچنین قدرت تبیین‌کنندگی هریک از متغیرهای اصلی آن در سال ۲۰۲۰ به شرح جدول زیر است.

جدول ۹-۱. بهترین کشورها از نظر شاخص شادی و قدرت تبیین‌کنندگی هریک از متغیرهای اصلی آن در سال ۲۰۲۰

رتبه	نمره شادی	تولید ناخالص داخلی سرانه	حمایت اجتماعی	امید به زندگی سالم	آزادی در انتخاب‌های زندگی	سخت‌افزاری	درک فساد
۱	فنلاند	لوکزامبورگ	ایسلند	سنگاپور	ازبکستان	میانمار	سنگاپور
۲	دانمارک	سنگاپور	ترکمنستان	هنگ کنگ	کامبوج	اندونزی	دانمارک
۳	سوئیس	ایرلند	دانمارک	ژاپن	نروژ	هائیتی	رواندا
۴	ایسلند	امارات	فنلاند	اسپانیا	دانمارک	گامبیا	فنلاند
۵	نروژ	کویت	نروژ	سوئیس	فنلاند	کنیا	نیوزلند

مأخذ: داده‌های گزارش جهانی شادی

پنج کشور دارای بدترین عملکرد از نظر گزارش شادی و همچنین قدرت تبیین‌کنندگی هریک از متغیرهای اصلی آن در سال ۲۰۲۰ نیز به شرح جدول زیر فهرست شده‌اند.

جدول ۹-۲. بدترین کشورها از نظر شاخص شادی و قدرت تبیین‌کنندگی هریک از متغیرهای اصلی آن در سال ۲۰۲۰

نمره شادی	تولید ناخالص داخلی سرانه	حمایت اجتماعی	امید به زندگی سالم	آزادی در انتخاب‌های زندگی	سخت‌افزاری	درک فساد
افغانستان	بوروندی	جمهوری افریقای مرکزی	جمهوری افریقای مرکزی	افغانستان	یونان	بلغارستان
سودان جنوبی	جمهوری افریقای مرکزی	بنین	لسوتو	سودان جنوبی	بوتسوانا	رومانی
زیمبابوه	جمهوری دموکراتیک کنگو	افغانستان	چاد	الجزایر	ژاپن	بوسنی و هرزگوین
رواندا	نیجر	بوروندی	ساحل عاج	هائیتی	مراکش	افغانستان
جمهوری افریقای مرکزی	لیبریا	رواندا	نیجریه	یونان	آذربایجان	کوزوو

مأخذ: داده‌های گزارش جهانی شادی

در جدول زیر، پنج کشوری معرفی می‌شود که بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در گزارش شادی را طی دوره ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ به ثبت رسانده‌اند.

جدول ۹-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در گزارش شادی

بین سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
بنین	۵/۷۵
توگو	۵/۲۰
گینه	۳/۶۶
بلغارستان	۳/۶۱
تاجیکستان	۳/۴۶

مأخذ: داده‌های گزارش جهانی شادی

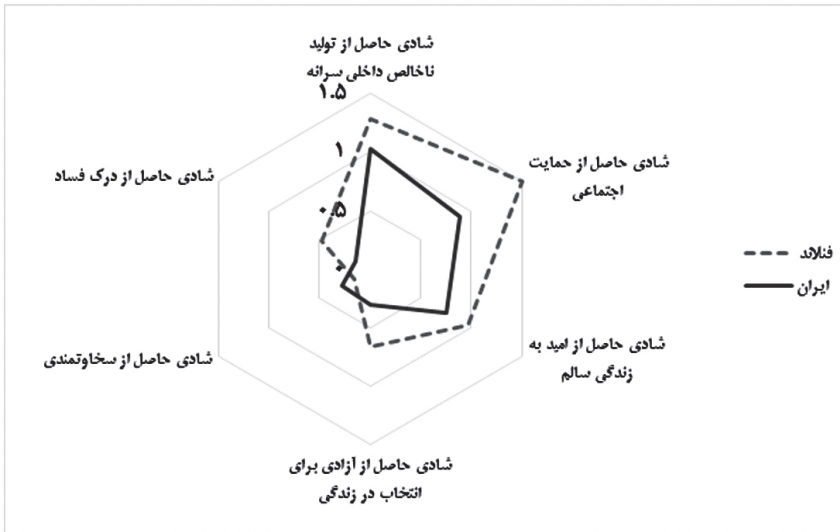
۹-۲- توصیف وضعیت ایران در گزارش جهانی شادی

این بخش به شرح وضعیت ایران در گزارش شادی اختصاص دارد. در جدیدترین نسخه گزارش شادی، ایران نمره ۴/۶۷ را کسب کرده است و در رتبه ۱۱۸ قرار گرفته است. رتبه و نمره ایران در این شاخص و متغیرهای آن در جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۹-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های شادی

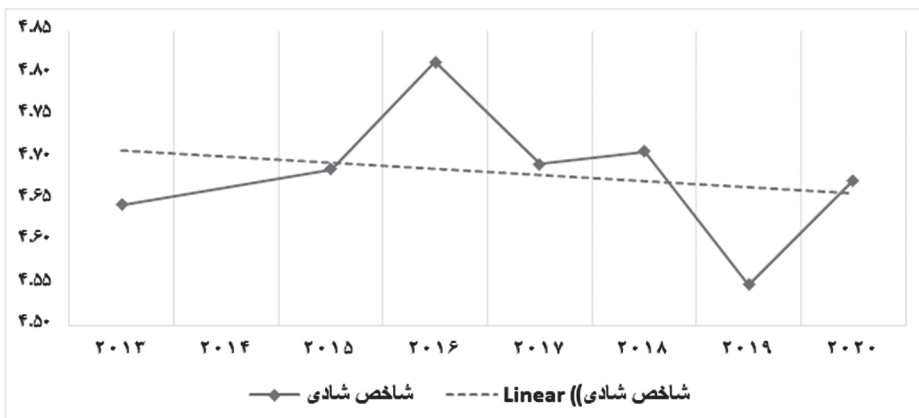
متغیرها	سال ۲۰۲۰ میلادی	
	رتبه جهانی	نمره
شادی	۱۱۸	۴/۶۷
تولید ناخالص داخلی سرانه	۵۶	۱/۰۳
حمایت اجتماعی	۱۳۵	۰/۸۹
امید به زندگی سالم	۸۱	۰/۷۵
آزادی در انتخاب‌های زندگی	۱۱۸	۰/۳۰
سخاوت	۲۴	۰/۲۸
درک فساد	۴۸	۰/۱۴

مأخذ: داده‌های گزارش جهانی شادی

نمودار ۹-۲. وضعیت ایران در متغیرهای گزارش جهانی شادی در سال ۲۰۲۰

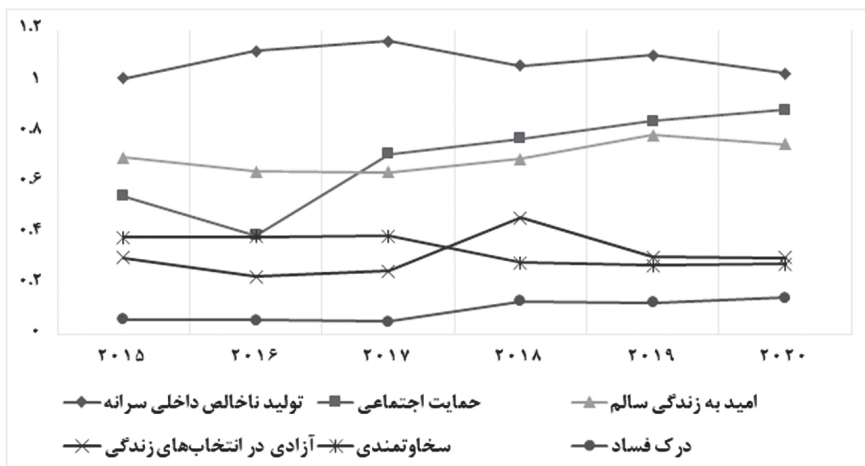
نمودار بالا، وضعیت متغیرهای شادی سال ۲۰۲۰ ایران را در مقایسه با فنلاند نشان می‌دهد. بیشترین فاصله ایران با فنلاند در متغیر حمایت اجتماعی است که نمره فنلاند نزدیک به سه برابر ایران است. پس از آن در آزادی انتخاب در زندگی بین ایران و فنلاند تفاوت چشمگیری وجود دارد و نمره فنلاند بیش از دو برابر نمره ایران است. نکته قابل توجه این است که در سخاوتمندی نمره ایران بالاتر از فنلاند به‌عنوان شادترین کشور قرار گرفته است.

نمودار ۹-۳. روند وضعیت شادی در ایران

نمودار بالا نشانگر این است که شاخص شادی ایران طی دوره ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ روندی نوسانی داشته است. با وجود افزایش نمره شادی ایران از ۴/۶۴ در ابتدای دوره به ۴/۶۷ در انتهای دوره، خط روندی، نزول خفیف در میزان شادی را نشان می‌دهد. در سال ۲۰۱۶، مقدار شادی به ۴/۸۱ صعود کرد، اما با طی روندی نزولی در سال ۲۰۲۰ به ۴/۶۷ رسیده است.

نمودار ۹-۴. روند متغیرهای مربوط به گزارش شادی

متغیرهای شادی در نمودار بالا ترسیم شده‌اند. این موارد شادی ایجاد شده به واسطه هر کدام از موارد را نشان می‌دهد. یعنی اینکه مثلاً از افزایش حمایت اجتماعی چقدر شادی ایجاد شده است و یا از کاهش درک فساد چقدر شادی ایجاد شده است. بنابر این همه متغیرها مثبت هستند. همان‌گونه که مشاهده می‌شود روند زیرشاخص‌های حمایت اجتماعی و امید به زندگی سالم، آزادی در انتخاب فردی و درک فساد رو به رشد بوده است، و زیرشاخص سخاوتمندی نیز در سال ۲۰۱۸ روند ثابتی پیدا کرده است و تولید ناخالص داخلی سرانه نیز تقریباً در طول این دوره روند ثابتی داشته‌اند. درک فساد اما در سال ۲۰۱۷ یک افزایش جدی داشته (یعنی وضعیت بهتر شده است و میزان بیشتری شادی به واسطه کاهش درک فساد ایجاد شده است).

۹-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در گزارش جهانی شادی

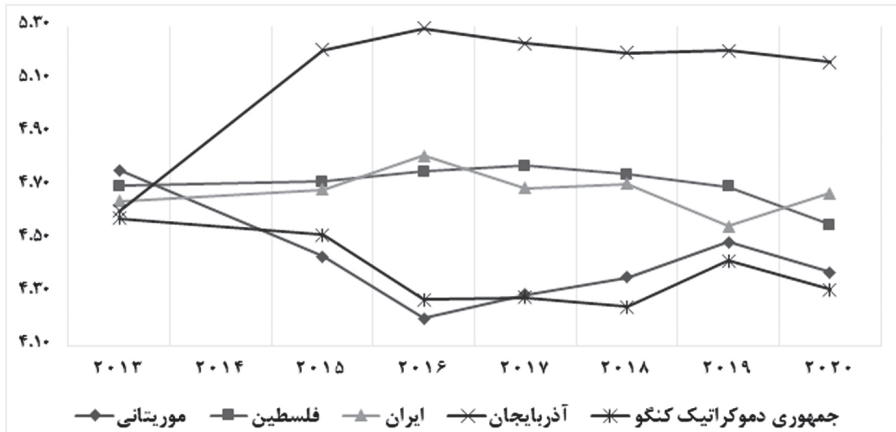
۹-۳-۱- مقایسه داخلی

داده‌های موجود از شاخص شادی، تنها امکان مقایسه دوره اول و دوم ریاست جمهوری حسن روحانی را فراهم می‌سازد. کل شاخص شادی طی دوره اول حسن روحانی روندی نسبتاً افزایشی را داشته است، اما شاخص شادی در دوره دوم ایشان یعنی از سال ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ کاهش یافته است. البته گزارش شادی چون در نیمه اول سال ۲۰۲۰ منتشر شده است، اثرات شیوع ویروس کرونا و کاهش درآمد سرانه و سایر موارد را در نظر نگرفته و در محاسبات خود دخیل نکرده است. طی دوره اول، تولید ناخالص داخلی سرانه و سخاوتمندی و حمایت اجتماعی رو به بهبود بوده‌اند، حمایت اجتماعی نیز پس از یک افت دوباره خیز برداشته است اما امید به زندگی سالم و آزادی در انتخاب‌های زندگی روندی کاهشی اندکی نشان می‌دهند. نکته قابل توجه این است که با وجود اجرای طرح سلامت در دوره اول حسن روحانی، امید به زندگی سالم با شیبی خفیف کاهش یافته است. در دوره دوم ریاست جمهوری حسن روحانی، تولید ناخالص داخلی سرانه دچار افت می‌شود، حمایت اجتماعی روندی صعودی با شیب یکنواخت به خود می‌گیرد، اما آزادی در انتخاب‌های فردی و سخاوتمندی وضعیت بدتری پیدا می‌کنند. امید به زندگی سالم در این دوره رو به بهبود می‌رود؛ یعنی اجرای طرح سلامت، آثار خود را در انتقال از دوره اول به دوم و بیشتر در دوره دوم نشان داده است.

۹-۳-۲- مقایسه خارجی

۹-۳-۲-۱- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

روند نمره شادی برای دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از رتبه ایران در سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰، همراه با روند شادی در ایران، در نمودار زیر نشان داده شده‌اند.

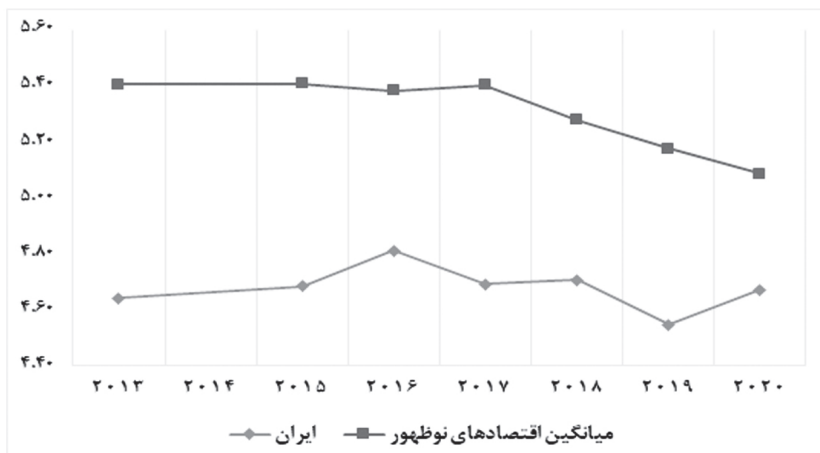

نمودار ۹-۵. شاخص شادی ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران

طبق نمودار بالا، فاصله ایران با دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از سال ۲۰۱۵ افزایش می‌یابد و آذربایجان با خیز بلندی، بالاتر از چهار کشور دیگر قرار می‌گیرد. اگرچه آذربایجان از سال ۲۰۱۶ روندی خفیف از نزول دارد، این افت با شیب بیشتر در کشورهای فلسطین، کنگو و موریتانی نیز مشاهده می‌شود. اما تنها در ایران است که پس از یک افت مقطعی، مجدداً نمره شادی رو به صعود می‌رود. با وجود این، فاصله ایران با آذربایجان بسیار زیاد است.

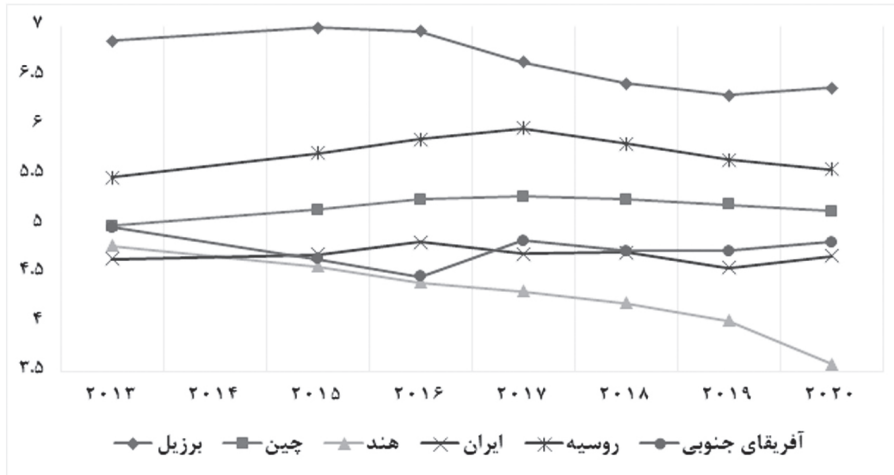
نمودار ۲-۳-۹- مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور

نمودار زیر، فاصله ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور را بهتر منعکس می‌سازد.

نمودار ۹-۶. شاخص شادی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

فاصله ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور، طی دوره ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ رو به کاهش است. کشورهای روسیه، چین و هند در سال ۲۰۲۰ در مقایسه با سال ۲۰۱۹، افت نشان می‌دهند؛ در حالی که ایران میل به صعود دارد و همین میل به صعود در کاهش فاصله آن با میانگین اقتصادهای نوظهور نیز مشهود است.

نمودار ۹-۷. شاخص شادی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

در نمودار بالا، نمره شادی ایران در مقایسه با نمره شادی اقتصادهای نوظهور نشان داده می‌شود. طبق نمودار، عملکرد ایران از نظر گزارش شادی، فقط از کشور هند بهتر است و بهترین عملکرد به برزیل تعلق دارد.

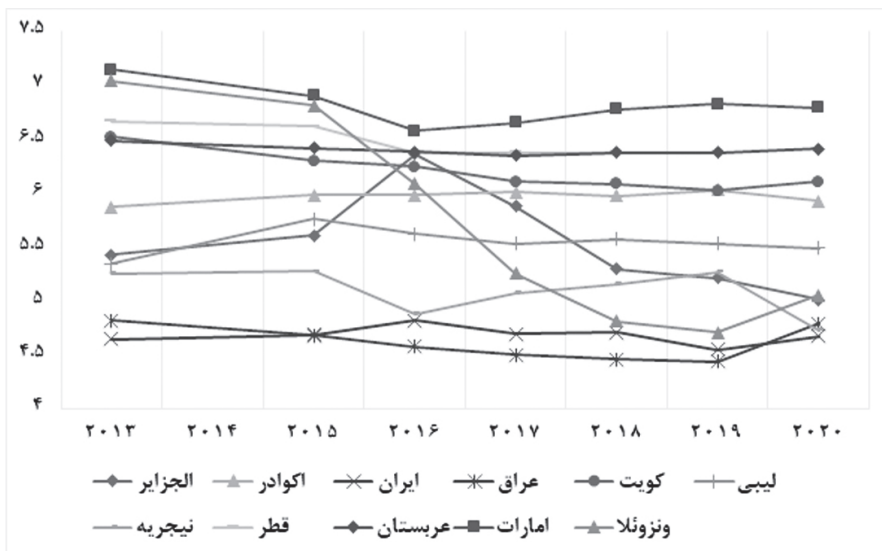
۳-۲-۳-۹- مقایسه ایران با کشورهای نفتی

نمودار زیر برای مقایسه روند نمره شادی ایران با میانگین کشورهای نفتی طراحی شده است.

نمودار ۸-۹. نمره شادی ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی

در این نمودار، روند تغییرات نمره شادی ایران با میانگین کشورهای نفتی مقایسه شده است. اگر چه در ابتدای سال مورد بررسی این فاصله بسیار زیاد است اما بر اساس این نمودار، فاصله بین نمره شادی ایران و میانگین کشورهای نفتی، در حال کاهش است.

نمودار ۹-۹. وضعیت شادی ایران در مقایسه با کشورهای نفتی

در مقایسه با کشورهای نفتی نیز ایران از نظر شاخص شادی، در پایین‌ترین رده قرار دارد. در میان کشورهای نفتی، ابتدا امارات و ونزوئلا بهترین عملکرد از نظر شاخص را داشته‌اند اما ونزوئلا به تدریج تنزل کرده و جای خود را به عربستان داده است. ردپای تحولات سیاسی و اقتصادی ونزوئلا یعنی تورم افسارگسیخته و نابه‌سامانی سیاسی شدید در روند نزولی نمره شادی مشاهده می‌شود. هرچند که در انتهای دوره، نمره شادی ونزوئلا دوباره رو به بهبود گذاشته است. طی این دوره فاصله ایران با بهترین کشور گروه از نظر نمره شادی، یعنی امارات متحده عربی اندکی کاهش یافته است.

۴-۹- تحلیل وضعیت ایران در گزارش جهانی شادی

برداشت عمومی از واقعیات و پدیده‌های اجتماعی مانند فساد، در مقایسه با متغیرهای اقتصادی تأثیر بیشتری بر میزان نشاط عمومی دارد. بر مبنای گزارش جهانی شادی، ایران از لحاظ متغیرهای نشاط عمومی در وضعیت مناسبی قرار ندارد، اما در سال‌های اخیر سطح نشاط عمومی در کشور افزایش یافته است. ایران در متغیرهای «درک فساد»، «حمایت اجتماعی» و «آزادی در انتخاب‌های زندگی» در مقایسه با سایر کشورهای جهان از وضعیت خوبی برخوردار نیست. همچنین بر مبنای داده‌های گزارش جهانی سلامت، طی دهه گذشته وضعیت توزیع شادی در میان اقشار و سطوح درآمدی مختلف در ایران ناهمگون‌تر شده است.

ایستگاه پاسخ:

گزارش جهانی شادی درباره ایران چه می‌گوید؟

* اگر کشورهای عضو نمونه گزارش جهانی شادی را برحسب میزان شادبودن به پنج گروه دسته‌بندی کنیم، ایران در گروه چهارم قرار می‌گیرد.

* تولید ناخالص داخلی سرانه ایران تفاوت چندانی با کشور صدرنشین این گزارش یعنی فنلاند ندارد، اما ایران به لحاظ رتبه شادی رتبه ۱۵۳ را به خود اختصاص داده است.

* می‌توان ادعا کرد ایرانی‌ها به اندازه تولید ناخالص داخلی سرانه‌شان شاد نیستند یا به عبارتی تولید ناخالص داخلی سرانه نقش تعیین‌کننده‌ای در شادی ایرانی‌ها ندارد.

* امید به زندگی، سخاوتمندی و تولید ناخالص داخلی سرانه از نقاط قوت ایران در این گزارش هستند.

* حمایت اجتماعی و آزادی در انتخاب‌های فردی نقاط ضعف ایران در این گزارش هستند.

۵-۹- نقد و بررسی گزارش جهانی شادی

در نقد گزارش جهانی شادی موارد بسیاری مطرح شده است که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

گزارش جهانی شادی کشورها را برحسب تنها یک سؤال نظرسنجی گالوپ رتبه‌بندی می‌کند که این اعتبار رتبه‌بندی را زیر سؤال می‌برد.

گزارش جهانی شادی، شادی را به‌عنوان یک احساس کاملاً شخصی و ذهنی رتبه‌بندی می‌کند که ممکن است عملاً مصداق عینی نداشته باشد.

گزارش جهانی شادی شش متغیر تعریف کرده و تلاش می‌کند توضیح دهد این متغیرها چه میزانی از نمره شادی را تبیین می‌کنند. اما مشخص نیست این شش متغیر بر چه اساسی و در کدام چارچوب نظری واجد اهمیت برای تبیین شادی هستند.

گزارش جهانی شادی یافته‌هایی دارد که با وضعیت عینی برخی کشورها هیچ انطباقی ندارد. برای مثال در طول سال‌هایی که این گزارش منتشر شده است گاهی کشورهای آمریکای لاتین در صدر رتبه‌بندی قرار گرفته‌اند، یا کشورهای که دچار جنگ‌های داخلی هستند رتبه‌های بهتری از برخی کشورهای دیگر گرفته‌اند. همین‌طور فنلاند با نرخ بالای خودکشی شادترین کشور در سال‌های اخیر برآورد شده است یا دانمارک و ایسلند با نرخ بالای مصرف داروهای ضدافسردگی جزء شادترین مردمان دنیا قرار گرفته‌اند.

شادی و تعریف شادی یک امر فردی و فرهنگی است. یک سؤال مشترک در کشورهای مختلف با فرهنگ‌های متفاوت درک متفاوتی در ذهن افراد ایجاد می‌کند که به‌تنهایی اعتبار کافی برای رتبه‌بندی کشورها را ندارد.

منبع داده این گزارش به‌لحاظ روش نمونه‌گیری اعتبار کافی ندارد. منبع رتبه‌بندی این گزارش نظرسنجی گالوپ است. این نظرسنجی اعتبار زیادی در نمونه‌گیری ندارد. برای مثال حداقل نمونه برای هر کشور را ۱۰۰۰ نفر در نظر گرفته است که این نسبتی با جمعیت کشورها ندارد. از طرف دیگر این گزارش در رتبه‌بندی‌هایش بسته به تعداد پیمایش‌های گالوپ در کشورهای مختلف داده دارد. اگر گالوپ در طول دو سال در کشوری یک بار نظرسنجی انجام داده باشد همان یک بار مورد استفاده قرار می‌گیرد و اگر دو بار، هر دو بار مورد استفاده گزارش جهانی شادی قرار می‌گیرد.

این گزارش دستاوردی برای سیاست‌گذاری دولت‌ها ندارد.

۱۰- شاخص جهانی صلح

۱۰-۱- معرفی شاخص

۱۰-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص

هدف شاخص جهانی صلح^۱ ارائه یک تصویر داده‌محور پیرامون صلح، امنیت و توسعه در جهان است. این شاخص تلاش می‌کند با استفاده از داده‌های مربوط به صلح، خشونت و توسعه، به تحلیل بحران‌های جهانی بپردازد.

آخرین نسخه این شاخص در سال ۲۰۲۰ منتشر شده است که در واقع گزارشی از روند صلح و خشونت در سال ۲۰۱۹ می‌باشد. این نسخه ۱۶۳ کشور را مورد مطالعه قرار می‌دهد که در مجموع ۹۹/۷ درصد جمعیت جهان را تحت پوشش قرار می‌دهد.

خشونت و «ترس از خشونت» پیامدهای مهم اقتصادی برای کشورها و کل جهان به بار می‌آورد. رخدادهای خشونت‌آمیز از طریق آسیب به دارایی‌ها و آسیب جسمی یا روحی هزینه اقتصادی به بار می‌آورند. همین‌طور ترس از خشونت با تغییر در الگوهای مصرف و سرمایه‌گذاری، رفتارهای اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و به‌منظور پیشگیری و مقابله با خشونت، منابع عمومی و خصوصی را از فعالیت‌های مولد به‌سوی مقاصد امنیتی و حفاظتی سوق می‌دهد.

این شاخص بر اساس این باور شکل گرفته است که بحران‌هایی که گریبانگیر جهان می‌شود در ذات خود، بحران‌هایی جهانی هستند که نیازمند مشارکت جهانی

---

1. Global peace index

برای حل و فصل هستند. بدون وجود صلح، کشورها قادر نیستند به سطح مطلوب همکاری، فراگیری^۱ و برابری لازم برای حل این مشکلات برسند چه رسد به اینکه نهادهای بین‌المللی لازم برای حل و فصل این مشکلات را ایجاد و تقویت کنند.

شاخص جهانی صلح مقیاسی برای اندازه‌گیری صلح ایجاد می‌کند و از رابطه بین کسب و کار، صلح و رفاه پرده برمی‌دارد و همین‌طور از عوامل فرهنگی، اقتصادی و سیاسی تأثیرگذار بر صلح، فهم بهتری ایجاد می‌کند. صلح از ملزومات رفاه و پیشرفت انسانی محسوب می‌شود.

خشونت و دامن‌زدن به خشونت منجر به کاهش تولید و هزینه‌های ناموجه می‌شود. بنابراین محاسبه خشونت نکات مهمی برای ارزیابی تأثیرات آن بر فعالیت‌های اقتصادی دارد. طبق یافته‌های این شاخص، رژیم‌های اقتدارطلب ۳/۷ درصد درآمد ناخالص داخلی‌شان را صرف هزینه‌های نظامی می‌کنند در حالی که کشورهای دموکرات حدود ۱/۴ درصد از درآمد ناخالص داخلی‌شان را صرف امور نظامی می‌کنند. این ادعا نشان‌دهنده ارتباط صلح و صلح‌آمیز بودن با میزان تأثیرات اقتصادی خشونت بر کشورهاست.

خشونت تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر عملکرد اقتصادی در کل جهان دارد. در دهه کشوری که بیشترین تأثیر را از خشونت پذیرفته‌اند تأثیر اقتصادی خشونت معادل ۴۱ درصد از درآمد ناخالص داخلی آن کشورها برآورد شده است. در مقابل، این میزان برای کشورهایی که کمتر تحت تأثیر خشونت بوده‌اند معادل ۴ درصد درآمد ناخالص داخلی آنهاست.

از سوی دیگر، تأثیر اقتصادی خشونت بر اقتصاد جهانی در سال ۲۰۱۹ با در نظر گرفتن برابری قدرت خرید^۲ حدود ۱۴/۱۵ تریلیون دلار برآورد شده است. این میزان برابر با ۱۰/۶ درصد از کل فعالیت اقتصادی جهان (تولید ناخالص جهان) یا معادل ۱/۹۱ دلار به ازای هر شهروند جهانی است.

1. inclusiveness

2. purchasing power parity

۲-۱-۱۰- اجزای شاخص جهانی صلح

این شاخص از ۲۳ زیرشاخص کمی و کیفی تشکیل شده که در قالب سه دامنه می‌گنجد. در ادامه این سه دامنه و زیرشاخص‌های زیرمجموعه آنها معرفی می‌شوند.

میزان امنیت و ایمنی اجتماعی^۱

- میزان درک افراد از جرم در جامعه

- تعداد پناهندگان و مشمولان جابجایی اجباری داخلی بر حسب جمعیت

- بی‌ثباتی سیاسی

- میزان ترور سیاسی^۲

- تأثیر تروریسم

- نرخ قتل نسبت به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر

- میزان جرائم خشن

- احتمال وقوع اعتراضات خشن

- تعداد زندانیان به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر

- تعداد پلیس امنیت داخلی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر

میزان ستیز (خشونت) داخلی و بین‌المللی در جریان^۳

- تعداد و مدت زمان ستیز داخلی

- تعداد مرگ‌ومیر ناشی از ستیز سازمان‌یافته خارجی

- تعداد مرگ‌ومیر ناشی از ستیز سازمان‌یافته داخلی

- تعداد، مدت زمان و نقش کشورها در اختلافات خارجی

- شدت ستیز سازمان‌یافته داخلی

- رابطه با کشورهای همسایه

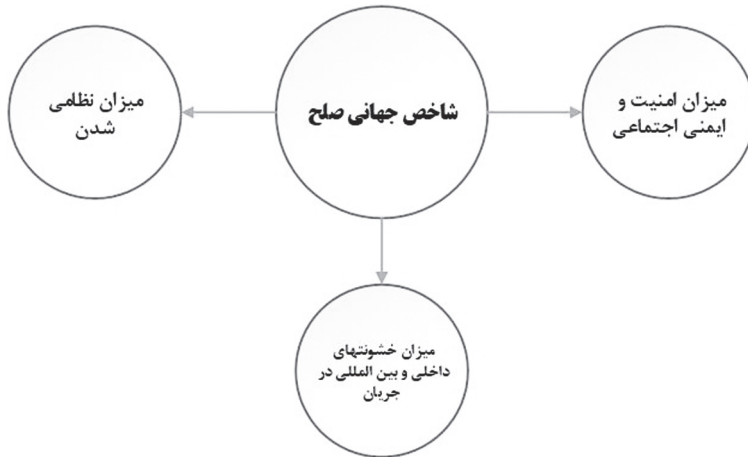
میزان نظامی‌شدن^۴

- هزینه‌های نظامی بر حسب سهم درصدی آن از درآمد ناخالص داخلی

1. the level of societal safety and security
2. political terror
3. the extent of ongoing domestic and international conflict
4. militarization

- تعداد کارمندان نظامی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر
- حجم نقل و انتقال سلاح به‌عنوان کشور دریافت کننده (وارد کننده) به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر
- حجم نقل و انتقال سلاح به‌عنوان کشور عرضه کننده (صادر کننده) به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر
- مشارکت مالی در مأموریت‌های صلح‌آمیز سازمان ملل متحد
- تجهیزات هسته‌ای و سلاح‌های سنگین
- سهولت دسترسی به سلاح‌های سبک و کوچک
- در نمودار زیر اجزا اصلی شاخص صلح نمایش داده شده است

نمودار ۱۰-۱. اجزای شاخص جهانی صلح

۳-۱-۱۰- سازمان محاسبه‌کننده شاخص جهانی صلح

شاخص جهانی صلح یکی از عناوین زیرمجموعه «چشم‌انداز بشریت»^۱ است که توسط «مؤسسه اقتصاد و صلح»^۲ محاسبه و گزارش می‌شود. این مؤسسه یک اندیشکده مستقل است که شعبه مرکزی آن در سیدنی استرلیا قرار دارد و پنج شعبه دیگر در سطح جهان دایر کرده‌است. این مجموعه دربرگیرنده پژوهشگران، متخصصان امور کشورهای مختلف، و متخصصان و مشاوران صلح می‌باشد.

1. vision of humanity

2. institute for economics and peace

۴-۱-۱۰- روش محاسبه شاخص جهانی صلح

۲۳ زیرشاخص صلح توسط پنل متخصصان در سال ۲۰۱۷ انتخاب شده‌اند و سالانه نیز اصلاح می‌شوند. نمرات هر زیرشاخص بر روی یک مقیاس از یک تا پنج استاندارد شده‌اند به طوری که زیرشاخص‌های کیفی به پنج قسمت تقسیم شدند و زیرشاخص‌های کمی از بین یک تا پنج و تا رقم سوم اعشار نمره گرفته‌اند. این نمرات بر حسب اهمیتشان در تعیین نمره نهایی شاخص و با نظر پنل متخصصان تعیین شده‌اند.

در ادامه این زیرشاخص‌ها به دو زیرشاخص کلی تبدیل شده‌اند: نخست، مقیاسی برای برآورد اینکه اوضاع داخلی یک کشور چقدر صلح‌آمیز است و دوم، مقیاسی برای برآورد اینکه یک کشور در خارج از مرزهای خود چقدر صلح‌آمیز است. سپس به زیرشاخص اول ۶۰ درصد و به زیرشاخص دوم ۴۰ درصد وزن نسبت داده شده است. این تصمیم پنل متخصصان بر اساس این فرضیه بوده که کشورهایی که در داخل مرزهای خود صلح‌آمیزند به احتمال زیاد خارج از مرزها هم روابط صلح‌آمیزی دارند. در نهایت نمره میزان صلح‌آمیزبودن هر کشور به تفکیک زیرشاخص‌های ۲۳ گانه، دامنه‌های سه‌گانه و در نهایت کل شاخص در بازه یک تا پنج تعیین شده است. به طوری که هر چقدر نمره یک کشور در هر زیرشاخص یا کل شاخص به پنج نزدیک باشد میزان خشونت بیشتر، و هر چه به صفر نزدیک باشد میزان صلح بیشتر است.

۵-۱-۱۰- بهترین و بدترین کشورها در شاخص جهانی صلح

پنج کشور برتر از نظر شاخص صلح و همچنین از نظر زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ به شرح جدول زیر است.

جدول ۱۰-۱. بهترین کشورها در شاخص صلح و دامنه‌های آن در سال ۲۰۲۰

رتبه	شاخص صلح	امنیت و ایمنی اجتماعی	ستیز داخلی و بین‌المللی در جریان	نظامی شدن
۱	ایسلند	ایسلند	بوتسوانا، جزیره موریس، سنگاپور، اروگوئه	ایسلند
۲	نیوزلند	سنگاپور		مجارستان
۳	پرغال	ژاپن		نیوزلند، اسلونی
۴	اتریش	نروژ		
۵	دانمارک	سوئیس	بلغارستان	مولداوی

مأخذ: داده‌های مؤسسه اقتصاد و صلح^۱

پنج کشور دارای بدترین عملکرد از نظر شاخص صلح و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ نیز به شرح جدول زیر فهرست شده‌اند.

جدول ۱۰-۲. بدترین کشورها در شاخص جهانی صلح و دامنه‌های آن در سال ۲۰۲۰

شاخص صلح	امنیت و ایمنی اجتماعی	ستیز داخلی و بین‌المللی در جریان	نظامی شدن
یمن	افغانستان	سوریه	اسرائیل
سودان جنوبی	عراق	افغانستان	روسیه
عراق	سودان جنوبی	یمن	کره شمالی
سوریه	ونزوئلا	جمهوری دموکراتیک کنگو	ایالات متحده امریکا
افغانستان	جمهوری دموکراتیک کنگو	پاکستان	فرانسه

مأخذ: داده‌های مؤسسه اقتصاد و صلح

در جدول زیر کشورهایایی معرفی می‌شوند که طی دوره ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰ بر مبنای میانگین نرخ رشد مرکب سالانه بهترین عملکرد را در حرکت به سمت جامعه‌ای صلح‌آمیز داشته‌اند (به عبارت دیگر این کشورها طی این دوره کمترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه را در شاخص صلح دارند).

جدول ۱۰-۳. کشورهای دارای کمترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص صلح بین سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
سريلانكا	-۲/۶۸
گرجستان	-۲/۶۲
بوتان	-۲/۱۳
چاد	-۱/۴۹
مغولستان	-۱/۴۸

مأخذ: داده‌های مؤسسه اقتصاد و صلح

ایستگاه تفکر

وضعیت کلی ایران در جهان به لحاظ میزان صلح‌آمیز بودن چگونه است؟
 پیامد خشونت و ترس از خشونت توسط نهاد حاکمیت چیست؟
 پیامد خشونت و ترس از خشونت توسط شهروندان چیست؟
 نقاط قوت ایران در شاخص جهانی صلح چیست؟
 چه عواملی در شکل‌دهی به جایگاه غیرصلح‌آمیز ایران در جهان نقش دارند؟
 صلح‌آمیز بودن یا نبودن کشورها چگونه با رونق اقتصادی ارتباط پیدا می‌کند؟
 شاخص جهانی صلح به این سؤالات پاسخ می‌دهد.

۲-۱۰- توصیف وضعیت ایران در شاخص صلح

این بخش به شرح وضعیت ایران در شاخص صلح اختصاص دارد. در جدیدترین گزارش شاخص صلح در سال ۲۰۲۰، ایران نمره ۲/۶۷ را کسب کرده است و در رتبه ۱۴۲ قرار دارد. رتبه و نمره ایران در این شاخص و دامنه‌های آن به شرح جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۱۰-۴. وضعیت ایران در شاخص صلح و دامنه‌های آن

سال ۲۰۲۰ میلادی		آماره
رتبه جهانی	نمره	
۱۴۲	۲/۶۷	شاخص صلح
۱۴۲	۲/۶۴	ستیز داخلی و بین‌المللی در جریان
۱۳۱	۳/۰۶	امنیت و ایمنی اجتماعی
۱۳۶	۲/۱۵	نظامی‌شدن

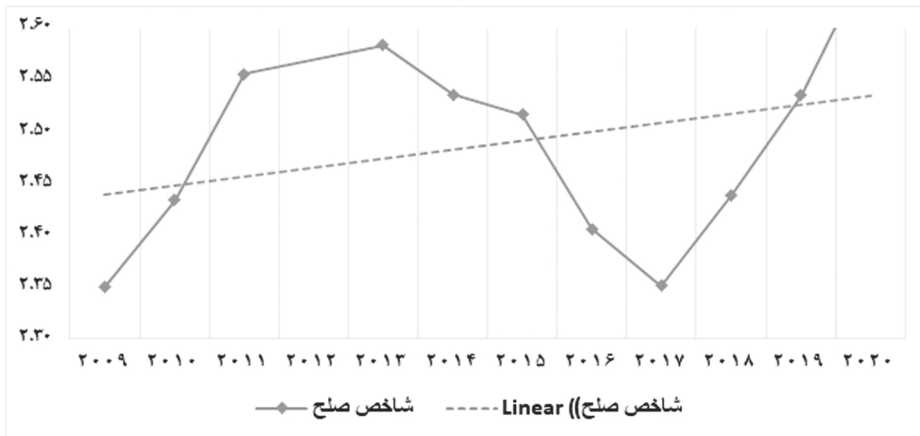
مأخذ: داده‌های مؤسسه اقتصاد و صلح

نمودار زیر، وضعیت زیرشاخص‌های صلح سال ۲۰۲۰ ایران را در مقایسه با ایسلند، صلح‌آمیزترین کشور در رتبه‌بندی سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد.

نمودار ۱۰-۲. مقایسه زیرشاخص‌های شاخص صلح ایران با ایسلند سال ۲۰۲۰

در نمودار بالا هرچقدر مساحت نمودار کوچک‌تر باشد وضعیت کشور در این شاخص بهتر است. ایران در زمینه زیرشاخص‌های ترور سیاسی و بی‌ثباتی سیاسی، بیشترین فاصله با کشور ایسلند را دارد. اما در زمینه زیرشاخص‌های مرگ ناشی از ستیز خارجی و صادرات اسلحه، همسان ایسلند است و از نظر پناهنده‌ها و مشمولان جابجایی اجباری و واردات اسلحه، اندکی از ایسلند بدتر است. اما در مقایسه با برترین کشور از نظر شاخص صلح، حوزه‌های روابط با کشورهای همجوار، بی‌ثباتی سیاسی، ترور سیاسی، تظاهرات خشونت‌آمیز و خشونت بیشترین نیاز را به تدبیر و اصلاح دارد.

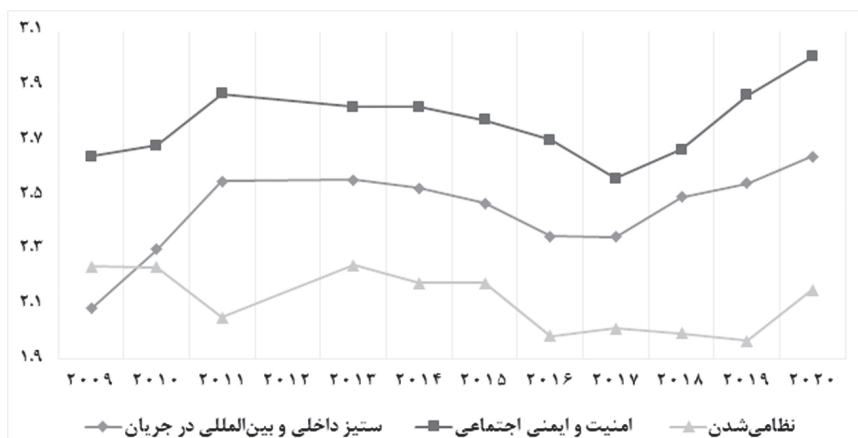

نمودار ۱۰-۳. روند شاخص صلح ایران

نمودار بالا نشان می‌دهد که شاخص صلح در ایران طی دوره ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰، عملکردی نوسانی داشته است اما به‌طور میانگین، یک روند رو به بدبود را نشان می‌دهد. مقدار شاخص صلح ایران از ۲/۳۵ واحد در سال ۲۰۰۸ به ۲/۶۷ واحد در سال ۲۰۲۰ رسیده است که به‌معنای نزول در وضعیت صلح و آرامش در کشور را می‌رساند. خط میانگین از محدوده ۲/۴ واحدی وارد محدوده ۲/۵ واحدی شده است. نکته مهم در نمودار این است که دو دوره بسیار بد در شاخص صلح وجود دارد که دوره اول از سال ۲۰۰۹ یعنی سال ۱۳۸۸ آغاز می‌شود که نمره شاخص صلح افزایش می‌یابد (بدتر می‌شود) که این افزایش تا ۲۰۱۳ ادامه می‌یابد و بعد روند کمی تعدیل می‌شود. در دوره دوم نیز از سال ۲۰۱۷، یعنی یک سال پیش از خروج ایالات متحده از برجام، روند شدید افت صلح در ایران دوباره آغاز شده است.

شناسایی دامنه‌های رو به بهبود یا بدبود شاخص صلح به درک معضلات توسعه ایران از این منظر کمک بیشتری می‌کند. از این روی، نمودار بعدی به نمایش روند زمانی دامنه‌های شاخص صلح ایران برای دوره ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰ اختصاص یافته است.

نمودار ۱۰-۴. روند دامنه‌های مربوط به شاخص صلح ایران

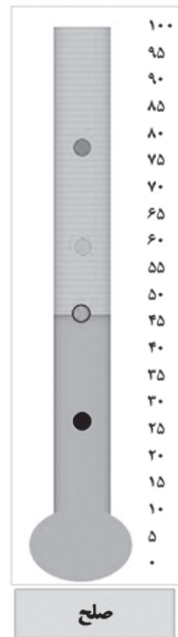
از میان دامنه‌های شاخص صلح ایران، میزان نظامی‌شدن نسبت به ابتدای دوره، یعنی سال ۲۰۰۹، تغییری ندارد، اما وضعیت ایران از نظر دو دامنه ستیز داخلی و بین‌المللی و امنیت و ایمنی اجتماعی در طی این دوره رو به وخامت

گذشته است. نکته مهم و قابل توجه در نمودار بالا این است که طی دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸، دامنه میزان امنیت و ایمنی اجتماعی و میزان ستیز داخلی و خارجی، با شیب بسیار نزدیک و در قالب الگوی یکسان از افت و خیز تغییر کرده‌اند. بهترین حالت برای دامنه امنیت و ایمنی اجتماعی در سال ۲۰۰۹، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۷ رخ داده و برای نظامی‌گری مربوط به سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹ است. البته فاصله این افت و خیزها بسیار اندک است و تغییر چشمگیری ایجاد نشده‌است.

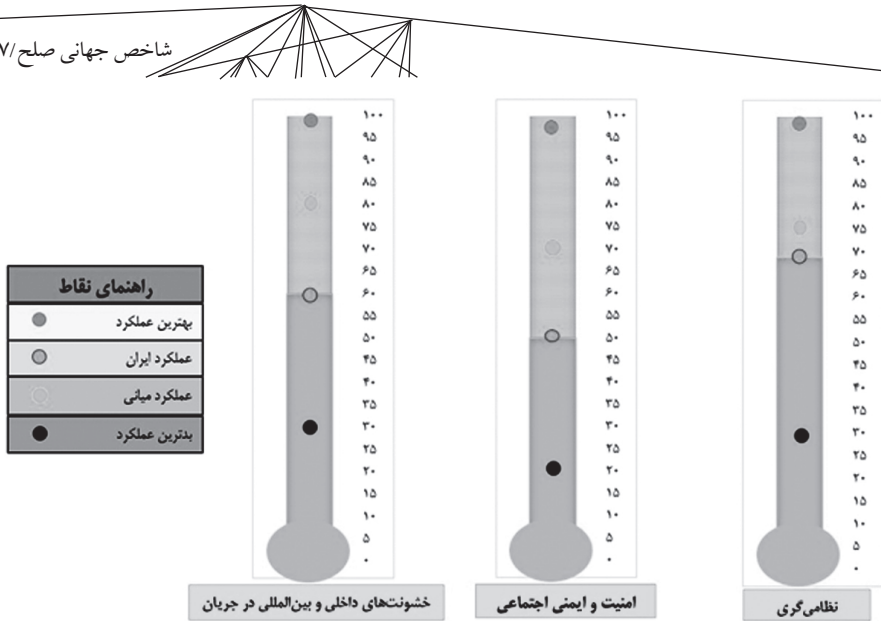
نمودارهای دماسنجی زیر وضعیت ایران در شاخص صلح و دامنه‌های آن را با میانگین جهانی مقایسه می‌کنند. این نمودارها عملکرد ایران را در بین عملکرد بهترین کشور، عملکرد میانی که میانگین جهانی است و عملکرد بدترین کشورها نمایش می‌دهند.

راهنمای نقاط	
●	بهترین عملکرد
○	عملکرد ایران
○	عملکرد میانی
●	بدترین عملکرد

نمودار ۱۰-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص صلح

همان‌گونه که در نمودار بالا مشخص است عملکرد ایران در شاخص صلح پایین‌تر از میانگین جهانی است.

نمودار ۱۰-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در دامنه‌های شاخص صلح

در نمودار بالا مشاهده می‌شود که عملکرد ایران در هر سه دامنه مربوط به شاخص صلح پایین‌تر از میانگین جهانی است، و در دامنه‌های خشونت (ستیز) داخلی و بین‌المللی در جریان، و امنیت و ایمنی اجتماعی این فاصله منفی شدید است.

۳-۱۰- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص جهانی صلح

۳-۱۰-۱ مقایسه داخلی

اطمینان و ثبات در محیط تعامل انسانی، یکی از مهم‌ترین جنبه‌های توسعه است که زمینه افزایش رضایت افراد از حضور کامیابانه در اجتماع و امکان تبدیل داشته‌ها به سرمایه و تبدیل سرمایه به ثروت را برای آنها فراهم می‌سازد. صلح از جمله شاخص‌های مهم این کاهش نااطمینانی است، چون افراد در یک محیط آرام (که لزوماً معادل محیط بدون دغدغه یا مسئله، یا بدون انگیزه پیشرفت نیست) می‌توانند ایده‌های خود را دنبال کنند و با دورنگری به فعالیت‌های مولد روی آورند. براساس داده‌های موجود از شاخص صلح در ایران، عملکرد دولت‌های نهم، دهم، یازدهم و دوازدهم قابل ارزیابی است. نمودار (۳-۹) نشان می‌دهد که در دوره دوم ریاست‌جمهوری محمود احمدی‌نژاد طی سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۲ (تقریباً ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳)، شاخص صلح، رو به وخامت گذاشته و با شیبه تند به سمت

ناآرامی بیشتر پیش می‌رود. در همین دوره، وضعیت امنیت و ایمنی اجتماعی و ستیز داخلی و بین‌المللی نیز بدتر می‌شود. این دوره، همزمان با تشدید تحریم‌های بین‌المللی علیه برنامه هسته‌ای ایران است و به همین سبب، افزایش واردات و صادرات اسلحه به صورت رسمی، به میزان خفیفی کاهش یافته است و شاخص نیز ارقام و عملکرد رسمی و گزارش شده را به حساب می‌آورد.

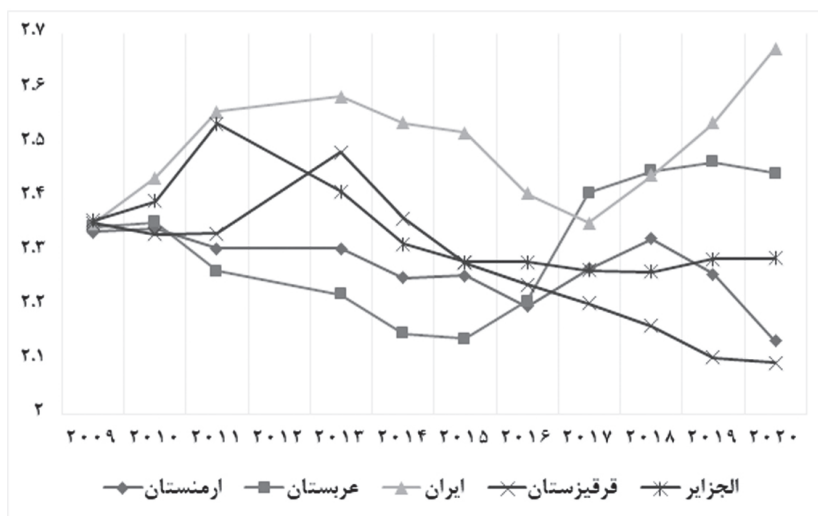
طی دولت یازدهم یا دوره اول ریاست جمهوری حسن روحانی در سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ (تقریباً ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۷)، زیرشاخص‌های امنیت و ایمنی اجتماعی و ستیز داخلی و خارجی روند رو به بهبودی را منعکس می‌سازند. میزان خشونت داخلی و خارجی از ۲/۶ به ۲/۳ و میزان امنیت و ایمنی اجتماعی از ۲/۸ به ۲/۶ بهبود یافته‌اند. در اواخر این دوره، نظامی‌گری نیز کمتر می‌شود، اما در دوره دوم ریاست جمهوری حسن روحانی، هر سه زیرشاخص، بازتابی از افزایش ناآرامی و صلح کمتر هستند.

در دوره دوم ریاست جمهوری حسن روحانی و دوره دوم ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد، وضعیت شاخص صلح بدتر شده است و روند بدبود آن در دوره دوم حسن روحانی، یکنواخت است. بهبود محسوس شاخص در سال ۲۰۱۴ از توافق برجام ناشی می‌شود که بدبود شاخص در نتیجه سیاست تنش فعال و سوزنده با اقتصاد و سیاست بین‌الملل در دوره دولت نهم و دهم را جبران کرده است.

۲-۳-۱۰- مقایسه خارجی

۲-۳-۱۰-۱- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

روند شاخص صلح برای دو کشور بالاتر و دو کشور پایین‌تر از رتبه ایران در سال ۲۰۰۸، همراه با روند شاخص ایران، در نمودار زیر نشان داده شده‌اند.

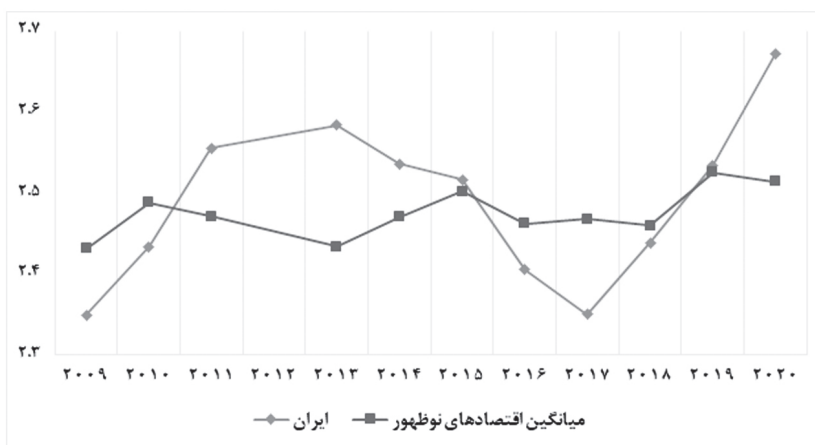

نمودار ۱۰-۷. شاخص صلح ایران در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران

طبق نمودار بالا، در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۶ و ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ وضعیت ایران از نظر شاخص صلح، از دیگر کشورهای این نمودار بهتر است. بنابراین در بین کشورهای مورد بررسی ایران از نظر شاخص صلح وضعیت مطلوبی دارد. عربستان نیز اگرچه در سال‌های ابتدایی وضعیت مناسبی در این شاخص نداشته است اما روند صعودی آن از سال ۲۰۱۶ باعث شده است تا در سال ۲۰۱۷ بالاتر از بقیه کشورها قرار بگیرد.

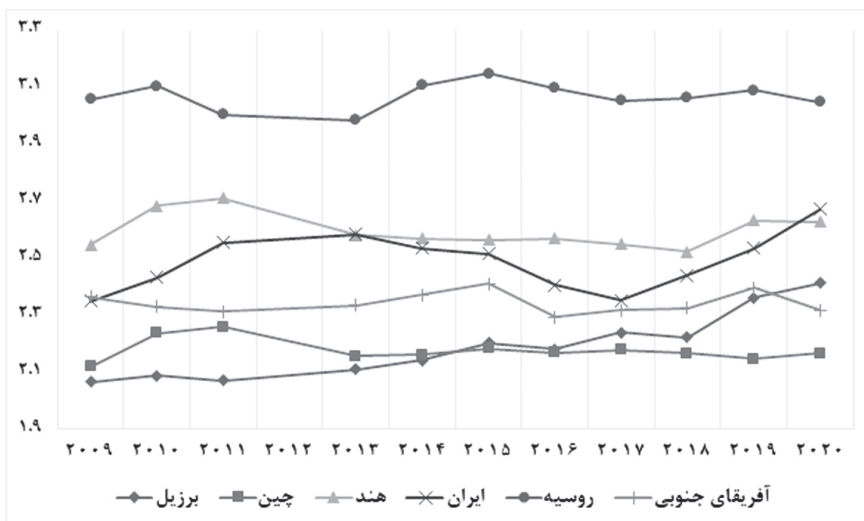
۲-۳-۱۰- مقایسه ایران با اقتصادهای نوظهور

نمودار زیر، فاصله ایران با اقتصادهای نوظهور را منعکس می‌کند.

نمودار ۱۰-۸. شاخص صلح ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

فاصله ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور، طی دوره ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۰ از ۰,۵۷۳ واحد به ۰/۸۴۳ واحد افزایش یافته است. اگرچه طبق نمودار بالا، میانگین شاخص صلح اقتصادهای نوظهور نیز به سمت ناآرامی خیز برمی‌دارد، اما شیب آن نسبت به شیب افزایش ناآرامی در ایران کمتر است و بیشتر این خیز نیز به بدبود شاخص صلح کشور روسیه مربوط می‌شود. روند شاخص صلح در ایران پس از سال ۲۰۱۷ به شدت رو به بدبود است و با شیب بسیار زیادی در حال افزایش است؛ که باعث شده از میانگین اقتصادهای نوظهور وضعیت بدتری پیدا کند.

نمودار ۱۰-۹. شاخص صلح ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

در نمودار بالا، شاخص صلح ایران در مقایسه با مقدار شاخص اقتصادهای نوظهور نشان داده می‌شود. طبق این نمودار، عملکرد ایران از نظر شاخص صلح، در میانه عملکرد اقتصادهای نوظهور قرار دارد و به هند و آفریقای جنوبی نزدیک‌تر است. روسیه ناآرام‌ترین کشور گروه و برزیل و چین، آرام‌ترین کشورهای گروه هستند. در سال ۲۰۲۰ ایران از لحاظ صلح تنها از روسیه بهتر است و وضعیت بدتری نسبت به سایر اقتصادهای نوظهور دارد.

۳-۲-۳-۱۰- مقایسه ایران با کشورهای نفتی

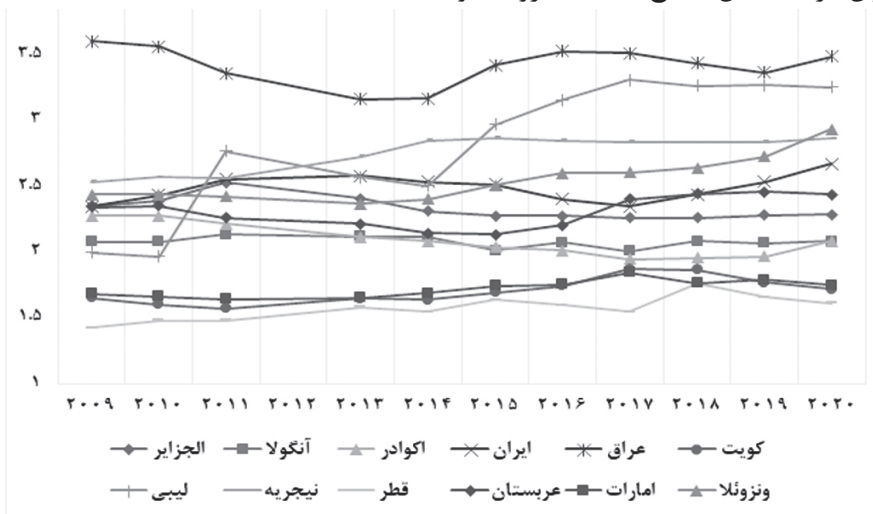
نمودار زیر برای مقایسه روند شاخص صلح ایران با کشورهای نفتی رسم شده است.

نمودار ۱۰-۱۱. شاخص صلح ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی

در نمودار بالا، وضعیت شاخص صلح ایران در دوره ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰ با میانگین کشورهای نفتی مقایسه شده است. طبق نمودار، فاصله شاخص صلح ایران با کشورهای نفتی از ۰/۱۳ واحد در ابتدای دوره به ۰/۲۵ واحد در انتهای دوره افزایش پیدا می‌کند که نشانگر وخامت وضعیت صلح در ایران در مقایسه با اقتصادهای دارای ساختار مشابه است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود از سال ۲۰۱۷ وضعیت ایران در شاخص صلح به شدت رو به وخامت است.

نمودار ۱۰-۱۱. شاخص صلح ایران در مقایسه با کشورهای نفتی

در مقایسه با کشورهای نفتی نیز ایران از نظر شاخص صلح، در میانه گروه قرار می‌گیرد و بدترین عملکرد به کشور عراق اختصاص دارد. در این گروه، امارات، کویت و قطر بهترین عملکرد را ثبت کرده‌اند و وضعیت قطر نسبت به دو کشور دیگر بهتر است. فاصله شاخص صلح ایران با قطر، طی دوره ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰ افزایش یافته است.

در کل مجموع ارقام و نمودارهای بالا دال بر این نکته است که ایران به سمت ناآرامی بیشتر پیش می‌رود. ناآرامی بیشتر به افزایش ابهام در فضای تصمیم‌گیری و به احتمال فراوان فرار بیشتر سرمایه انسانی و سرمایه مالی می‌انجامد. سرمایه‌گذاری بلندمدت در یک اجتماع ناامن، نتیجه ناگواری برای صاحب سرمایه به دنبال دارد؛ از مصادره یا تخریب مال گرفته تا فرسایش یا تخریب سرمایه انسانی از مهم‌ترین مصادیق آن است.

در سند چشم‌انداز بیست ساله ۱۴۰۴، مقرر شده بود تا تعامل فعال با اقتصاد جهانی در دستور کار قرار گیرد و اقتصاد ایران برای تبدیل شدن به یک اقتصاد دانایی‌محور، پیوستن به اقتصاد جهانی و برعهده‌گیری نقشی در خور پتانسیل‌های اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی در اقتصاد جهانی فعالانه وارد شود. اما در دولت نهم، این سند و قانون برنامه چهارم توسعه کنار گذاشته شد و با وجود مخالفت‌های گسترده، به‌ویژه در میان طبقه متوسط، سیاست تنش‌زایی فعال با کشورهای جهان دنبال شد که نتیجه آن در مقدار کنونی شاخص صلح، هویداست. حذف حامدانه طبقه متوسط و یا بسترسازی اجباری و غیرمستقیم برای برون‌کوچی آنان از وطن، مکمل این سیاست بود که فضا را برای به‌کارگیری نیروهای بی‌تجربه به نام جوان‌سازی باز کرد. عدم کنترل نظامیان به‌عنوان معضلی ساختاری از نظم اجتماعی ایران، موجب شد تا این دو روند حتی با وجود توافق برجام نیز متوقف نشود و در نتیجه با اقداماتی مانند حمله به سفارت‌های خارجی یا تهدید کشورهای خارجی، دوباره وضعیت شاخص صلح، رو به وخامت گذاشت.

ایستگاه پاسخ

شاخص جهانی صلح درباره ایران چه می‌گوید؟

* اگر کشورهای عضو نمونه شاخص صلح را برحسب عملکردشان به پنج گروه دسته‌بندی کنیم ایران در گروه پنجم یعنی غیر صلح‌آمیزترین گروه قرار می‌گیرد.

* خشونت و ترس از خشونت باعث می‌شود حاکمیت بودجه بیشتری را به منظور آمادگی برای مقابله با خشونت‌های داخلی و خارجی به کار بگیرد.

* خشونت و ترس از خشونت می‌تواند یکی از علل مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور و همین‌طور سرمایه‌گذاری آنها در کشورهای دیگر و نه در داخل باشد.

* ایران در زیرشاخص‌هایی نظیر واردات و صادرات اسلحه، نرخ مرگ‌ومیر ناشی از خشونت‌های بین‌مرزی، و تعداد پناهنده‌ها کشور نسبتاً صلح‌آمیزی است.

* نقش ایران در منطقه (رابطه با کشورهای همجوار)، بی‌ثباتی سیاسی، وحشت سیاسی، و احتمال بالای وقوع اعتراضات خشن در کشور علل عمده وضعیت نامناسب ایران در شاخص جهانی صلح هستند.

* اختصاص درصد قابل توجه بودجه کشور به تسهیلات نظامی، توانمندسازی نظامی، آمادگی برای مقابله با اعتراضات داخلی، و کمک‌های نظامی در منطقه از یک سو؛ و مهاجرت سرمایه‌های انسانی و انتقال سرمایه‌های مادی به خارج از کشور از سوی دیگر به رونق فضای کسب‌وکار در ایران آسیب می‌زند.

۵-۱۰- نقد و بررسی شاخص

در نقد شاخص صلح موارد زیر مطرح شده است:

- شاخص جهانی صلح به سبب وزن دهی برابر به سه دامنه مورد انتقاد قرار گرفته است.

- این شاخص مدل نظری مشخصی از صلح ندارد.

- شاخص جهانی صلح در واقع صلح سیاسی را از جهت اهمیتش در اقتصاد کشورها اندازه گیری می کند و نه صلح در معنای عام را.

- بسیاری از ابعاد صلح از جمله خشونت علیه زنان و کودکان در این شاخص مورد توجه قرار نگرفته اند.

- جهانی شدن یکی از مهم ترین عواملی است که در صلح آمیز بودن یا نبودن کشورها نقش ایفا می کند. تأثیر جهانی شدن می تواند به عنوان دامنه چهارم مورد توجه این شاخص قرار بگیرد.

- این شاخص مصادیق خشونت را می سنجد و با فرهنگ خشونت کاری ندارد.

- در مجموع این شاخص، صلح در ابعاد فرهنگی و اجتماعی را در نظر نمی گیرد. برای همین است که برخی یافته های عجیب در گزارش این شاخص به چشم می خورد. برای مثال کشورهایی که در آنها زنان حداقل آزادی را هم ندارند در شاخص صلح در رتبه هایی گرفته اند که شایستگی آن را ندارند.

۱۱- شاخص جهانی رقابت پذیری

۱۱-۱- معرفی شاخص رقابت پذیری

۱۱-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص

شاخص رقابت پذیری جهانی با هدف سنجش شرایط و عوامل تولید در کشورهای مختلف به صورت سالیانه منتشر می شود. نسخه چهارم این شاخص که دربرگیرنده تغییرات روش شناختی است در طول دو سال گذشته منتشر می شود و انباشتی از تجارب اندوخته شده در طول ۴۰ سال اخیر این شاخص در سنجش تنوع رقابت پذیری در جهان است. این شاخص، رقابت پذیری را ویژگی ها و کیفیت های اقتصادی تعریف می کند که استفاده بهینه تر از عوامل تولید را امکان پذیر می کنند و سطح بهره وری را بالا می برند. رقابت پذیری به رشد پایدار اقتصادی کمک می کند و رشد پایدار اقتصادی به کاهش فقر و بهبود توسعه انسانی منجر می شود.

این شاخص در حمایت از اهداف ۱۷ گانه توسعه پایدار سازمان ملل متحد ایجاد شده است که نگاه همه جانبه و کل نگری نسبت به توسعه دارد و سه فاکتور رشد، فراگیری و پایداری در راستای ایجاد فرصت های برابر برای همه را برای تمام اقتصادها ضروری می داند. به این ترتیب، هیچ رابطه ذاتی بین رشد اقتصادی و عوامل اجتماعی و زیست محیطی وجود ندارد. یعنی افزایش رشد اقتصادی لزوماً به معنای بهبود ابعاد اجتماعی و زیست محیطی زندگی نیست و این قاعده ای است که اغلب کشورها آن را تأیید می کنند. می توان گفت زیرشاخص های این

شاخص در سه حوزه عمیقاً مرتبط با هم قرار می‌گیرند که عبارتند از رشد و رقابت‌پذیری؛ آموزش، مهارت و کار؛ و برابری و فراگیری.

این شاخص در تلاش است «بهره‌وری کلیه عوامل (تولید)» را اندازه‌گیری کند. منظور از این عبارت بخشی از رشد اقتصادی است که در نتیجه رشد عوامل تولید ایجاد نشده است. در واقع این مفهوم نشان می‌دهد ابزار تولید چگونه استفاده شده‌اند یا به زبان ساده‌تر، عوامل کار و سرمایه با چه میزان کارآمدی و بهره‌وری برای تولید خروجی با هم ترکیب شده‌اند. بهره‌وری کلیه عوامل، عامل اصلی رشد اقتصادی بلندمدت است.

شاخص رقابت‌پذیری جهانی به منظور ایده‌بخشی به سیاست‌گذاران، رهبران مشاغل، و دیگر اقشاری که در عصر انقلاب صنعتی چهارم استراتژی‌های اقتصادی را شکل می‌دهند، تولید می‌شود. این گزارش اولین بار در سال ۱۹۷۹ منتشر شده است و آخرین گزارش آن مربوط به سال ۲۰۱۹ است. در گزارش اخیر، این شاخص آینده اقتصادی ۱۴۱ کشور را ارزیابی می‌کند که این کشورها ۹۹ درصد کل تولید ناخالص داخلی جهان را تشکیل می‌دهند.

۱۱-۱-۲- اجزای شاخص رقابت‌پذیری

این شاخص دربرگیرنده چهار دامنه، ۱۲ زیرشاخص و ۱۰۳ نماگر است. در ادامه دامنه‌ها، زیرشاخص‌ها و نماگرهای تجمیعی موجود در برخی از زیرشاخص‌ها مطرح می‌شوند.

محیط توانمندساز^۱

۱- نهادها: زیرشاخص نهادها در برگیرنده این نماگرهای تجمیعی است: امنیت، سرمایه اجتماعی، توازن قوای نظارتی^۲، عملکرد بخش دولتی، شفافیت، حقوق مالکیت، حکمرانی شرکتی^۳، جهت‌گیری آینده دولت^۴.

1. enabling environment
- 2-checks and balances
3. corporate governance
4. future orientation of government

۲- زیرساخت: زیرشاخص زیرساختها دربرگیرنده این نماگرهای تجمیعی است:
زیرساخت حمل و نقل، زیرساخت خدمات.

۳- به کارگیری فناوری های اطلاعات و ارتباطات

۴- ثبات اقتصاد کلان

سرمایه انسانی

۵- بهداشت

۶- مهارت ها: زیرشاخص مهارت ها دربرگیرنده این نماگرهای تجمیعی است:
نیروی کار حال، نیروی کار آینده.

بازارها

۷- بازار محصول: زیرشاخص بازار تولید دربرگیرنده این نماگرهای تجمیعی است:
رقابت در بازار خانگی، بازبودن تجارت.

۸- بازار نیروی کار: زیرشاخص بازار کار دربرگیرنده این نماگرهای تجمیعی است:
انعطاف پذیری، شایسته سالاری و انگیزه بخشی.

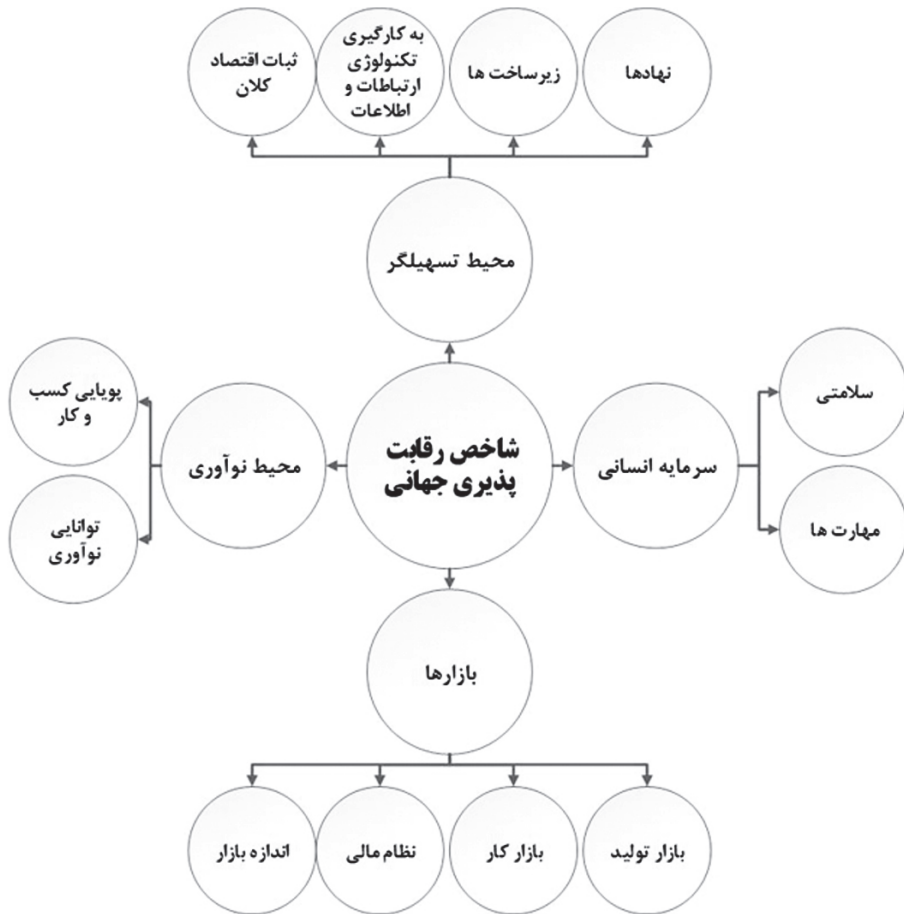
۹- نظام مالی: زیرشاخص نظام مالی دربرگیرنده این نماگرهای تجمیعی است:
بدهی، ثبات

۱۰- اندازه بازار

محیط نوآوری

۱۱- پویایی کسب و کار: زیرشاخص پویایی های کسب و کار دربرگیرنده این نماگرهای تجمیعی است:
الزامات اداری، فرهنگ کارآفرینی.

۱۲- توانایی نوآوری: زیرشاخص توانایی نوآوری دربرگیرنده این نماگرهای تجمیعی است:
تنوع پذیری و همکاری، تحقیق و توسعه، تجاری سازی.
نمودار زیر اجزای شاخص رقابت پذیری جهانی را نمایش می دهد.

نمودار ۱۱-۱. اجزای شاخص رقابت پذیری جهانی

۱۱-۱-۳- سازمان محاسبه کننده شاخص

این شاخص توسط مجمع جهانی اقتصاد محاسبه می شود.

۱۱-۱-۴- روش محاسبه شاخص

داده های استفاده شده در این شاخص از تعدادی سازمان های بین المللی و همین طور پیمایش های اقتصادی جهانی گرفته شده است. البته بخش قابل توجهی از داده ها از طریق پیمایشی که خود مجمع جهانی اقتصاد انجام می دهد به دست می آید. این پیمایش (پیمایش اجرایی مجمع جهانی اقتصاد) با مشارکت ۱۵۰ مؤسسه همکار، سالیانه ۱۵۰۰۰ بنگاه تجاری را مطالعه می کند.

محاسبه این شاخص با استفاده از روش تجمیع متوالی انجام می‌شود به این ترتیب که از پایین‌ترین سطوح تجمیع یعنی نماگرها تا بالاترین که نمره کل شاخص است نمرات هر سطح با یکدیگر جمع شده و میانگین آنها گرفته می‌شود. در نهایت نمره کل شاخص، میانگین نمرات ۱۲ زیرشاخص است. داده‌های خام اولیه در این شاخص با در نظر گرفتن بهترین و بدترین عملکرد در هر مورد در طیفی از نمره صفر تا ۱۰۰ مقیاس‌بندی می‌شوند. هر ۱۲ زیرشاخص این شاخص با یکدیگر وزن برابر دارند.

این شاخص از روش نسبت‌دهی برای جایگزین کردن داده‌های مفقود و همین‌طور داده‌های به‌روزشده استفاده می‌کند که البته این ارقام در رتبه‌بندی نهایی نادیده گرفته می‌شوند. در نهایت، نمرات نهایی هر کشور در بازه بین صفر تا ۱۰۰ محاسبه می‌شود که ۱۰۰ نمایشگر پیش‌روبودن در رقابت‌پذیری در جهان است، حالت ایده‌آلی که در آن محدودیتی برای رشد و بهره‌وری وجود ندارد. این شاخص این امکان را برای کشورها ایجاد می‌کند که سالیانه برآورد کنند چقدر به پیش‌تاز بودن نزدیک شده‌اند. البته که این یک بازی برد-باخت نیست بلکه همه کشورها می‌توانند به این مرتبه برسند.

ایستگاه تفکر

- * با در نظر گرفتن رقابت‌پذیری جهانی وضعیت ایران در جهان چگونه است؟
- * روند حرکت ایران در شاخص رقابت‌پذیری چگونه است؟
- * نقطه قوت ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری چیست؟
- شاخص جهانی رقابت‌پذیری به سؤالات بالا پاسخ می‌دهد.

۱۱-۱-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص

در جدول زیر، بهترین کشورها در شاخص رقابت‌پذیری و زیرشاخص‌های اصلی آن، بر اساس گزارش ۲۰۱۹ مجمع جهانی اقتصاد، معرفی شده‌اند. سنگاپور، هنگ کنگ و ایالات متحده، سه کشور برتر شاخص رقابت‌پذیری هستند. سنگاپور در بیشتر زیرشاخص‌ها در رتبه اول رقابت‌پذیری قرار دارد. در فهرست بهترین‌ها کشورها از حوزه نوردیک (فنلاند و دانمارک)، اروپای شمالی غربی (آلمان) و آسیای شرقی (ژاپن، تایوان، هنگ کنگ، سنگاپور، کره جنوبی و چین) قرار گرفته‌اند. از منطقه خاورمیانه نیز نام اسرائیل در زمینه پویایی کسب‌وکار و امارات متحده در زمینه کاربست فوآ، محیط توانمندساز و بازار محصول در زمره بهترین کشورها به چشم می‌خورد.

جدول ۱۱-۱. بهترین کشورها در شاخص رقابت‌پذیری و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۱۹

رتبه	شاخص رقابت‌پذیری	رتبه	شاخص رقابت‌پذیری	رتبه	شاخص رقابت‌پذیری	رتبه	شاخص رقابت‌پذیری
۱	سنگاپور	۱	ایالات متحده	۱	سوئیس	۱	تایوان
۲	سنگاپور	۲	ایالات متحده	۲	سوئیس	۲	اسرائیل
۳	سنگاپور	۳	ایالات متحده	۳	سوئیس	۳	هلند
۴	سنگاپور	۴	ایالات متحده	۴	سوئیس	۴	ژاپن
۵	سنگاپور	۵	ایالات متحده	۵	سوئیس	۵	سوئیس
۶	سنگاپور	۶	ایالات متحده	۶	سوئیس	۶	سوئیس
۷	سنگاپور	۷	ایالات متحده	۷	سوئیس	۷	سوئیس
۸	سنگاپور	۸	ایالات متحده	۸	سوئیس	۸	سوئیس
۹	سنگاپور	۹	ایالات متحده	۹	سوئیس	۹	سوئیس
۱۰	سنگاپور	۱۰	ایالات متحده	۱۰	سوئیس	۱۰	سوئیس
۱۱	سنگاپور	۱۱	ایالات متحده	۱۱	سوئیس	۱۱	سوئیس
۱۲	سنگاپور	۱۲	ایالات متحده	۱۲	سوئیس	۱۲	سوئیس
۱۳	سنگاپور	۱۳	ایالات متحده	۱۳	سوئیس	۱۳	سوئیس
۱۴	سنگاپور	۱۴	ایالات متحده	۱۴	سوئیس	۱۴	سوئیس
۱۵	سنگاپور	۱۵	ایالات متحده	۱۵	سوئیس	۱۵	سوئیس
۱۶	سنگاپور	۱۶	ایالات متحده	۱۶	سوئیس	۱۶	سوئیس
۱۷	سنگاپور	۱۷	ایالات متحده	۱۷	سوئیس	۱۷	سوئیس
۱۸	سنگاپور	۱۸	ایالات متحده	۱۸	سوئیس	۱۸	سوئیس
۱۹	سنگاپور	۱۹	ایالات متحده	۱۹	سوئیس	۱۹	سوئیس
۲۰	سنگاپور	۲۰	ایالات متحده	۲۰	سوئیس	۲۰	سوئیس
۲۱	سنگاپور	۲۱	ایالات متحده	۲۱	سوئیس	۲۱	سوئیس
۲۲	سنگاپور	۲۲	ایالات متحده	۲۲	سوئیس	۲۲	سوئیس
۲۳	سنگاپور	۲۳	ایالات متحده	۲۳	سوئیس	۲۳	سوئیس
۲۴	سنگاپور	۲۴	ایالات متحده	۲۴	سوئیس	۲۴	سوئیس
۲۵	سنگاپور	۲۵	ایالات متحده	۲۵	سوئیس	۲۵	سوئیس
۲۶	سنگاپور	۲۶	ایالات متحده	۲۶	سوئیس	۲۶	سوئیس
۲۷	سنگاپور	۲۷	ایالات متحده	۲۷	سوئیس	۲۷	سوئیس
۲۸	سنگاپور	۲۸	ایالات متحده	۲۸	سوئیس	۲۸	سوئیس
۲۹	سنگاپور	۲۹	ایالات متحده	۲۹	سوئیس	۲۹	سوئیس
۳۰	سنگاپور	۳۰	ایالات متحده	۳۰	سوئیس	۳۰	سوئیس
۳۱	سنگاپور	۳۱	ایالات متحده	۳۱	سوئیس	۳۱	سوئیس
۳۲	سنگاپور	۳۲	ایالات متحده	۳۲	سوئیس	۳۲	سوئیس
۳۳	سنگاپور	۳۳	ایالات متحده	۳۳	سوئیس	۳۳	سوئیس
۳۴	سنگاپور	۳۴	ایالات متحده	۳۴	سوئیس	۳۴	سوئیس
۳۵	سنگاپور	۳۵	ایالات متحده	۳۵	سوئیس	۳۵	سوئیس
۳۶	سنگاپور	۳۶	ایالات متحده	۳۶	سوئیس	۳۶	سوئیس
۳۷	سنگاپور	۳۷	ایالات متحده	۳۷	سوئیس	۳۷	سوئیس
۳۸	سنگاپور	۳۸	ایالات متحده	۳۸	سوئیس	۳۸	سوئیس
۳۹	سنگاپور	۳۹	ایالات متحده	۳۹	سوئیس	۳۹	سوئیس
۴۰	سنگاپور	۴۰	ایالات متحده	۴۰	سوئیس	۴۰	سوئیس
۴۱	سنگاپور	۴۱	ایالات متحده	۴۱	سوئیس	۴۱	سوئیس
۴۲	سنگاپور	۴۲	ایالات متحده	۴۲	سوئیس	۴۲	سوئیس
۴۳	سنگاپور	۴۳	ایالات متحده	۴۳	سوئیس	۴۳	سوئیس
۴۴	سنگاپور	۴۴	ایالات متحده	۴۴	سوئیس	۴۴	سوئیس
۴۵	سنگاپور	۴۵	ایالات متحده	۴۵	سوئیس	۴۵	سوئیس
۴۶	سنگاپور	۴۶	ایالات متحده	۴۶	سوئیس	۴۶	سوئیس
۴۷	سنگاپور	۴۷	ایالات متحده	۴۷	سوئیس	۴۷	سوئیس
۴۸	سنگاپور	۴۸	ایالات متحده	۴۸	سوئیس	۴۸	سوئیس
۴۹	سنگاپور	۴۹	ایالات متحده	۴۹	سوئیس	۴۹	سوئیس
۵۰	سنگاپور	۵۰	ایالات متحده	۵۰	سوئیس	۵۰	سوئیس

مأخذ: داده‌های مجمع جهانی اقتصاد

به همین شکل، پنج کشور دارای بدترین عملکرد از نظر شاخص رقابت‌پذیری و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۱۹ نیز به شرح جدول زیر است. در این جدول، ایران در زمره بدترین کشورها از نظر بازار نیروی کار قرار گرفته است. در این جدول، کشورهای آسیای شرقی (مانند چین)، آفریقا (مانند چاد و موزامبیک) و آمریکای لاتین (مانند پاراگوئه و آرژانتین) حضور دارند.

جدول ۱۱-۲. بدترین کشورها در شاخص رقابت‌پذیری و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۱۹

توانایی نوآوری	جمهوری دموکراتیک کنگو	آنگولا	هاییتی	لیسوتو	پاراگوئه
پویایی کسب‌وکار	هاییتی	ونزوئلا	چاد	آنگولا	لائوس
اکوسیستم نوآوری	هاییتی	چاد	آنگولا	کنگو	ونزوئلا
اندازه بازار	سیچلس	دماغه سبز	باربادوس	گامبیا	بوروندی
نظام مالی	یمن	چاد	موریتانی	آنگولا	ونزوئلا
بازار نیروی کار	یمن	ایران	چاد	موزامبیک	موریتانی
بازار محصول	چاد	ونزوئلا	موریتانی	آنگولا	هاییتی
بازارها	موریتانی	چاد	یمن	هاییتی	بوروندی
مهارت‌ها	چاد	آنگولا	موزامبیک	بورکینافاسو	اتیوپی
بهداشت	لسوتو	موزامبیک	ایسواتینی	چاد	گینه
سرمایه انسانی	موزامبیک	چاد	لیسوتو	بورکینافاسو	مالی
ثبات اقتصاد کلان	ونزوئلا	جمهوری دموکراتیک کنگو	آرژانتین	یمن	آنگولا
کاربست فناوری	چاد	بوروندی	یمن	جمهوری دموکراتیک کنگو	اتیوپی
زیرساخت	هاییتی	جمهوری دموکراتیک کنگو	چاد	ماداگاسکار	موریتانی
نهاده‌ها	ونزوئلا	یمن	هاییتی	جمهوری دموکراتیک کنگو	چاد
محیط توانمندسازی	جمهوری دموکراتیک کنگو	یمن	ونزوئلا	موزامبیک	هاییتی
شاخص رقابت‌پذیری	چاد	یمن	جمهوری دموکراتیک کنگو	هاییتی	موزامبیک

مأخذ: داده‌های مجمع جهانی اقتصاد

جدول زیر به معرفی پنج کشوری اختصاص دارد که بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در زمینه رقابت‌پذیری را طی دوره ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹ داشته‌اند.^۱

جدول ۱۱-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص رقابت‌پذیری

بین سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
سیشل	۳/۸۶
گینه	۳/۷۱
مالاوی	۳/۶۹
رواندا	۳/۱۹
عربستان	۳/۰۸

مأخذ: داده‌های مجمع جهانی اقتصاد

۱۱-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص رقابت‌پذیری

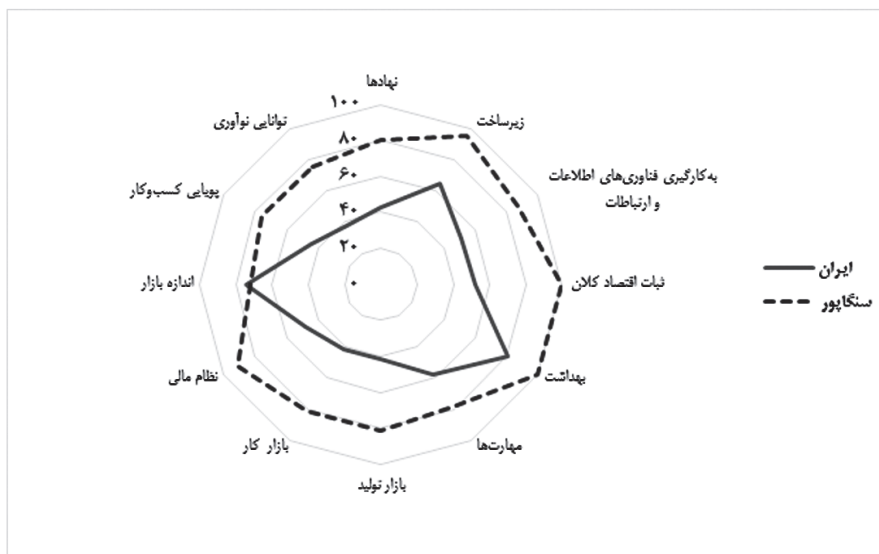
در این بخش، وضعیت ایران در شاخص رقابت‌پذیری شرح داده می‌شود. بر اساس جدیدترین گزارش شاخص رقابت‌پذیری، ایران در سال ۲۰۱۹، نمره ۵۲/۹۷ و رتبه ۹۵ از شاخص کل را کسب کرده است. رتبه و نمره ایران در شاخص و زیرشاخص‌های رقابت‌پذیری به شرح جدول زیر است.

۱. از آنجا که روش‌شناسی محاسبه شاخص رقابت‌پذیری جهانی چندین بار دچار تغییرات شده است، برای آنکه نرخ‌های رشد مرکب سالانه تحت تأثیر این نوع تغییر روش محاسبه نباشد صرفاً دوره ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹ در نظر گرفته شده که روش محاسبه شاخص یکسان بوده است.

جدول ۱۱-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های رقابت پذیری

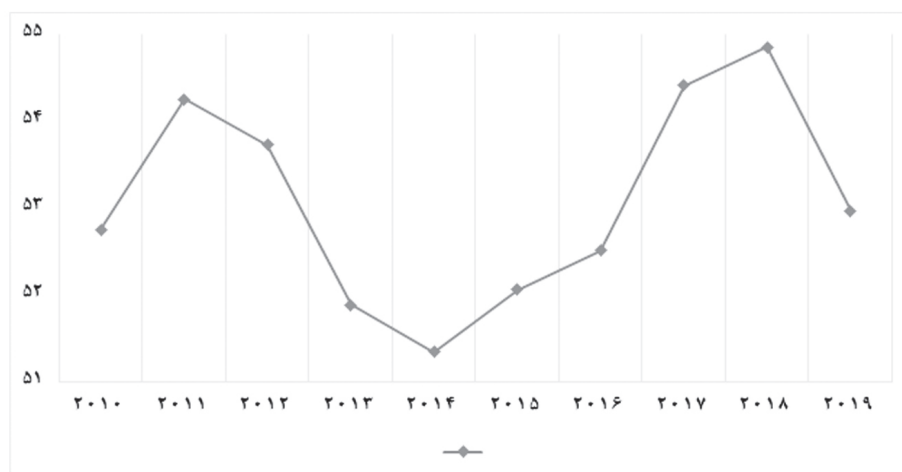
سال ۲۰۱۹ میلادی		آماره
رتبه	نمره	
۹۵	۵۲/۹۷	رقابت پذیری
۱۰۷	۵۲/۵۹	محیط توانمندساز
۱۲۰	۴۲/۵۳	نهاده‌ها
۸۰	۶۴/۷۶	زیرساخت
۸۴	۵۰/۸۵	کاربست فاوا
۱۳۴	۵۲/۲۲	ثبات اقتصاد کلان
۸۱	۶۹/۱۵	سرمایه انسانی
۷۲	۸۰/۴۳	بهداشت
۹۲	۵۷/۸۷	مهارت‌ها
۱۰۶	۵۱/۱۶	بازارها
۱۳۳	۴۱/۶۲	بازار محصول
۱۴۰	۴۱/۳۳	بازار نیروی کار
۱۲۳	۴۷/۵۲	نظام مالی
۲۱	۷۴/۱۵	اندازه بازار
۱۱۰	۴۱/۱۵	اکوسیستم نوآوری
۱۳۲	۴۴/۳۳	پویایی کسب و کار
۷۱	۳۷/۹۸	توان نوآوری

ماخذ: داده‌های مجمع جهانی اقتصاد

نمودار ۱۱-۲. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های رقابت پذیری سال ۲۰۱۹ در مقایسه با سنگاپور

نمودار بالا، وضعیت زیرشاخص‌های رقابت پذیری ایران در سال ۲۰۱۹ را در مقایسه با سنگاپور، یعنی بهترین کشور از نظر شاخص رقابت پذیری، نشان می‌دهد. طبق این نمودار، ایران تنها در اندازه بازار، نسبت به سنگاپور وضعیت بهتری دارد که به جمعیت کشور مربوط می‌شود. در زمینه کاربست فناوری، توانایی نوآوری، بازار کار، بازار تولید ایران تقریباً نصف نمره سنگاپور را دارد. غیر از اندازه بازار، نزدیک‌ترین عملکرد ایران به سنگاپور در زمینه بهداشت و سنگاپور نزدیک‌تر است.

نمودار ۱۱-۳. روند تغییرات شاخص رقابت‌پذیری در ایران در دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹

نمودار بالا، روند تغییرات شاخص رقابت‌پذیری ایران برای دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ را نشان می‌دهد. چون از سال ۲۰۱۷، مبنای نمره‌دهی و روش محاسبه، اندکی تغییر کرده است، منحنی سمت چپ، برای دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷ و منحنی سمت راست برای دوره ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹ است. طبق نمودار بالا، شاخص رقابت‌پذیری ایران روندی نوسانی دارد و پس از یک صعود از دوره ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ از سال ۲۰۱۸ رو به نزول گذاشته است.

بر اساس داده‌های دوره اول (دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷)، ایران تنها در زمینه بهداشت و آموزش ابتدایی عملکرد خوبی دارد و در انتهای دوره توانسته است ۸۶ درصد از نمره کامل را دریافت کند. اما در زمینه پیشرفتگی بازار مالی، آمادگی فناوری، نوآوری و نهادها، عملکرد ضعیفی دارد و تنها نیمی از نمره کامل را دارد. اما بر مبنای داده‌های دوره دوم (دوره ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹)، در انتهای دوره، نه تنها شاخص‌ها بهبود چشمگیری نشان نمی‌دهند، بلکه در برخی از موارد، ضعیف‌تر هم شده‌اند. برای نمونه، نمره نهادها از ۴۳/۴۶ در سال ۲۰۱۷ (روش جدید) به ۴۲/۵۳ در سال ۲۰۱۹ افت کرده است. ثبات اقتصاد کلان نیز وضعیتی مشابه دارد و در سال ۲۰۱۹، فقط به اندازه ۷۹ درصد قوه رقابتی سال ۲۰۱۷ محقق شده است. این ضعف در

مقایسه با سال ۲۰۱۸ نیز وجود دارد. اکوسیستم نوآوری و پویایی کسب‌وکار نیز نسبت به سال ۲۰۱۸، افت توان رقابتی را منعکس می‌سازند.

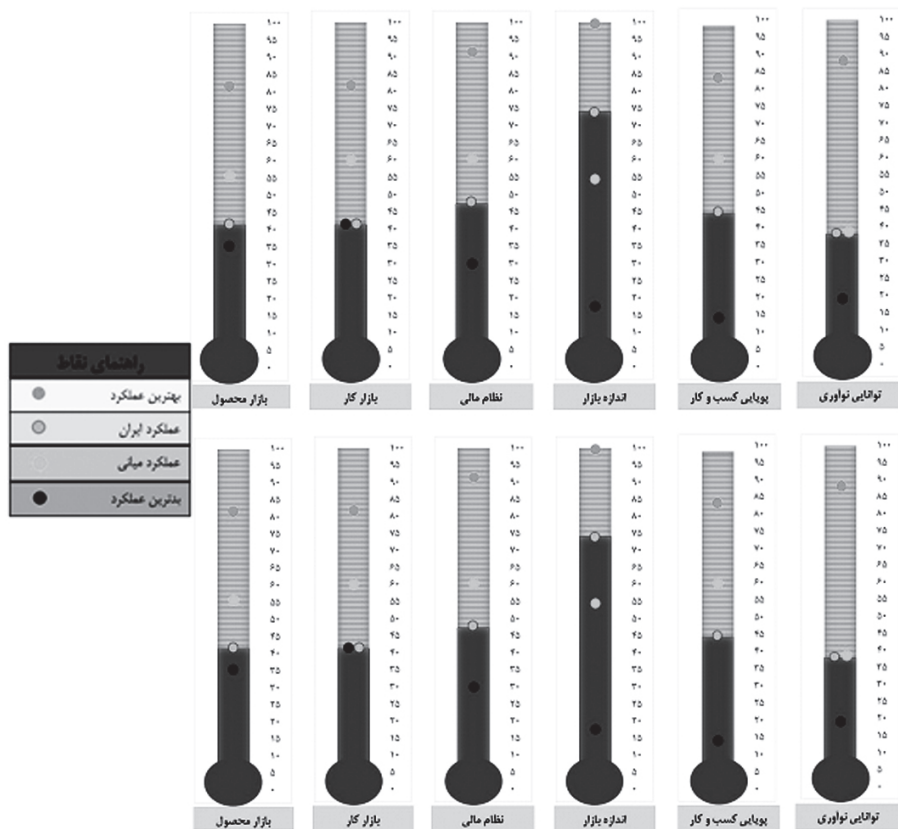
نمودارهای دماسنجی زیر وضعیت ایران در شاخص رقابت‌پذیری و همچنین هریک از زیرشاخص‌های آن را با میانگین جهانی مقایسه می‌کنند. این نمودارها عملکرد ایران را در بین عملکرد بهترین کشور، عملکرد میانی که میانگین جهانی است و عملکرد بدترین کشورها نمایش می‌دهند.

نمودار ۱۱-۴: مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص رقابت‌پذیری

همان‌گونه در نمودار بالا مشاهده می‌شود عملکرد ایران در شاخص رقابت‌پذیری از میانگین جهانی پایین‌تر است و فاصله زیادی با عملکرد بهترین کشور نیز دارد.

نمودار ۱۱-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های شاخص رقابت پذیری در سال ۲۰۱۹ همان‌طور که در نمودار بالا مشخص است عملکرد ایران در بیشتر زیرشاخص‌های رقابت‌پذیری جهانی پایین‌تر از میانگین جهانی است. در زیرشاخص‌های ثبات اقتصاد کلان و بازار کار این فاصله منفی با میانگین جهانی زیاد است. در دو زیرشاخص بهداشت و توانایی نوآوری، عملکرد ایران برابر با میانگین جهانی است و البته فاصله زیادی با عملکرد بهترین کشور دارد. در زیرشاخص بازار کار، عملکرد ایران برابر با عملکرد بدترین کشور است.

۱۱-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص

۱۱-۳-۱- مقایسه داخلی

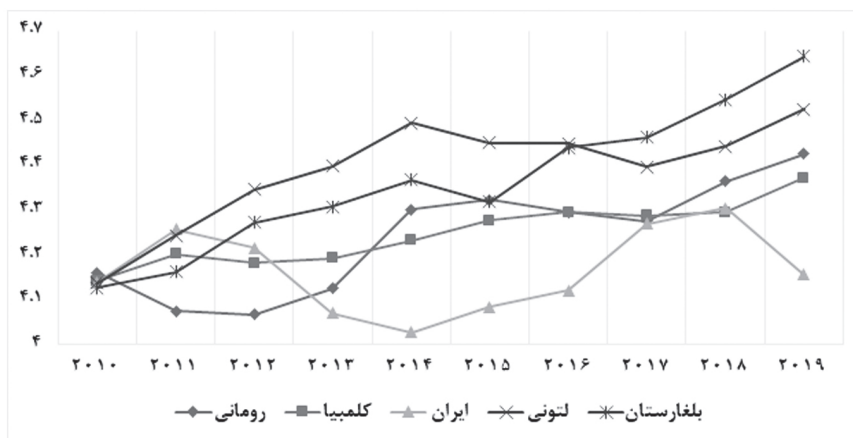
با توجه به دسترسی به داده‌های رقابت‌پذیری، دوره دوم ریاست‌جمهوری محمود احمدی‌نژاد، و دوره اول و دوم ریاست‌جمهوری حسن روحانی قابل ارزیابی هستند. با توجه به تغییرات شاخص رقابت‌پذیری، رقابت‌پذیری ایران در دوره دوم ریاست‌جمهوری احمدی‌نژاد، ابتدا روند صعودی و سپس روند نزولی دارد. این روند نزولی، تا حد زیادی به تحریم‌های بین‌المللی مربوط به برنامه هسته‌ای ایران است که باعث کاهش شدید دسترسی به بازارهای بین‌المللی شده است. هرچند که مدیریت دولت و حاکمیت نیز در شدت این نزول، اثری کمتر از تحریم‌ها نداشت. اما در دوره اول ریاست‌جمهوری روحانی، دوباره روند رقابت‌پذیری ایران صعودی می‌شود که ابتدا شیئی به نسبت ملایم و سپس شیئی تند دارد. با این وجود، پس از خروج ایالات متحده از برجام و تحریم‌های این کشور علیه ایران، دوباره با شیب تندی رو به نزول می‌گذارد.

از نظر زیرشاخص‌های رقابت‌پذیری، در دوره دوم ریاست‌جمهوری احمدی‌نژاد، ثبات اقتصاد کلان بیشترین نوسان را دارد و با شیئی به نسبت یکسان، خیز و سپس افت نشان می‌دهد. نهادهای بهداشت و آموزش ابتدایی، روندی به نسبت یکنواخت دارند اما آمادگی فناورانه به آهستگی شروع به نزول می‌کند. فقط کارایی بازار کالاها و پیشرفتگی کسب‌وکار روند رو به صعود را دارند. در دوره اول ریاست‌جمهوری روحانی، آموزش عالی و زیرساخت، روند صعودی پیدا می‌کنند؛ نوآوری و آمادگی فناوری نیز چنین وضعیتی دارند اما در دوره دوم ریاست‌جمهوری روحانی، توانایی نوآوری، اندازه بازار، روند یکنواختی دارند. با این وجود ثبات اقتصاد کلان و نظام مالی، افتی شدید را نشان می‌دهند.

۱۱-۳-۲- مقایسه خارجی

۱۱-۳-۲-۱- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

مقایسه وضعیت ایران با دو کشور بالاتر و پایین‌تر خود در ابتدای دوره یعنی سال ۲۰۱۰ در نمودار زیر نمایش داده شده است.

نمودار ۱۱-۶. شاخص رقابت پذیری در مقایسه با کشورهای نزدیک به ایران

همان طور که در نمودار فوق مشاهده می شود روند شاخص رقابت پذیری ایران به دلیل افت شدیدی که در بین سال های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۴ داشته، با وجود روند صعودی مناسب بعد از ۲۰۱۴ با این حال در سال ۲۰۱۹ پایین تر از این چهار کشور قرار گرفته است. در مقابل بلغارستان که در سال ۲۰۱۰ پایین تر از بقیه بوده است، با روند صعودی یکنواخت و مناسب توانسته بالاتر از بقیه قرار گیرد.

۱۱-۳-۲-۲- مقایسه با اقتصادهای نوظهور

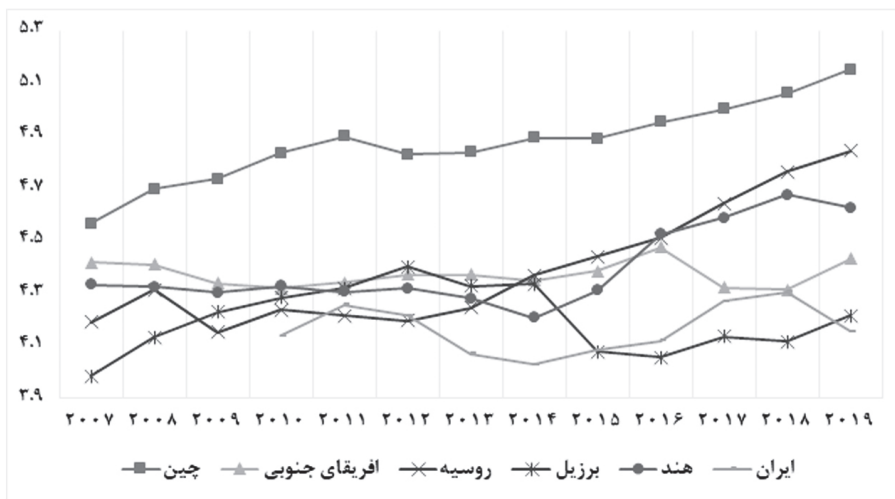
در نمودار زیر وضعیت شاخص رقابت پذیری ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور مقایسه شده است.

نمودار ۱۱-۷. شاخص رقابت پذیری ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

مقایسه ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور نشان می‌دهد فاصله ایران با میانگین اقتصادهای نوظهور، در دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷ بسیار زیاد است اما در سال ۲۰۱۸ این فاصله اندکی کمتر می‌شود. سپس مجدداً در سال ۲۰۱۹، این فاصله رو به افزایش می‌گذارد و برخلاف روند نسبتاً صعودی تغییرات رقابت‌پذیری اقتصادهای نوظهور، روند تغییرات رقابت‌پذیری ایران به شدت نوسانی است و از سال ۲۰۱۸ نیز با کاهش زیادی مواجه شده است. در نمودار بعد وضعیت ایران با اقتصادهای نوظهور مقایسه می‌شود.

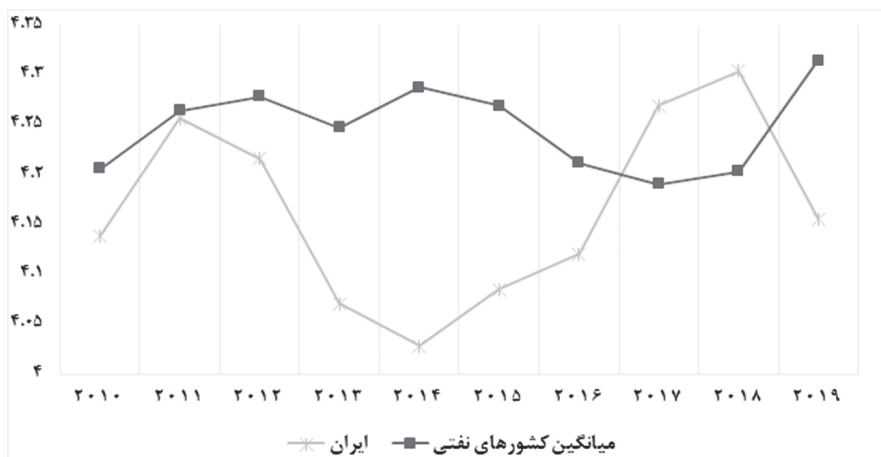

نمودار ۱۱-۸. شاخص رقابت‌پذیری ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

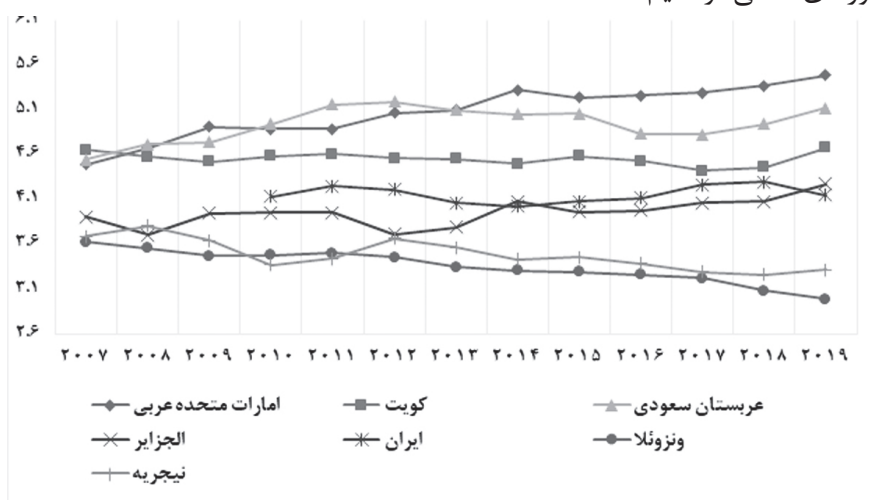
مقایسه وضعیت ایران در شاخص رقابت‌پذیری با وضعیت اقتصادهای نوظهور نشان می‌دهد ایران در سال ۲۰۱۹ پایین‌تر از همه این کشورها قرار گرفته است. در دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۹، چین برترین کشور گروه از نظر رقابت‌پذیری بوده است. شیب افزایش رقابت‌پذیری روسیه، از سال ۲۰۱۶ تند می‌شود و در نهایت به کشور دوم در این میان تبدیل می‌شود. هند نیز پس از ۲۰۱۴ روند صعودی خود را آغاز می‌کند.

۱۱-۳-۲-۳- مقایسه با کشورهای نفتی

نمودار زیر، فاصله ایران با میانگین کشورهای نفتی را نمایش می‌دهد.

نمودار ۹-۱۱. مقایسه شاخص رقابت‌پذیری ایران و میانگین کشورهای نفتی در دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ در دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۶، میانگین کشورهای نفتی در شاخص رقابت‌پذیری بالاتر از ایران قرار دارد، که فاصله بین این دو در سال ۲۰۱۴ به حداکثر می‌رسد. اما روند صعودی ایران از همین سال آغاز می‌شود و در نهایت در سال ۲۰۱۷ بالاتر از میانگین کشورهای نفتی قرار گیرد. با این حال شاخص رقابت‌پذیری به دلیل افت شدید در سال ۲۰۱۹ مجدداً پایین‌تر از میانگین کشورهای نفتی قرار می‌گیرد. در ادامه نمودار مقایسه شاخص رقابت‌پذیری ایران، برای دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۹ کشورهای نفتی ترسیم شده است.

نمودار ۱۰-۱۱. مقایسه شاخص رقابت‌پذیری ایران و کشورهای نفتی در دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۹

در دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۹، امارات بهترین عملکرد را دارد و از سال ۲۰۱۴ به بعد از نظر شاخص رقابت‌پذیری در صدر کشورهای نفتی قرار گرفته است. اما ضعیف‌ترین عملکرد مربوط به ونزوئلا است که یک روند کاهشی مستمر را دارد و در نهایت در پایین‌ترین سطح این گروه قرار گرفته است. عملکرد ایران نیز ابتدا افت کرده و سپس روند صعودی در پیش گرفته و در نهایت بالاتر از نیجریه و ونزوئلا قرار گرفته است.

در کل ایران از نظر شاخص‌های رقابت‌پذیری، در وضعیت پیش‌انآوری قرار دارد. از دیدگاه اقتصادی، شدت کاربرد سرمایه، سرمایه‌گذاری و مخارج دولت، عوامل محرک رقابت‌پذیری هستند و دخالت دولت در هنگام رکود ناشی از کمبود تقاضا (به شرط زمانبندی درست) می‌تواند به بهبود رقابت‌پذیری کمک بکند. در ادبیات اقتصاد توسعه نیز رقابت‌پذیری همراه با مفاهیمی همچون تجارت آزاد و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مطرح شده است. در چارچوب نظریات اولیه توسعه اقتصادی، دخالت دولت برای اطمینان از آثار انتشاری مناطق رو به رشد، برای بهبود رقابت‌پذیری توصیه می‌شود. بنا بر چنین دیدگاهی، توسعه بخش‌های دارای ارزش افزوده بالا، ارتقای بهره‌وری، گشودن درهای تجارت و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، پیشران‌های اصلی رقابت‌پذیری هستند. اما در دیدگاه‌های جدیدتر توسعه، از اصلاح ساختار نهادی و بهبود محیط کسب‌وکار، به‌ویژه کاهش هزینه‌های معاملاتی به‌عنوان بسترهای مهم برای افزایش پایدار رقابت‌پذیری، بیشتر سخن به میان می‌آید.

نظریات رشد درون‌زا نیز بر این باورند که انباشت دانش به‌عنوان منبع بازدهی فزآینده، از عوامل مهم ارتقای رقابت‌پذیری است، در نتیجه بر روی فعالیت‌های تحقیق و توسعه و اهمیت سرمایه انسانی، تأکید می‌شود. بنابراین نظریه، سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه، نوآوری، آموزش، پرورش سرمایه انسانی و انتشار دانش، پیشران‌های اصلی رقابت‌پذیری به‌شمار می‌روند. نظریه نوین تجارت نیز برای توضیح الگوی متفاوت تجارت و رقابت‌پذیری میان کشورها به مفاهیمی مانند صرفه مقیاس، تمایز محصول و رقابت ناقص، توسل می‌جوید. از

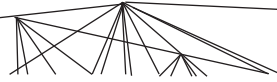
این منظر، نیروی کار ماهر، زیرساخت تخصصی، شبکه تأمین‌کنندگان و فناوری محلی‌شده از پیشران‌های رقابت‌پذیری قلمداد می‌شوند.

ارزیابی وضعیت رقابت‌پذیری ایران، گویای این واقعیت است که توان رقابتی بنگاه‌های داخلی برای بهره‌برداری از اندازه بازار بزرگ ایران (و البته بازار جهانی)، مناسب و کافی نیست. ایران از نظر فرار مغزها و فرار سرمایه، خروجی بالایی دارد که موجب می‌شود انباشت قطب آموزش عالی و نوآوری، برای استفاده از ظرفیت داخلی و خارجی به نفع بنگاه‌های داخلی، به‌کار گرفته نشود. در نتیجه، ظرفیت بالای اندازه بازار ایران، توسط کشورهای دیگر، بهره‌برداری می‌شود.

ایستگاه پاسخ

شاخص جهانی رقابت‌پذیری درباره ایران چه می‌گوید؟

- * به لحاظ جایگاه ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری باید گفت ایران در گروه یک سوم پایانی رتبه‌بندی این شاخص قرار می‌گیرد.
- * روند نمره ایران در شاخص رقابت‌پذیری جهانی از سال ۲۰۱۸ به‌طور چشم‌گیری نزول پیدا کرده است.
- * بهترین عملکرد ایران در شاخص رقابت‌پذیری مربوط به زیرشاخص بهداشت است که نزدیک به میانگین جهانی است.
- * اندازه بازار در ایران یکی از مزیت‌های ایران در رقابت‌پذیری است که البته با ضعف بازار تولید و پویا نبودن کسب و کار خیلی مثر ثمر نبوده است.

۱۱-۵- نقد و بررسی

در نقد شاخص رقابت‌پذیری می‌توان موارد زیر را مطرح کرد:

- در ابتدا باید گفت خود مفهوم رقابت‌پذیری مفهوم چالش‌برانگیزی است. برخی معتقدند این مفهوم در سطح ملی بی‌معنی هست و نمی‌توان گفت یک اقتصاد بیشتر از اقتصاد دیگر رقابت‌پذیر است. همین‌طور از نظر برخی رقابت‌پذیری معادل مفاهیمی نظیر مولدبودن، سودآوری، بهره‌وری، اثرگذاری، کامیابی و رقابت‌پنداشته شده و تفکیک قابل توجهی بین این مفهوم و مفاهیم همسان وجود ندارد.

- گذشته از مورد قبل، تعریفی که این شاخص از رقابت‌پذیری ارائه می‌کند (یعنی ویژگی‌ها و کیفیت‌های اقتصادی که استفاده بهینه‌تر از عوامل تولید را امکان‌پذیر می‌کنند) ناقص برآورد شده است. ضمن اینکه اجزا و مفاهیمی که در این تعریف به کار رفته‌اند و همین‌طور اجزای این شاخص به خوبی توصیف نشده‌اند.

- شاخص جهانی رقابت‌پذیری به دلایل ایدئولوژیک مورد انتقاد قرار گرفته است. برخی معتقدند معیارها، مفاهیم و منطقی که این شاخص برای سنجش رقابت‌پذیری در نظر می‌گیرد به نفع نئولیبرالیسم دچار سوگیری است، یعنی کشورهایی که با نئولیبرالیسم اداره می‌شوند در صدر رتبه‌بندی این شاخص قرار می‌گیرند.

- این شاخص تفکیکی بین درون‌داده‌ها و برون‌داده‌های رقابت‌پذیری ایجاد نمی‌کند. اگر با در نظر گرفتن این دو مفهوم زیرشاخص‌های این شاخص را بررسی کنیم متوجه می‌شویم این شاخص بیشتر دربرگیرنده درون‌داده‌های ایدئولوژیک است تا خروجی‌های قابل مشاهده رقابت‌پذیری. در واقع بیش از دوسوم اجزای شاخص درون‌داد هستند.

- شاخص جهانی رقابت‌پذیری آن‌گونه که ادعا می‌کند پیش‌بینی‌کننده خوبی برای رشد اقتصادی نیست.

۱۲- شاخص عملکرد زیست‌محیطی

۱۲-۱- معرفی شاخص عملکرد زیست‌محیطی

۱۲-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص

شاخص عملکرد زیست‌محیطی^۱ در راستای اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد، میزان پایداری توسعه در جهان را می‌سنجد. این شاخص در آخرین گزارش خود در سال ۲۰۲۰، با تعریف دو دامنه، ۱۱ زیرشاخص و ۳۲ نماگر، سلامت زیست‌محیطی و سرزندگی زیست‌بوم در ۱۸۰ کشور دنیا را اندازه‌گیری می‌کند. شاخص عملکرد زیست‌محیطی کشورها را برحسب عملکرد دولت‌ها و پیامد سیاست‌های زیست‌محیطی‌شان برای سلامت شهروندان، مصرف منابع، آلودگی و نابودی گونه‌های زیستی، رتبه‌بندی می‌کند و راهنمای عملی در اختیار کشورهای قرار می‌دهد که میل حرکت به سوی آینده پایدار دارند.

رتبه‌بندی این شاخص نشان می‌دهد که کدام کشورها بهتر از دیگران چالش‌های زیست‌محیطی پیش رو را مدیریت می‌کنند. بر اساس گزارش‌های این شاخص، کشورهایی که ثروت بیشتری دارند، برای مدیریت مسائل زیست‌محیطی، از توان بیشتری هم برخوردارند. از سوی دیگر، برخی کشورهایی که اقتصاد بزرگی دارند، عملکرد ضعیفی در این رابطه از خود نشان داده و در واقع، کیفیت محیط زیست را فدای رشد اقتصادی کرده‌اند. به‌نظر می‌رسد حکمرانی خوب بیش از هر عامل دیگری با مدیریت محیط زیست، ارتباط دارد. پاسخگوبودن دولت‌ها،

---

1. Environmental Performance Index

آزادی مطبوعات و قابلیت اعمال قواعد و مقررات، حربه‌های اصلی حفاظت از محیط زیست هستند. در طول فعالیت این شاخص در دو دهه، شاخص عملکرد زیست‌محیطی نه تنها ابزار مناسبی جهت سیاست‌گذاری بوده بلکه نشان داده که چگونه در برخی حوزه‌های محیط زیست، به‌ویژه کشاورزی، ذخایر آب و تهدیدات متوجه تنوع زیستگاه‌ها، کمبود اطلاعات وجود دارد.

۱۲-۱-۲- اجزای شاخص عملکرد زیست‌محیطی

همان‌طور که گفته شد این شاخص دارای دو دامنه و ۱۱ زیرشاخص است که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

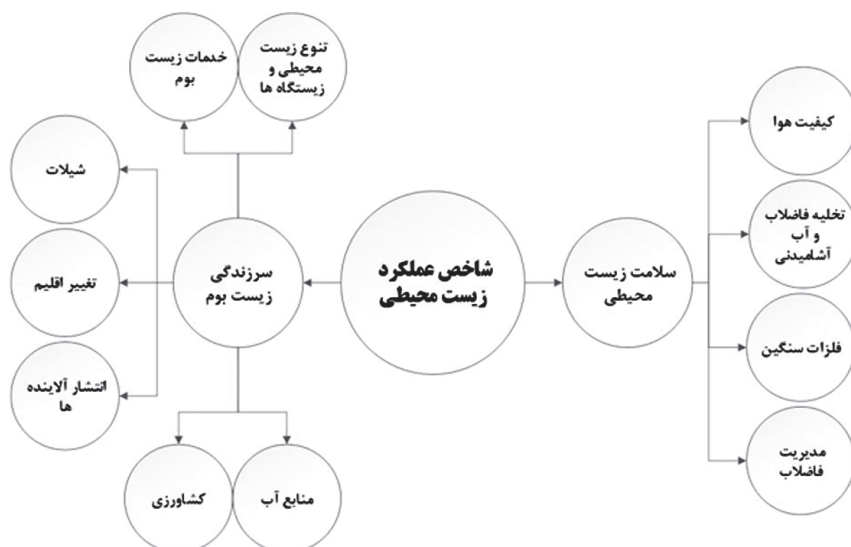
الف- سلامت زیست‌محیطی

۱. کیفیت هوا
۲. تخلیه فاضلاب و آب آشامیدنی
- ۳- مدیریت انتشار فلزات سنگین
- ۴- مدیریت فضولات
- ب- سرزندگی زیست‌بوم
۵. تنوع زیستی و زیستگاه‌ها
۶. خدمات زیست‌بوم^۱
۷. شیلات
۸. کنترل تغییر اقلیم
۹. مدیریت انتشار آلاینده‌ها
۱۰. کشاورزی کارآمد
۱۱. مدیریت منابع آب

۱- زیرشاخص خدمات زیست‌بوم به بررسی میزان مناطق جنگلی ازدست‌رفته، میزان دشت‌ها و مراتع ازدست‌رفته و همچنین میزان زمین‌های آبی (تالاب‌ها) ازدست‌رفته می‌پردازد. یعنی مفهوم منفی دارد. بنابراین برای همراستا شدن با بقیه داده‌های زیرشاخص‌های شاخص عملکرد زیست‌محیطی، نمره آن را معکوس خواهیم کرد.

نمودار زیر اجزای شاخص عملکرد زیست محیطی را نشان می‌دهد.

نمودار ۱۲-۱. اجزای شاخص عملکرد زیست محیطی

۱۲-۱-۳- سازمان محاسبه‌کننده شاخص

این شاخص توسط دانشگاه ییل^۱ و دانشگاه کلمبیا^۲ با حمایت موسسه مک‌کال مک‌بین^۳ کانادا تهیه می‌شود.

۱۲-۱-۴- روش محاسبه شاخص

شاخص عملکرد زیست محیطی داده‌هایش را از طیف وسیعی از مؤسسات پژوهشی جهانی، اندیشکده‌ها و سازمان‌های دولتی و سازمان‌های جهانی نظیر بانک جهانی و سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل متحد^۴ گردآوری می‌کند.

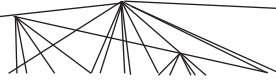
این شاخص با اتکا به تکنیک‌هایی نظیر استانداردسازی و نسبت‌دهی، داده‌های گردآوری‌شده را در مقیاس بین صفر تا ۱۰۰ از بدترین تا بهترین عملکرد، دوباره مقیاس‌بندی کرده و نماگرها را می‌سازد. برای تجمیع نمرات هر کشور در بازه صفر تا ۱۰۰، به هر دامنه وزن نسبت داده و سپس در داخل هر دامنه، به

1. . Yale Center for Environmental Law & Policy, Yale University

2. . Center for International Earth Science Information Network, Columbia University

3. . McCall MacBain Foundation

4-. UN Food and Agriculture Organization

هر زیرشاخص برحسب درصد آن از کل، وزن نسبت می‌دهد؛ همین فرآیند برای نماگرها هم تکرار می‌شود. بنابراین، شاخص عملکرد زیست‌محیطی در هر مرحله از تجمیع و ترکیب، از تکنیک وزن‌دهی استفاده می‌کند. در گزارش این شاخص در سال ۲۰۲۰، وزن‌دهی به دامنه‌ها و زیرشاخص‌ها به ترتیب زیر بوده‌است:

الف- سلامت زیست‌محیطی (وزن ۴۰ درصد)

۱. کیفیت هوا (وزن ۲۰ درصد)
۲. تخلیه فاضلاب و آب آشامیدنی (وزن ۱۶ درصد)
- ۳- مدیریت انتشار فلزات سنگین (وزن ۲ درصد)
- ۴- مدیریت فضولات (وزن ۲ درصد)
- ب- سرزندگی زیست‌بوم (وزن ۶۰ درصد)
۵. تنوع زیستی و زیستگاه‌ها (وزن ۱۵ درصد)
۶. خدمات زیست‌بوم (وزن ۶ درصد)
۷. شیلات (وزن ۶ درصد)
- ۸ کنترل تغییر اقلیم (وزن ۲۴ درصد)
۹. مدیریت انتشار آلاینده‌ها (وزن ۳ درصد)
۱۰. کشاورزی کارآمد (وزن ۳ درصد)
۱۱. مدیریت منابع آب (وزن ۳ درصد)

ایستگاه تفکر

- * با در نظر گرفتن شاخص عملکرد زیست‌محیطی جایگاه ایران در جهان چگونه است؟
- * مطبوعات و نهادهای مدنی چگونه می‌توانند به تحقق توسعه پایدار کمک کنند؟
- * بدترین عملکرد ایران در کدام زیرشاخص زیست‌محیطی است؟
- * کدام زیرشاخص زیست‌محیطی به یک بحران جهانی تبدیل شده است؟
- شاخص عملکرد زیست‌محیطی به سؤالات بالا پاسخ می‌دهد.

۱۲-۱-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص

پنج کشور برتر از نظر شاخص عملکرد زیست محیطی و همچنین از نظر زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰، به شرح جدول زیر فهرست شده‌اند. طبق این جدول، کشورهای اسکانندیناوی بیشترین سهم از ستون‌های جدول را دارند و از میان آنها، دانمارک و فنلاند، بهترین رتبه‌ها را در اختیار دارند. به علاوه، در ستون مربوط به زیرشاخص خدمات زیست‌بوم، نام دو کشور از خاورمیانه نیز به چشم می‌خورد؛ امارات متحده عربی و بحرین.

جدول ۱۲-۱. بهترین کشورها در شاخص عملکرد زیست محیطی و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰

مدیریت منابع آب	دانمارک، سوئد، فنلاند، هلند			
کشاورزی کارآمد	اوکراین			
مدیریت انتشار آلاینده	کشور ۳۴ در این شاخص بالاترین نمره را کسب کرده‌اند			
کنترل تغییر اقلیم	دانمارک	انگلستان	رومانی	فرانسه
شیلات	سنگاپور	فیجی	کریباتی	ساموآ
خدمات زیست‌بوم	امارات متحده، مالت، ایسلند، ساوت‌تومه و پرنسیپ، بحرین، میکرونزی			
تنوع زیستی و زیستگاه	بوتسوانا			
سوزندگی زیست‌بوم	دانمارک	لوکزامبورگ		
مدیریت فصولات	هلند، کلمبیا			
مدیریت انتشار فلزات سنگین	فنلاند، دانمارک، ژاپن			
تخلیه فاضلاب و آب آشامیدنی	فنلاند، ایسلند، نروژ، سوئیس، انگلستان، هلند			
کیفیت هوا	فنلاند			
سلامت زیست محیطی	فنلاند			
عملکرد زیست محیطی	دانمارک			
رتبه	۱	۲	۳	۴
				۵
			ایرلند	نروژ
			سوئد	سوئیس
			انگلستان	فرانسه

جدول زیر به معرفی پنج کشوری اختصاص دارد که طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه ۱۰ ساله را داشته‌اند.

جدول ۱۲-۳. کشورهای دارای بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص عملکرد زیست محیطی

بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
بحرین	۴/۲۳
مراکش	۳/۸۵
عمان	۳/۴۲
سیشل	۲/۹۸
گینه استوایی	۲/۹۵

ماخذ: epi.yale.edu

۱۲-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص عملکرد زیست محیطی

در این بخش، وضعیت ایران در شاخص عملکرد زیست محیطی شرح داده می‌شود. بر اساس جدیدترین گزارش شاخص عملکرد زیست محیطی، ایران نمره ۴۸ و رتبه ۶۷ از شاخص کل را کسب کرده است. رتبه و نمره ایران در این شاخص و زیرشاخص‌های آن به شرح جدول زیر است.

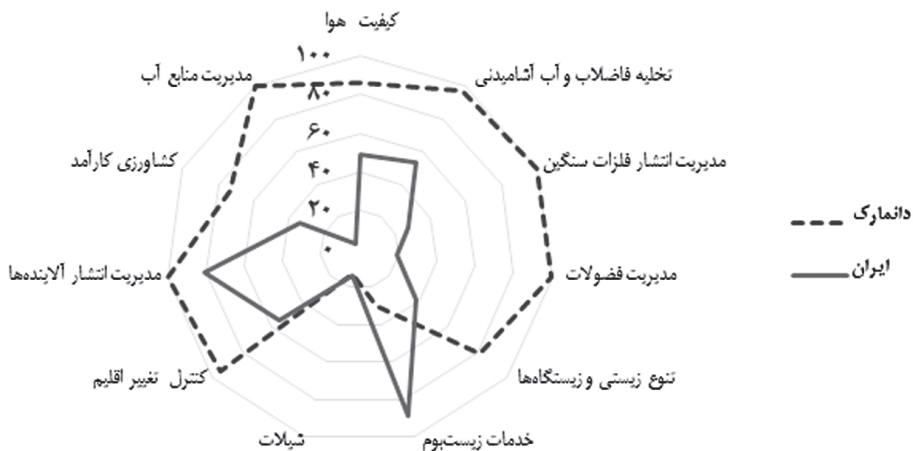
جدول ۱۲-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های عملکرد زیست‌محیطی

سال ۲۰۲۰ میلادی		آماره
رتبه	نمره	
۶۷	۴۸	عملکرد زیست‌محیطی
۷۱	۴۸/۳	سلامت زیست‌محیطی
۵۹	۴۹/۲	کیفیت هوا
۷۰	۵۳/۶	تخلیه فاضلاب و آب آشامیدنی
۱۶۴	۲۷/۴	مدیریت انتشار فلزات سنگین
۹۷	۱۹	مدیریت فضولات
۷۴	۴۷/۸	سرزندگی زیست‌بوم
۱۳۷	۳۸/۴	تنوع زیستی و زیستگاه
۱۸	۸۸/۸	خدمات زیست‌بوم
۵۹	۱۳/۸	شیلات
۷۴	۵۵	کنترل تغییر اقلیم
۵۱	۸۰/۸	مدیریت انتشار آلاینده‌ها
۱۱۳	۳۳/۸	کشاورزی کارآمد
۸۵	۳/۷	مدیریت منابع آب

ماخذ: epi.yale.edu

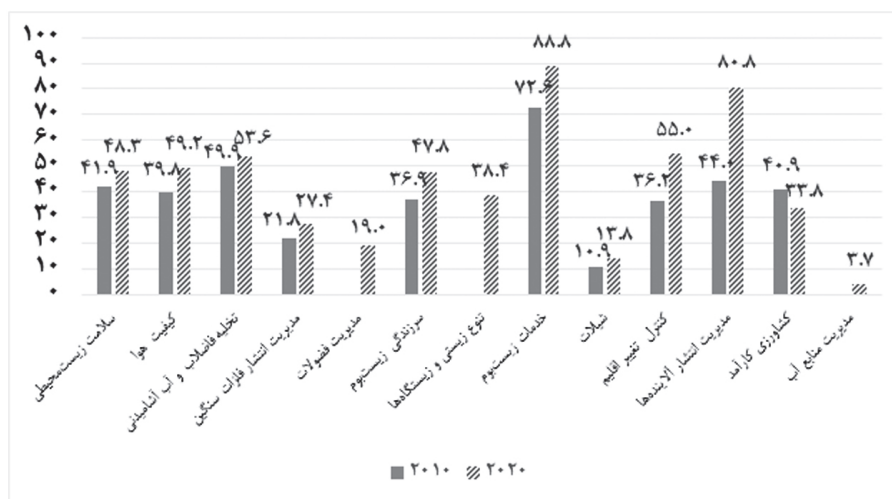
نمودار زیر، وضعیت زیرشاخص‌های عملکرد زیست‌محیطی ایران در سال ۲۰۲۰ را در مقایسه با دانمارک، یعنی بهترین کشور از نظر شاخص عملکرد زیست‌محیطی، نشان می‌دهد.

نمودار ۱۲-۲. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های عملکرد زیست محیطی سال ۲۰۲۰ در مقایسه با دانمارک بر مبنای نمودار بالا، ایران فقط از نظر زیرشاخص خدمات زیست‌بوم، نسبت به دانمارک، وضعیت بهتری دارد. بیشترین فاصله عملکرد زیست محیطی ایران با دانمارک، در زمینه مدیریت منابع آب (۳/۹۶ درصد)، مدیریت فضولات (۸۱ درصد) و مدیریت انتشار فلزات سنگین (۷۳ درصد) است. به استثنای خدمات زیست‌بوم و شیلات، ایران در زمینه مدیریت انتشار آلاینده‌ها نیز عملکردی به نسبت نزدیک به دانمارک (۲۰ درصد فاصله) دارد. در کنار این مقایسه، لازم است تا روند تغییرات عملکرد زیست محیطی ایران طی سال‌های گذشته نیز بررسی شود. چون مقدار شاخص و زیر شاخص‌های جدید تنها برای دو سال ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰ در دسترس است، این بررسی به صورت مقاداری انجام می‌شود. طبق گزارش شاخص عملکرد زیست محیطی، نمره عملکرد ایران در سال ۲۰۱۰ برابر با ۳۸/۳۹ بوده است اما در سال ۲۰۲۰ به ۴۸ افزایش یافته است.

علاوه بر این، نمودار زیر به نمایش روند زیرشاخص‌های عملکرد زیست محیطی ایران با توجه به دسترسی به داده‌های شاخص عملکرد زیست محیطی و زیرشاخص‌های آن برای دو سال ۲۰۲۰ و ۲۰۱۰، می‌پردازد.

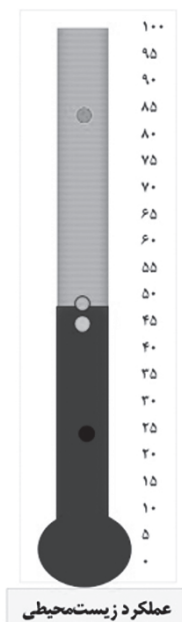
نمودار ۱۲-۳. مقایسه زیرشاخص‌های عملکرد زیست‌محیطی ایران در دو سال ۲۰۲۰ و ۲۰۱۰

در این نمودار مشاهده می‌شود که وضعیت زیرشاخص‌های خدمات زیست‌بوم و مدیریت انتشار آلاینده‌ها در ایران در سال ۲۰۲۰ بهبود چشمگیری داشته است. برای زیرشاخص تنوع زیستگاه، مدیریت منابع آب و مدیریت فوالات در سال ۲۰۱۰، آماری برای ایران گزارش نشده است.

یکی از نکات مهمی که از نمودار بالا استنباط می‌شود افت ایران از نظر زیرشاخص کشاورزی کارآمد است که عملکرد زیست‌محیطی را به صورت منفی تحت تأثیر قرار می‌دهد. در زیرشاخص مدیریت منابع آب نیز نمره بسیار کمی ثبت شده است. به عبارت دیگر، این دو شاخص نیاز به سیاست‌گذاری و توجه جدی دارند.

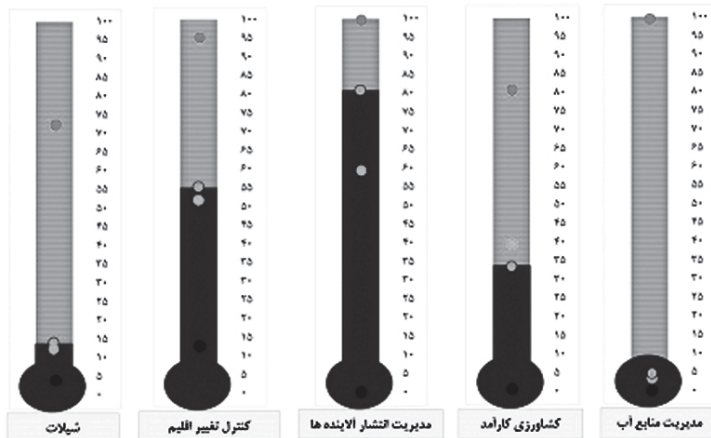
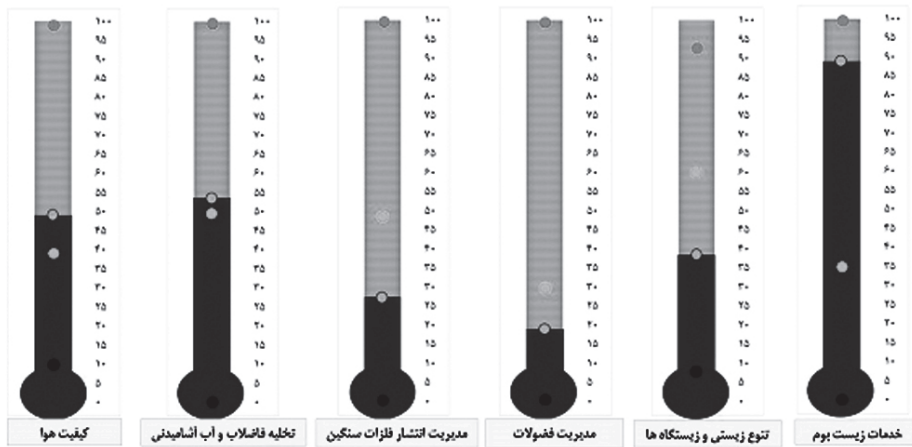
نمودارهای دماسنجی زیر وضعیت ایران در شاخص عملکرد زیست‌محیطی و همچنین هریک از زیرشاخص‌های آن را با میانگین جهانی مقایسه می‌کنند. این نمودارها عملکرد ایران را در بین عملکرد بهترین کشور، عملکرد میانی که میانگین جهانی است و عملکرد بدترین کشورها نمایش می‌دهند.

راهنمای نقاط	
●	بهترین عملکرد
○	عملکرد ایران
○	عملکرد میانی
●	بدترین عملکرد

نمودار ۱۲-۴. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص عملکرد زیست محیطی

همان طور که در نمودار بالا مشخص است عملکرد ایران در شاخص عملکرد زیست محیطی اندکی از میانگین جهانی بالاتر است، ولی فاصله زیادی با عملکرد بهترین کشور دارد.

نمودار ۱۲-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص‌های شاخص عملکرد زیست‌محیطی همانگونه که در نمودار بالا مشخص است عملکرد ایران در بیشتر زیرشاخص‌های عملکرد زیست‌محیطی بهتر از میانگین جهانی بوده است اما همچنان فاصله زیادی با عملکرد بهترین کشور دارد. در چهار زیرشاخص تنوع زیستی و زیستگاه‌ها، مدیریت انتشار فلزات سنگین، مدیریت فضولات، و کشاورزی کارآمد عملکرد ایران پایین‌تر از میانگین جهانی بوده است؛ و در این میان در دو زیرشاخص تنوع زیستی و زیستگاه‌ها و مدیریت انتشار فلزات سنگین فاصله منفی عملکرد ایران با میانگین جهانی بسیار شدید است.

۱۲-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص

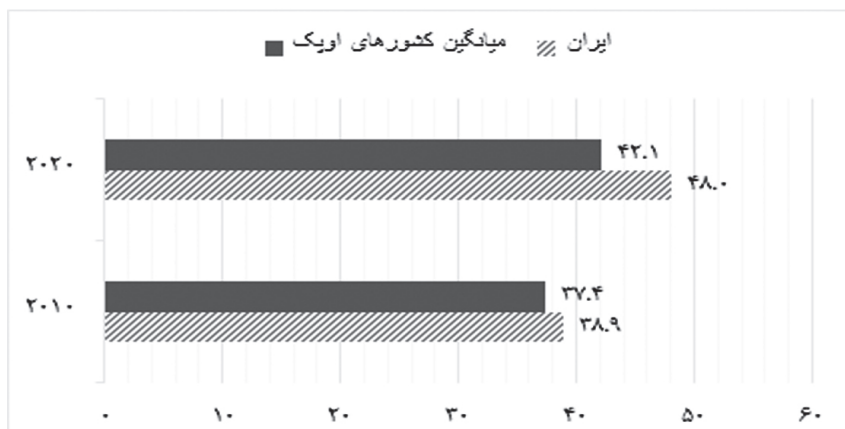
۱۲-۳-۱- مقایسه داخلی

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، نمره شاخص عملکرد زیست‌محیطی با روش و زیرشاخص‌های جدید تنها برای دو سال ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰ در دسترس است و از این روی نمی‌توان دوره‌های ریاست‌جمهوری را مقایسه کرد. سال ۲۰۱۰، سال دوم از دولت دهم و سال ۲۰۲۰، سال پایانی از دولت دوازدهم است. اگر فقط این دو سال مبنای قرار گیرد آنگاه مشاهده می‌شود که در زمینه مدیریت انتشار آلاینده‌ها بین این دو دولت، اختلاف چشمگیری وجود دارد اما در دیگر زمینه‌ها می‌توان گفت که تفاوت، وابسته به یک روند طبیعی است و اثرگذاری قابل‌ملاحظه‌ای نمی‌توان استنباط کرد. ضعیف‌ترین عملکرد ایران در مدیریت منابع آب است که آماری برای سال ۲۰۱۰ ندارد اما در سال ۲۰۲۰، نمره ۳/۷ را کسب کرده است. هرچند که بحث و مطالعات طرح انتقال آب از دریای خزر و عمان به داخل کشور از دولت نهم شروع شده است اما در شرایطی که برداشت از منابع آبی از منابع حیاتی زیرزمینی نیز به‌صورت مهارگسیخته بوده است، به‌عنوان یک سیاست مطمئن و پایدار مدیریت منابع آب به‌شمار نمی‌رود.

۱۲-۳-۲- مقایسه خارجی

۱۲-۳-۱-۲- مقایسه با کشورهای نفتی

نمودار زیر، به‌منظور مقایسه میانگین عملکرد کشورهای نفتی با ایران رسم شده است.

نمودار ۱۲-۶. شاخص عملکرد زیست‌محیطی ایران در مقایسه با کشورهای نفتی

این نمودار نشان می‌دهد که ایران با میانگین این کشورها در عملکرد زیست‌محیطی فاصله کمی دارد، اما در سال ۲۰۲۰، نسبت به سال ۲۰۱۰، این فاصله کمی بیشتر شده است.

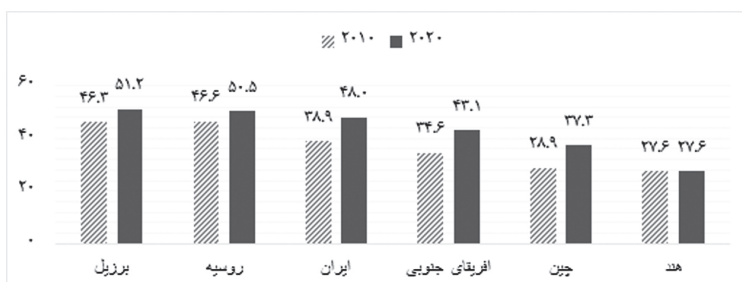

نمودار ۱۲-۷. مقایسه شاخص عملکرد زیست‌محیطی ایران و کشورهای نفتی در دو سال ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰ در گروه کشورهای صادرکننده نفت خام، بهترین عملکرد زیست‌محیطی به امارات متحده عربی اختصاص دارد و کشورهای کویت و ونزوئلا در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. البته عملکرد ونزوئلا نسبت به سال ۲۰۱۰ بدتر شده است و نرخ رشد ۰/۵- نسبت به سال ۲۰۱۰ دارد. با توجه به محدودیت دسترسی به آمارهای سال ۲۰۲۰ و ۲۰۱۰ شاخص عملکرد زیست‌محیطی، شاخص عملکرد زیست‌محیطی کشورهای صادرکننده نفت خام در قالب نمودار میله‌ای بالا مقایسه شده است.

بر اساس نمودار بالا، امارات متحده عربی، ایران، عربستان، گینه استوایی و کویت، کشورهایی هستند که در مقایسه با سال ۲۰۱۰، شاخص عملکرد زیست‌محیطی خود را به میزان به نسبت چشمگیری بهبود بخشیده‌اند. کویت با ۱۲/۸ درصد تغییر ده‌ساله، بهترین عملکرد را دارد و بعد از آن، امارات متحده عربی، گینه استوایی و ایران قرار گرفته‌اند.

۱۲-۳-۲-۲- مقایسه با اقتصادهای نوظهور

در این بخش، وضعیت ایران در شاخص عملکرد زیست محیطی با وضعیت اقتصادهای نوظهور مقایسه می‌شود.

نمودار ۱۲-۸. شاخص عملکرد زیست محیطی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

نمودار بالا نشان می‌دهد که در مقایسه با اقتصادهای نوظهور، عملکرد زیست محیطی ایران، به نسبت خوب است و تنها کشورهای برزیل و روسیه نسبت به ایران، عملکرد بهتری دارند. برزیل بهترین کشور گروه است و شاخص عملکرد زیست محیطی آن در کانال ۶۰ واحدی قرار می‌گیرد در حالی که هند ضعیف‌ترین کشور گروه است و عملکرد آن در گروه ۳۰ واحدی قرار دارد. به استثنای هند، عملکرد همه کشورهای این گروه در سال ۲۰۲۰، نسبت به سال ۲۰۱۰، بهبود را نشان می‌دهد. از نظر تغییرات ده‌ساله، آفریقای جنوبی با نرخ ۸/۵ درصد، بیشترین تغییرات و هند با صفر درصد، کمترین تغییرات را دارند. ایران با تغییر ۹/۱ درصدی از همه کشورهای این گروه، بهتر عمل کرده است.

نمودار ۱۲-۹. شاخص عملکرد زیست محیطی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

نمودار بالا که به مقایسه میانگین شاخص عملکرد زیست‌محیطی اقتصادهای نوظهور و ایران می‌پردازد، گویای این نکته است که در هر دو سال مورد بررسی میانگین عملکرد زیست‌محیطی اقتصادهای نوظهور پایین‌تر از ایران بوده است. این تفاوت در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است.

در کل اگرچه عملکرد ایران در شاخص عملکرد زیست‌محیطی، در سطح متوسط قرار می‌گیرد اما از نظر مدیریت منابع آبی، ایران در بحران به سر می‌برد. البته به نظر می‌رسد یکی از ابتکار عمل‌های داخلی، انتقال آب دریا به مناطق کم‌آب باشد. برای نمونه در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۹۱، پروژه انتقال آب دریای خزر به سمنان، مطرح و اجرای آن به تأیید سازمان حفاظت از محیط زیست منوط شد. اما ریاست وقت سازمان با این طرح مخالفت کرد تا اینکه در سال جاری، اجرای این طرح با جدیت بیشتری مطرح شده است. در قالب این طرح، آب دریای خزر از جوار یک جمعیت ده میلیون نفری (ساکنان استان‌های گیلان، مازندران، اردبیل و گلستان) به نقاط مرکزی و مرکزی نزدیک به شمال، انتقال پیدا می‌کند تا به مصارف گوناگون برسد. طرح انتقال آب دریای خزر به کویر مرکزی سمنان، شامل سه مسیر است:^۱

* مسیر الف از ساری شروع می‌شود و پس از گذر از سمنان، قم و کاشان به اصفهان می‌رسد.

* مسیر ب از خلیج گرگان یک شاخه به سبزوار و یک شاخه به بیرجند و یک شاخه به

یزد ایجاد می‌کند.

* مسیر پ از غرب بندرعباس به گلگهر می‌رسد.

سالانه ۵۰۰ میلیون متر مکعب آب از دریای خزر و ۱ میلیون متر مکعب آب از دریای عمان و خلیج فارس در قالب این طرح انتقال می‌یابد. احداث کارخانه آب‌شیرین‌کن با ظرفیت تقریبی ۲۰۰ میلیون متر مکعب در سال به همراه سازه‌های دریایی استحصال آب از دریای خزر به وسیله خطوط لوله نیز بخشی از این پروژه است. بهای تمام‌شده آب استحصالی بین ۱۵ تا ۲۵ هزار ریال برای هر متر مکعب است و فاز اول آن برای انتقال آب به سمنان در ۲۴ ماه کامل می‌شود. به‌طور متعارف انتظار بر این است که گزارش ارزیابی پیامدهای اقتصادی-اجتماعی و

۱- مجیدزاده، رضا و شمس، فرزانه، (۱۳۹۸)، «تحلیل پروژه انتقال آب دریای خزر به سمنان بر اساس مدل گراف تحلیل تضاد»، گزارش مطالعاتی، اندیشگاه طرح هزاره پاسارگاد.

زیست‌محیطی این پروژه انتقال آب، بندهای زیر را در خود داشته باشد:

- * نتایج مدل‌سازی تخلیه پساب دستگاه‌های آب‌شیرین‌کن
  - * نتایج مدل اثرات تجمعی طرح بر آب دریا در نکا و امیرآباد
  - * استانداردهای ملی و بین‌المللی محل تخلیه پساب و تعیین محل برداشت آب
  - * نقشه محل دیو نخاله‌های مازاد ناشی از لوله‌گذاری
  - * روش‌های فنی کاهش تخریب پوشش گیاهی به تفکیک نوع گونه
  - * برآورد میزان تخریب شامل خاک‌برداری و خاک‌ریزی
  - * مسیر نهایی و موقعیت ایستگاه‌های پمپاژ و خطوط انتقال برق به همراه مشخصات فنی
- هرچند که اجرای چنین طرح‌هایی، برای حل بحران آب در کوتاه‌مدت و میان‌مدت، مؤثر است اما باید هزینه‌ها و خسارت‌های زیست‌محیطی آنها نیز به حساب آید چون عملکرد زیست‌محیطی فقط روی یک منبع منفرد، متمرکز نیست بلکه منابع مختلف زیست‌محیطی را مورد توجه قرار می‌دهد.

ایستگاه پاسخ

شاخص عملکرد زیست‌محیطی درباره ایران چه می‌گوید؟

- اگر کشورهای عضو نمونه شاخص عملکرد زیست‌محیطی را به چهار گروه تقسیم کنیم ایران در گروه دوم قرار می‌گیرد یعنی عملکرد آن بهتر از میانگین جهانی است.

- بدون تردید با افزایش آزادی مطبوعات و نهادهای پرسشگر و فعال در حوزه محیط زیست، عملکرد زیست‌محیطی دولت‌ها مورد کنترل قرار می‌گیرد و این خود تضمین‌کننده توسعه پایدار خواهد بود.

- در میان زیرشاخص‌های شاخص عملکرد زیست‌محیطی بدترین عملکرد ایران در زیرشاخص‌های مدیریت انتشار فلزات سنگین، تنوع زیستی و زیست‌بوم‌ها و کشاورزی کارآمد است.

- مدیریت آب زیرشاخصی است که نه تنها ایران در آن با ضعف شدید روبروست بلکه گویا معضلی است که اغلب کشورهای جهان با آن روبرو هستند.

۱۲-۵- نقد و بررسی شاخص عملکرد زیست محیطی

شاخص عملکرد زیست محیطی اغلب به سبب بی ثباتی نظری و روشی مورد نقد قرار گرفته است. این شاخص در طول دو دهه فعالیت، در تعریف سنجها و شیوه وزن دهی، تغییرات عمده ای اعمال کرده که به تحولات ناگهانی در رتبه بندی این شاخص در طی سالیان متوالی، انجامیده است. به طوری که پیشرفت یا پسرفت کشورها در رتبه بندی این شاخص، بیش از این که تحت تأثیر عملکرد آنها باشد، تحت تأثیر تغییرات شاخص است. این تغییرات عمده در شاخص، گاهی آن را ابزاری غیر قابل اعتماد برای اندازه گیری عملکرد دولت ها و سیاست گذاری جلوه می دهد و همین طور مقایسه تاریخی عملکرد کشورها را با مشکل روبرو می کند. افزون بر این، ویژگی های طبیعی کشورها (مثل وجود جنگل های انبوه در استرالیا و در مقابل، بیابان های وسیع در عربستان سعودی)، خواه ناخواه بر نمره کشورها در این شاخص (و احتمالاً هر شاخص زیست محیطی دیگر) اثرگذار است. ضمن اینکه وزن دهی به زیرشاخص ها نیز برخی خصوصیات بومی را لحاظ نمی کند؛ برای نمونه، برای کشورهایی مانند ایران که با بحران آب روبرو هستند، وزن سه درصد برای زیرشاخص آب، نمی تواند مناسب باشد.

۱۳- شاخص دولت شکننده

۱۳-۱- معرفی شاخص دولت شکننده

۱۳-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص

شاخص دولت‌های شکننده^۱ دغدغه شکنندگی دولت‌هایی را دارد که کشورشان پس از جنگ سرد استقلال پیدا کردند. این کشورها پس از استقلال با انواع و اقسام ناآرامی‌ها مواجه شدند. انقلاب‌ها، تنش‌های قومی و قبیله‌ای و دینی، و جنگ‌های داخلی که همه فشارهای متعددی بر دولت‌ها وارد می‌کنند. شاخص دولت‌های شکننده فشارهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی که دولت‌ها هر سال با آنها مواجه می‌شوند را اندازه‌گیری می‌کند. این فشارها بر میزان شکنندگی و آسیب‌پذیری دولت‌ها اثرگذارند تا حدی که برخی دولت‌ها توان مواجهه و مقابله با آنها را ندارند. ماحصل این شاخص یک رتبه‌بندی از میزان فشارهایی است که توسط ۱۷۸ ملت تجربه شده‌است. این شاخص نه تنها فشارها را نشانه می‌گیرد بلکه این موضوع را هم مدنظر قرار می‌دهد که آستانه تحمل یک دولت کجاست و کجا در وضعیت قرمز قرار می‌گیرد. شاخص دولت‌های شکننده می‌تواند مورد استفاده سیاست‌گذاران، جامعه مدنی، دانشگاهیان، اهالی مطبوعات، سرمایه‌گذاران و اهالی کسب‌وکار قرار گیرد. این شاخص از سال ۲۰۰۴ منتشر می‌شود و آخرین گزارش آن در سال ۲۰۲۰ منتشر شده‌است.

---

1. Fragile states index

۱۳- ۱- ۲- اجزای شاخص دولت شکننده

شاخص دولت‌های شکننده از ۱۲ زیرشاخص برای اندازه‌گیری موقعیت دولت‌ها در طیف‌شکنندگی استفاده می‌کند که این زیرشاخص‌ها در چهار دامنه قرار می‌گیرند.

الف- زیرشاخص‌های انسجام

۱- ساختار امنیتی^۱

این زیرشاخص عمدتاً تهدیدات امنیتی که متوجه دولت هستند را در نظر می‌گیرد. تهدیداتی مثل بمب‌گذاری‌ها، حملات، تلفات جانی ناشی از جنگ‌ها، جنبش‌ها و شورش‌ها، تروریسم، شرارت و کودتا. این زیرشاخص همچنین مسائلی چون جرم‌های سازمان‌یافته، قتل و اعتماد شهروندان به امنیت داخلی را هم اندازه‌گیری می‌کند.

۲- چنددستگی نخبگان^۲

این زیرشاخص خط‌کشی‌های قومی، طبقاتی، قبیله‌ای، نژادی و دینی در نهادهای دولتی را بررسی می‌کند. علاوه بر آن، این زیرشاخص چالش بر سر قدرت، رقابت سیاسی، انتقال قدرت، اعتبار فرآیندهای انتخاباتی (در کشورهایی که انتخابات برگزار می‌شود) و مشروعیت طبقه حاکم (در کشورهای بدون انتخابات) را در نظر می‌گیرد.

۳- اعتراضات گروهی^۳

این زیرشاخص دربرگیرنده تقسیم‌بندی‌های بین گروه‌های مختلف جامعه است، به‌ویژه تقسیم‌بندی مبتنی بر ویژگی‌های سیاسی یا اجتماعی و نقش آنها در دسترسی به خدمات و منابع، و شمولیت در فرآیندهای سیاسی.

ب- زیرشاخص‌های اقتصادی

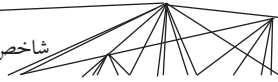
۴- افول اقتصادی و فقر

این زیرشاخص الگوهای سقوط اقتصادی متوالی در یک جامعه را با در نظر گرفتن

1. security apparatus

2. factionalized elites

3. group grievance

معیارهایی چون درآمد سرانه، تولید ناخالص داخلی، نرخ بیکاری، تورم، تولید، بدهی، سطوح فقر، و ورشکستگی کسب و کارها اندازه‌گیری می‌کند. همچنین در این زیرشاخص مواردی مانند سقوط ناگهانی قیمت مسکن، سرمایه‌گذاری خارجی، عواید تجارت، و سقوط ارزش پول ملی بررسی می‌شوند. این زیرشاخص در کنار تمرکز بر اقتصاد رسمی، تجارت غیرقانونی - مواد مخدر و قاچاق انسان - و مهاجرت سرمایه‌ها و سطوح مختلف فساد و نقل و انتقالات غیرقانونی مانند پول شویی و اختلاس را هم دربرمی‌گیرد.

۵- توسعه اقتصادی نامتوازن

این زیرشاخص نابرابری در اقتصاد را بدون در نظر گرفتن عملکرد واقعی اقتصاد محاسبه می‌کند. برای مثال این زیرشاخص بر نابرابری ساختاری که مبتنی بر گروه‌بندی‌های هویتی (نژادی، قومی، دینی) است و سطح تحصیلات، پایگاه اقتصادی، و منطقه (مثل شهری - روستایی) تأکید می‌کند. این زیرشاخص نه تنها نابرابری واقعی بلکه احساس نابرابری را هم در نظر می‌گیرد چون بر این باور است که احساس نابرابری اقتصادی می‌تواند دوگانگی و تنش‌های گروهی و هیجانات ملی را تقویت کند، درست مثل نابرابری واقعی. این زیرشاخص همچنین فرصت‌هایی که گروه‌های مختلف برای بهبود پایگاه اقتصادی‌شان دارند را از طریق دسترسی به استخدام، تحصیل، یا آموزش شغلی اندازه‌گیری می‌کند تا دریابد نابرابری اقتصادی تا چه حد ساختاری و در حال تقویت است.

۶- مهاجرت نیروی انسانی و فرار مغزها

این زیرشاخص تأثیر اقتصادی جابه‌جایی انسان‌ها به دلایل سیاسی و اقتصادی و پیامدهای آن برای توسعه کشور را در نظر می‌گیرد. این زیرشاخص از یک سو دربرگیرنده مهاجرت داوطلبانه طبقه متوسط - به‌طور خاص بخش مولد اقتصادی جمعیت مانند کارآفرینان و گروه‌های ماهر مانند پزشکان - به سبب اقتصاد رو به اضمحلال و تلاش برای جست‌وجوی فرصت‌های بهتر است. از سوی دیگر این زیرشاخص دربرگیرنده جابه‌جایی اجباری متخصصان یا روشنفکرانی است که از کشورشان فرار می‌کنند چون تحت تعقیب هستند یا تصور می‌کنند که تحت تعقیب‌اند.

پ- زیرشاخص های سیاسی

۷- مشروعیت دولت

این زیرشاخص میزان نماینده بودن و بازبودن دولت و رابطه آن با شهروندانش را در نظر می گیرد. این زیرشاخص سطح اعتماد شهروندان به نهادها و فرآیندهای دولتی و پیامدهای عدم اعتماد را از طریق اعتراضات عمومی، نافرمانی مدنی پایدار یا افزایش شورش های مسلحانه اندازه گیری می کند. این زیرشاخص لزوماً معیارهای حکمرانی دموکرات را در نظر نمی گیرد بلکه بیشتر یکپارچگی انتخابات (در کشورهایی که انتخابات برگزار می شود)، ماهیت انتقال قدرت، و میزان نماینده بودن دولت از مردمی که تحت حاکمیت هستند (در کشورهایی که انتخابات برگزار نمی شود) را در نظر می گیرد. همچنین این زیرشاخص بازبودن طبقه حاکم نسبت به شفافیت، پاسخگویی، نمایانگر بودن سیاسی یا در مقابل، میزان فساد، به حاشیه راندن گروه های مختلف و تقلب را نیز بررسی می کند.

۸- خدمات عمومی

این زیرشاخص شامل عملکرد بنیادین دولت در خدمت رسانی به مردم است. این خدمات از یک سو شامل خدمات ضروری مانند سلامتی، آموزش، آب و بهداشت، زیرساخت های حمل و نقل، برق و اتصال اینترنت؛ و از سوی دیگر دربرگیرنده توانایی دولت برای حمایت از شهروندان در مقابل تروریسم و خشونت می شود. علاوه بر این، این زیرشاخص این عامل را در نظر می گیرد که آیا دولت این خدمات را به یک اندازه در اختیار همگان قرار می دهد یا برخی گروه های کوچک مثل نخبگان سیاسی یا کارمندان دولت بیشتر از دیگران بهره مند می شوند.

۹- حقوق بشر و حاکمیت قانون

این زیرشاخص درباره این است که دولت چقدر به شهروندانش آزادی و حقوق می دهد. این زیرشاخص میزان سوءاستفاده از حقوق قانونی، سیاسی و اجتماعی افراد، گروه ها، و نهادها (برای مثال محدود کردن مطبوعات، سیاسی کردن حکم های قضایی، استفاده داخلی از ابزار نظامی برای مقاصد سیاسی و سرکوب رقبای سیاسی) و همچنین خشونت های سیاسی علیه شهروندان را اندازه گیری می کند.

ج- زیرشاخص های اجتماعی

۱۰- فشارهای جمعیتی

این زیرشاخص به طور کلی فشارهای ناشی از جمعیت و محیط بر دولت را می‌سنجد. فشارهایی مثل تقاضای جمعیت برای غذا، دسترسی به آب سالم و دیگر منابع حیات‌بخش، یا خدمات پزشکی در مواقع شیوع بیماری‌ها یا اپیدمی‌ها. این زیرشاخص همچنین ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مانند فشار ناشی از نرخ رشد جمعیت، یا توزیع چوله جمعیت -مانند جمعیت جوان گسترده، یا نرخ نامتناسب رشد جمعیت در بین گروه‌های مختلف- را در نظر می‌گیرد چرا که معتقد است این عوامل می‌توانند پیامدهای عمیق سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به همراه داشته باشند. علاوه بر آنها، این زیرشاخص فشارهای ناشی از بلایای طبیعی مانند زلزله، سیل و خشکسالی و دیگر بلایای زیست‌محیطی را هم در نظر می‌گیرد.

۱۱- پناهجویان و مشمولان جابه‌جایی اجباری درون مرزها^۱

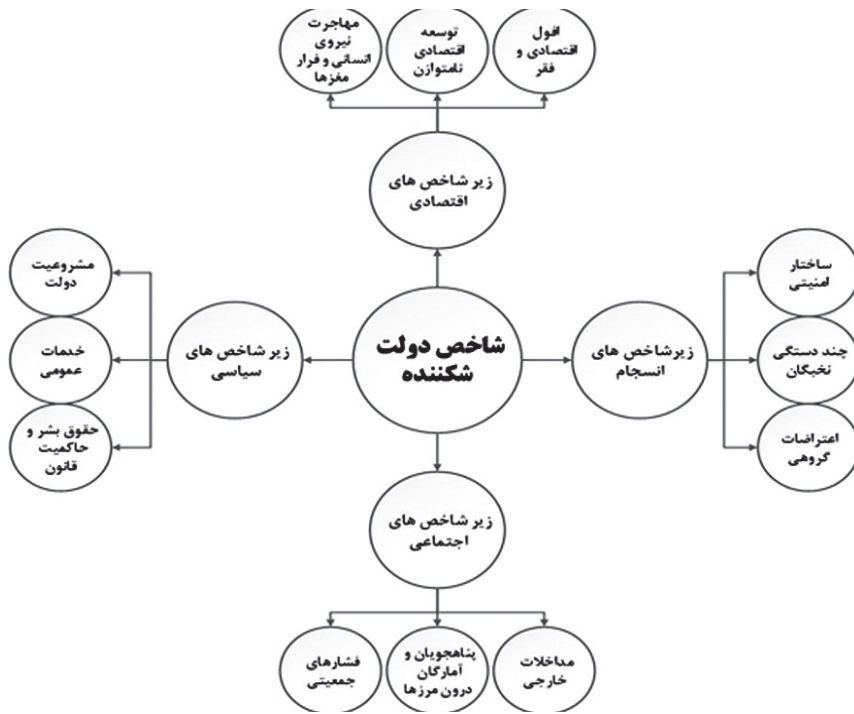
این زیرشاخص جابه‌جایی اجباری گروه‌های بزرگ افراد در اثر علل سیاسی، اجتماعی و زیست‌محیطی در داخل مرزهای یک کشور و همچنین پناهجویانی که وارد یک کشور می‌شوند و فشار ناشی از این جابه‌جایی بر دولت را در نظر می‌گیرد. این زیرشاخص پناهجوها را با در نظر گرفتن کشور پذیرنده محاسبه می‌کند چرا که بر این باور است که ورود پناهجوها می‌تواند فشار مضاعفی برای تأمین خدمات عمومی بر دولت تحمیل کند و چنانچه دولت ظرفیت جذب و منابع کافی برای آنها را نداشته باشد چالش‌های انسانی و امنیتی به بار می‌آورد. این زیرشاخص همچنین جابه‌جایی و پناهندگی را با در نظر گرفتن کشور فرستنده هم در نظر می‌گیرد. این مقیاس‌ها بر حسب جمعیت کشورها محاسبه می‌شوند.

۱۲- مداخلات خارجی

این زیرشاخص تأثیر کنشگران خارجی بر عملکرد امنیتی و اقتصادی دولت را در نظر می‌گیرد. مداخلات و روابط خارجی بر امنیت کشور و امور داخلی دولت، ارتش و

گروه‌های هویتی تأثیرگذار است. علاوه بر این، مداخلات خارجی بر عملکرد اقتصادی کنشگران خارجی مانند سازمان‌های چندملیتی، وام‌های بزرگ، پروژه‌های توسعه‌ای و کمک‌های خارجی که منجر به وابستگی خارجی می‌شوند نیز اطلاق می‌شود.

نمودار زیر اجزای شاخص دولت شکننده را نمایش می‌دهد.

نمودار ۱۳-۱. اجزای شاخص دولت شکننده

۱۳-۱-۳- سازمان محاسبه‌کننده شاخص

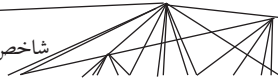
این شاخص توسط «موسسه صلح» تهیه و منتشر می‌شود.

۱۳-۱-۴- روش محاسبه شاخص

این شاخص از سه دسته داده به‌صورت سلسله‌مراتبی استفاده می‌کند. به این ترتیب که در ابتدا اسناد، مقالات و گزارش‌های مرتبط را به‌صورت سالیانه گردآوری و تحلیل محتوا^۱ می‌کند. سالیانه بین ۴۵ تا ۵۰ میلیون سند به این شیوه تحلیل محتوا می‌شوند. سپس داده‌های کمی از پیش موجود را گردآوری

1.content analysis

و آنها را استانداردسازی و مقیاس‌بندی کرده و با داده‌های کیفی پیشین مقایسه می‌کند. این داده‌های کمی از منابعی مانند سازمان ملل متحد، بانک جهانی و سازمان بهداشت جهانی به دست می‌آیند. در مرحله سوم از اعتبارسنجی متخصصان^۱ استفاده می‌کند. به این ترتیب که متخصصان این حوزه به بررسی مطابقت داده‌های دو منبع پیشین با واقعیت‌های کشورهای مختلف می‌پردازند و الگوهای ترکیب و تعدیل برای واقعی‌سازی داده‌ها را پیشنهاد می‌کنند. پس به نوعی می‌توان گفت این شاخص از روش سه‌سویه‌گیری^۲ برای تأمین اعتبار داده‌هایش استفاده می‌کند.

به لحاظ نظری، شاخص دولت‌های شکننده بر اساس رویکرد تحلیلی کاست^۳ (ابزار نظام‌مند ارزیابی تضاد) که متعلق به خود مؤسسه صلح است استفاده می‌کند. این رویکرد آسیب‌پذیری دولت‌ها در مقابل فروریزی را در موقعیت‌های پیش از تضاد، تضاد فعال و بعد از تضاد اندازه‌گیری می‌کند.

شاخص دولت‌های شکننده دربرگیرنده چهار دامنه، ۱۲ زیرشاخص و بیش از ۱۰۰ نامگر است. نمره هر زیرشاخص بین صفر تا ۱۰ اندازه‌گیری می‌شود و مجموع نمرات زیرشاخص‌ها در دامنه صفر تا ۱۲۰ نمره کل هر کشور را نشان می‌دهد. هرچه این نمره کل بیشتر باشد، نشان‌دهنده شکننده بودن وضعیت دولت است. در گزارش سال ۲۰۲۰ وضعیت دولت‌ها بر اساس این شاخص به چهار دسته تقسیم شده است: وضعیت پایدار، وضعیت ثابت، وضعیت اخطار، وضعیت هشدار.

۱۳-۱-۵- بهترین و بدترین کشورها در شاخص

پنج کشور برتر از نظر شاخص دولت شکننده و همچنین از نظر زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰، به شرح جدول زیر فهرست شده‌اند. طبق جدول، به استثنای ستون زیرشاخص ساختار امنیتی، در هر ستون، دست کم، یک کشور از منطقه اسکاندیناوی حضور دارد. دانمارک و فنلاند، بهترین کشورهای اسکاندیناوی

-
1. expert validation
  2. triangulation
  3. conflict assessment system tool

از نظر شاخص دولت شکننده هستند و نروژ بعد از آنها قرار می‌گیرد. از منطقه خاورمیانه، فقط قطر از نظر زیرشاخص افول اقتصادی و فقر در زمره بهترین کشورها است.

جدول ۱۳-۱. بهترین کشورها در شاخص دولت شکننده و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰

مداخلات خارجی	استرالیا، آلمان، دانمارک، سوئیس، کانادا			
	پناهجویان و آوارگان درون مرزها	سنگاپور	ایرلند	برونئی
فشارهای جمعیتی	فنلاند	چک، نروژ	باربادوس، فنلاند، کره جنوبی	
			ایسلند، کانادا	
حقوق بشر و حاکمیت قانون	اتریش، سوئد، نروژ			
	خدمات عمومی	فنلاند	هلند، کانادا	
مشروعیت دولت			سوئد، نیوزلند، دانمارک	
	مهاجرت نیروی انسانی و فرار مغزها	ایرلند، آروگوئه، سوئد، نروژ، سوئیس، کانادا، لوکزامبورگ، نیوزلند، آلمان		
توسعه اقتصادی نامتوازن		استرالیا	سوئد	نروژ
	افول اقتصادی و فقر	فنلاند	نروژ	دانمارک
اعتراضات گروهی		سنگاپور	قطر، کانادا	فنلاند
	چنددستگی نخبگان	ایرلند، ایسلند		سوئد
ساختار امنیتی		سوئیس		دانمارک، فنلاند، نیوزلند
	شاخص دولت شکننده	پرتغال، اسلوانی		سوئیس
رتبه		فنلاند	نروژ	سوئیس
	۱	۲	۳	۴

مأخذ: داده‌های مؤسسه صلح

پنج کشور دارای بدترین عملکرد از نظر شاخص دولت شکننده و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰ نیز به شرح جدول زیر است. طبق این جدول، کشورهای منطقه خاورمیانه و آفریقا، بدترین عملکرد در شکنندگی دولت را دارند که به معنای شکننده بودن دولت در این کشورهاست.

جدول ۱۳-۲. بدترین کشورها در شاخص دولت شکننده و زیرشاخص‌های اصلی آن در سال ۲۰۲۰

مداخلات خارجی	سوریه، میکرونزی، یمن		ساموا، لیبی	
پناهجویان و آوارگان درون مرزها	جمهوری آفریقای مرکزی، سوریه، جمهوری دموکراتیک کنگو		سودان جنوبی، یمن	
فشارهای جمعیتی	سومالی	جمهوری دموکراتیک کنگو، موزامبیک، یمن		
حقوق بشر و حاکمیت قانون	سوریه، یمن	مصر	جمهوری دموکراتیک کنگو	
خدمات عمومی	جمهوری آفریقای مرکزی		افغانستان، سودان جنوبی، جمهوری دموکراتیک کنگو، یمن	
مشروعیت دولت	سوریه	سودان جنوبی، کره شمالی، گینه، یمن		
مهاجرت نیروی انسانی و فرار مغزها	ساموا	میکرونزی	جامائیکا، سومالی	اریتره
توسعه اقتصادی نامتوازن	جمهوری آفریقای مرکزی	موزامبیک	زامبیا، سومالی، گینه بیسائو	
افول اقتصادی و فقر	سودان جنوبی، سوازیلند		یمن	سومالی
اعتراضات گروهی	اسرائیل و کرانه باختری رود اردن، ترکیه، سوریه		رواندا	میانمار
چنددستگی نخبگان	زیمبابوه، سومالی، یمن		سوریه، نیجریه	لیبی
ساختار امنیتی	افغانستان، سوریه		سومالی	جمهوری دموکراتیک کنگو
شاخص دولت شکننده	یمن	سومالی	سودان جنوبی	سوریه

مأخذ: داده‌های مؤسسه صلح

در جدول زیر کشورهای معرفی می‌شوند که طی دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰ بر مبنای میانگین نرخ رشد مرکب سالانه بهترین عملکرد را در کاهش شکنندگی دولت داشته‌اند (به عبارت دیگر این کشورها طی این دوره کمترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه را در شاخص دولت شکننده دارند).

جدول ۱۳-۳. کشورهای دارای کمترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شاخص دولت شکننده

بین سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
آلمان	-۳/۸۱
لوکزامبورگ	-۳/۰۳
اسلوونی	-۲/۸۲
مالت	-۲/۷۹
پرتغال	-۲/۴۴

مأخذ: داده‌های مؤسسه صلح

ایستگاه تفکر

- عملکرد کلی ایران در شاخص دولت‌های شکننده چگونه است؟
- چه عواملی باعث شکننده بودن دولت در ایران شده‌اند؟
- آینده دولت در ایران با در نظر گرفتن میزان شکنندگی چگونه است؟
- نقطه قوت ایران در شاخص دولت‌های شکننده کجاست؟
- چه عاملی در طول ۱۳ سال گذشته (۱۳ سال از انتشار اولین نسخه شاخص دولت‌های شکننده می‌گذرد) نقطه آسیب ایران به لحاظ شکنندگی دولت بوده است؟
- شاخص دولت‌های شکننده به سؤالات بالا پاسخ می‌دهد.

۱۳-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص دولت شکننده

در این بخش، وضعیت ایران در شاخص دولت شکننده شرح داده می‌شود. بر اساس جدیدترین گزارش شاخص دولت شکننده، ایران در سال ۲۰۲۰، نمره ۸۳/۴ و رتبه ۱۳۵ از شاخص کل را کسب کرده است.^۱ رتبه و نمره ایران در این شاخص و نمره آن در زیرشاخص‌های دولت شکننده به شرح جدول زیر است. در زمینه زیرشاخص‌ها، هرچه نمره به ۱۰ نزدیکتر باشد به معنای وخامت وضعیت است.

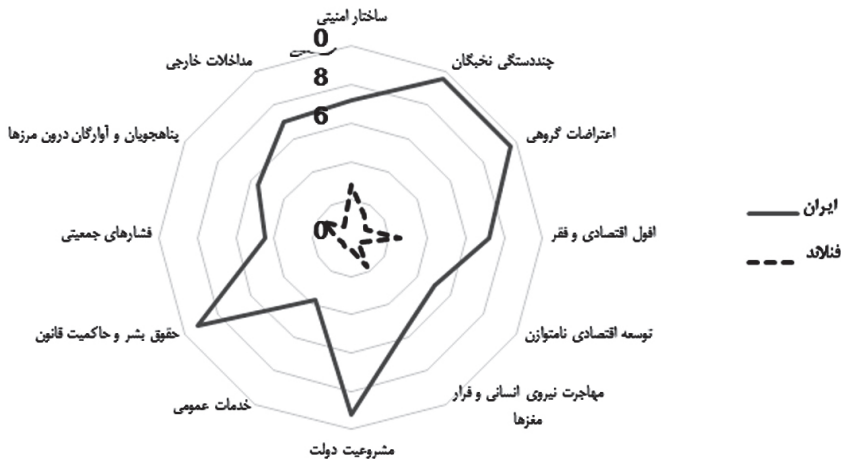
جدول ۱۳-۴. وضعیت ایران در شاخص و زیرشاخص‌های دولت شکننده

آماره	سال ۲۰۲۰ میلادی	
	رتبه	نمره
دولت شکننده	۱۳۵	۸۳/۴
ساختار امنیتی	۱۴۰	۷/۲
چنددستگی نخبگان	۱۶۴	۹/۶
اعتراضات گروهی	۱۷۰	۹/۶
افول اقتصادی و فقر	۱۴۲	۷/۲
توسعه اقتصادی نامتوازن	۷۹	۵
مهاجرت نیروی انسانی و فرار مغزها	۸۳	۵/۶
مشروعیت دولت	۱۶۴	۹/۲
خدمات عمومی	۶۶	۳/۷
حقوق بشر و حاکمیت قانون	۱۶۹	۹/۲
فشارهای جمعیتی	۷۴	۴/۵
پناهجویان و آوارگان درون مرزها	۱۱۰	۵/۶
مداخلات خارجی	۱۲۳	۷

مأخذ: داده‌های مؤسسه صلح

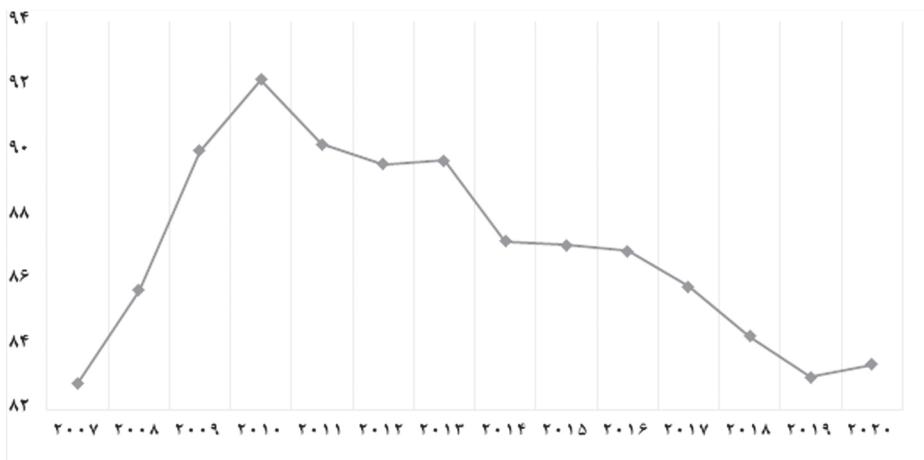
۱. در رتبه‌بندی رسمی کشورها در شاخص دولت شکننده مبنای این است که هرچه عدد شاخص بیشتر باشد رتبه کشور بالاتر است و این نشان‌دهنده آن است که کشور مورد نظر شکنندگی بیشتری دارد. اما در این گزارش ما برای یکدست‌بودن ساختار رتبه‌بندی در تمام شاخص‌ها مبنای این قرار داده‌ایم که کشورهای حایز رتبه بالاتر در هر شاخص، وضعیت بهتری از نظر آن شاخص دارند. بنابراین در مورد شاخص دولت شکننده نیز ما بر اساس همین معیار رتبه‌بندی را به این نحو انجام داده‌ایم که هرچه کشورها وضعیت بهتری در این شاخص داشته باشند یعنی غیرشکننده باشند (و نمره پایین‌تری در شاخص دارند) رتبه بالاتری کسب می‌کنند. از این رو جایگاه ایران در این شاخص در میان کشورهای پایین قرار می‌گیرد.

نمودار زیر، وضعیت زیرشاخص‌های دولت‌شکننده ایران در سال ۲۰۲۰ را در مقایسه با فنلاند، یعنی بهترین کشور از نظر شاخص دولت‌شکننده، نشان می‌دهد.

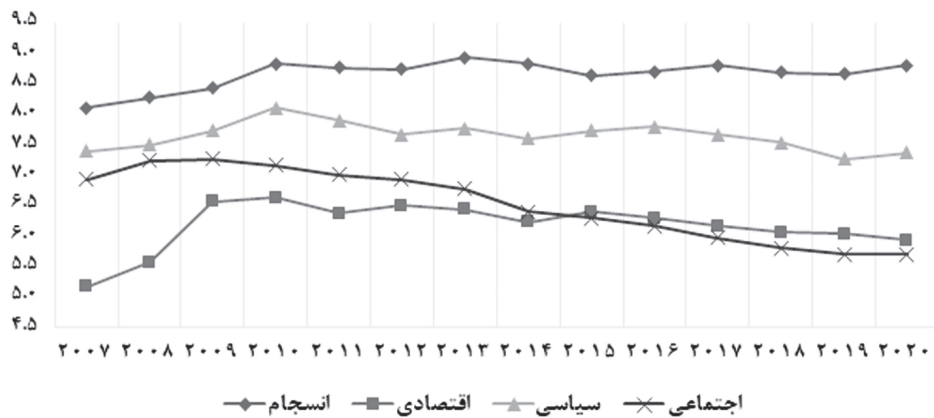
نمودار ۱۳-۲. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های دولت‌شکننده سال ۲۰۲۰ در مقایسه با فنلاند در نمودار بالا هرچقدر مساحت نمودار بزرگ‌تر باشد به معنی ضعیف‌تر بودن عملکرد آن کشور است. بر مبنای این نمودار، فاصله ایران و فنلاند از نظر شکنندگی دولت، بسیار زیاد است. بیشترین فاصله در زمینه زیرشاخص‌های چنددستگی نخبگان، اعتراضات گروهی، مشروعیت دولت، حقوق بشر و حاکمیت قانون به چشم می‌خورد. کمترین فاصله دو کشور نیز در زمینه خدمت عمومی و فشار جمعیتی است. اگر فاصله قابل توجه در زمینه مداخلات خارجی نیز به این فهرست اضافه شود آنگاه شکنندگی بالای دولت در ایران در مقایسه با فنلاند، مشهودتر خواهد بود.

چنانچه روند تغییرات زیرشاخص‌های دولت‌شکننده ایران ترسیم شود، تصویر مناسب‌تری از وضعیت شکنندگی دولت ارائه خواهد داد. در نمودار زیر این روند برای دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰ ترسیم شده است.

نمودار ۱۳-۳. روند تغییرات شاخص دولت شکننده در ایران طی دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰

همان‌گونه که در نمودار بالا روشن است، در کل شکنندگی دولت از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ کاهش یافته است و وضعیت بهتری از این زمینه پیدا کرده است.

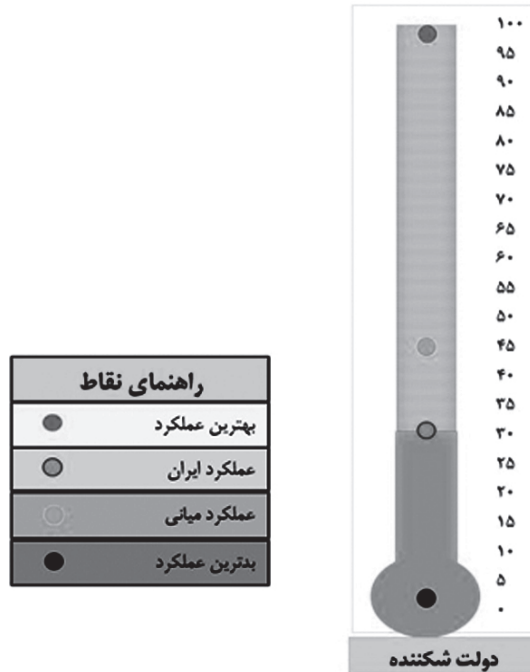
نمودار ۱۳-۴. روند تغییرات دامنه‌های شاخص دولت شکننده در ایران طی دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰

در نمودار بالا، با توجه به روش سنجش شاخص دولت شکننده، منحنی‌هایی که روند نزولی دارند، بهبود وضعیت را نشان می‌دهند. زیرشاخص‌های سیاسی با وجود نوسانات زیاد تقریباً روند ثابتی را طی کرده‌اند که در سال ۲۰۱۹ به ۲۰۲۰ روند صعودی منحنی نشان از بدتر شدن شرایط است. در این بین دامنه زیرشاخص‌های اجتماعی روند با ثبات نزولی را طی کرده است و رو به بهبود است.

اگر وارد زیرشاخص‌های هریک از حوزه‌های شاخص دولت شکننده شویم، درمی‌یابیم، در زمینه تغییرات روندی، زیرشاخص‌های ساختار امنیتی، توسعه اقتصادی نامتوازن، خدمات عمومی، فشارهای جمعیتی و پناهجویان و آوارگان درون مرزها، الگوی به نسبت یکسانی از نوسان را تجربه کرده‌اند. همه آنها از یک حالت به نسبت بحرانی به سمت یک حالت به نسبت کمتر بحرانی، یا کاهش بحران، تغییر وضعیت داده‌اند. اما در زمینه چنددستگی نخبگان، اعتراضات گروهی، افول اقتصادی و فقر، مشروعیت دولت و مداخلات خارجی، روند تغییرات به سمت افزایش یافتن بحران است. در برخی از زیرشاخص‌ها مانند حقوق بشر و حاکمیت قانون نیز، بحران پس از یک دوره کاهش دوباره میل به صعود دارد.

نمودارهای دماسنجی زیر وضعیت ایران در شاخص دولت شکننده و همچنین هریک از زیرشاخص‌های آن را با میانگین جهانی مقایسه می‌کنند. این نمودارها عملکرد ایران را در بین عملکرد بهترین کشور، عملکرد میانی که میانگین جهانی است و عملکرد بدترین کشورها نمایش می‌دهند.

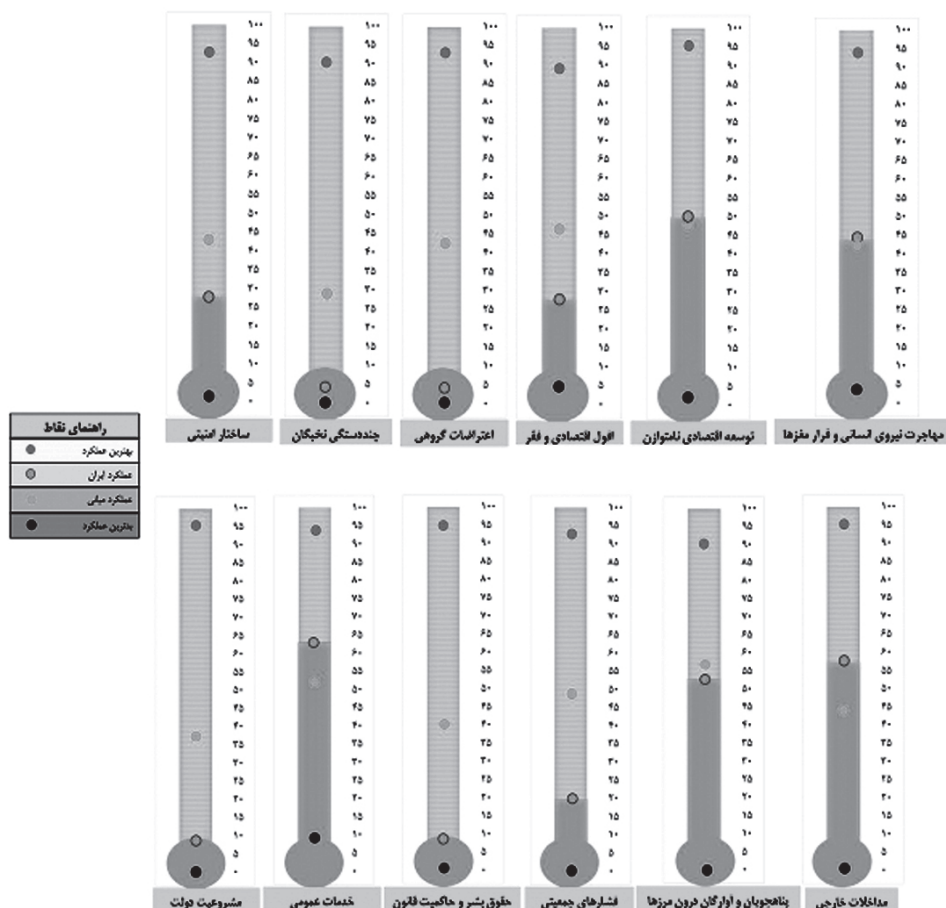

نمودار ۱۳-۵. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص دولت شکننده

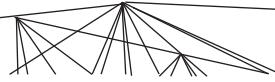

همان گونه که در نمودار بالا مشاهده می شود عملکرد ایران در شاخص دولت شکننده خیلی پایین تر از عملکرد میانی جهانی است و فاصله بسیار زیادی هم با عملکرد بهترین کشور دارد.

نمودار ۱۳-۶. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در زیرشاخص های شاخص دولت شکننده همان طور که در نمودار بالا مشخص است عملکرد ایران در بیشتر زیرشاخص های دولت شکننده پایین تر از میانگین جهانی بوده و در اغلب آنها این فاصله منفی بسیار شدید است. در زیرشاخص هایی نیز که ایران عملکردی در حد میانگین جهانی یا بالاتر از آن دارد (مهاجرت نیروی انسانی و فرار مغزها، توسعه نامتوازن، مداخلات خارجی، و خدمات عمومی) اختلاف با عملکرد بهترین کشور زیاد است.

۱۳-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص

۱۳-۳-۱- مقایسه داخلی

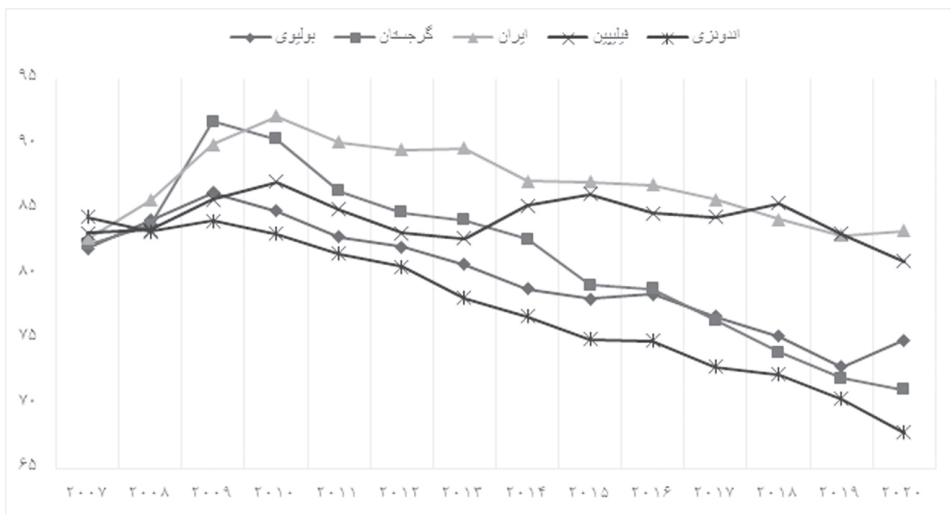
نمره شاخص و زیرشاخص‌های شکنندگی دولت برای دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰ در دسترس است که امکان مقایسه نیمی از دوره اول و تمام دوره دوم محمود احمدی‌نژاد و دوره اول و دوم ریاست‌جمهوری حسن روحانی را فراهم می‌آورد. بر اساس داده‌های شاخص شکنندگی دولت مشاهده می‌شود که در ابتدای دوره اول احمدی‌نژاد، زیرشاخص افول اقتصادی و فقر و مهاجرت نیروی انسانی و فرار مغزها، وضعیت به نسبت خوبی دارند که به تدریج و تا انتهای دوره، بدتر می‌شود. نکته جالب توجه این است که این بدبود، با وجود اجرای هدمندسازی یارانه‌ها در آذر سال ۱۳۸۹ (اواخر سال ۲۰۰۹) رخ می‌دهد. در پی وقایع سال ۱۳۸۸ نیز زیرشاخص مهاجرت نیروی انسانی و فرار مغزها رو به وخامت می‌گذارد. در دوره دوم ریاست‌جمهوری احمدی‌نژاد زیرشاخص‌های مداخلات خارجی و اعتراضات گروهی به سمت بحران پیش می‌رود که بحران مداخلات خارجی به سبب بی‌توجهی دولت و حاکمیت نسبت به روند پرونده هسته‌ای ایران است. در مجموع در فاصله ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۲ سه دامنه اقتصادی، سیاسی و انسجام صعودی و رو به بدبود است و تنها دامنه اجتماعی است که پس از یک دوره بدبود، شروع به بهتر شدن می‌کند. در سطح زیرشاخص‌ها در دوره اول ریاست‌جمهوری روحانی، روندهای پیشین حفظ می‌شود اما ساختار امنیتی، فشارهای جمعیتی و مداخلات خارجی رو به بهبود می‌گذارد. اما در دوره دوم ریاست‌جمهوری روحانی، با خروج ایالات متحده از برجام، زیرشاخص مداخلات خارجی با نرخ ملایمی، بدتر می‌شود. هرچند که زیرشاخص مهاجرت نیروی انسانی و فرار مغزها اندکی بهتر شده است. در سطح دامنه‌های مورد مشاهده در نمودار قبل، سه دامنه اقتصادی، سیاسی و انسجام نسبتاً ثابت است و تنها دامنه اجتماعی به روند ثابت و در ادامه روند آغاز شده در دوره دوم احمدی‌نژاد بهبود می‌یابد. در دوره دوم حسن روحانی یعنی از سال ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ دامنه اقتصادی و سیاسی کمی رو به بهبود می‌رود و دامنه اجتماعی نیز روند بهبودی قبلی خود را ادامه می‌دهد. اما دامنه انسجام در یک نوسان همچنان ثابت و دارای وضعیت بحرانی است.

در مجموع، در هر چهار دوره ریاست جمهوری، زیرشاخص های حقوق بشر و حاکمیت قانون، چنددستگی نخبگان، مشروعیت دولت و اعتراضات گروهی، وضعیتی بحرانی داشته‌اند.

۱۳-۳-۲- مقایسه خارجی

۱۳-۳-۲-۱- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

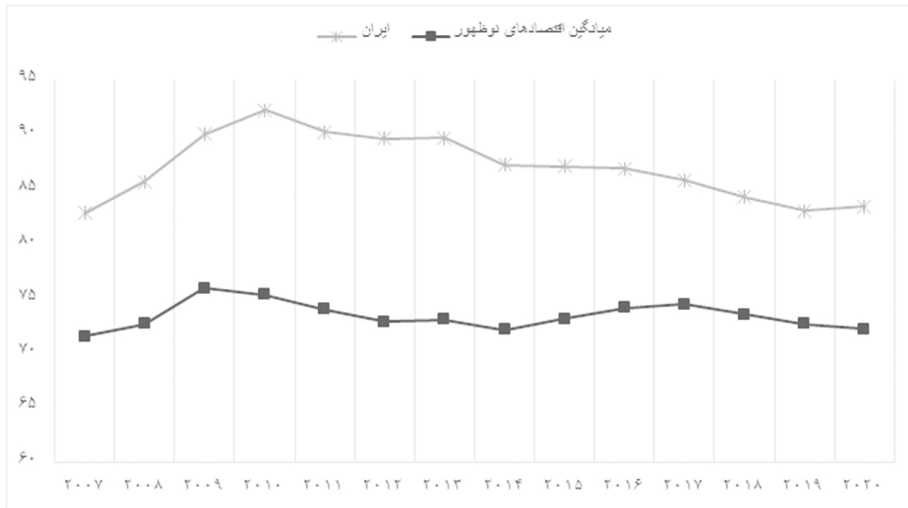
در نمودار زیر دو کشور بالاتر و پایین تر از ایران از لحاظ شاخص دولت شکننده به صورت سری زمانی مشاهده می‌شود.

نمودار ۱۳-۷. شاخص دولت شکننده در ایران در مقایسه با دو کشور بالا و پایین در سال ۲۰۰۷ همان طور که در نمودار بالا مشاهده می‌شود هر چهار کشور اطراف ایران روند نزولی و رو به بهبودی را طی کرده‌اند و تنها فیلیپین است که روندی نسبتاً ثابت و نوسانی را داشته است. اما ایران در یک جهش در سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰ بالاتر از همه کشورهای اطراف خود قرار می‌گیرد و در نهایت نیز در سال ۲۰۲۰ وضعیتی بدتر از هر چهار کشور دیگر دارد.

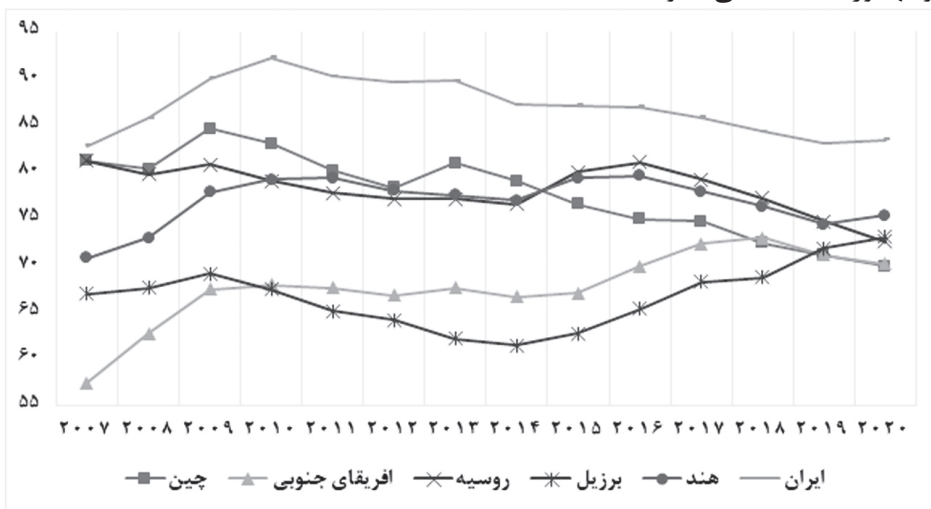
۱۳-۳-۲-۲- مقایسه با اقتصادهای نوظهور

نمودار زیر به مقایسه میانگین شاخص دولت شکننده اقتصادهای نوظهور و ایران می‌پردازد

نمودار ۱۳-۸. شاخص دولت شکننده ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

نمودار بالا گویای این نکته است که دولت ایران نسبت به میانگین اقتصادهای نوظهور نیز از شکنندگی بیشتری رنج می‌برد. با وجود این، روند تغییرات شکنندگی دولت در ایران و میانگین اقتصادهای نوظهور، بعد از یک دوره افزایش فاصله تا سال ۲۰۱۴، شروع به کاهش می‌کند و فاصله بین ایران و میانگین اقتصادهای نوظهور کمتر شده است. در نمودار زیر وضعیت ایران در شاخص دولت شکننده با وضعیت اقتصادهای نوظهور مقایسه می‌شود.

نمودار ۱۳-۹. شاخص دولت شکننده ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

نمودار بالا نشان می‌دهد چین در سال ۲۰۲۰ بهترین کشور گروه از نظر شاخص دولت شکننده است. بعد از چین، آفریقای جنوبی قرار دارد. به صورت روندی می‌توان گفت که چین بهترین عملکرد را دارد چون شکنندگی دولت را از وضعیت نزدیک به بحران در سال ۲۰۰۷ به وضعیت متعادل در سال ۲۰۲۰ بهبود بخشیده است و بهترین کشور در این گروه شده است. وضعیت شکنندگی دولت در ایران از تمامی کشورهای این گروه بدتر است.

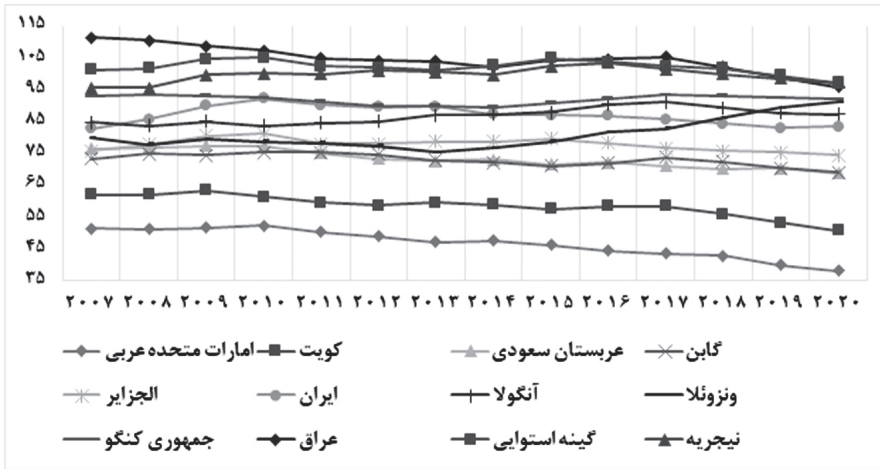
۱۳-۲-۳- مقایسه با کشورهای نفتی

نمودار زیر شکنندگی دولت در ایران را با میانگین کشورهای نفتی مقایسه می‌کند.

نمودار ۱۳-۱۰. شاخص شکنندگی دولت در ایران در مقایسه با کشورهای نفتی

طبق نمودار بالا ایران عملکرد بدتری نسبت به این کشورها دارد؛ یعنی شکنندگی دولت و تهدید ثبات و صلح در ایران، نسبت به میانگین کشورهای نفتی بیشتر است. البته این فاصله در ابتدا اندک بوده، سپس در سال ۲۰۱۰، بیشتر شده و پس از یک دوره کاهش، دوباره رو به افزایش است.

نمودار ۱۱-۱۳. مقایسه شاخص دولت شکننده ایران و کشورهای نفتی

در گروه کشورهای نفتی، بهترین عملکرد به امارات متحده عربی، کویت و عربستان سعودی اختصاص دارد. هرچند که نمره شاخص شکنندگی دولت عراق، بسیار بدتر از این سه کشور است اما مقایسه روند نمرات آنها در دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰، الگوی تقریباً یکسانی از بهبود را نشان می‌دهد. در مقایسه با این کشورها، شکنندگی دولت در ایران ابتدا رو به وخامت گذاشته (سال ۲۰۱۰) سپس روند رو به بهبود داشته است. نمودار بالا روند تغییرات شاخص دولت شکننده کشورهای اوپک در دوره ۲۰۰۷-۲۰۲۰ را نشان می‌دهد.

در کل آمار این شاخص نشان می‌دهد دولت ایران به‌طور قطع درجه بالایی از شکنندگی را داراست. برای دستیابی به اقتصاد مقاومتی قطعاً باید شکنندگی در هر بعد، چه سیاسی و چه اقتصادی کاهش یابد تا ثبات و استحکام و استقلال بیشتر شود و قوام بهتری پیدا کند. با این حال دو زیر شاخص چنددستگی نخبگان و احتمال اعتراضات گروهی دو عامل اصلی هستند که شکنندگی دولت را ایجاد کرده است. واقعیت این است که نخبگان علمی حتی در مورد اصلی‌ترین بحران و مشکل کشور نیز توافق ندارند و سپس راهکارها و سیاست‌هایی که برای خروج از بحران‌ها لازم است که به طریق اولی مورد توافق بین نخبگان نیست. همچنین با وجود مشکلات اقتصادی و فشار زیاد به دهک‌های پایین‌تر اقتصادی،

احتمال بروز اعتراضات گروهی بیشتر نیز شده است.

پس از این دو مورد زیرشاخص‌های مشروعیت دولت و بحث حاکمیت قانون و حقوق بشر نیز وضعیت مناسبی ندارند و فاصله آنها با کشورهای توسعه‌یافته و حتی با میانگین جهانی بسیار زیاد است و رفع آن نیازمند تحولات بسیار ریشه‌ای است.

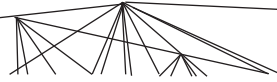
ایستگاه پاسخ

شاخص دولت‌های شکننده درباره ایران چه می‌گوید؟

- اگر کشورهای عضو نمونه شاخص دولت‌های شکننده را در پنج دسته قرار دهیم ایران در گروه چهارم یعنی کشورهای با دولت‌های شکننده قرار می‌گیرد.
- مهم‌ترین عواملی که باعث شکنندگی دولت در ایران می‌شوند عبارتند از اعتراضات گروهی، چنددستگی نخبگان و مشروعیت‌نداشتن دولت.
- سه عامل اعتراضات جمعی، چنددستگی نخبگان سیاسی و مشروعیت دولت که از مهم‌ترین علل شکنندگی دولت در ایران هستند روندی رو به افزایش دارند. یعنی اگر اوضاع به همین ترتیب ادامه پیدا کند دولت در ایران روز به روز شکننده‌تر می‌شود.
- شاخص دولت‌های شکننده عملکرد نسبتاً خوب دولت ایران در فراهم کردن خدمات عمومی را نشان می‌دهد.
- سیر روند عملکرد ایران در شاخص دولت‌های شکننده نشان می‌دهد چنددستگی نخبگان همواره یکی از بحران‌های دولت در ایران بوده و هست (در حال افزایش نیز هست).

۱۳-۵- نقد و بررسی شاخص دولت‌های شکننده

شاخص دولت‌های شکننده از این جهت مورد نقد قرار گرفته است که زیرشاخص‌های آن، به‌ندرت شکنندگی دولت‌های توسعه‌یافته غربی را محاسبه می‌کنند. به عبارت دیگر، این شاخص به‌نفع دولت‌های غربی دچار سوگیری

شده و اغلب کشورهای آفریقایی را در حالت آماده‌باش ارزیابی می‌کند. شاخص دولت شکننده به سبب عدم ارائه تعریف دقیق از «شکنندگی دولت» نیز مورد نقد قرار گرفته است. اجزای شاخص دولت‌های شکننده (نماگرها و سنجه‌ها) مشخص نیستند و بنابراین شفافیت لازم را ندارند. علاوه بر این ۱۲ زیرشاخص تعریف شده نیز کفایت لازم برای سنجش شکنندگی دولت را ندارند.

۱۴- شاخص بهره‌وری انرژی

۱۴-۱- معرفی شاخص بهره‌وری انرژی

۱۴-۱-۱- اهداف و اهمیت شاخص

شاخص بهره‌وری انرژی^۱ با محاسبه شدت انرژی اولیه، میزان انرژی مصرف‌شده در جهان را اندازه‌گیری می‌کند و به دولت‌ها جهت سیاست‌گذاری هدفمند در راستای مدیریت مصرف انرژی کمک می‌کند. سیاست‌گذاری در راستای افزایش بهره‌وری انرژی از این جهت حائز اهمیت است که امکان کسب مزایای چندگانه بهره‌وری انرژی را تسهیل می‌کند. مزایایی مانند کاهش هزینه انرژی، کاهش تغییرات آب‌وهوا و آلودگی هوا، بهبود تأمین انرژی، و افزایش دسترسی به انرژی. در مقیاس جهانی، مصرف انرژی و توسعه اقتصادی لزوماً هم‌جهت با هم پیش نمی‌روند. در حالی که بین سال‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۱۷ تولید ناخالص داخلی جهان بیش از دو برابر افزایش پیدا کرده است، عرضه انرژی اولیه کل^۲ تنها ۵۹ درصد افزایش داشته است.

در همین بازه زمانی مقدار انرژی مصرف‌شده برای تولید یک واحد تولید ناخالص داخلی، که شدت انرژی اقتصاد^۳ نیز نامیده می‌شود حدود ۳۵ درصد کاهش یافته است. البته این مقدار در کشورهای مختلف به میزان متفاوتی کاهش داشته است به طوری که در کشورهایی که عضو «سازمان همکاری و توسعه

---

1. energy efficiency

2. total primary energy supply (TPES)

3. energy intensity of the economy

اقتصادی» نیستند کاهش بیشتری داشته است. برای مثال در طول این بازه زمانی شدت انرژی اقتصاد در چین ۷۰ درصد کاهش یافته است.

شدت انرژی اقتصاد یک کشور اغلب به عنوان یک نماگر بهره‌وری انرژی استفاده می‌شود. این نماگر مقیاس خوبی برای نشان دادن میزان انرژی مورد نیاز برای تأمین نیازهای انرژی محور است و همین‌طور نسبتاً راحت اندازه‌گیری می‌شود و مقایسه بین کشورها را امکان‌پذیر می‌کند. با این حال کشوری که شدت انرژی کمتری دارد لزوماً بهره‌وری انرژی بالاتری ندارد. برای مثال کشور کوچکی که بخش عمده اقتصاد آن وابسته به بخش خدمات است و آب و هوای معتدلی دارد نسبت به یک کشور بزرگ صنعتی با آب و هوای سرد شدت انرژی کمتری دارد، حتی اگر انرژی در کشور دوم بهره‌وری بیشتری داشته باشد. علاوه بر این، حرکت به سمت شدت انرژی کمتر لزوماً به سبب بهبود در بهره‌وری نیست. ساختار اقتصادی، ویژگی‌های جغرافیایی، شرایط آب و هوایی و نرخ تبدیل ارز از عوامل تأثیرگذار بر شدت انرژی هستند.

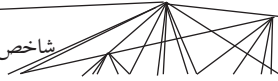
۱۴-۲-۱- اجزای شاخص بهره‌وری انرژی

داده‌های بهره‌وری انرژی از سال ۲۰۰۰ به صورت سالیانه منتشر می‌شود و دربرگیرنده چهار نماگر مصرف انرژی در چهار بخش است:

- ۱- بخش تولید و صنعت: مواد شیمیایی، کاغذ، غذا و دیگر تولیدات
- ۲- بخش حمل‌ونقل: جاده‌های حمل و نقل مسافر، جاده‌های حمل‌ونقل کالا، راه‌های هوایی، راه‌های آبی
- ۳- بخش مسکونی: سیستم‌های گرمابخش، روشنی و وسایل برقی، سیستم‌های گرم‌کننده آب، سیستم‌های خنک‌کننده
- ۴- بخش خدمات: همه خدمات

۱۴-۱-۳- سازمان محاسبه‌کننده شاخص

آژانس بین‌المللی انرژی ۱ که در سال ۱۹۷۴ با هدف تضمین عرضه نفت تأسیس شد، تولیدکننده داده‌های شدت انرژی است. در حالی که تأمین انرژی همچنان

مأموریت اصلی این آژانس است؛ این آژانس به مرکز داده و تحلیل در موضوعات مربوط به انرژی جهانی تبدیل شده و به گستره وسیعی از مسائل مانند تأمین برق، تغییرات آب‌وهوا و آلودگی هوا، دسترسی به انرژی و بهره‌وری ورود پیدا کرده‌است.

۱۴-۱-۴- بهترین و بدترین کشورها در شاخص بهره‌وری انرژی

می‌توان بهترین و بدترین کشورها را از نظر شاخص شدت انرژی و از جنبه دیگر شاخص‌های بهره‌وری انرژی مرتب و مقایسه کرد. بانک جهانی داده‌های انرژی خود را از آژانس بین‌المللی انرژی دریافت می‌کند و داده‌های شدت انرژی آن، تا سال ۲۰۱۵ در دسترس است. بر اساس داده‌های بانک جهانی در سال ۲۰۱۵، پورتوریکو بهترین کشور جهان از نظر شاخص شدت انرژی بوده است، یعنی بالاترین میزان بهره‌وری انرژی را داشته است.

جدول ۱-۴. بهترین کشورها در شاخص شدت انرژی در سال ۲۰۱۵

رتبه	کشور
۱	پورتوریکو
۲	ماکائو
۳	سودان جنوبی
۴	هنگ کنگ
۵	مالت

بدترین کشورها در شاخص شدت انرژی، به شرح جدول زیر فهرست شده‌اند.

جدول ۲-۴. بدترین کشورها در شاخص شدت انرژی در سال ۲۰۱۵

رتبه	کشور
۱	لیبریا
۲	جمهوری دموکراتیک کنگو
۳	ترینیداد و توباگو
۴	موزامبیک
۵	ایسلند

در جدول زیر کشورهای معرفی می‌شوند که طی دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۵ بر

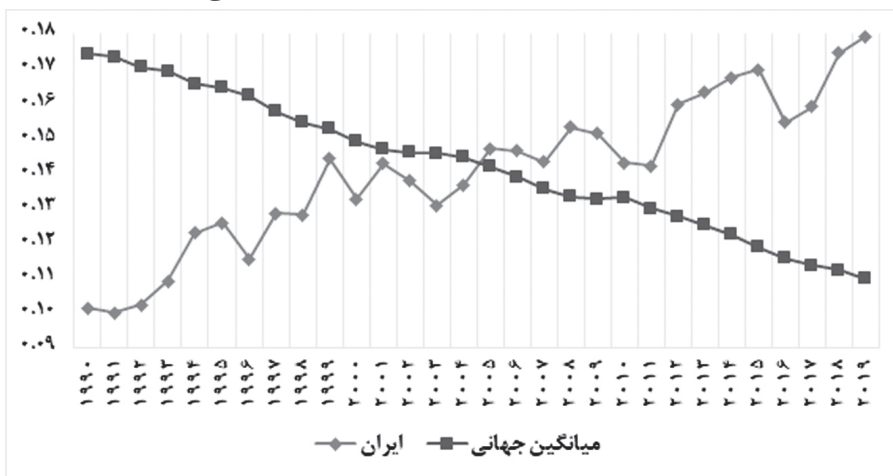
مبنای میانگین نرخ رشد مرکب سالانه بهترین عملکرد را در کاهش شدت انرژی داشته‌اند (به عبارت دیگر این کشورها طی این دوره بالاترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه را در بهره‌وری انرژی دارند).

جدول ۱۴-۳. کشورهای دارای کمترین میانگین نرخ رشد مرکب سالانه در شدت انرژی بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۵

کشور	میانگین نرخ رشد مرکب سالانه (درصد)
گینه استوایی	-۶/۷۴
بوسنی و هرزگوین	-۶/۵۲
میانمار	-۶/۰۶
ارمنستان	-۵/۸۶
آذربایجان	-۵/۵۶

۱۴-۲- توصیف وضعیت ایران در شاخص بهره‌وری انرژی

در این بخش، وضعیت ایران در شاخص بهره‌وری انرژی شرح داده می‌شود. بر اساس گزارش سال ۲۰۱۹ سالنامه شدت انرژی، ایران در میان ۵۸ کشور جهان، رتبه ۵۲ در بهره‌وری انرژی را دارد. همچنین بر مبنای داده‌های شاخص شدت انرژی بانک جهانی در سال ۲۰۱۵ ایران در بین ۱۹۰ کشور مورد مطالعه در جایگاه ۱۶۰ قرار گرفته است. در نمودار زیر، شدت انرژی ایران (بر مبنای داده‌های سالنامه شدت انرژی) در دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۹ با میانگین جهانی مقایسه شده است.

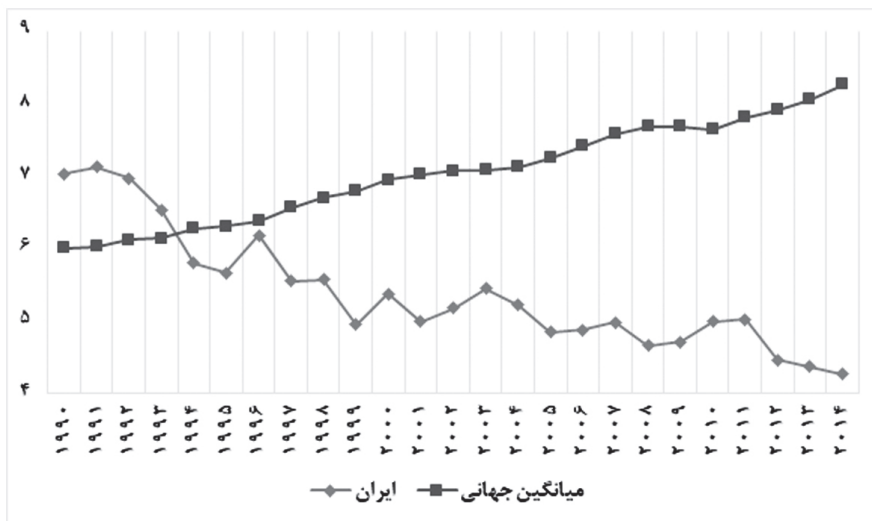
نمودار ۱۴-۱. وضعیت ایران در شاخص شدت انرژی در دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۹ در مقایسه با میانگین جهانی

طبق نمودار بالا، شدت انرژی ایران تا سال ۲۰۰۵، کمتر از میانگین جهانی است اما بعد از آن با روندی نوسانی، از میانگین جهانی، به‌طور فزاینده‌ای، فاصله می‌گیرد. افزون بر این، میانگین جهانی شدت انرژی با نرخ به‌نسبت یکنواختی رو به کاهش است اما شدت انرژی ایران رو به افزایش است که عدم بهره‌وری انرژی در ایران را نشان می‌دهد.

همان‌طور که در نمودار فوق مشاهده می‌شود با اینکه بهره‌وری انرژی در کل جهان به‌طور میانگین در حال بهبود است و میزان مصرف انرژی به‌ازای هر واحد تولید کمتر می‌شود، اما در ایران بهره‌وری انرژی به‌طور مستمر در حال بدتر شدن است. با اینکه در سال ۱۹۹۰ بهره‌وری انرژی ایران بسیار بهتر از میانگین جهانی بود، اما در سال ۲۰۱۹ بدتر از آن شده و فاصله بسیار معناداری نیز با میانگین جهانی گرفته است.

اکنون می‌توان از زاویه دیگری به بهره‌وری انرژی نگاه کرد. در نمودار زیر، تولید ناخالص داخلی در قبال مصرف هر واحد انرژی (به قیمت ثابت و برابری قدرت خرید نرخ دلار ۲۰۱۷ و انرژی معادل کیلوگرم نفت خام) به نمایش در آمده است.

نمودار ۱۴-۲. تولید ناخالص داخلی به ازای مصرف هر واحد انرژی برای ایران و میانگین جهانی در دوره ۱۹۹۰ تا

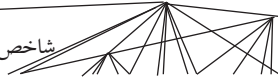
نمودار بالا نشان می‌دهد هر واحد انرژی در ایران کمتر از گذشته تولید می‌کند و به عبارت دیگر مقدار تولیدی که با مصرف یک واحد انرژی ایجاد می‌شود کاهش یافته است. در این نمودار مشخص است که در ابتدای دوره ایران از میانگین جهانی وضعیت بهتر و بالاتری داشته است، اما در طول سال‌ها روند نزولی و پیوسته اتلاف انرژی، ناکارآمدی و کاهش بهره‌وری در تولید باعث شده است علاوه بر اینکه از میانگین جهانی وضعیت بدتری پیدا کنیم، فاصله بسیار قابل توجهی در سال ۲۰۱۴ ایجاد کرده‌ایم که رفع این فاصله شاید دهه‌ها طول بکشد.

بهره‌وری انرژی شاید یکی از شاخص‌های خروجی و نهایی توسعه باشد که همه اقسام توسعه‌نیافتگی اعم از مسائل و مشکلات نهادی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی خود را در میزان بهره‌وری انرژی نمایش می‌دهد و آیین‌های از کارآمدی عملکرد یک سیستم سیاسی-اقتصادی است.

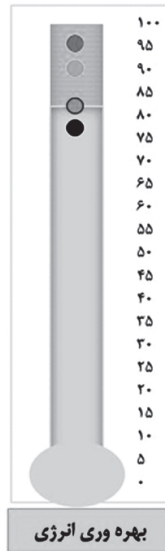
جالب اینجاست که تعداد بسیار محدودی از کشورها (کمتر از ۱۰ کشور) هستند که روند کلی آنها در بهره‌وری انرژی در طول ۴۰ سال گذشته نزولی و رو به بدبود است و بقیه کشورها همه در مجموع بهره‌وری انرژی خود را ارتقا داده‌اند. زیرا ارتقای فناوری که امری طبیعی در دنیای امروز است، ناخودآگاه بدون هیچ تلاشی بهره‌وری انرژی را افزایش می‌دهد و تولیدکنندگان هم ناچار هستند برای حفظ قدرت رقابت با سایرین فناوری خود را افزایش داده و از هزینه‌های انرژی بکاهند. بنابراین بسیار مشکل خواهد بود که با جریان عظیم رشد فناوری مقابله کنیم و بهره‌وری انرژی را در یک کشور کاهش دهی که چنین امری متأسفانه در ایران محقق شده است.

قطعاً عوامل بسیاری بر روی میزان بهره‌وری انرژی تأثیر دارد که در این مجال قصد علت‌یابی و واشکافی آن را نداریم، اما در نهایت برای اینکه راه‌حلی برای بهبود بهره‌وری انرژی بدهیم لازم است علل آن نیز بررسی شود.

نمودار دماسنجی زیر وضعیت ایران در شاخص بهره‌وری انرژی را در مقایسه با عملکرد بهترین و بدترین کشورها و همچنین عملکرد میان‌جهانی به تصویر می‌کشد.

راهنمای نقاط	
●	بهترین عملکرد
◐	عملکرد ایران
◑	عملکرد میانی
●	بدترین عملکرد

نمودار ۱۴-۳. مقایسه عملکرد ایران با میانگین جهانی در شاخص بهره‌وری انرژی

همان‌طور که در نمودار بالا مشخص است عملکرد ایران در شاخص بهره‌وری انرژی پایین‌تر از میانگین عملکرد جهانی است و فاصله معناداری هم با عملکرد بهترین کشور دارد.

ایستگاه تفکر

- * روند مصرف انرژی به‌ازای هر واحد تولید چگونه است؟
  - * روند تولید به‌ازای مصرف هر واحد انرژی چگونه است؟
  - * توجه به سایر ابعاد توسعه چگونه می‌تواند خود را در میزان مصرف انرژی (اتلاف انرژی) نمایش دهد؟
- شاخص بهره‌وری انرژی به سؤالات بالا پاسخ می‌دهد.

۱۴-۳- بررسی مقایسه‌ای وضعیت ایران در شاخص

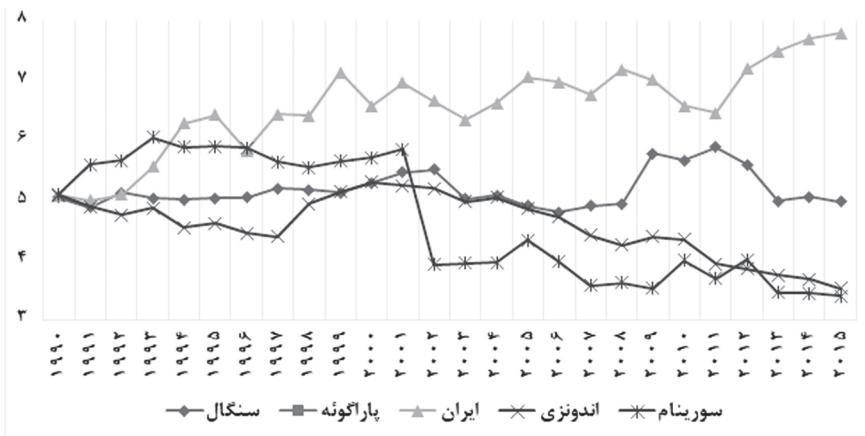
۱۴-۳-۱- مقایسه داخلی

داده‌های سالنامه شدت انرژی برای دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۹ در دسترس است و بر این اساس می‌توان به مقایسه دوره‌های اول و دوم هاشمی رفسنجانی، خاتمی، احمدی‌نژاد و روحانی پرداخت. بر این مبنا، در دوره اول ریاست‌جمهوری هاشمی رفسنجانی، شدت انرژی ایران با نرخ ملایم در حال افزایش است و در دوره دوم با شیبی فزاینده صعود کرده است و سپس کاهش پیدا می‌کند. در دوره اول ریاست‌جمهوری خاتمی نیز وضعیت مشابهی به چشم می‌خورد؛ افزایش با شیب تند و سپس کاهش. در دوره دوم ایشان نیز همین روند تکرار می‌شود. در دوره اول ریاست‌جمهوری احمدی‌نژاد، شدت انرژی در ایران روند کاهش-افزایش-کاهش دارد اما در دوره دوم، پس از یک کاهش، با شیبی تند رو به صعود می‌گذارد. در دوره اول ریاست‌جمهوری روحانی نیز روند افزایشی شدت انرژی ادامه دارد و در دوره دوم ایشان تا زمان جاری، روند افزایشی هنوز در جریان است. افزایش شدت انرژی، پس از هدفمندی یارانه‌ها در آذرماه ۱۳۸۹ و نوبت دوم افزایش قیمت بنزین در آبان‌ماه ۹۷، نشانگر ناکارایی هر دو بسته سیاستی و عدم توجه به عوامل بنیادی در طراحی سیاست‌هاست.

۱۴-۳-۲- مقایسه خارجی

۱۴-۳-۱-۲- مقایسه با دو کشور بالا و پایین

در نمودار زیر روند شدت انرژی را برای ایران و دو کشور اطراف ایران مشاهده می‌کنید.

نمودار ۱۴-۴. مقایسه شدت انرژی در ایران با کشورهای نزدیک به آن

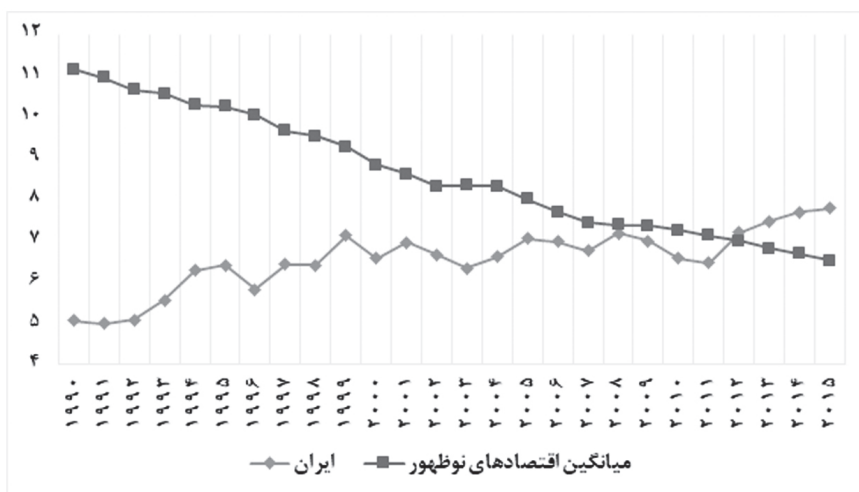

همان‌گونه که در نمودار بالا مشخص است، روند ایران در شاخص شدت انرژی بسیار ویژه است و هرچند ایران در سال ۱۹۹۰ در میزان مصرف انرژی به‌ازای هر واحد تولید به سنگال، پاراگوئه، اندونزی و سورینام بسیار نزدیک بوده، اما در طول این سه دهه جهت حرکت ایران کاملاً خلاف جهت حرکت این کشورها بوده است و ایران انرژی بیشتری به‌ازای هر واحد تولید مصرف کرده است و بهره‌وری پایین‌تری پیدا داشته است، در حالی که سه کشور دیگر بهره‌وری انرژی خود را ارتقا داده‌اند و فاصله بسیار چشمگیری با ایران پیدا کرده‌اند.

۱۴-۳-۲-۲- مقایسه با اقتصادهای نوظهور

در این بخش، وضعیت ایران در شاخص بهره‌وری انرژی ایران با وضعیت اقتصادهای نوظهور مقایسه می‌شود.

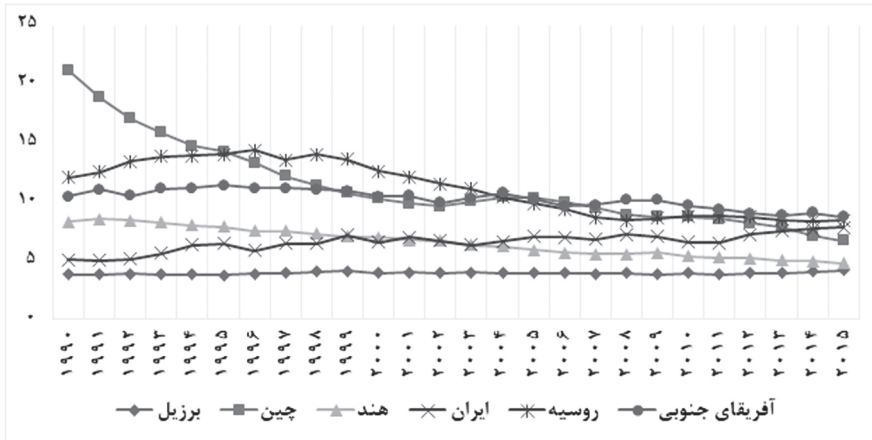

نمودار ۱۴-۵. شاخص شدت انرژی ایران در مقایسه با میانگین اقتصادهای نوظهور

نمودار بالا نشان می‌دهد میزان مصرف انرژی به‌ازای هر واحد تولید، در میانگین اقتصادهای نوظهور با یک نرخ ملایم رو به کاهش است و روند افزایش بهره‌وری انرژی در این اقتصادها را بازتاب می‌دهد. اما مصرف انرژی به‌ازای هر واحد تولید در ایران، با روندی نوسانی، رو به افزایش است و کاهش بهره‌وری انرژی در ایران را نشان می‌دهد. روندی که بعد از اجرای سیاست هدفمندسازی یارانه‌ها نیز ادامه یافته است. این امر آنقدر ادامه پیدا کرده است تا بهره‌وری

انرژی ایران از میانگین اقتصادهای نوظهور نیز کمتر شده است.

روند مصرف انرژی اقتصادهای نوظهور و کنار ایران در نمودار زیر نمایش داده شده است.

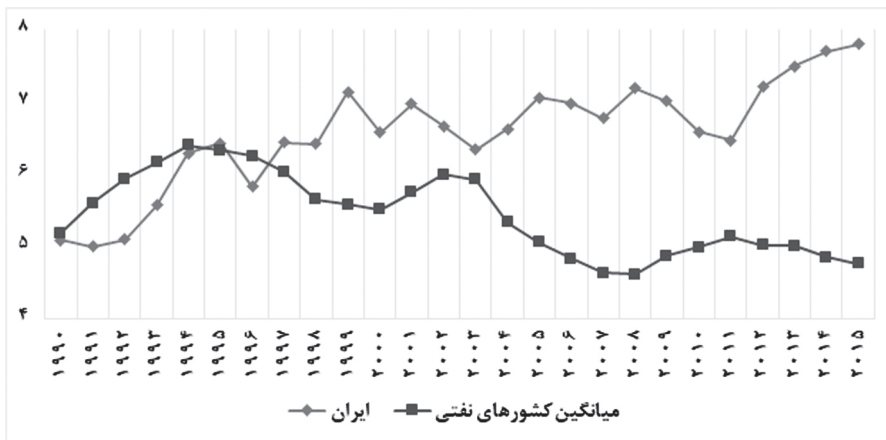

نمودار ۱۴-۶. شاخص شدت انرژی ایران در مقایسه با اقتصادهای نوظهور

در نمودار فوق مشاهده می‌شود روند همه اقتصادهای نوظهور در شدت انرژی کاهشی بوده است و یا حداقل مانند برزیل تقریباً ثابت بوده است. روند نزولی برای کشور چین بسیار شدید و برای آفریقای جنوبی آرام‌تر بوده است. در این میان ایران اما روندی صعودی را طی کرده است.

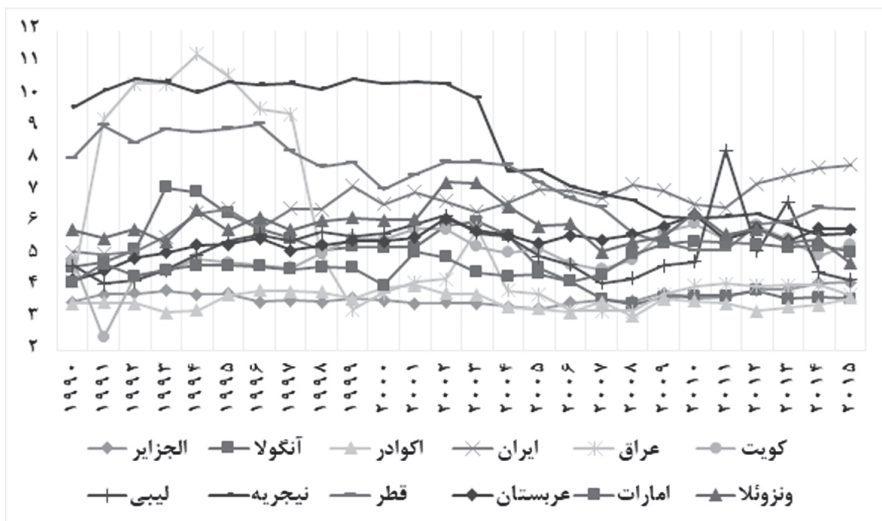
۱۴-۳-۲-۱- مقایسه با کشورهای نفتی

نمودار زیر، روند تغییرات شاخص شدت انرژی ایران را در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی و بر اساس تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت ۲۰۱۷ و برابری قدرت خرید، نشان می‌دهد.

نمودار ۱۴-۷. مقایسه شدت انرژی ایران و میانگین کشورهای نفتی در دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۵

بر اساس نمودار بالا، مصرف انرژی معادل کیلوگرم نفت خام در ایران در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی، زیاد و غیربهره‌ور است و در طی دوره، میزان عدم بهره‌وری ایران بیشتر شده است. فاصله ایران با کشورهای نفتی نیز در مصرف انرژی به‌ازای هر واحد تولید بسیار زیاد و قابل توجه است. یعنی حتی کشورهایی که سرشار از منابع نفتی و انرژی هستند نیز روند کاهشی در شدت انرژی یا افزایشی در بهره‌وری انرژی را در پیش گرفته‌اند.

نمودار ۱۴-۸. مقایسه شدت انرژی ایران و کشورهای نفتی در دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۵

در نمودار فوق کاملاً مشخص است که ایران به لحاظ شدت انرژی در ابتدای دوره در میانه کشورهای نفتی قرار داشته است، اما در سال ۲۰۱۵ وضعیت بدتری نسبت به همه کشورهای نفتی پیدا کرده و بالاتر از همه آنها قرار دارد.

ایستگاه پاسخ

بهره‌وری انرژی در ایران چگونه است؟

* ایران جزو محدود کشورهایی است که روند مصرف انرژی آن به‌ازای هر واحد تولید صعودی است و شدت انرژی ایران از همه کشورهای نفتی هم بالاتر است.

* روند تولید به‌ازای هر واحد انرژی ایران نیز کاهش یافته و پایین‌تر از میانگین جهانی است و فاصله قابل توجهی نیز با آن دارد.

* چند نمونه ساده از علل تغییر در روند شدت انرژی عبارتند از: ۱- مشکلات و بی‌ثباتی‌های سیاسی باعث ناقص ماندن برنامه‌های توسعه و اتلاف انرژی می‌شود. ۲- روابط خارجی نادرست و عدم وجود یک راهبرد و دیپلماسی بلندمدت موجب تنش با خارج و بسته شدن اقتصاد و عدم رقابت صنایع و افزایش مصرف انرژی می‌شود. ۳- بی‌ثباتی‌های اقتصادی و فضای نامناسب کسب‌وکار و ریسک بالای سیاسی موجب عدم ورود سرمایه‌ها به تولید و عدم ارتقای فناوری شده و باعث افزایش مصرف انرژی می‌شود. ۴- ضعف ایران در مسائل مربوط به شاخص صلح، حکمرانی مناسب و حاکمیت قانون، فساد، حقوق مالکیت و... همه باعث افزایش مصرف انرژی می‌شود.

در کل ضعف شدید در بهره‌وری انرژی در ایران نشان می‌دهد که معضلات ساختاری و نهادی با دستکاری قیمت‌ها و وعده‌های سیاسی، جبران نمی‌شود بلکه بر شدت آن افزوده می‌افزاید و در بلندمدت بحران‌های دیگری به وجود می‌آورد. اجرای هدفمندسازی یارانه‌ها و شوک‌درمانی‌های بعدی مانند افزایش قیمت بنزین، در ارتقای بهره‌وری استفاده از منابع، ناتوان بودند و تنها سرپوشی برای اتلاف گسترده

منابع پولی حاصل از فروش نفت خام شدند که بخشی از آن در بروز عوارض بیماری هلندی در نیمه دوم دهه ۱۳۸۰ خورشیدی، خود را نشان داد.

۱۴-۵- نقد و بررسی شاخص بهره‌وری انرژی

شاخص بهره‌وری انرژی یک نماگر برای نمایش کارآمدی عملکرد کل یک کشور است. از آنجایی که میزان انرژی‌ای کشورهای صرف می‌کنند تا مقدار مشخصی از کالا و خدمات را تولید کنند، نمایشگر خوبی برای کارآمدی آنها خواهد بود، این نماگر کمتر در کنار دیگر شاخص‌های جهانی توسعه مورد توجه و نقد و بررسی قرار گرفته است. محاسبه این شاخص توسط بانک جهانی برای سال ۲۰۱۵ است و با اینکه گزارش‌های جدیدی هم منتشر شده است، اما داده‌های جدید وارد گزارش نشده و همان داده‌های قبلی مورد استفاده قرار گرفته است. آژانس بین‌المللی انرژی نیز داده‌های مربوط به همه کشورهای را در محاسبات خود دخیل نکرده است و فقط حدود ۷۰ کشور را بررسی می‌کند.

۱۵- نماگرهای جهانی توسعه

۱-۱۵- نماگرهای جهانی توسعه

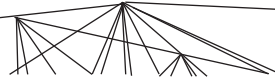
۱-۱۵- اهداف و اهمیت نماگرهای جهانی توسعه

نماگرهای جهانی توسعه گزارش سری زمانی داده‌های متغیرهایی است که معمولاً برای بررسی توسعه یک کشور مورد استفاده قرار می‌گیرند. این گزارش‌ها که توسط بانک جهانی تهیه می‌شود برای نمایشگری در حوزه توسعه و مبارزه با فقر جهانی تولید می‌شوند و شامل ۱۶۰۰ متغیر هستند که برای ۲۱۷ کشور ارائه می‌شوند و حدود ۵۰ سال داده سری زمانی ارائه می‌کنند.

بسیاری از شاخص‌های توسعه نیز که قبلاً مورد بررسی قرار گرفته‌اند از نماگرهای این گزارش‌های بانک جهانی استفاده می‌کنند. اما برخی از نماگرهای این مجموعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند؛ چرا که نمایش نهایی از تأثیر همه عوامل هستند و به‌نوعی خروجی دیگر نماگرهای توسعه محسوب می‌شوند. به‌عنوان مثال درآمد سرانه یک کشور، با اینکه تمام توسعه را نمایش نمی‌دهد، اما متغیر بسیار مهمی است که بهبود فضای کسب‌وکار، رشد اقتصادی، کنترل رشد جمعیت، و حکمرانی مطلوب منجر به ارتقای وضعیت این شاخص خواهند شد. بنابراین اگر کشوری در مقایسه با دیگر کشورها درآمد خیلی پایینی داشته باشد باید در صحت مسیر توسعه آن تردید کرد.

۲-۱۵- اجزای نماگرهای جهانی توسعه

از بین نماگرهای جهانی توسعه چند مورد برای گزارش در این بخش انتخاب شده‌اند. این موارد عبارتند از:

۱. تولید ناخالص داخلی سرانه (بر اساس برابری قدرت خرید به قیمت ثابت دلار سال ۲۰۱۷)
۲. تولید ناخالص داخلی به ازای هر واحد انرژی (معادل انرژی هر کیلو نفت به قیمت ثابت دلار ۲۰۱۷ و بر اساس برابری قدرت خرید)
۳. تورم قیمت‌های مصرف‌کننده
۴. کل رانت حاصل از منابع طبیعی (درصدی از تولید ناخالص داخلی)
۵. نرخ بیکاری (درصدی از کل جمعیت فعال، تخمین سازمان بین‌المللی کار)
۶. نرخ افراد زیر خط فقر (به‌عنوان درصدی از جمعیت، بر اساس ۳٫۲ دلار در روز به قیمت ثابت دلار ۲۰۱۱)

۲-۱۵- بهترین و بدترین کشورها در نماگرهای منتخب توسعه

در این قسمت کشورهایایی را معرفی می‌کنیم که در سال ۲۰۱۹ بهترین و بدترین عملکرد را در نماگرهای منتخب توسعه داشته‌اند. این نماگرها عبارتند از: تولید ناخالص داخلی سرانه، بیکاری، رانت منابع طبیعی، تورم، و نرخ افراد زیر خط فقر.

جدول ۱-۱۵. بهترین کشورها در چهار نماگر توسعه در سال ۲۰۱۹

رتبه	بالاترین تولید ناخالص داخلی سرانه (بر اساس برابری قدرت خرید به قیمت ثابت دلار سال ۲۰۱۷)	کمترین تورم	کمترین رانت منابع طبیعی	کمترین بیکاری
۱	لوکزامبورگ	بورکینافاسو	ایسلند	قطر
۲	سنگاپور	نیجر	سنگاپور	نیجر
۳	قطر	عربستان سعودی	مکائو	جزایر سلیمان
۴	ایرلند	امارات متحده عربی	هنگ کنگ	لائوس
۵	سوئیس	مالی	لبنان	کامبوج

جدول ۱۵-۲. بدترین کشورها در چهار نماگر توسعه در سال ۲۰۱۹

رتبه	پایین ترین تولید ناخالص داخلی سرانه (بر اساس برابری قدرت خرید به قیمت ثابت دلار سال ۲۰۱۷)	بیشترین تورم	بیشترین رانت منابع طبیعی	بیشترین بیکاری
۱	بوروندی	آرژانتین	کنگو	آفریقای جنوبی
۲	جمهوری آفریقای مرکزی	سودان	مغولستان	کرانه باختری و غزه
۳	مالاوی	جمهوری اسلامی ایران	لیبی	لسوتو
۴	کنگو	آنگولا	عراق	اسواتینی
۵	نیجر	اتیوپی	کویت	سنت لوسیا

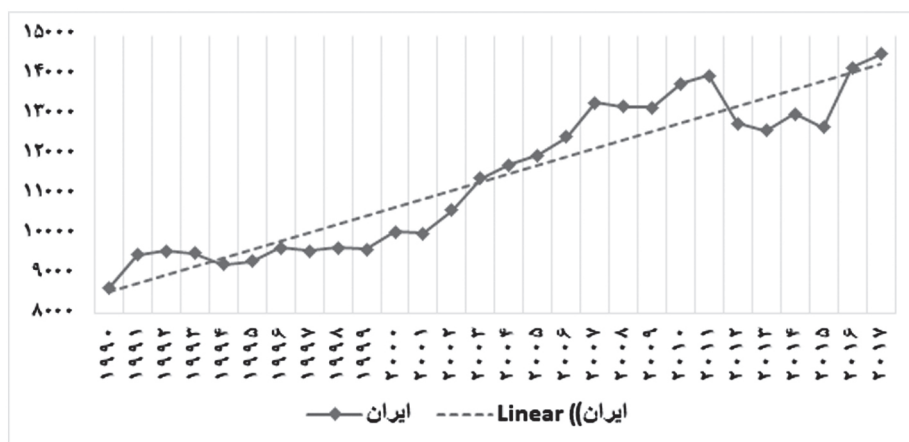
۳-۱۵. بررسی روند نماگرهای جهانی توسعه

۳-۱-۱۵- تولید ناخالص داخلی

تولید ناخالص داخلی مهم ترین متغیری است که در تجزیه و تحلیل ها و ارزیابی های کلان اقتصادی از آن استفاده می کنند. تعریف استاندارد تولید ناخالص داخلی عبارت است از: ارزش بازاری (ارزش پولی) تمامی کالاها و خدمات نهایی تولید شده در داخل مرزهای یک کشور در یک دوره زمانی خاص. در این تعریف منظور از کالاها و خدمات نهایی، کالا و خدماتی است که در انتهای زنجیره تولید قرار گرفته اند و برای تولید و خدمات دیگر خریداری نمی شوند.

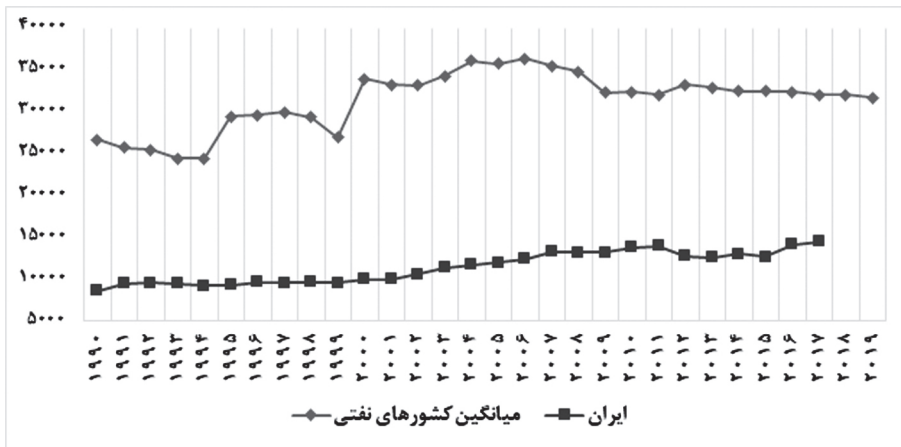
در نمودار زیر به بررسی تولید ناخالص داخلی ایران از سال ۱۹۹۰ تا سال

۲۰۱۷ پرداخته شده است:

نمودار ۱۵-۱. توصیف وضعیت ایران بر اساس تولید ناخالص داخلی

همان‌طور که ملاحظه می‌شود روند کلی نمودار در خلال سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۷ به‌طور متوسط صعودی بوده است، اگرچه در نمودار کاهش‌های جزئی نیز به چشم می‌خورد که در ادامه به بررسی تعدادی از دلایل آن پرداخته می‌شود. تولید ناخالص داخلی در ایران به میزان زیادی به تولید و فروش نفت وابسته بوده است. به‌طوری‌که با افزایش درآمدهای نفتی تولید ناخالص داخلی خود را به مقدار قابل توجهی افزایش می‌یابد. همچنین تحریم‌های اقتصادی علاوه بر اینکه فروش نفت و درآمدهای ناشی از آنها را کاهش داده است، باعث کاهش صادرات و همچنین ایجاد مشکل برای تولیداتی می‌شود که مواد اولیه یا قطعات اصلی خود را وارد می‌کنند. بنابراین از سال ۲۰۱۲ تا سال ۲۰۱۵ کاهش تولید ناخالص داخلی در ایران با کاهش قیمت نفت در بازارهای جهانی همزمان بوده است. در این بخش به مقایسه ایران با ۲۰ کشور که شامل کشورهای نفتی و کشورهای با اقتصاد نوظهور است پرداخته می‌شود. این مقایسه بین ایران و میانگین کشورهای عضو این دو گروه است که در دو نمودار جداگانه نمایش داده می‌شود.

نمودار ۱۵-۲. توصیف وضعیت ایران بر اساس تولید ناخالص داخلی سرانه در بین کشورهای نفتی همان‌گونه که ملاحظه می‌شود تولید ناخالص داخلی سرانه در ایران با یک شیب ملایم در حال افزایش است؛ در سال ۲۰۱۲ تا سال ۲۰۱۵ تولید ناخالص داخلی کاهش یافته است، که مربوط به دوره دوم ریاست‌جمهوری آقای احمدی‌نژاد و دوره اول ریاست‌جمهوری آقای روحانی بوده است. همان‌طور که در بخش قبلی توضیح داده شد بخشی از این کاهش را می‌توان با کاهش در قیمت جهانی نفت توضیح داد. به‌طور کلی میزان تولید ناخالص داخلی در ایران کمتر از میانگین تولید در کشورهای نفتی است؛ این اختلاف بین سال‌های ۱۹۹۹ تا سال ۲۰۰۹ به بیشترین میزان خود رسیده است.

نمودار ۱۵-۳. توصیف وضعیت ایران بر اساس تولید ناخالص داخلی سرانه در بین اقتصادهای نوظهور

همان‌طور که در نمودار بالا دیده می‌شود بین سال‌های ۱۹۹۰ تا سال ۱۹۹۴ میزان تولید ناخالص داخلی سرانه ایران بیشتر از میانگین اقتصادهای نوظهور بوده است. اما در سال ۱۹۹۵ تولید ناخالص داخلی سرانه ایران کمتر از میانگین اقتصادهای نوظهور بوده است و از سال ۱۹۹۷ این شکاف افزایش یافته است و در سال ۲۰۱۵ چنان‌که ملاحظه می‌شود تولید ناخالص داخلی سرانه اقتصادهای نوظهور روند صعودی داشته‌اند اما ایران با کاهش تولید مواجه شده است.

۲-۳-۱۵- تورم

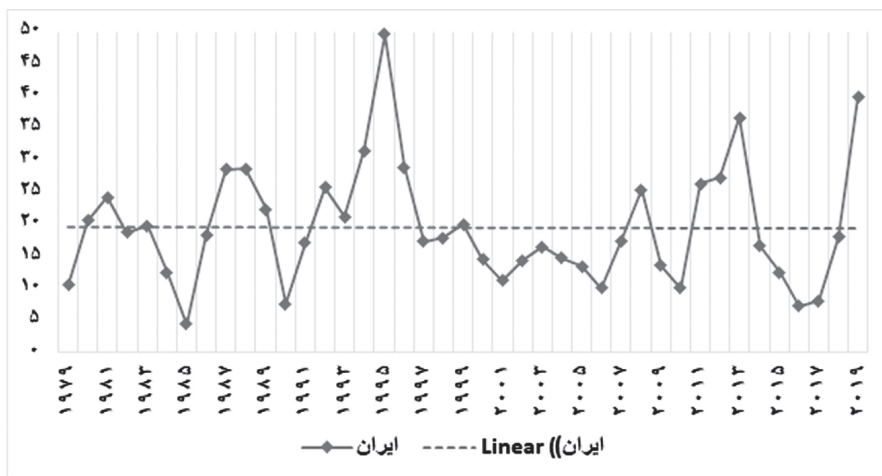
تورم عموماً به معنای افزایش غیرمتناسب سطح عمومی قیمت‌ها در نظر گرفته می‌شود. برای اندازه‌گیری این شاخص معمولاً در بازه‌های زمانی هفتگی، ماهانه و سالانه، قیمت انواع کالاها و خدمات در سراسر هر کشوری اندازه‌گیری و اعلان عمومی می‌شود. کالاها و خدماتی که قیمتشان در نرخ تورم محاسبه می‌شود معمولاً از کالاها و خدمات ضروری زندگی مردم به‌شمار می‌روند؛ به مجموعه این کالاها «سبد کالایی و خدماتی سنجش نرخ تورم» می‌گویند.

در ایران تدوین این سبد از سال ۱۳۳۸ آغاز شد و آخرین بار با در نظر گرفتن ۳۵۹ قلم کالا و خدمات در ۷۵ شهر منتخب کشور از سوی بانک مرکزی جمهوری اسلامی مورد ارزیابی و محاسبه قرار گرفت.

وقتی به ویژگی‌های تورم در ایران نگاه می‌کنیم، می‌بینیم که تورم در ایران با رشد اشتغال و رونق بازار همراه نبوده است و از طرفی دستمزدها متناسب با تورم رشد نمی‌کند. به نظر می‌رسد تورم در ایران بیشتر در فشار هزینه مواد اولیه (به‌سبب تحریم، سوءمدیریت در منابع آبی و بازدهی کاری پایین نیروی کار) و ساختار نامناسب نظام پولی، مالی، عرضه و تقاضا ریشه داشته باشد.

بر اساس گزارش صندوق بین‌المللی پول، ایران با رکود تورمی بیش از ۲۶ درصد در سطح خاورمیانه بالاترین نرخ تورم را دارد. در حالی که میانگین نرخ تورم در کشورهای خاورمیانه برابر با ۳/۳ درصد است.

در نمودار زیر به بررسی تورم در ایران از سال ۱۹۷۹ تا سال ۲۰۱۹ پرداخته می‌شود.

نمودار ۱۵-۴. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان تورم

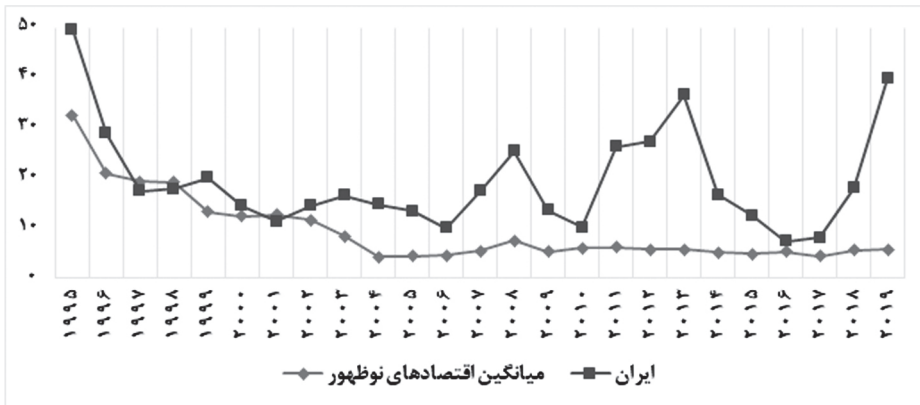
همان‌طور که در نمودار بالا ملاحظه می‌شود میزان تورم در ایران طی سال‌های مورد بررسی تغییرات زیادی داشته است. تورم در سال ۱۹۸۵ به پایین‌ترین میزان خود در این سال‌ها رسید و در سال ۱۹۹۵، سال ۱۳۷۵ هجری شمسی میزان تورم در ایران به بالاترین میزان خود رسیده است. از سال ۲۰۱۶ میزان تورم در ایران مجدداً روند افزایشی پیدا کرده است و نرخ افزایش آن طی سه سال اخیر قابل توجه است.

نمودار ۱۵-۵. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان تورم در مقایسه با میانگین کشورهای نفتی

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود میزان تورم در ایران در مقایسه با کشورهای

نفتی به‌طور متوسط از سال ۱۹۹۶ تا سال ۲۰۱۹ بیشتر بوده است. این تفاوت در سال ۲۰۱۳ و در سال ۲۰۱۹ به بیشترین میزان خود رسیده است.

نمودار ۱۵-۶. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان تورم در بین کشورهای با اقتصاد نوظهور

در توضیح نمودار بالا می‌توان گفت میزان تورم در میانگین اقتصادهای نوظهور اگرچه از سال ۱۹۹۵ زیاد بوده ولی روند کاهشی داشته و از سال ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۹ روند تقریباً ثابتی داشته است. این در حالی است که میزان تورم در ایران نوسان‌های متعددی را تجربه کرده است. اگرچه تورم در سال‌های ۱۹۹۷، ۱۹۹۸ و ۲۰۰۱ با اختلاف بسیار ناچیزی کمتر از سایر کشورها بوده اما در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۹ این شکاف به‌شدت افزایش یافته و میزان تورم در ایران به بالاترین میزان خود رسیده است.

۳-۱۵-۳- سهم منابع طبیعی از تولید

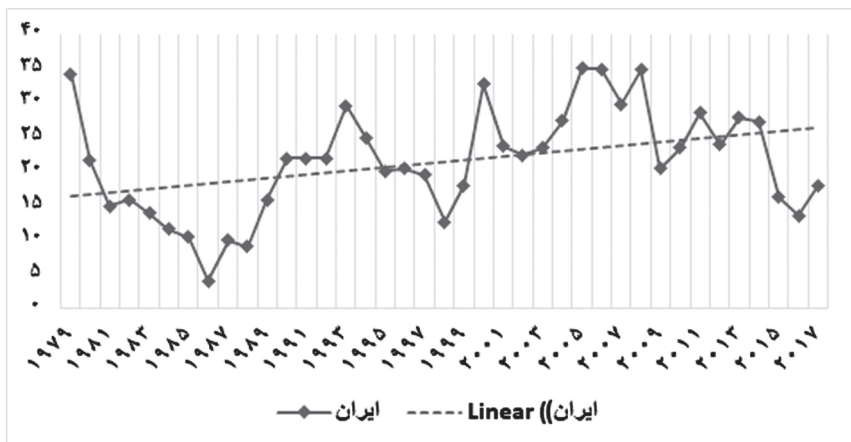
منظور از این شاخص این است که چه درصدی از تولید مستقیماً به‌واسطه رانت منابع طبیعی ایجاد شده است. این منابع شامل نفت، گاز، زغال سنگ، منابع معدنی و جنگل است. مقدار این شاخص نشان می‌دهد که چند درصد از تولید ناخالص داخلی یک کشور از محل منابع طبیعی غیرقابل بازگشت ایجاد می‌شود. در واقع یک کشور چه مقدار منابع طبیعی خود را می‌فروشد یا مصرف می‌کند تا بتواند مخارجش را تأمین کند. هرچقدر درصد این شاخص بالاتر باشد بدان معنی است که پایداری توسعه در این کشور زودتر با مشکل مواجه می‌شود.

اگر روند این نماگر نزولی باشد نشان می‌دهد کشور در حال اصلاح است و در آینده به سمتی خواهد رفت که بتواند ارزش افزوده خود را تولید کند و مصرف منابع طبیعی برای تأمین مخارج خود را به حداقل برساند. اما اگر این نماگر روند افزایشی داشته باشد، یعنی هیچ توجهی به منابع طبیعی، پایداری توسعه و استقلال ارزش افزوده وجود ندارد.

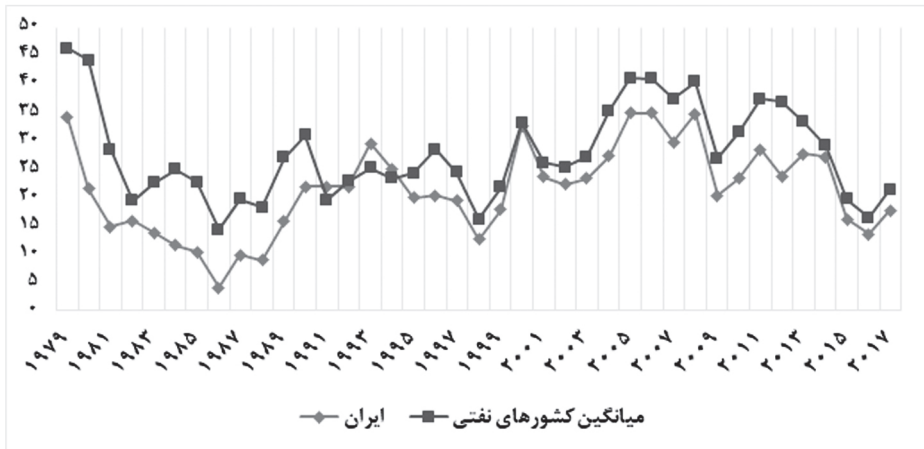
به زبان ساده‌تر سهم منابع طبیعی از تولید درجه رفاه کاذب یک کشور را نشان می‌دهد که نه به واسطه کار و خلق ارزش بلکه به واسطه مصرف منابع طبیعی ایجاد شده است.

در نمودار زیر به بررسی سهم تولید به واسطه رانت منابع طبیعی در ایران پرداخته می‌شود.

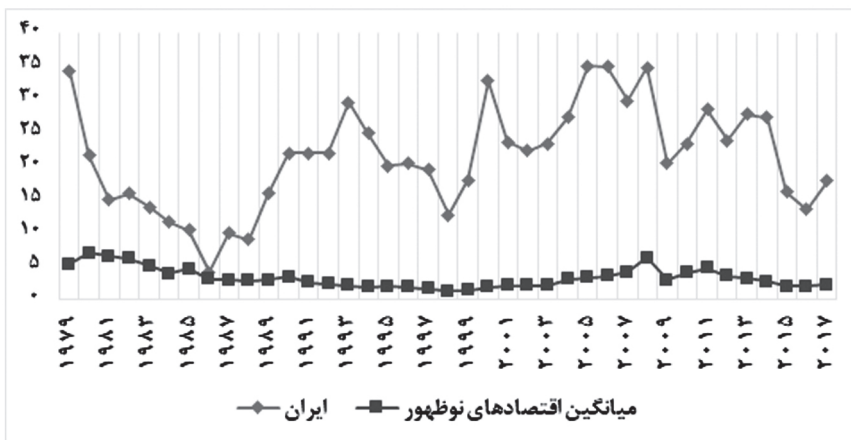

نمودار ۱۵-۷. توصیف وضعیت ایران بر اساس سهم منابع طبیعی از تولید

همان‌طور که ملاحظه می‌شود این نمودار با نوسان‌های زیادی مواجه است؛ اما به‌طور کلی روند سهم منابع طبیعی از تولید در ایران صعودی است. در سال ۱۹۷۹ این سهم بسیار زیاد است و بعد از آن با یک کاهش نسبتاً شدید در سال ۱۹۸۶ به میزان حداقل در طی این سال‌ها رسیده و پس از آن مجدداً روند افزایشی داشته است.

نمودار ۱۵-۸. توصیف وضعیت ایران بر اساس سهم منابع طبیعی از تولید در بین کشورهای نفتی همان‌طور که ملاحظه می‌شود سهم منابع طبیعی از تولید در بین کشورهای نفتی نسبت به ایران تقریباً در بیشتر سال‌ها زیادتر است. اما این نسبت در سال ۱۹۹۳ برعکس شده است و سهم منابع طبیعی از تولید در ایران نسبت به کشورهای نفتی افزایش یافته است. همسویی درآمدهای نفتی در ایران و میانگین کشورهای نفتی نشان می‌دهد که دقیقاً این قیمت نفت است که تعیین‌کننده میزان سهم منابع طبیعی در تولید بوده است و باعث شده نوسان فوق‌رخ دهد. با این حال فاصله بین ایران و کشورهای نفتی کاهش پیدا کرده است.

نمودار ۱۵-۹. مقایسه ایران بر اساس سهم منابع طبیعی از تولید با میانگین اقتصادی نوظهور

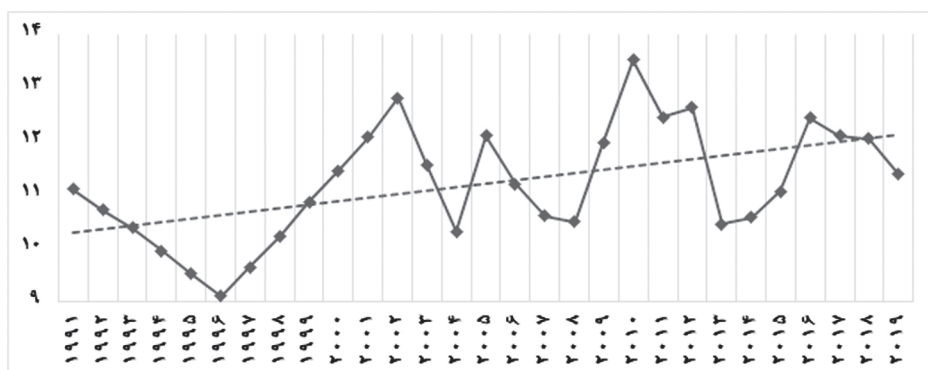

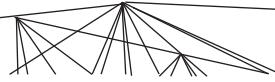
در نمودار فوق مشاهده می‌شود که سهم منابع طبیعی در تولید ایران بسیار پرنوسان بوده است ولی میانگین اقتصادهای نوظهور بسیار کم‌نوسان و همچنین بسیار هم کمتر از ایران است، زیرا اکثراً درآمدهای نفتی قابل توجهی ندارند و یا تولیدات نفتی خود را در داخل مصرف می‌کنند و صادرات چندانی ندارند.

۴-۳-۱۵- بیکاری

در اقتصاد بیکار به فردی گفته شود که در سن کار (۱۵ تا ۶۵ سال) و جویای کار باشد اما شغل یا منبع درآمدی پیدا نکند. کودکان و افراد مسن از آن جهت که قادر به انجام کار نیستند، جزو جمعیت فعال به حساب نمی‌آیند. حدود ۷۰ درصد جمعیت ایران زیر ۳۵ سال سن دارند. مرکز آمار ایران میزان بیکاری جوانان در سال ۱۳۹۸ را ۲۱/۸ درصد اعلام کرده که تقریباً دو برابر نرخ متوسط بیکاری در جهان است. نرخ بیکاری در استان‌های مختلف ایران متفاوت است؛ به‌گونه‌ای که نرخ بیکاری در استان‌های مرزنشین از دیگر نقاط ایران بالاتر است. نرخ بیکاری یکی از شاخص‌هایی است که برای ارزیابی شرایط اقتصادی کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد. در چند سال اخیر به دلیل افزایش تعداد متقاضیان کار از یک سو و کاهش عرضه کار از سوی دیگر، این نرخ همواره رو به افزایش بوده است. در نمودار زیر به بررسی میزان بیکاری در ایران در بین سال‌های ۱۹۹۱ تا سال ۲۰۱۹ پرداخته شده است.

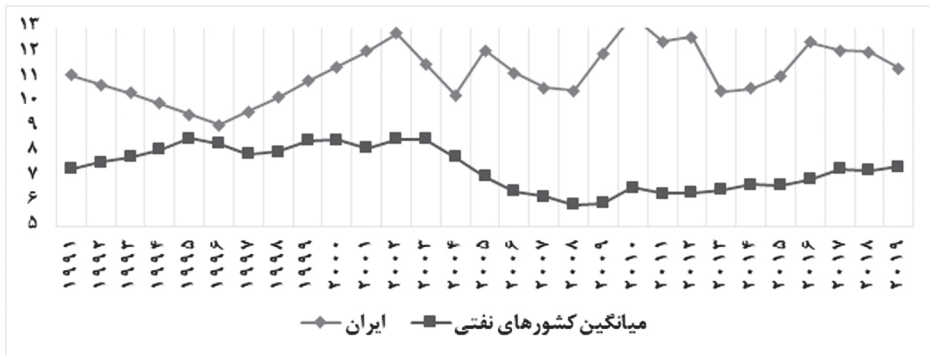

نمودار ۱۵-۱۰. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان بیکاری

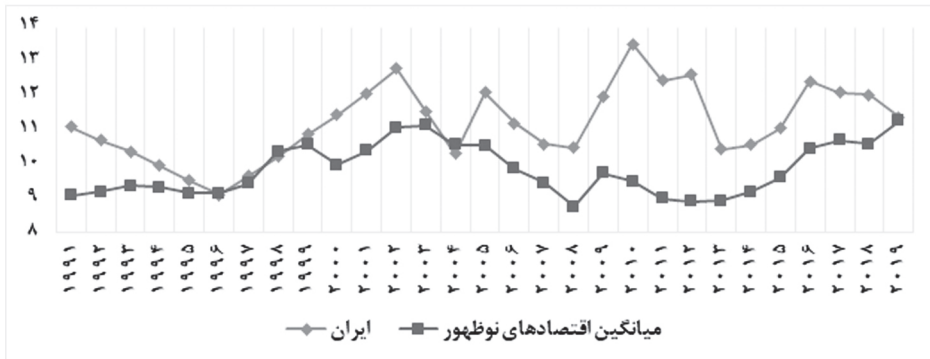
همان‌طور که در این نمودار ملاحظه می‌شود روند تغییرات بیکاری در طی این سال‌ها در مجموع صعودی بوده است. اگرچه این روند از ابتدای سال ۱۹۹۱ تا سال ۱۹۹۶ روند کاهشی داشته است و در سال ۱۹۹۶ به کمترین میزان خود در این سال‌ها رسیده است، اما مجدداً روند افزایشی داشته است به طوری که در سال ۲۰۱۰ بیشترین میزان بیکاری در ایران وجود داشته است.

در این بخش به مقایسه میزان بیکاری در ایران با میانگین کشورهای نفتی و نوظهور پرداخته می‌شود.

نمودار ۱۵-۱۱. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان بیکاری در بین کشورهای نفتی

همان‌گونه که در نمودار بالا ملاحظه می‌شود میزان بیکاری در ایران بین سال‌های ۱۹۹۱ تا سال ۲۰۱۹ در مقایسه با کشورهای نفتی با اختلاف نسبتاً زیاد، همواره بیشتر بوده است. در سال ۱۹۹۵ و ۱۹۹۶ کمترین میزان اختلاف بین ایران و کشورهای نفتی مشاهده می‌شود.

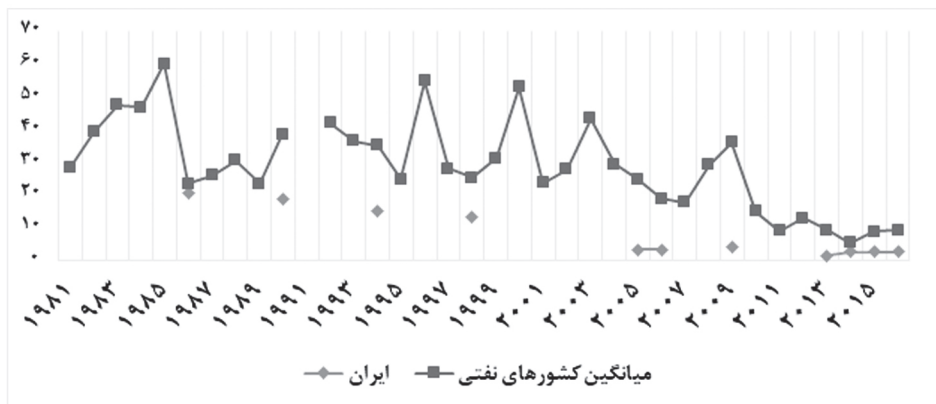
نمودار ۱۵-۱۲. توصیف وضعیت ایران بر اساس میزان بیکاری در بین اقتصادهای نوظهور

مطابق نمودار بالا میزان بیکاری در ایران از سال ۱۹۹۱ تا سال ۱۹۹۵ بیشتر از میانگین نرخ بیکاری اقتصادهای نوظهور بیشتر بوده است. این شکاف در سال‌های ۱۹۹۶، ۱۹۹۷، ۱۹۹۸ و ۱۹۹۹ کاهش یافته است؛ ولی مجدداً از سال ۱۹۹۹ به بعد این اختلاف افزایش یافته است. در سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۰۴ میزان بیکاری در ایران و میانگین اقتصادهای نوظهور اختلاف ناچیزی داشته است ولی از سال ۲۰۰۴ به بعد میزان بیکاری در ایران افزایش داشته است. در سال ۲۰۱۰ بیشترین شکاف بین ایران و سایر کشورها ملاحظه می‌شود و پس از آن مجدداً این شکاف در حال کم‌شدن است.

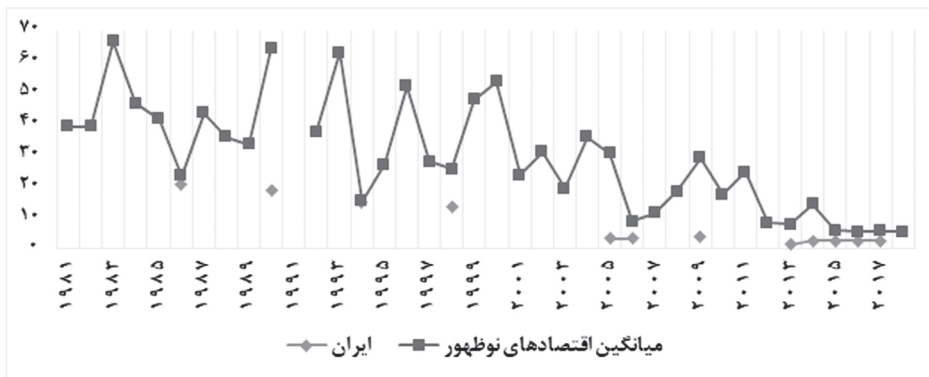
۵-۳-۱۵- درصد افراد فقیر

یکی دیگر از نماگرهایی که می‌تواند میزان توسعه‌یافتگی کشورها را بیان کند درصد افراد فقیر هر کشور است. خط فقر در سال ۲۰۱۱ مقدار ۳/۲۰ دلار مشخص شده است. بر اساس این معیار چنانچه هر فرد با مبلغ کمتر از ۳/۲۰ دلار در روز زندگی کنند زیر خط فقر محسوب می‌شوند. داده‌های این نماگر هر چند سال یک بار توسط کشورها به بانک جهانی گزارش شده است، بنابراین داده‌های سری زمانی آن گسسته است. در نتیجه نمی‌توان تغییرات چشمگیری در این نماگر در طول یکسال ایجاد کرد و باید روند کلی نماگر مورد بررسی قرار گیرد. از این جهت نمودارهای این بخش نیز به صورت گسسته نمایش داده می‌شوند. در دامه نمودار مقایسه درصد افراد فقیر در ایران و میانگین کشورهای نفتی و نوظهور ترسیم می‌شود.

نمودار ۱۵-۱۳. توصیف وضعیت ایران بر اساس درصد افراد فقیر در بین کشورهای نفتی

بر اساس آمار ارائه شده در نمودار فوق (که آمار ایران توسط نهادهای رسمی داخلی ارائه شده است) درصد افراد فقیر در ایران کمتر از میانگین کشورهای نفتی بوده و هست، اما فاصله بین این دو در حال کاهش است. یعنی این درصد در کشورهای نفتی دیگر با سرعت بیشتری در حال کمتر شدن است. اما در ایران نرخ کاهش درصد افراد فقیر در طول چهار سال گذشته کمتر بوده است. همان طور که مشخص است آمار برای همه سال ها موجود نیست، و تنها برای چند سال گزارش شده است، و از همین داده های محدود روند استخراج شده است.

نمودار ۱۴-۱۵. توصیف وضعیت ایران بر اساس درصد افراد فقیر در بین اقتصادهای نوظهور در نمودار فوق مشاهده می شود که درصد افراد فقیر در ایران از اقتصادهای نوظهور هم کمتر بوده است. ولی مشابه با کشورهای نفتی درصد افراد فقیر در اقتصادهای نوظهور با نرخ بیشتری در حال کاهش است و در سال ۲۰۱۷ تقریباً با ایران برابر شده است.